

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KARADAĞ MESELESİ
(1851-1863)

KAMİL ÇAYIR
2501090036

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. MEHMET ALİ BEYHAN

İSTANBUL 2014

Y Ü K S E K L İ S A N S
T E Z O N A Y I

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı :Kamil ÇAYIR Numarası :2501090036
Anabilim/Bilim Dalı :Tarih Tez Savunma Tarihi :04.07.2014
Danışman :Prof.Dr.Mehmet Ali BEYHAN Saati :14:30
Tez Başlığı :”Karadağ Meselesi (1851-1863)”

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof.Dr.Mehmet Ali BEYHAN		KABUL
2-Prof.Dr.Mahir AYDIN		Kabul
3-Prof.Dr.Mehmet CANATAR		Kabul

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Doç.Dr.İshak KESKİN		
2-Yrd.Doç.Dr.Neriman E. HACISALİHOĞLU		

ÖZ

ÇAYIR, Kamil, Karadağ Meselesi (1851-1863), Yüksek Lisans, İstanbul, 2014

Balkan Yarımadasının kuzeybatısında yer alan Karadağ'ın Osmanlı ile münasebetleri 14. yüzyılda başlamış ve uzun süren mücadelelerden sonra 1498'de tamamen Osmanlı hakimiyetine alınmıştır. Bölgenin coğrafi koşulları, yaşam tarzları, kabilecilik anlayışı gibi nedenlerle Karadağ'da Osmanlı Devleti'nin tam anlamıyla hakimiyetini tesis ettiğini söylemek zordur. 19. yüzyıla kadar küçük çaplı isyan ve eşkıyalık faaliyetleri görülmektedir. Ancak 19. yüzyıl sonrası gerek milliyetçilik ve panslavist hareketlerin etkisi gerekse Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum neticesi bölgede isyan hareketlerinin artmasına ve Karadağ'ın bağımsızlığını kazanmasına sebep olmuştur.

Bu çalışmada, Karadağ'da 1851-1863 tarihleri arasında meydana gelen isyan hareketleri ve bu hareketlere Osmanlı Devleti'nin verdiği karşılık anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Karadağ, Balkanlar, Karadağ İsyanı

ABSTRACT

ÇAYIR, Kamil, Montenegro Issue (1851-1863), Master, İstanbul, 2014

Located in the northwest of the Balkan Peninsula Montenegro relations with the Ottoman Empire in the 14th century after a long struggle has begun and the long Ottoman rule in 1498, has been completely. The geographical conditions, lifestyles, for reasons such as tribalism in Montenegro understanding of the Ottoman Empire established its dominance literally is hard to say. Until the 19th century shows a small-scale riots and banditry activities. However, after the 19th century have the effect of moving Panslavist both nationalism and the situation in the Ottoman Empire as a result of the increase of the rebel movement in the region and has led to the independence of Montenegro.

In this study, Montenegro rebel movements that occurred between 1851-1863 and the Ottoman Empire's response to these movements have been described.

Key Words: Ottoman, Montenegro, Balkans, Montenegro Rebellion

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
ÖNSÖZ.....	X
KISALTMALAR.....	Xii

GİRİŞ

I. KARADAĞ HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	1
A. “KARADAĞ” ADI.....	1
B. COĞRAFYASI:.....	1
C. MENŞE’ VE DİNLERİ:.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

I. TARİH BOYUNCA KARADAĞ.....	3
A. İLK DÖNEM KARADAĞ TARİHİ.....	3
B. OSMANLILARLA İLK KARŞILAŞMA.....	5
C. OSMANLI HAKİMİYETİNDE KARADAĞ.....	7
D. XIX. YÜZYILDA KARADAĞ.....	11

İKİNCİ BÖLÜM

I. MÜELLİF VE ESERİNE DAİR.....	16
A. ERGİRİLİ AHMED HİLMİ EFENDİ.....	16
B. ESERİN İSMİ.....	17
C. TE’LİF TARİHİ.....	18
D. TE’LİF SEBEBİ.....	19
E. BİLİNER NÜSHALARI VE HUSUSİYETLERİ.....	20
E.1. Mehmed Zeki Pakalın Nüshası:.....	21
E.2. İstanbul Üniversitesi Nüshası.....	22
F. DİL VE ÜSLÛBU.....	22
II. KARADAĞ TARİHÇESİNİN KAYNAKLARI:.....	23
A. MÜELLİFİN MÜŞAHEDELERİ.....	23
B. YAZILI KAYNAKLAR.....	25

III. ESERİN MUHTEVASI, İLMİ KIYMETİ VE METNİN TE'SİSİ	26
A. MUHTEVASI.....	26
B. İLMİ KIYMETİ	28
C. METNİN TESİSİ	29

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1268'DEN 1279 TARİHİNE KADAR CEREYAN EDEN (OSMANLI-KARADAĞ) MUHAREBÂTINA DAİR TARİHÇEDİR	30
[KARADAĞ TARİHÇESİNİ TELİF SEBEBİ]	31
KARADAĞ'IN AHVÂLNÂME-İ İCMÂLÎSİ.....	32
[KARADAĞ'IN İDARİ TAKSİMATI VE BURALARIN YÖNETİM ŞEKLİ]....	34
[KARADAĞ'IN MEZHEBİ]	34
[KARADAĞLILARIN OSMANLILAR İLE İLK KARŞILAŞMASI].....	35
[BİR GARİP KARADAĞLI ADETİ: BAŞ KESMEK].....	36
[KARADAĞ'DA GEÇİCİ FRANSIZ HAKİMİYETİ]	37
[DÜNYANIN EN KÜÇÜK BAŞKENTİ: ÇETİNE]	37
[KARADAĞ MECLİSİ: SENATO]	39
[KARADAĞ MAHKEMELERİ VE HAKİM SEÇİMLERİ].....	39
[MÜHİM DAVALARIN GÖRÜŞÜLÜP KARARA BAĞLANMASI].....	40
[KARADAĞ EVLERİ]	43
[GRAHOVA AHALİSİ'NİN İSYANI VE BASTIRILMASI].....	45
[1268 SENESİ KARADAĞ ASKERİ HAREKATI].....	46
[1273 SENESİ KARADAĞ ASKERİ HAREKATI].....	50
[FASULYE VE KEMİK FALLARIYLA BOŞA GEÇİRİLEN ZAMANLAR]....	51
[1274 GRAHOVA HEZİMETİNE DAİR KEMAL EFENDİ'NİN TAHRİRATI] 55	
[BİR GARİP TESADÜF: YAĞMURLA GELEN ZAFER].....	57
[NİKŞİK'TE SEVİNÇLİ KARŞILAMA]	59
[BOSNA'DA ÇIKAN KARIŞIKLIKLAR VE İSYANIN BASTIRILMASI]	62
[DERVİŞ PAŞA'NİN HERSEK KUMANDANLIĞINA GETİRİLMESİ].....	62
[RAGUZA VE TREBİN İŞLERİNİN YOLUNA KONULMASI VE MOSTAR'A GİDİŞ].....	64
[TAHDİD-İ HUDUD ÖNCESİ KARIŞIKLIKLAR]	65
[BİLEKE'NİN ÜS OLARAK SEÇİLMESİ]	67

[KOLBUK KALESİ'NİN YOLUNUN AÇILMASI KONUSUNDA GAVRİL İLE YAPILAN MUHABERAT]	69
[ARNAVUT SAHİLLERİNİ KORUMAK AMACIYLA GEMİLERİN GÖNDERİLMESİ]	73
[KORİTA PALANKASINDA İSYAN EDENLERE CEZALARININ VERİLMESİ]	75
[PİVA VE DERBENAK ASİLERİNİN GAÇKA'YA TASALLUTLARI]	76
[KURİSTAÇ PALANKASI'NİN EŞKIYA TARAFINDAN ELE GEÇİRİLMESİ]	77
[BENAT NAHİYESİ'NDEN İTAAT EDEN MEBUSLAR HAKKINDA GEREKLİ MUAMELENİN YAPILMASINA DAİR HERSEK MUTASARRIFI'NA YAZILAN TAHRİRAT]	79
[KARADAĞ REİSİ'NİN DÜVEL-İ MÜTEHABBE KONSOLOSLARINA GÖNDERDİĞİ TAKRİR]	83
[NİKŞİKLİLER İLE KARADAĞLILAR ARASINDA CEREYAN EDEN ÇAYIR MÜNAKAŞASI]	85
[BENAT VE JOVIÇE NAHİYELERİNDEN ALINACAK SENEDLERİN NETİCE VERMEYECEĞİ HAKKINDA]	86
[BENAT NAHİYESİ AHALİSİNDEN İTAATTEN AYRILMAYACAKLARINA DAİR ALINAN SENED]	87
[İTAATTEN AYRILMAYACAKLARINI BİLDİREN AHALİYE VERİLEN EMANNAME]	89
[NAHİYELER İÇİN ALINAN TEDBİRLERİN BİR FAİDESİ OLMADIĞI HAKKINDA]	90
[İTAAT ETTİKLERİNİ BİLDİREN AHALİNİN TEKRAR İSYAN ETMESİ] ...	92
[PİVA VE DERBENAK AHALİSİNE DE İTAAT ETMELERİ HAKKINDA BUYRULDU YAZILMASI]	94
[PİVA VE DERBENAK AHALİSİNDEN ALINAN SENEDİN DE BİR FAİDESİ OLMADIĞI HAKKINDA]	95
[DERVİŞ PAŞA'NIN EVVELA NAHİYE İLERİ GELENLERİNİN İNKİYAD ETTİRİLMESİ HUSUSUNDA VASIF PAŞA VE ŞEFİK BEY'E YAZDIĞI TAHRİRAT]	99

[DERVİŞ PAŞA 'NIN TAHRİRATINA VASIF PAŞA VE ŞEFİK BEY'İN CEVABI].....	102
[DERVİŞ PAŞA 'NIN TAHRİRATINA DAİR MÜTALAA].....	103
[İSYAN EDEN NAHİYE AHALİSİNDEN İKİNCİ KEZ ALINAN SENED SURETİ].....	105
[SİTORİNE LİMANI HAKKINDA İSMAİL PAŞA TARAFINDAN DERVİŞ PAŞA'YA YAZILAN MEKTUB].....	108
[DERVİŞ PAŞA 'NIN SİTORİNE LİMANI HAKKINDA İSMAİL PAŞA'YA CEVABI].....	112
[KURİSTAÇ PALANKASI'NIN MUHASARA OLUNMASI VE GAÇKA'DAN BURAYA YARDIM GÖNDERİLMESİ].....	119
[EŞKIYANIN FOÇA KAZASI'NA HÜCUMU VE BURAYA YARDIMCI KUVVETLERİN GÖNDERİLMESİ].....	120
[İSYAN EDEN AHALİ TE'DİB EDİLMEYEN BURALARA BİR TAKİM BİNA İNŞASININ GEREKSİZ OLDUĞU HAKKINDA].....	121
[EŞKIYANIN SİTORİNE LİMANI'NA TASALLUTU VE BURAYA KUVVET GÖNDERİLMESİ].....	123
[JOVIÇE NAHİYESİ'NİN ISLAH-I AHVALİ VE ASKERE VERİLEN TENBİHAT].....	125
[KURBANİÇ, KORİTA VE PİVA'DAKİ İSYANLARIN BASTIRILMASI]....	126
[SİRP VE BULGARLAR'IN KARADAĞLILAR İLE İTTİFAK ETME DÜŞÜNCESİNE DAİR ELE GEÇEN YAZIŞMALAR].....	129
[BENAT NAHİYESİ'NDE MEYDANA GELEN ÇATIŞMALAR VE BİLATOĞÇA'NIN ZABTI].....	131
[ALINAN TEDBİRLERİN YETERSİZ OLDUĞU VE NİKŞİK CİVARINDA CEREBAN EDEN MUHAREBAT].....	133
[BENAT VE JOVIÇE NAHİYELERİ AHALİSİNE YAZILAN İLANNAME]..	134
[NİKŞİK KASABASINDA MAHSUR KALAN MÜSLÜMAN AHALİSİNİN FERYADNAMESİ].....	135
[AVRUPA DEVLETLERİ KONSOLOSLARININ NİKŞİK'E HAREKET VE AVDETLERİNE DAİR MALUMAT].....	138
[NİKŞİK KASABASI'NIN MUHASARADAN TAHLİS OLUNMASI].....	141

[GAÇKA'DAN KURİSTAÇ VE DUGA BOĞAZI'NA ZAHİRE SEVKİ].....	142
[RAGUZA'DAN TREBİN'E ZAHİRE SEVKİ VE AVUSTURYA'NIN EŞKIYAYA YARDIMLARI].....	144
[EŞKIYANIN BİLEKE ÜZERİNDE HAZIRLIKLARI VE BURALARDAKİ KUVVETLERİN ARTIRILMASI].....	146
[SERDAR-I EKREM ÖMER PAŞA'NIN HERSEK AHVALİNİN ISLAHINA MEMUR EDİLMESİ].....	147
[SERDAR-I EKREM ÖMER PAŞA TARAFINDAN NEVAHİ-İ ASİYE AHALİSİNE YAZILAN İLANNAME].....	149
[ABDULMECİD HAN'IN VEFATI VE SULTAN ABDULAZİZ'İN TAHTA CÜLUSU].....	150
[BİLATOĞÇA'DA SU ALMAYA ÇIKAN ASKERE DÜŞMANIN BASKINI].....	151
[BİLATOĞÇA'DAKİ ASKERİN BİLEKE'YE NAKLEDİLMESİ].....	153
[HERSEK SANCAĞI MUTASARRIFI VASIF PAŞA'NIN TREBİN VE KURBANİÇ'İ TEFTİŞİ].....	154
[BENAT NAHİYESİ PAPASININ EŞKIYA BAŞLARINA YAZDIĞI TAHRİK MEKTUBU].....	155
[KOLBUK KALESİ'NE ZAHİRE GÖNDERİLMESİ].....	156
[NİKŞİK KASABASI'NA ZAHİRE SEVKİ VE BU ESNADA MEYDANA GELEN MUHAREBAT].....	157
[NİKŞİK KASABASI'NA ZAHİRE VE ERZAK GÖTÜREN İKİNCİ KAFİLENİN DÖNÜŞ YOLUNDAKİ MUHAREBATI].....	159
[ASAKİR-İ ŞAHANENİN GAÇKA'DAN PİVA'YA DÖNÜŞÜ VE DÖNÜŞ YOLUNDA KARADAĞLILARLA YAPILAN MUHAREBAT].....	161
[KORANİSKA'DA KULE İNŞA ETTİRİLMESİ VE BURAYA ASKER BIRAKILMASI].....	163
[SERDAR-I EKREM ÖMER PAŞA'NIN MOSTAR'A AVDETİ VE ORDU KUMANDASININ DERVİŞ PAŞA'YA HAVALLE OLUNMASI].....	164
[ÖMER PAŞA'NIN DERVİŞ PAŞA'YA VERDİĞİ TALİMAT SURETİ].....	165
[İSYAN EDEN ŞUMA NAHİYESİ AHALİSİNİN TE'DİB EDİLMESİ].....	168
[PİVA İSTİHKAMININ EHEMMİYETİ VE BURAYA TAKVİYE KUVVETLERİN GÖNDERİLMESİ].....	168

[ZABRİÇE YENİLGİSİ SONRASI KARADAĞLILAR'IN KUVVETLERİNİ TAKVİYE ETMESİ].....	172
[KARADAĞ REİSİ NİKOLA'NIN ANLAMLI HEDİYESİ].....	173
[PİVA MUZAFFERİYETİ SONRASINDA SERDAR-I EKREMİN TEBRİK MESAJI].....	174
[KIŞ MEVSİMİNİN GELMESİYLE BİRLİKTE ORDUNUN DİNLENMEYE ÇEKİLMESİ]	176
[MİRALAY OSMAN BEY İLE ÖMER PAŞA'NIN KARADAĞ VE NEVAHİ-İ ASİYE HUSUSUNDA GÖRÜŞMELERİ]	181
[ORDU-YI ŞAHANENİN JOVİÇE'YE GİRMESİ].....	182
[NİKŞİK KALESİ'NİN CEPHANELİĞİNİ HAVAYA UÇURMA DÜŞÜNCESİ]	184
[GAÇKA'YA ERZAK VE ZAHİRE SEVKİ VE BU ESNADA MEYDANA GELEN MUHAREBAT]	185
[DUGA BOĞAZI'NDA ORDU-YI HÜMAYUNUN BOZGUNA UĞRAMASI]	187
[DERVİŞ PAŞA'YA MÜŞİRLİK RÜTBESİNİN VERİLMESİ].....	189
[NİKŞİK'İ ALMAK İSTEYEN KARADAĞLILARIN NİKŞİK İLERİ GELENLERİNE MEKTUPLAR GÖNDERMESİ].....	190
[KARADAĞLILARIN HAREKETLERİ HAKKINDA YENİPAZAR MECLİSİNİN MAZBATASI]	191
[SIRPLILARIN HAREKETLERİ HAKKINDA MİRLİVA EDHEM PAŞA'NIN SERDAR-I EKREM'E GÖNDERDİĞİ TAHRİRAT].....	201
[NİKŞİK VE CİVARINDA OSMANLI ORDUSU İLE KARADAĞLILAR ARASINDA MEYDANA GELEN MUHAREBAT].....	209
[HERSEK VE İŞKODRA FIRKALARININ MUZAFFERİYETLE BİRLEŞMESİ VESİLESİYLE SULTAN ABDULAZİZ TARAFINDAN GÖNDERİLEN TEBRİKNAME]	218
[HERSEK VE İŞKODRA FIRKALARININ BİRLEŞMESİ SEBEBİYLE SERDAR-I EKREM TARAFINDAN GÖNDERİLEN TEŞEKKÜRNAME].....	219
[KUMANDANLAR TARAFINDAN EMİR VERİLMEDİKÇE DÜŞMAN İSTİHKAMLARININ TAHRİP EDİLMEMESİ HAKKINDA].....	221

[ORDUYA YARDIM İÇİN GELEN İŞKODRA HALKI HAKKINDA]	223
[KARADAĞLILARIN CİVAR HALKLARA NAZARAN DAHA FAZLA İSYAN ETME SEBEBİ]	224
[KARADAĞ'A CİVAR MAHALLERİN ZABTEDİLMESİNİN GEREKLİLİĞİ]	225
[KARADAĞ CİVARINDAKİ MUZAFFERİYETLER DOLAYISI İLE BAB-I ALİ'DEN GÖNDERİLEN TEBRİKNAME]	226
[KARADAĞ MESELESİNDEKİ BAŞARILARINDAN DOLAYI BİRTAKIM NİŞANLARIN VERİLMESİ]	228
[MAĞLUB OLAN KARADAĞLILARIN SERDAR-I EKREMDEN EMAN DİLEMESİ]	229
[KARADAĞLILARIN SERDAR-I EKREMİN TEKLİFNAMESİNİ KABULU]	233
[KARADAĞ MESELESİNDE YARARLILIKLARI GÖRÜLENLERE RÜTBE TEVCİH EDİLMESİ]	234
[ORDU-YI HÜMAYUN'UN KARADAĞ'DAN ÇEKİLMESİ]	235
[KARADAĞ MUVAFFAKİYETİNDEN DOLAYI PADİŞAH TARAFINDAN YAZILAN TAKDİRNAME]	236
[KARADAĞ REİSİ NİKOLA'NIN BLOKHAVZLARIN İNŞASININ TEHİR EDİLMESİ HUSUSUNDAKİ TAHRİRATI]	239
HATİME	241
SONUÇ	242
KAYNAKÇA	246

ÖNSÖZ

1299’da tarih sahnesine çıkan Osmanlı Devleti için Balkanlar şüphesiz büyük bir öneme sahiptir. Bu sebeptendir ki Osmanlı padişahları ve yöneticileri daimi surette Balkanlarda ilerlemeye ve burayı elde tutmaya büyük önem vermişlerdir. Bu durumun oluşmasında; Batıdan gelebilecek tehlikelere karşı Osmanlı toprak güvenliğini muhafaza etme düşüncesi, kalabalık kentlerin ve ordunun ihtiyaçlarının karşılandığı verimli toprak ve nehirlerin bu bölgede bulunması, bölgede bulunan zengin kentlerin Osmanlı hazinesi için büyük bir gelir kaynağı olması ve devşirme sistemiyle Osmanlı asker ihtiyacının büyük kısmının buralardan sağlanması gibi nedenler etkili olmuştur.

Orhan Bey’in büyük oğlu Süleyman Bey komutasında 1354 yılında Balkanlar’a Gelibolu kapısından giriş yapan Osmanlı Devleti yaklaşık 550 yıl boyunca burada hakimiyetini sürdürdü. Balkan yarımadasının Adriyatik sahilinde Bosna’nın güneyinde, Arnavutluk’un kuzeyinde yer alan Karadağ ise 1478 yılında Bosna’nın hemen ardından Osmanlı topraklarına dahil edilmiştir.

Ancak şu bir gerçektir ki, Karadağ üzerindeki Osmanlı hakimiyeti gerek arazisinin dağlık ve verimsiz olması gerekse ekonomik açıdan zayıf bir bölge olması sebebiyle sadece kağıt üzerinde kaldığı söylenilebilir. Bunda Karadağ halkının savaştı bir yapıya sahip olmaları ve kendileri üzerinde bir otorite kabul etmez yapıları da etkili olmuştur. 19. yüzyılın ilk yarısında yapılan Osmanlı – Rus savaşları ve milliyetçilik akımının etkisinde baş gösteren Sırp İsyanları, Karadağlıları da Osmanlı’ya karşı harekete geçmeye zorladı ve 1878 yılına gelindiğinde Karadağ da artık Osmanlı topraklarından ayrılarak bağımsızlığını elde eden devletler arasına girmiş oldu.

Yapmış olduğumuz bu çalışmada 1851-1863 yılları arasında Karadağ’a gönderilen Osmanlı Ordusu’nun hareketini yazmakla görevlendirilen Ergirili Ahmed Hilmi Bey’in yazmış olduğu tarihçenin neşrini ve değerlendirmesini yaptık.

Çalışmanın amacı, Karadağ’dan çekiliş sürecinde olaylara bizzat vâkıf olan bir görgü tanığının kaleminden çıkması hasebiyle önemi haiz olan bu eseri

kütüphanenin raflarından indirerek bölgeye ve konuya ilgi duyan araştırmacıların istifadesine sunmaktır.

Değerlendirme kısmı bir giriş ve üç bölüm üzere inşa edilmiştir. Giriş bölümünde Karadağ hakkında genel bilgiler sunulmuş, bu cümleden olarak Karadağ adının nerden geldiği, coğrafi konumu, menşeyi ve dinleri hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde ilk dönemlerden başlamak üzere Osmanlı hakimiyetine giriş ve sonrasında bağımsızlığa giden yolda Karadağ hakkında genel bir tarihi perspektif sunulmuştur.

İkinci bölümde ise Müellif Ergirili Ahmed Hilmi Efendi ve yazdığı tarihçenin özelliklerinden ve metnin neşre hazırlanmasında dikkat ettiğimiz hususlardan bahsetmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümü ise eserin metnine tahsis edilmiştir.

Sonuç bölümünde de genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Ahmet Hilmi Efendi'nin kaleme aldığı bu tarihçenin çalışma olarak belirlenmesinden tamamlanmasına kadar her aşamasında değerli katkılarını ve desteklerini gördüğüm, eleştiri ve önerileriyle bana yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN'a teşekkürlerimi borç bilirim. Maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen anne ve babama da ayrıca müteşekkire olduğumu ifade etmek isterim.

Kamil ÇAYIR
İstanbul/2014

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m	Adı Geçen Madde
a.g.mk.	Adı Geçen Makale
a.g.t.	Adı Geçen Tez
Bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	Cilt
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	Editör
Gnkur.	Genelkurmay
h.	Hicri
Haz.	Hazırlayan
İA	İslam Ansiklopedisi
İ.Ü.	İstanbul Üniversitesi
Kom.	Komisyon
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
Nr.	Numara
s.	Sayfa
vd.	Ve devamı
Yay. Haz.	Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

I. KARADAĞ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

A. “KARADAĞ” ADI

Sırp - Hırvat dilinde 15. yy.’da bu topraklarda hakimiyet kuran Çrnoyeviç Hanedanı’nın isminden iştikak olarak¹ “Crna Gora”, İtalyan dilinde “Monte Negro”, “Montagna Nera” ya da “Montenero”, Fransızlar tarafından ise Monte Nero’nun değişik bir şekli olarak Montenegro diye anılan bu Balkan toprağına Türkçe kaynaklarda “Karadağ” olarak rastlanılmaktadır ki bu da yukarıda bahsedilen telaffuzların Türkçe tercümesidir. Geçilmesi güç dağlar ve derin vadilerle yarılmış bir yer olan Karadağ’ın günümüzde kullanılan Resmi adı ise Republika Crna Gora’dır.²

B. COĞRAFYASI:

Balkan yarımadasının Adriyatik sahilinde yer alıp geçilmesi güç dağlar ile kaplı ve vadiler ile derin bir şekilde yarılmış memleket olan Karadağ’ın batısında Bosna – Hersek ve Hırvatistan, güneydoğusunda Arnavutluk, doğusunda Kosova ve kuzeyinde Sırbistan bulunmaktadır. Karadağ arazi olarak ülkeyi baştanbaşa kesen ve oluk biçiminde çukur alanla eşit olmayan iki parçaya bölünmüş bir görüntü arzeder. Bu çukur alan güneyde İşkodra Gölü kıyılarından başlayarak bu göle akan Moraça Irmağı’nın aşağı yatağı, daha sonra da bu nehrin sağ kolu olan Zeta suyu vadisini izleyerek Nikşik Havzası’nda genişler ve kuzeyde Duga Boğazı’na ulaşır. Bahsedilen bu alan güneyde İşkodra Gölü ile Arnavutluk’a ve Adriyatik Denizi kıyılarına, kuzeydeyse Hersek’e açılan doğal bir yol meydana getirmektedir.³ Tarih boyunca Karadağlılar ve onlara saldıran ordular arasındaki bütün mücadeleler bahsedilen bu oluk biçimindeki çukurda cereyan etmiştir.

¹ Karadağlılar 1421 yılında kendilerine cesaret ve şecaatle nam salan İstefan Çernagoraç isminde birini Voyvoda seçmişler, ondan sonra gelen çocuklarına da Çrnoyeviçi namını vermişlerdi. İşte bu nama nispetle de ülkeye de 1433 yılında Çernagora denilmiştir. (Sedes, İ. Halil; **1875-1878 Osmanlı Ordusu seferleri, 1876-1877 Osmanlı – Karadağ Seferi**, İstanbul, Askeri Matbaa, 1936. s.5.)

² Besim Darkot; “*Karadağ*” **İslam Ansiklopedisi**, C.VI, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1988, s.221, ve Nenad Moacanin; “*Karadağ*” **DİA**; c. 21, İstanbul, 2001, s.384.

³ Besim Darkot; a.g.m., s.221

Dağlık bir yapısı olan Karadağ'dan için, 1662 yılında buraya giden Evliya Çelebi, "Seyahatname" sinde buradan "Karadağ nam bir sengistan-ı bi-eman" diye bahseder.⁴ Ahalisi arasında anlatılan bir efsaneye göre de; güya Tanrı dünyayı yaratırken dünyanın her tarafına bir mikdar dökmek üzere bir çuvala taş doldurmuş ve bunu dünya üzerinde dolaştırırken Karadağ üzerine geldiğinde çuvalın dibi delinmiş ve oraya pek çok taş dökülmüş, böylece dünyadaki mahsuldar ve nebatlık araziler taşsız kalarak oraların hisseleri tamamen Karadağ'a kalmıştır.⁵

C. MENŞE' VE DİNLERİ:

Balkanların bilinen ilk sakinleri Arnavutların atası olarak bilinen İllirler olup Hun gücünün Orta Avrupa'dan çekilmesinden sonra Slav akınları başlamış olmakla birlikte bugünkü Karadağ ulusunun Slav kökenleri tartışmalıdır. Fizyonomik olarak da Slav ırkından farklılıkları görülmektedir.⁶ Bunun sebebi de; Slavlar'ın bu yerlere gelip yerleştikleri zaman buralarda Arnavut ahalinin ikamet etmekte olmasıdır. Her ne kadar Slavlar çoğunluk olmaları hasebiyle Arnavutların dağılmış olmaları düşünülse bile, Arnavutlardan birçoğunun da burada kalarak Slavlar ile imtizaç ve ihtilatları kuvvetle muhtemeldir.⁷ Dini olarak; Slavların VI. ve VII. yüzyıllarda bölgeye gelmesiyle kısmen Katolikleşen Balkan halkları, 1077'de bölgenin krallık haline gelmesiyle Roman Katolikliği yaşansa da 1189 yılında Sırbistan'ın hakimiyetini sağlamlaştırmasıyla bölgede Hristiyan Ortodoks kilisesi üstünlük sağlamıştır.⁸ Ancak daha sonraları Arnavutluk'tan ilhak edilen yerlerde birçok Müslüman Arnavut da bulunmaktadır.

⁴ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, 6. Kitap, Haz: Seyit Ali Kahraman – Dr. Yücel Dağlı, YKY, s.104-107

⁵ Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, **1268-1279 Osmanlı Karadağ Muharebatına Dair**, İstanbul Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesi, Nr: 10071, varak 2B.

⁶ Osman Karatay; "*Ortaçağ'da Karadağ Tarihi*" , **Balkanlar El Kitabı**, Derleyenler: Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ, C.I, KaraM&Vadi Yay. 2006, s. 142.

⁷ Şemseddin Sami, "*Karadağ*", **Kâmûsu'l-A'lâm**, Ankara: Kaşgar Neşriyat, 1996, s. 3635.

⁸ Nenad Moacanin; a.g.m., s.384

BİRİNCİ BÖLÜM

II. TARİH BOYUNCA KARADAĞ

A. İLK DÖNEM KARADAĞ TARİHİ

Karadağ'ın bilinen ilk sakinleri kabileler halinde yaşamakta olup savaşçı özellikleri ile bilinen İllirlerdir.⁹ İllirler, M.Ö. III. yy'da bölgede güçlü bir devlet kurmuş olup Hint – Avrupa dil grubundan bir dili konuşmaktadırlar. O devirlerde yine büyük bir devlet olan Romalılar ilk başlarda İllirlerle iyi geçinmişlerdir. Ancak daha sonraları İllirlerin Romalılara karşı başka devletlerle işbirliğine girmeleri ve kendi aralarında yaşanan iç çatışmalar dolayısıyla M.Ö. 168 yılında Romalılar tarafından bölge ele geçirilmiştir. Ancak bu şekilde tam olarak hakimiyete alınamayan İllirya'da zaman zaman yöresel isyanlar da devam etmiş olup, bölgede tam olarak Roma hakimiyeti M.Ö. 9-6 yılları arasında olmuştur. Bunun akabinde de İllirya; Dalmaçya ve Panonya olarak ikiye bölünmüş olup, Karadağ Dalmaçya'ya bağlanmıştır.

M.Ö. 6. ve 7. yüzyıllarda zengin Yunan kolonilerinin yerleştiği görülmekle birlikte M.Ö. 4. yüzyılda Celtlerin buraya hakim olduğu sanılmaktadır.¹⁰

Eskiçağ kaynakları Karadağ'da Ardiye (Şibenik'ten Leş'e kadar uzanan bölgede), Plepey, Enheley (Kotor Körfezi'nin doğusunda), Labea (İşkodra Şehri ve Gölü çevresinde), Doklea (bugünkü Nikşiç Şehri, Grahova ve Vitus'a kadar uzanan bölge), Avtariya ve muhtemelen Pirust kabilelerinin yaşadığını haber verirler ki, Bu kabilelerin M.Ö. 4. yüzyılda Neretva Nehri'nin doğusunda yaşamış olan *Peripluslar* kabilesinden geldikleri kabul edilmektedir.¹¹

Romalılar zamanında Karadağ'ın sahil ve iç kesimleri arasında farklılaşma başlamış olup, sahildeki Yunan kolonilerinin yerini Latin yerleşimciler almıştır.

⁹ Osman Karatay, a.g.mk., s.141.

¹⁰ Uğur Özcan; **II. Abdulhamid Dönemi Osmanlı – Karadağ Siyasi İlişkileri**, Isparta, 2009, (SDÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), s.2

¹¹ Adnan Pepiç, “*Podgorica'nın Kısa Bir Tarihçesi*”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, sayı 18, Ankara, 2005, s.273.

Günümüze kadar gelmiş olan Budva ve Ulçin (Uljin) gibi yeni şehirler kurularak buraların İllir ahalisi Latinleşmeye başladı. Sahil bölgelerindeki değişime rağmen iç bölgelerde İllir kabileleri kültür ve kimliklerini korumayı başaramamışlardır.

Roma İmparatorluğu'nun 395 yılında Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmasından sonra Karadağ, Doğu Roma sınırları içerisinde kalmış olup bölge 5. yüzyılda Gotların, 6. yüzyılda da Avarların istilasına uğramıştır.¹²

Hun gücünün Orta Avrupa'dan çekilmesinden sonra 7. yüzyılın ortalarına doğru Balkanlar'a Slav akınlarının başladığı görülür. Karadağ'ın nispeten uzak ve erişilmez bir konumda oluşu buralara Slav akınlarının daha geç olmasına neden olmuştur.¹³ Slavların bölgeye gelmesiyle kısmen katolikleştirilmiş olan eski Balkan halkları kendi otonom yaşam tarzlarını sürdürebildikleri dağlara çekildiler. Ancak bu durum da fayda etmemiş, Slavlar bu bölgelere de sızmışlar ve bu bölgeleri de uzun bir süreçte Slavlaştırmışlardır. İlk bin yılın son çeyreğine gelindiğinde ise buralardaki Slavlar, İllirlerle gittikçe karışarak Bizans'a bağlı bir Sklavinia¹⁴ olan Doclea yönetim birimi içinde toplanmışlardır. Doclea veya diğer bir tabirle Duklja ismi XI. yy.'da yerini ovanın ortasından geçen nehir olan Zeta'ya bırakmıştır.¹⁵ Prens Mihailo (1046-1081) ve oğlu Bodin (1081-1101) zamanlarında sınırlarını hızla genişleten Zeta Devleti bu yüzyılın sonuna doğru, tüm Hersek, Sancak ve Kosova ile birlikte Arnavutluk'un kuzeyini ve Bosna ve Sırbistan'ın büyük bir kısmını egemenliğine alarak gücünün doruğuna çıkmıştır. Ancak bu parlak devirler kısa sürmüş olup, Bodin'den (1081-1101) sonra Karadağ yeteneksiz yöneticiler ve taht kavgası yüzünden zayıflamış ve eski ihtişamını kaybetmiştir. Bu tarihlerden sonra da Zeta Sırp ve Bizans hakimiyeti arasında sürekli el değiştirmiştir. 1189 yılından itibaren yaklaşık 170 yıl boyunca bu topraklarda Sırbistan hakimiyeti görülür. Slavca "Crna Gora" ve Latince "Montenegro" kelimeleri de bu Sırp hakimiyeti döneminde Kraliçe Jelena zamanında (1276-1309) ilk olarak zikredilir.¹⁶

---

¹² Uğur Özcan, a.g.t., s.3.

¹³ Osman Karatay, a.g.mk., s.143

¹⁴ Bizans yönetimindeki Slavları yönetmek için oluşturulan bölgelere verilen ad.

¹⁵ Nenad Moacanin, a.g.m., s.384.

¹⁶ Osman Karatay, a.g.mk., s.145

1355 yılına gelindiğinde ise buralardaki Sırp hakimiyeti, kral ailesinin fertleri arasındaki mücadeleler yüzünden zayıflamış ve Çar Stefan Duşan'ın (1331-1355) ölümünden sonra devlet birdenbire parçalanmıştır.

1355'ten sonra her ne kadar Balşa Hanedanı tarafından bir prenslik kurulsa da yerel feodal beylerin komşuları ile ya da birbirleri ile devam eden sürekli mücadeleleri yüzünden bu topraklarda politik istikrar tesis edilememiştir.

B. OSMANLILARLA İLK KARŞILAŞMA

Karadağlılar ile Osmanlıların ilk teması, önceleri İşkodra Gölü'nün kuzeyinde bir köyün yöneticisi olan ve daha sonra burada hakimiyetini tesis eden Balşa'nın oğullarından I. Balşa (1378-1385) zamanında olmuştur. I. Balşa, döneminde bir taraftan derebeylerin isyanıyla uğraşırken diğer taraftan da Arnavut topraklarını almak için seferler düzenliyordu. Draç üzerine düzenlediği son seferinde Karlo Topi'yi yenerek burayı alması sonucu Karlo Topi'nin yardım isteğine icabet eden Hayrettin Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusu Karadağ güçlerini ağır bir yenilgiye uğratmış ve Balşa'yı öldürmüştür.¹⁷

Balşa'nın yerine geçen yeğeni Djuradj zamanında (1385-1403) bölgede Venedik hakimiyeti görülmektedir. Djuradj 1389'da Bosna Kralı Tvrtko ile birlikte Sırbistan'ı Türklerden korumak için Kosova'da Sırp Kralı Lazar ile birlikte meşhur Kosova meydan savaşına katılmıştır.

Kosova'daki kesin Türk üstünlüğünün ardından iki ateş arasında kalan Karadağ, Djuradj'ın yürütmüş olduğu ince diplomasinin gereği olarak Osmanlı ve Venedik tarafına İşkodra'yı sunmuş, fakat Osmanlı ve Venedik İşkodra hususunda yenişemeyince burası tekrar Djuradj'a kalmıştır. Macarlar ve Venedikliler arasındaki savaşta da ince diplomasi yürütmek isteyen Djuradj bu sefer başarılı olamayarak İşkodra'da Türk hakimiyetinin yerleşmesini ve Türklere vergi verilmesini

---

¹⁷ Osman Karatay, a.g.mk., s.145.

engelleymemiştir. 1396 Niğbolu Savaşı'ndan sonra ise Türklerin Balkanlardaki konumu daha da güçlenmiştir.

1402 yılında bir Osmanlı akıncı birliğinin Karadağ kuvvetlerine yenilmesi ve 1405 yılına gelindiğinde ise bölgedeki bir takım isyanların meydana gelmesi Ankara Savaşı'ndan sonra bir Fetret devrine giren Osmanlıyı Balkanlarda rahatlatmıştır.¹⁸

Balsic Hanedanı'nın son temsilcisi olan II. Balşa ölmeden kısa bir süre önce ülkesinin idaresini Sırp Despotu Lazareviç'e bırakmıştı. II. Balşa'nın 1421 yılında ölümünden sonra, bölgede Karadağ derebeyleri arasında hem Sırbistan hem de Osmanlı ve Venedik devletleri arasında ayakta kalma ve çıkar sağlama mücadelesi vererek Zabliak bölgesine hükmeden Stefan Crnojevic ismi öne çıkmaya başlamıştır. Bu esnada Sırp Despotu Lazareviç'in Osmanlılar ile olan mücadelesi Crnojeviclerin daha rahat hareket etmesini sağladı.¹⁹ Çrnoyeviçlerin çıkarttığı güçlükler ve 1430 yılındaki Osmanlı akınları sonrasında zayıflayan bölgede bu sefer Venedikliler hakim duruma gelmiş ve Çrnoyeviç'i kendilerine bağlamışlardır.

1444 yılına gelindiğinde Anadolu'da durmadan taarruz eden Karamanoğlu'na karşı daha rahat hareket etmek, ordunun yeniden düzene sokulması ve haçlılar arasına fitne sokmak niyetiyle Osmanlı Devleti Macar Kralı ile 15 yıl süreli Segedin'de bir antlaşma imzaladı. Bu durum Macar topraklarında olduğu kadar Karadağ'da da bir rahatlamaya neden olmuştur.

Balkanlar'ı ve Avrupa devletlerini durmadan Türkler aleyhine tahrik etmiş olan Bizans'ın 1453 yılında Fatih Sultan Mehmed tarafından fethiyle Balkanlarda Türk ordusunu meşgul edecek kuvvet kalmamış ve Osmanlı'nın Balkan fütuhatının yolu açılmış idi. Fatih'in İstanbul'un fethinden sonraki hedefi artık Batıdaki gayelerini gerçekleştirmesine engel olarak gördüğü Sırp meselesini halletmek ve Tuna'ya kadar hakim olmaktı. Bu amaçla başlatmış olduğu seferlerin neticesinde 1459 yılında Sırp'ları hakimiyeti altına aldı.²⁰ Tuna'nın güneyindeki bütün Avrupa topraklarını kendi devletinin sınırları içerisinde görmek isteyen Fatih Sultan

¹⁸ Osman Karatay, a.g.mk., s.147.

¹⁹ Osman Karatay, a.g.mk., s.148.

²⁰ Komisyon, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Çağ Yay., c.11, İstanbul, 1989, s.232.

Mehmed, bu maksatla da kendisine haraç vermeyi reddeden Bosna Kralı Tomasevic üzerine sefer düzenleyerek 1463'te Bosna'nın fethini, 1466'da da Hersek'in fethini tamamladı.

Sırp İmparatorluğu, Duşan'ın ölümü ve oğlunun öldürülmesi ile parçalanmaya başlayıp, Sırp beylerinden Bolcha, İşkodra Kalesi'ni ele geçirerek hakimiyet alanını Karadağ içlerine kadar yaymaya muvaffak olduysa da²¹ Fatih Sultan Mehmed 1479 yılında burasını Lazareviç'in yerine geçen Ivan Çrnojeviç zamanında ele geçirmiş ve İşkodra'yı bizzat kendisinin yönettiği muhasara ile Osmanlı Devleti'nin toprakları arasına katmış, Zabljak'ı yerle bir etmiştir.²² Böylece Nikşik'e kadar bütün kuzey Karadağ Osmanlı hakimiyeti altına girmiş, Venedik'in yanında Osmanlı Devleti'ne karşı savaşan Crnojevic'in oğlu Zeta Beyi Ivan Crnojevic (1466-1490) Karadağ'ın başkentini Çetine'ye taşımak zorunda kalmıştır. İşkodra'nın düşüşü ile de birlikte Crnojevic İtalya'ya kaçmış ve Karadağ'da Osmanlı hakimiyeti başlamıştır.²³

C. OSMANLI HAKİMİYETİNDE KARADAĞ

Karadağ'a sahip olmak Osmanlılar açısından sadece stratejik amaçlar için denetimde bulundurulmaya çalışılmasının dışında pek de kayda değer bir önemi haiz değildir. Osmanlı Devleti, Karadağ'ın fethini tamamladıktan sonra gerek mevkiinin sarp ve dağlık olması ve gerekse gelirinin önemsiz olması sebebiyle Karadağ'ı kontrol altına almak için fazla gayret göstermemiş ve maktu bir vergi karşılığında iç işlerinde serbest bırakmıştır.²⁴

Osmanlı hakimiyeti döneminde Karadağ, kabile reisleri tarafından seçilen metropolidin ruhani hakimiyetine tabi Katun, Rijeka, Ljesan, Crmnik ve Pjesivci

²¹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. VI, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1976., s.71.

²² **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Garp Ordusu Karadağ Cephesi 3. Cilt 3. Kısım**, Ankara: Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Bşk. Yayınları, 1984, s. 1.

²³ Uğur Özcan, a.g.t. s. 4.

²⁴ Barbara Jelavich; **Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar**, Çev.: İhsan Durdu, Haşim Koç, Gülçin Koç, C.I., İstanbul, Küre yayınları, 2006, s. 38 ve Karal, Enver Ziya, a.g.e., s.72.

olmak üzere 5 nahiyeden oluşuyordu.²⁵ 1499 yılında yapılan ilk düzenlemede bugünkü Karadağ'ın batı yarısını içine alan bölge İşkodra Sancağı'na bağlı olup, 1514 yılında burası Jabliyak merkez olmak üzere "Karadağ" adıyla ayrı bir sancak haline getirildi.²⁶ İlk sancak beyi olarak da Ivan Crnoyevic'in ihtida eden oğlu İskender Bey başa geçerek burayı 1528'e kadar yönetmiştir.

1539 yılında Barbaros Hayreddin Paşa ve Rumeli Beylerbeyi Hüsrev Paşa ortaklaşa hareket ederek Venediklileri Karadağ kıyılarından uzaklaştırmış ve bölgenin idaresini Bosna Beylerbeyliğine bırakmışlardır. Bosna Beylerbeyi Ulama Paşa da buradaki ilk Osmanlı genel valisidir.²⁷ 1571 yılında II. Selim zamanında da Ülgün, Bar, Budva kale ve limanları ele geçirilerek Karadağ kıyılarının fethi de tamamlanmıştır.

16. yy. boyunca bölgede vergi yüzünden çıkan bir takım rahatsızlıklar kabileleri isyana yöneltmişse de bu isyanlar siyasi içerikli olmayıp İşkodra ve Hersek paşalarının sert cevapları ile kanlı şekilde bastırılmıştır. Şunu da ifade etmek gerekir ki geliri zaten az olan fakir Karadağ halkının cüz'i miktarda alınan vergiyi ödemekten imtina etmeleri ve buraları yöneten Balkan asıllı kişilerin Türklere göre halka daha sert davranmaları halk ile yönetimin arasının bozulmasına neden olmuş, bu da çıkan isyanlarda en etkili sebep olarak ortaya çıkmıştır.²⁸ Bunun dışında Karadağlılar, Venediklilere karşı olan mücadelelerde ve bölgedeki isyan olaylarında Osmanlı'ya yardım etmekten geri kalmamışlardır.²⁹

Uzun yıllar sakin bir şekilde devam eden Osmanlı – Karadağ münasebetleri 17. yüzyılın sonuna doğru özellikle de 1683 II. Viyana bozgunundan sonra bozulmaya başlamıştır. 1688 yılına gelindiğinde Karadağlılar Venedik himayesi

---

²⁵ Besim Darkot, a.g.m., s.224 ve Osman Karatay; a.g.e. "*Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ*" , **Balkanlar El Kitabı**, Der: Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ, C.I, KaraM&Vadi Yay. 2006, s. 362.

²⁶ Osman Karatay, a.g.e., "*Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ*", s.362

²⁷ İsmet Parmaksızoğlu, "Karadağ", **Türk Ansiklopedisi**, C.XXI. MEB, Ankara 1974, s.266,.

²⁸ Osman Karatay, a.g.e., "*Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ*", s. 365

²⁹ Nenad Moacanin, a.g.m., s.384

altına girmişlerdir. Bu durum karşısında da 1692 yılında İşkodra Valisi Süleyman Paşa Çetine'ye girmiş ve burayı tahrip etmiştir.³⁰

1696 yılı Karadağ'da yönetim bakımından yeni bir dönem başlamıştır. Bu tarihe kadar Vladikalar³¹ seçimle gelirken o yıl seçilen Nyeguş kabilesinden Danilo Petroviç yönetimi kendisinden sonra gelen yakınlarına bırakarak bir hanedanlık kurmuştur.³²

XVIII. yüzyılın başlarında Rus Çarı I. Petro elçisini göndererek Karadağlıları Osmanlılar aleyhinde Ruslara yardıma davet ettiyse de tesis edilen ittifaktan istenilen netice alınamamış, Çar I. Petro Osmanlı ile girdiği Prut Savaşı'nı kaybederek 1711'de Prut Antlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır. Bu tarihten sonra da Karadağ üzerindeki Rus etkisi giderek artış göstermeye başlamıştır.³³

III. Ahmed (1703-1730) döneminde ise o sırada Bosna Valisi olan Köprülü Numan Paşa 1714 yılında Çetine'ye girerek 1704'te imar edilen Çetine'yi tekrar yerle bir etmiştir. Bunda, 1696'da başa geçen Danilo'nun (1696-1735) 1709 yılında soydaşları ile içiçe yaşayan Müslüman Karadağlıları kıyımının intikâmı da sezilmektedir.³⁴

1718 Pasarofça Antlaşmasıyla Karadağlılar için geleneksel Venedik'e dayanma siyasetinin sonu olmuş, ve bu antlaşmayla hiçbir kazanç elde edemeyen Karadağ'da bir müddet için sükunet sağlanmış oldu.

Ancak bu sükunet durumundan istifade ederek mesaisini memleketini kalkındırmaya adayan Danilo'nun yerine geçen Sava Petroviç (1735-1782)

---

³⁰ Besim Darkot, a.g.m., s. 225

³¹ Devlet ve kilisenin başı olan kişi için kullanılan bir tabirdir.

³² Ancak buradaki hanedanlık babadan oğula geçen bir hanedanlık değildi. Burdaki hanedanlık amcadan yeğene ya da amca torunlarına geçen bir hanedanlıktı. Bunun sebebi ise yönetimin Prens-Bishop denilen dini kimlikli bir başrahip tarafından yönetilmesi idi. Geleneklere göre de başrahibin evlenmesi yasak olduğundan buradaki hanedanlık babadan oğula değil, yeğene ya da amca torunlarına geçen bir hanedanlıktı.

³³ Uğur Özcan, a.g.t., s.6.

³⁴ Osman Karatay, a.g.e., "Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ", s.367

zamanında memleket yeniden anarşi içine düşmüştür.³⁵ Kendisini kiliseden ayıramayan Sava Petroviç yönetimde etkisiz kalmış ve halk arasında itibar bulamamıştır. Yönetimdeki bu boşluğu ise Rusya'nın desteğine özel önem verip bu amaçla St. Petesburg'u 3 kez ziyaret eden Vasiliye Petroviç doldurmuştur. Vasiliye Petroviç 1752'de Rusya'ya gittiğinde burda 2 yıl kalmış ve Rusları ülkesi hakkında bilgilendirmek amacıyla Karadağlıların da kahramanlıklarını anlattığı 1754 yılında Moskova'da yayımlanan "Karadağ Tarihi" adlı eserini yazmıştır.³⁶ 1766 yılında Vasiliye Petroviç'in ölümü ile Vladika Sava tek başına kalmış oldu. Bu ise ülkede zaten zor sağlanan düzenin yeniden bozulması demektir. Nitekim 1771 yılında Rusların kışkırtmasıyla Karadağlılar ayaklanmış ve ayaklanan Karadağlılar üzerine Bosna Valisi Silahdar Mehmed Paşa başarılı bir sefer düzenlemiştir.

Sultan I. Abdulhamid devrine gelindiğinde Rusların Balkanlardaki etkisi daha da belirginleşmeye başlar. Şartların zorlu olduğu bir ortamda, Osmanlı – Rus savaşının devam ettiği günlerde başa geçen Sultan I. Abdulhamid Rusların Balkanlar'daki Ortodoks halkı himayesine aldığı Küçük Kaynarca Antlaşması'nı (1774) imzalamak durumunda kalmıştır. Rusların Ortodoks hamiliği demek Balkanlar'da aralarında Karadağ'ın da bulunduğu Ortodoksların Rusların etkisi altına girmesi demek olması yanında Osmanlının iç işlerine de müdahale anlamı taşımaktaydı.

1782 yılında Sava Petroviç'ten sonra başa geçen I. Petar Petroviç zamanında ise kargaşaya düşen ve kabileler arasında kan davası güdülmeye başlanan Karadağ, Buşatlı Kara Mahmud Paşa tarafından baştan başa istila edilmiş ve Çetine yine yakılmıştır.³⁷ Çaresiz kalan Karadağ, Rusya ve Avusturya'dan yardım istemiş, ancak bu yardım da hemen gelmeyip bu iki devletin Osmanlı ile harbe başlamasıyla gelmiştir.³⁸ 1791-92 yıllarında meydana gelen Osmanlı – Avusturya – Rusya Savaşı sırasında Karadağ sınırlarında ufak çaplı çatışmalar olmuştur. 1795 yılında Buşatlı

---

³⁵ 1735-1782 tarihleri arasında Vladikalık yapmış olan Sava Petroviç zamanında Osmanlı tahtı 5 padişah görmüştür Bunlar: I. Mahmud (1730-1754), III. Osman (1754-1757), III. Mustafa (1757-1774), I. Abdulhamid (1774-1789), ve III. Selim (1789-1807)'dir.

³⁶ Barbara Jelavich, a.g.e., s.94

³⁷ Besim Darkot, a.g.m., s.227.

³⁸ Osman Karatay, a.g.e., "Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ", s.367.

Kara Mahmud Paşa Karadağ üzerine tekrar harekete geçti ise de Kruse Savaşı'nda esir alınarak idam edilmiş ve kesilen başı Çetine'ye gönderilmiştir.³⁹ Savaşın sonucunda Zeta Nehri'nin doğusundaki Bielopavliçi ve Piperi Kabileleri Karadağ'a iltihak etmişlerdir.

Sınırlarını gittikçe genişleten I. Petar Petroviç Osmanlı gücünün azalmasının da etkisiyle neredeyse Karadağ'ı bağımsız bir devlet haline getirmiş ve öyle ki; 1799'da Osmanlı Devleti'ne "Karadağlıların hiçbir zaman Osmanlı Devleti'ne bağlı bir teb'a olmadıkları" yönündeki bir ifadeyi dahi kabul ettirmeyi başarmışlardır.⁴⁰

D. XIX. YÜZYILDA KARADAĞ

1789 Fransız İhtilali ve bu ihtilalin neticesinde dünyaya yayılan milliyetçilik hareketleri kozmopolit yapıya sahip imparatorlukların korkulu rüyası haline gelmiş ve bu akımın etkisi birçok bölgede derinden hissedilmişti. Osmanlı Devleti de bu akımdan olumsuz etkilenen devletlerin başında gelmektedir.

19. yüzyılın başlarında Karadağ'a baktığımızda panislavist akımların ve milliyetçilik hareketlerinin etkisiyle Karadağ'ın isyanlarla yavaş yavaş bağımsızlığa doğru gidişi görülmektedir.

1797 yılında Fransa ve Avusturya Campo Formia Antlaşması'nı imzalayarak Venedik topraklarını paylaşmışlar; Avusturya Venedik şehrini ve bu şehrin İstriya ve Dalmaçya'daki topraklarını, Fransa ise Parga ve Preveze dahil olmak üzere Dalmaçya Adaları'nı ilhak ederek Osmanlı Devleti'ne komşu olmuştur.⁴¹ Bu durum ise Karadağ üzerinde bir Fransız etkisinin belirmesine yol açtığı gibi Fransa'daki milliyetçilik cereyanının Balkanlar'a sıçramasında da önemli bir rol oynamıştır. Ancak burada şu husus da ifade edilmelidir ki; Balkanlarda ortaya çıkan milliyetçilik hareketleri Fransa'da çıkan milliyetçilik hareketinden biraz farklı olarak gelişmiştir. Balkanlardaki bu hareketlerin temelinde esasen bir milliyetçilik ruhundan çok bazı Avrupa devletlerinin menfaat politikaları daha etkili olmuştur. Özellikle Karadağ

---

³⁹ Nenad Moacanin, a.g.m., s.384.

⁴⁰ Uğur Özcan, a.g.t., s.8.

⁴¹ Barbara Jelavich, a.g.e., s.131.

gibi hemen hemen yüzyılın sonuna kadar Avrupa kamuoyu tarafından bilinmeyen ve tanınmayan, izole konumda olan bir yerde tamamen Fransa etkisinden bahsetmek mümkün değildir.

Bu bağlamda 19. yüzyılda Osmanlı Karadağ münasebetlerine bakacak olursak, bu yüzyılın ilk yarısında yapılan Osmanlı – Rus harpleri ve yine bu dönemde çıkan Sırp isyanları Karadağlıları, Osmanlı'ya karşı harekete geçmeye ve birçok yönden güçlükler çıkarmaya sevketti. Campo Formia Antlaşması ile devletler muvazenesinde önemli bir rol oynayan Karadağ, bu dönemde Ruslarla işbirliği içerisinde hareket etmiştir.

1806 yılında Dubrovnik'i ele geçiren Fransızlar buradan Karadağ'a ilerlemek istedilerse de Karadağlılar Rusların da yardımıyla Fransızları püskürterek Kotor sahillerine girmişlerdir. Ancak bu uzun sürmemiş, savaşta kaybeden taraf olan Rusya Fransızlarla anlaşma imzalayarak Kotor sahilini tekrar Fransa'ya bırakmıştır.

1812'ye kadar olan dönemde Osmanlılar, Fransızların da yardımı ile Karadağ'a hakim olmaya çalıştılsa da bu başarılar geçici olmuş ve tutunamamışlardır.⁴²

1813 yılında Rusya ve İngiltere'nin yardımlarıyla şehrin kendisine verileceği ümidi ile Vladika I. Petar liderliğindeki Karadağlılar, Kotor Yarımadası'nı Fransızlardan almayı başarsalar da bu başarı da uzun sürmemiş ve Kotor'un yönetimi bu kez de Avusturyalılara bırakılmıştır. Böylece denizle olan bağlantılarını kaybeden I. Petar'ın büyük devletler tarafından tanınma ve bağımsızlık hayalleri suya düşmüş ve Karadağ çok zor bir döneme girmiştir. Ekonomik yardım alamayan ve sürekli savaşlarla hırpalanan Karadağ'da bu yıllarda yaklaşık 2000 kişi açlıktan ölmüş ve birçoğu da Rusya ve Sırbistan'a göç etmiştir.⁴³

1817-1820 yılları arasında Avrupa'nın da nispeten durulmasıyla Osmanlılarla Karadağlılar arasında sınır boylarında görülen küçük çatışmaların haricinde bir

---

⁴² Osman Karatay; “*Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi*” , **Balkanlar El Kitabı**, Derleyenler: Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ, C.I, KaraM&Vadi Yay. 2006. s.460.

⁴³ Osman Karatay, a.g.e., “*Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi*”, s.460.

hareketlilik görülmemekle birlikte, 1820 yılında Moraci bölgesindeki halk Osmanlı yönetiminden çıkarak Karadağ'a bağlanmıştır.

Bu tarihten sonra, özellikle de yeniçeri teşkilatının kaldırılıp Osmanlı'nın gücünün azalmasıyla birlikte Balkan topraklarında ayaklanmalar başlamış ve bu durum da Karadağ'ı giderek bağımsızlığa götürmüştür.⁴⁴

Bir Slav şairi olan ve 1830 yılında başa geçen II. Petro ilk defa olarak "Karadağlıların Hükümdarı" ünvanını almış ve 1837'den itibaren Rusya tarafından maddi yönden de desteklenerek halk arasında daha fazla itibar görmüştür. Şu kadar var ki bu bağımsızlık söylentileri milletlerarası camia tarafından pek de dikkate alınmamıştır.

Sınırlarını genişletmek ve Osmanlı Devleti'nden intikam almak isteyen II. Petro, 1838 yılında Osmanlıların elinde bulunan Podgoriça ve İşbuz'a saldırmış, fakat bu saldırı başarısız olmakla birlikte memleketin Osmanlı kuvvetlerinin Hersek Sancakbeyi tarafından istilasına da neden olmuştur. Bunun sonucunda yapılan antlaşma ile de Hersek – Dalmaçya sınırı arasında bulunan Grahova, Bosna Valisi ve Karadağ Hükümdarı tarafından olurluğu tasdik edilecek olan ayrı bir voyvodalık⁴⁵ haline getirilerek tarafsız bölge haline getirilmiştir.

1843 yılında Osmanlıların İşkodra Gölü'nde bulunan Vranina ve Lessandria adalarına yerleşmesi Karadağlıları kızdırmış olsa da, genel olarak bakıldığında birkaç yıllığına da olsa iki devlet arasında sükunetin hakim olduğu bir döneme girilmiştir.⁴⁶

1852 yılında II. Petro'dan sonra tahta geçen II. Danilo ruhani reisliği terk ederek kendisini Karadağ Prensi ilan etti. Bu durumu bağımsızlığa doğru giden bir adım olarak gören Osmanlı Devleti Danilo'nun prensliğini tanımadı ve Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa komutasında bir orduyu Karadağ üzerine gönderdi.⁴⁷ Ancak

---

⁴⁴ Nenad Moacanin, a.g.m., s.384.

⁴⁵ Voyvoda Slavca bir kelime olup, Reis, Subaşı, Ağa gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlı'da 17. yy'dan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Galata Voyvodası, Eflak Voyvodası vb. gibi.

⁴⁶ Besim Darkot, a.g.m., s.226.

⁴⁷ İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, 4. Cilt, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972, s.187.

Rusya'nın sıkıştırması ve Avusturya'nın bu durumu protesto etmesi üzerine 1853 Martında sınırlardaki mevcut durumun geçerli olması şartıyla bir anlaşma yapıldı.

Kırım Harbi yıllarında tarafsızlığını koruyan kalan Karadağ, savaş sonrasında toplanan Paris Kongresi'nde Avusturya Delegesi'nin ortaya attığı bir mesele ile Karadağ'a temas edilse de bu konuda bir sonuca varılamadı.⁴⁸

1858 yılında mücadeleler tekrar başladı. Hüseyin Paşa komutasındaki kuvvetler Grahova'da Karadağlılara mağlup oldu. Karadağlıların bu Grahova galibiyetleri neticesinde verdiği destek ve Rusya'nın da tahrik etmesiyle Hersek hristiyanları isyan ettiler. Osmanlı Devleti isyan eden Herseklilere yardım eden Karadağlılardan desteklerini bırakmasını istediye de isteği cevapsız kalınca 1862 baharında Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu harekete geçerek Karadağlıları ağır bir yenilgiye uğrattılar.⁴⁹

1876 yılında Sırp Kralı Milan tabi olduğu Osmanlı'ya karşı isyan edip savaş ilan edince Karadağ da müttefik sıfatıyla Sırbistan'ın yanında Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa katıldı.⁵⁰ Karadağlılara karşı her ne kadar bir başarı elde edilememişse de Sırp lar büyük bir bozguna uğratıldı. Sırp larla ateşkes antlaşması imzalayan Osmanlı Devleti'ne Karadağ ile de savaşa son verilmesi konusunda büyük devletler tarafından Tersane Konferansı'nda Avrupalı devletler ve Rusya tarafından bir takım şartlar ileri sürüldü. Ancak Osmanlı Devleti bu şartları kabul etmedi. Bunun üzerine Londra'da toplanan bu devletler bir protokol imzaladılar. Protokolün kabul edilmemesini savaş sebebi sayacağını söyleyen Rusya, Osmanlı'nın bunu reddetmesini bahane edip savaş açarak meşhur 93 Harbi'ni başlatmış oldu.⁵¹

Ruslarla yapılan bir yıla yakın muharebe sonunda Osmanlı orduları Tuna Boyu'nda ve Doğu Anadolu'da yenilgiye uğradığı için Yeşilköy (Ayestefanos) antlaşmasını imzalamak zorunda kaldı. (3 Mart 1878)

⁴⁸ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi III. Cilt V. Kısım (1793-1908)**, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, Seri No:2, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1978, s.76.

⁴⁹ İsmail Hami Danişmend, a.g.e., s.201.

⁵⁰ İ. Halil Sedes, **1875-1878 Osmanlı Ordusu Seferleri, 1876-1877 Osmanlı – Karadağ Seferi**, Askeri Matbaa, İstanbul, 1936, s.10.

⁵¹ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Garp Ordusu Karadağ Cephesi III. Cilt III. Kısım**, Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Bşk. Yayınları, Gnkur Basımevi, Ankara, 1984, s.3.

Savaş sonrasında yapılan Berlin Antlaşması'yla da Karadağ'ın bağımsızlığı kabul edilmiş ve Piva, Nikşik, Kolaşin, Podgoriça, İşbuz, Gosina, Plava dolayları ile Antivari (Bar) Limanı'nı da içine alan büyük bir toprak parçası Karadağ'a bırakılmış oldu.

Böylece yaklaşık 400 yıl Osmanlı hakimiyetinde olan Karadağ, Osmanlı topraklarından ayrılarak bağımsız bir devlet oldu (13 Temmuz 1878).

İKİNCİ BÖLÜM

I. MÜELLİF VE ESERİNE DAİR

A. ERGİRİLİ AHMED HİLMİ EFENDİ

Ergirili Ahmed Hilmi Efendi hakkında sahip olduğumuz malumat ne yazık ki kendisinin hayatını yazabilecek kadar tafsilatlı değildir. Gerek Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, gerekse Sicill-i Osmânî gibi diğer biyografik kaynaklara baktığımızda Ahmed Hilmi Efendi hakkında herhangi bir bilgiye rastlamamaktayız.

Müellif hakkında, her ne kadar yüzeysel de olsa, en sağlıklı ve sağlam bilgileri yazmış olduğu tarihçesinde bulmaktayız. Ancak bu bilgiler de ne yazık ki kendisinin tam kimliğini ortaya koymak için yetersizdir.

Eserin giriş kısmında “*bu abd-i fakîr-i pür taksîr Ergirili Ahmed Hilmi ibn-i Resul*”¹ diyerek kendisinin Ergirili olduğunu söyler. Ergiri ise şu anda “Gjirokastra” adıyla bilinmekte olup Arnavutluk sınırlarının güneyinde bulunmaktadır. Yine bu cümlede müellifin bize verdiği bir diğer önemli bilgi ise babasının isminin “Resul” olduğudur.

Müellif eserin giriş kısmında “*bu abd-i fakîr-i pür-taksîr Ergirili Ahmed Hilmi ibn-i Resûl gufire lehümâ min-gayri liyâkatin Karadağ cihetinde olan ordu-yı hümâyûnun umûr-ı mühimme-i tahrîriyesine me'mûr olarak*”² diyerek kendisinin Karadağ taraflarında olan Osmanlı ordusunun önemli işlerini yazmakla görevlendirildiğinden bahsetmektedir.

Eserde Ahmed Hilmi Efendi'nin eğitim durumu ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanılmamasına rağmen, gerek eserin dil ve üslûbu gerekse Ahmed Hilmi Efendi'nin ordu-yı hümayûnun umûr-ı mühimini tahrîr görevine getirilmesi ve bürokratik çevrelere yakınlığı kendisinin yüksek bir eğitim gördüğünü

---

¹ Bkz. Metin varak 2.

² Bkz. Metin varak 2.

göstermektedir. Yine eserin bazı yerlerinde kullandığı hadis-i şerifler ve arapça darb-ı meseller müellifin Arap diline de aşina olduğunu bize gösteren delillerdir.

Ahmed Hilmi Efendi'nin kendisi ile ilgili verdiği bilgiler cümlesinden olmak üzere eserinde ifade ettiğine göre “*Lakin bu abd-i fakîr taraf-ı vâlâ-yı cenâb-ı kumandâniden Kuristaç Palankası'nda bulunan asâkir-i şâhâneye kumandan vekâletiyle Kuristaç'da bırakıldım.*”³ diyerek Osmanlı ordusunun başında vekâleten kumandanlık görevinde bulunduğu da bilinmektedir. Ayrıca Ahmed Hilmi Efendi'nin gerek “*Sırpluların harekât-ı hûnrîzâneleri tahrîrât-ı mezkûrede ta'dâd olduğundan ziyâde olduğu ve yanaşıp tabyalarda bulunan nöbetçilerimizi kurşun ile urduğu halde sırplunun cem'iyet-i mefsedetini dâne-i topa hedef ve şiddetle bi'l-mukâbele cümlesini telef etmemek muharrir-i fakîrin havsala-i sabr u tahammülünden had merhale ba'îd olarak doğrusu bu uğurda tatlı canı feda etmek gibi lezîz bir şey yok iken tâ bu derece te'enni ve tahammüle aferin denilemez.*”⁴ cümlesinden gerekse ordu-yı hümayunun harekâtı ve asakir-i şahane hakkında yapmış olduğu bir takım değerlendirmeler, müellifin bu mesleğe pek de uzak olmadığını göstermektedir.

Giriş kısmında da belirttiğimiz üzere, müellif hakkındaki bilgimiz, sadece eserinde satır aralarına serpiştirmiş bilgiler olup tafsilatlı bir kimlik tespiti yapmak mümkün olamamaktadır.

Sonuç olarak söyleyeceğimiz şey ise; Ergirili Ahmed Hilmi Efendi, ilim çevrelerince pek tanınmamış bir kimse olmasına rağmen Osmanlı – Karadağ muhârebâtını yakından takip edip, vukû'âtın cereyanını kaleme alan dönemin önemli bir görgü tanığıdır. Doğum ve ölüm tarihleri net olarak bilinmese de yazmış olduğu tarihçe göz önüne alındığında XIX. yüzyılda yaşamış olduğu bilinmektedir.

B. ESERİN İSMİ

Her ne kadar Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi Mehmed Zeki Pakalın koleksiyonundaki mevcut eserin giriş kısmında “1268'den 1279 Tarihine Kadar

³ Bkz. Metin varak 54.

⁴ Bkz. Metin varak 93.

Cereyan Eden (Osmanlı – Karadağ) Muhârebâtına Dair Tarihçedir” diye bir ibare bulunsa da, yazının karakteri itibarıyla bu kısmın daha sonradan yazılmış olduğu kuvvetle muhtemeldir. İstanbul Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesi’nde 10071 numarada kayıtlı nüshada ise kitabın ismi ile ilgili eserin kapağında veya giriş kısmında herhangi bir ibare bulunmamaktadır.

Ancak müellif eserin giriş kısmında Besmele, Hamdele ve Salvele’den sonra: *“Binikiyüz altmışsekiz târihinden yetmişdokuz senesine kadar alem-efraz-ı bağı u şekâvet olan Karadağ ahâlîsinin darb ve tenkîli zımnında sevk ve irsâl olunan cünûd-ı zafer-nümûd-ı cenâb-ı şâhânenin vukû’-yâfte olan muhârebâtı sebt-i sahîfe-i tevârih olmağa lâyıık ve belki müşkilât-ı mevki’iyyesi hasebiyle çekilen zahmet ve meşekkat vukû’ât-ı sâ’ireye fâ’ik olduğundan”*⁵ diyerek “1268’den 1279’a Kadar Cereyan Eden Osmanlı – Karadağ Muharebâtı Tarihçesi” ismini teyit edici açıklamalarda bulunduğu görülmektedir. ‘

Eser, Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi Mehmed Zeki Pakalın Koleksiyonu’nda (34MZP112) arşiv numarasında “1268-1279 Osmanlı – Karadağ Muharebesine Dair Tarihçe” ismiyle kayıtlı bulunurken, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi 10071 numarada ise “Osmanlı – Karadağ Muhârebâtı Tarihçesi” diye kaydedilmiştir.

Bununla beraber her ne kadar müellif eserine bir isim vermemiş olsa da eserin muhtevası ve kapsadığı dönem itibarıyla “1268 - 1279 Osmanlı – Karadağ Muhârebâtı Tarihçesi” isminin eser için uygun bir isim olduğu görülmektedir.

C. TE’LİF TARİHİ

Eserde her ne kadar 1268 – 1279 (m. 1851-1863) yılları arasında cereyan eden Osmanlı – Karadağ muhârebâtından bahsetse de eserin hangi tarihte yazıldığına dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak eserin giriş kısmında müellifin kendisinden bahsederken kullandığı *“min-gayri liyâkatin Karadağ cihetinde olan ordu-yı hümayûnun umûr-ı mühimme-i tahrîriyesine me’mûr olarak muhârebâtın ekserisinde bi’z-zât hazır bulunduğum gibi re’yü’l-‘ayn görülemeyen muhârebât ve*

⁵ Bkz. Metin varak 2.

sâire vukû'ât dahî hasbe'l-me'mûriye evrâk-ı resmiyesi kâffeten elden geçip tamamıyla tahsîl-i vukûf ve tekâmîl ma'lûmât edildiğinden menba'-ı akl u hikmet ve mesned-ârâ-yı sipehdâr ve sadâret-i Fuad Paşa-yı mekârim-haslet tarafından icrâ buyurulan teşvîkâtın netâyic-i hayriyesi vâki'â devlet ve millete büyük bir hizmet demek olduğu cezm-kerde-i abd-i sadâkat-sîret olması üzerine mürûr-ı a'sâr ve edvâr ile nesyen mensiyyen hükmünde kalması menâfi'-i hamîyyet olan iş bu muhârebât ve vukû'âtın tâk-ı nisyândan tahlîsi hususu dûş-i himmet ve musâdakata tahmîl ve inan-hâme-i fakîranemi müddet-i mezkûre zarfında Karadağ ve nevâhi-i atiyü'z-zikr içlerinde cilve-nümâ-yı âyine-i husûl olan muhârebâtın cem'-i telfikine tahvîl eyledim.”⁶ cümleleri ve cereyan eden hadiseleri anlatış tarzı eserin günlük olarak kaleme alınmadığını göstermektedir.

Eserin te'lîf tarihi ile ilgili bir diğer bilgi de müellifin Karadağ reisleri hakkında bilgi verirken söylediği “*gerek müteveffâ Danilo ve gerek şimdiki Nikola dâ'ıye-i istiklâl ve hırs-ı câh u ikbâl gâ'ilesiyle iştigâl ederek tarîk-i terbiye ve temeddünü bi'l-küllîye ihmâl eylemiş olmalarıyla II. Petro'nun getirdiği kitaplar el-yevm tâk-ı nisyânda metrûk ve basmahâne ve mektepler mesdûd bulunmuşdur.*”⁷ sözlerinden anlaşıldığı üzere eserin Prens Nikola zamanında yazıldığıdır. Prens Nikola da 1860-1918 yılları arasında reislik görevinde bulunduğundan eserin bu tarihler arasında yazıldığı anlaşılmaktadır.

Müellif, bizzat içinde bulunduğu hadiseleri anlatmasının yanında bizzat müşahade edemediği olayları ve duyduklarını ilgili belgelerle de bilgilerini tamamladıktan sonra kaleme aldığını ifade etmesi, eserin günlük olarak yazılmayıp daha sonradan kaleme alındığını göstermektedir.

D. TE'LİF SEBEBİ

1268 - 1279 Osmanlı – Karadağ Muhârebâtı Tarihçesi'nin kaleme alınış sebebini müellif; “*kâffe-i harekât-ı harbiyenin zabt u tahrîr ve tâb u temsîliyle birer nüshasının ale'l-'umûm umerâ ve zâbitân-ı askeriyyeye tevzî' ve i'tâsı zımında Dersa'âdete tesyîri hususu müte'allik ve şeref-sudûr buyrulan emr u fermân-ı isâbet-*

⁶ Bkz. Metin varak 2.

⁷ Bkz. Metin varak 5.

nişân-ı cenâb-ı şehinşâhî iktizâ-yı celîlinden idüğü makâm-ı âli-i sadâret-i uzmâdan cânib-i serdâr-ı ekremîye gelen bir kıt'a telgrafnâmede irâde ve iş'âr buyrulmakla"⁸ diyerek eserin yazılma sebebinin sadrazamlığın, ordu başkomutanından savaş sürecini kayıt altına alma isteğinin yerine getirilmesi olduğu anlaşılmaktadır.

Yine bu cümleden olarak müellif eserini yazarken karşılıklı dostlukları olan Fuad Paşa tarafından teşvik olunarak bu görevi ifa etmenin devlet ve millete büyük bir hizmet anlamına geleceğinden bahseder. Müellif aynı zamanda da, vaki olan savaşların unutulmaması kasdıyla bu görevi üstlendiğini belirterek bu hususları "*Fuad Paşa-yı mekârim-haslet tarafından icrâ buyurulan teşvîkâtın netâyic-i hayriyesi vâki'â devlet ve millete büyük bir hizmet demek olduğu cezm-kerde-i abd-i sadâkat-sîret olması üzerine mürûr-ı a'sâr ve edvâr ile nesyen mensiyyen hükmünde kalması menâfi'-i hamîyyet olan iş bu muhârebât ve vukû'âtın tâk-ı nisyanandan tahlîsi hususu revş-i himmet ve musâdakata tahmîl ve inan-hâme-i fakîranemi müddet-i mezkûre zarfında Karadağ ve nevâhi-i atiyü'z-zikr içlerinde cilve-nümâ-yı âyine-i husûl olan muhârebâtın cem'-i telfîkine tahvîl eyledim.*"⁹ cümleleriyle de ifade ve beyan etmiştir.

Müellif aynı zamanda; "*Teb'a-i Devlet-i 'aliyye'den Karadağlılar ile hem-meşreb ve mezheb olan ahâlî-i bâgiyenin ahvâline ve merkûmların tenkîl ve terbiyeleri için taraf-ı zî-şeref-i saltanat-ı seniyyeden sevk olunan asâkirin vukû'bulan harekâtına dâir olmasıyla Karadağ'ın mevki'yle ahâlîsinin âdât-ı vahşiyânelerini mukaddime olmak üzre derc kılınmıştır.*"¹⁰ diyerek de te'lif sebebi hakkında bize ma'lûmât vermektedir.

E. BİLİNER NÜSHALARI VE HUSUSİYETLERİ

Ergirili Ahmed Hilmi Efendi tarafından kaleme alınmış olup 1268 - 1279 yılları arası Osmanlı – Karadağ muhârebâtını anlatan eserin bizce bilinen iki nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalardan birisi Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi Mehmed Zeki Pakalın Koleksiyonu'nda 34MZP112 numarada "1268-1279 Osmanlı –

⁸ Bkz. Metin varak 2.

⁹ Bkz. Metin varak 2.

¹⁰ Bkz. Metin varak 2.

Karadağ Muharebesine Dair Tarihçe” adıyla kayıtlı olup, diğer nüsha ise İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi’nde T10071 numarada “Osmanlı – Karadağ Muharebâtı Tarihçesi” adıyla kayıtlıdır.

E.1. Mehmed Zeki Pakalın Nüshası:

Bu nüsha yukarıda da belirtildiği üzere Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi Mehmed Zeki Pakalın koleksiyonunda 34MZP112 numarada “1268-1279 Osmanlı – Karadağ Muharebesine Dair Tarihçe” adıyla kayıtlı olup “AZ” harfleri ile gösterilmiştir. Diğer nüsha ile karşılaştırıldığında bu nüshanın müellif müsveddesi olduğu anlaşılmaktadır.

Mehmed Zeki Pakalın nüshası 38 varak olup başta ve sonda birer vikâye sahifesi mevcuttur (1+38+1). Eser standart bir satır sayısına sahip olmamakla birlikte ortalama olarak satır sayısı 24-28 arasında değişmektedir. Sayfa numaralamaları 1a,1b şeklinde olup en son numara 38a numarasıyla bitmektedir. Eser rik‘a ile yazılmış olup metinde konu başlıkları bulunmamaktadır. Tamamen siyah mürekkep kullanılarak yazılmıştır. Eserin cildi yıpranmış olup tek cild halinde sarı kağıt üzerine tertip edilmiştir. 36. varaktan itibaren sayfanın orta kısımlarında tahribat görülmektedir. Nüshanın baş tarafındaki vikaye sayfasında “1268’den 1279 Tarihine Kadar Cereyan Eden (Osmanlı – Karadağ) Muhârebâtına Dair Tarihçedir” yazısı bulunmaktadır.

Eserin bazı kısımlarında müellifin bazı sayfaların üzerini tamamen çizmesi¹¹, bazılarının ise üzerini çizerek yan taraftaki boş kısımlara veya satır aralarına kayıt düşmesi¹² gibi özellikler bu nüshanın müellif müsveddesi olduğunu teyit eden işaretlerdir.

Mehmed Zeki Pakalın nüshası hakkında söyleyeceğimiz en önemli husus ise bu nüshanın eksik olduğu konusundadır. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi’ndeki nüshası ile karşılaştırdığımızda bu durum tamamen açıklık göstermektedir. Şöyle ki;

---

¹¹ Bkz. Metin varak 28.

¹² Bkz. Metin varak 25a.

- a. Mehmed Zeki Pakalın nüshasının 38 varak olmasına karşın İstanbul Üniversitesi nüshası 113 varaktır. Bu husus ise bu nüshanın önce müsvedde olarak kaleme alındığı ihtimalini kuvvetlendirmektedir.
- b. Yukarıda da izah ettiğimiz gibi Mehmed Zeki Pakalın nüshasında karalama ve yan kayıt düşme işlemlerinin çokça olması bu nüshanın müellif müsveddesi olduğuna en önemli delildir.
- c. Yine Mehmed Zeki Pakalın nüshası ile İstanbul Üniversitesi nüshası fiziki yönden incelendiğinde Mehmed Zeki Pakalın nüshasının diğerine göre daha özensiz bir şekilde olduğu da bu konuda söylenebilecek bir başka husustur.

E.2. İstanbul Üniversitesi Nüshası

Bu nüsha İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde 10071 numarada kayıtlı olup “İÜ” şeklinde gösterilmiştir. Diğer nüshada olduğu gibi bunda da standart bir satır sayısı bulunmayıp ortalama 20-25 satır arasında değişmektedir. Metinde tamamen siyah mürekkep kullanılmış olup beyaz kağıt üzerine yazılmıştır.

İstanbul Üniversitesi nüshasının diğer nüshaya göre hem fiziki yönden daha temiz ve neredeyse kusursuz olması, hem de sadece bir yer hariç olmak üzere¹³ yan kayıt ve satır aralarında ilave kayıt bulunmaması bunun tebyîz edilmiş nüsha olduğunu anlamamıza vesile olmaktadır. Ayrıca yine bu nüshanın diğer nüshadan 75 varak fazla olması bu düşüncemizi teyid eden diğer bir husustur.

F. DİL VE ÜSLÛBU

1268 - 1279 Osmanlı – Karadağ Muharebâtı Tarihçesi dil ve usul açısından incelendiğinde hemen hemen sorunsuz bir şekilde kaleme alındığı görülmektedir. Her ne kadar müellif müsveddesi olarak nitelendirebileceğimiz Mehmed Zeki Pakalın nüshasında ifade farklılıkları bulunsa da asıl nüsha olarak değerlendirdiğimiz İstanbul Üniversitesi nüshasında bunlara hiç rastlanılmamaktadır. Genel olarak tebyiz edilmiş metne baktığımızda da yazım hatası diyebileceğimiz hemen hemen hiçbir kelime bulunmamaktadır.

---

¹³ Bkz. Metin varak 11.

Müellif eserinde ayrıca ifadeyi zenginleştirme yollarına da başvurmuş olup, bu bağlamda bir takım darb-ı meseller¹⁴, Arapça ibareler¹⁵ ve Hadis-i Şerifler¹⁶ kullanarak anlatıma güzellik katmıştır.

II. KARADAĞ TARİHÇESİNİN KAYNAKLARI:

Bu eserde müellifin ifadelerinden de anlaşıldığı üzere¹⁷ ordu-yı hümayûnun umûr-ı mühimme-i tahrîriyesinde görevli olduğu için savaşların çoğunda hazır bulunduğu ve bizzat göremediği olayları da resmi evraktan öğrendiğinden başka bir kaynaktan nakil yoluyla kaleme alınması söz konusu değildir.

Bu itibarla eserin kaynaklarını iki başlık altında toplamak mümkündür.

A. MÜELLİFİN MÜŞAHEDELERİ

Osmanlı ile Karadağ arasında cereyan eden olayların çoğunu müellif bizzat müşahede ettiğini eserin daha giriş kısmında “*Karadağ cihetinde olan ordu-yı hümayûnun umûr-ı mühimme-i tahrîriyesine me'mûr olarak muhârebâtın ekserisinde bi'z-zât hazır bulunduğum gibi*”¹⁸ ifadesiyle bu hususu beyan etmektedir.

Müellifin bu ifadelerinden, hadiseleri bizzat müşahede ettiği anlaşılma birlikt zaman zaman cereyan eden olaylar hakkında kendi fikrini beyan etmesi de bu hususta müellifin müşahedelerini teyid eder niteliktedir.

Bu cümleden olarak müellifin isyan eden yerlerin ahalisinden alınan sened hakkında fikir beyan ederken kullandığı şu ifadeler, müellifin hadiselere de ne derece vâkıf olduğunu gösterir: “*Nevâhi meb'ûslarından alınan sened-i nâ-makbûlde üzerlerine asker sevkini intâc eder nevâhi halkının isyânları vukû'bulur ise askerinin masrafını te'diye ettirmek kaziyesi ta'ahhüd altına alınması gibi re'y-i sakîm*

¹⁴ “El-cezâ'u min cinsi'l-amel (Her cezanın karşılığı kendi cinsindedir) Varak 10.

¹⁵ “Vallahu muveffiku ve'l-mu'în” (Hz. Allah başarıya ulaştırıcı ve yardım edicidir) Varak 2.

¹⁶ “El-küfrü milletün vahide” (Küfür, tek millettir) Varak 57.

¹⁷ “Karadağ cihetinde olan ordu-yı hümayûnun umûr-ı mühimme-i tahrîriyesine me'mûr olarak muhârebâtın ekserisinde bi'z-zât hazır bulunduğum gibi re'yü'l-ayn görülemeyen muhârebât ve sâire vukû'ât dahî hasbe'l-me'mûriye evrâk-ı resmîyesi kâffeten elden geçip tamamıyla tahsîl-i vukûf ve tekmîl-i ma'lûmât edildiğinden” Varak 2.

¹⁸ Bkz. Metin varak 2.

görülmemiştir. Zîra yakında beyân kılınacağı vechile bu nâhiyeler halkının tekrâr be-tekrâr vukû'a geldiği bu müdde'âmızı isbâta kâfi olan şekâvet ve tuğyanları üzerine te'dib ve gûşmâlleri için sevk olunan askerin değil bütün masrafını vermek yalnız endaht olunan kurşun esmânını bile vermeye hiçbir zaman muktedir olmadıkları gibi ateş-i tuğyânları itfâ ile dâire-i itâ'ate alındıktan sonra -siz şöyle bir sened vermiş idînz, ta'ahhüd tahtında bulunan masrafını veriniz- diyerek bir söz bile cereyân etmedi, demek oldu ki şu tedbîrin asla bir fâ'idesi olmadı.”¹⁹

Karadağ sınırları içinde müdür konakları, kule ve birtakım sair bina inşa edilmesi hususunda da müellif kumandanların bu işi çocuk oyuncuğuna çevirdiklerini söyler. *“Müşârun ileyh İsmail Paşa'nın devlet ve millet için olan efkâr-ı hayır-hâhânesine diyecek söz yok ise de ma'iyyetinde bulunan kumandanlar işi çocuk oyuncuğuna döndürmelerinden dolayı tedâbîr-i muttehizesinin te'sîrâtı görülemeyub işin bu gidiş ile ilerleyeceğine asla akıl almaz ise de maslahatın cesâmetine göre her halde devlet netîcesinde imâle-i nazar-ı dikkat buyuracağını ve olhalde arzumuz üzre buraya bir faysal i'tâ kılınacağını biliyorum.”²⁰* Bu ifadeleriyle müellif alınan tedbirleri tenkid eder.

Ahmed Hilmi Efendi sadece hadiseleri müşahede etmenin ötesinde bazen önemli sorumluluklar üstlendiği de kendi ifadelerinden açıkça anlaşılmaktadır.. Bu hususta, Kuristaç'da asakir-i şahaneye kumandan vekâletiyle bırakıldığını ifade ettiği şu satırları ayrı bir ehemmiyet arzeder: *“Lakin bu abd-i fakîr taraf-ı vâlâ-yı cenâb-ı kumandâniden Kuristaç Palankası'nda bulunan asâkir-i şâhâne kumandan vekâletiyle Kuristaç'da bırakıldım. Fakat Karadağlular nazarında Kuristaç pek mühim ve lüzûmlu bir mahal olmak münâsebetiyle şu sırada Karadağlunun şiddetle kendülerini Kuristaç istihkâmâtına çarpmaları pek melhûz olmadığından mevcûd refâkatim olan asker ile beraber tâ-be-sabah fakîr istihkâmât başlarında bulunurdum.”²¹*

Müellifin, hadiseler içerisinde olduğunu gösteren diğer bir delil ise şu ifadeleridir: *“Zât-ı vâlâ-yı kumandânînin taleb u iş'ârı üzerine zehâyir-i*

¹⁹ Bkz. Metin varak 31.

²⁰ Bkz. Metin varak 44.

²¹ Bkz. Metin varak 54.

müddahereden bir haylicesi tehyi'e ile müşârun-ileyh hazretleriyle dahi muhâbere ettikten ve Tozdere'den birkaç tabur asker Duga Boğazı'nın bazı mühim yerleri ele alındıktan sonra aramızda kâin noktalara Kuristaç'dan asâkir irsâliyle zabt ettirdiğimi müte'âkib zahîre kafilesini ileriye sevk eyler idim. Tozdere'den boğaz ağzına gelen asker zahîre kafilesini alıp avdet ve bizim taraftan giden dahi Kuristaç'a azîmet eyler idi. Sene-i merkûme Zi'l-ka'desinin onüçüncü günü hem Gaçka'dan Kuristaç'a zahîre celb olunur ve hem de zât-ı kumandânîden aldığım emir vechile Duga Boğazı'na dahi zahîre gönderiliyor. Binâberin refâkat-i âcizânemde bulunan askerinin bir takımı Gaçka'dan gelecek zahîreyi berüye îsâl ve imrârına ve bir takımı dahi Duga Boğazı'na gidecek zehâyirin sevk ve tesyârına me'mûr olduğundan...’’²²

Müellifin müşahedeleri bahsinde bir başka husus da Bileke Nahiyesi'nden Benat Nahiyesi'ne dönerken yaşamış olduğu şu hadisedir: *“Benat Nâhiyesi'nden mürûrumuzda mevsim gayet sıcak olduğundan susuzluktan dolayı helâkime bir ramak kaldığı halde her nasılsa bir sakaya rast gelip hâl-i perîşâniyetimi beyân ettiğimde kendisinde su yok ise de saka meşklerini süzerek kırk elli dirhem mikdarı su çıkmış ise de bu dahi hem te'sîr-i harâretten sıcak ve hem de meşklerinin dibinde kalmış adeta çamur olduğu halde gözümde misal-i zülâl görünüp bunu içtikten sonra ve biraz daha ileri gittikten sonra buz gibi a'lâ su bulunup teskîn-i atş edilmiştir, lakin bunu buluncaya kadar epeyce zahmet çekilmiştir. ’’²³*

B. YAZILI KAYNAKLAR

Çarpışmaların çoğunda zaten müellif bizzat hazır bulunmuş olup, Karadağ civarında cereyan eden diğer hadiseler hakkında da tahrir olunan resmi evrakları görmek suretiyle haberdar olarak bu eseri kaleme almıştır. Yazılı kaynaklardan olarak; hatt-ı hümâyûn²⁴, devlet ricalinin²⁵ yazışmaları gibi resmî mahiyeti olan

---

²² Bkz. Metin varak 55.

²³ Bkz. Metin varak 63.

²⁴ Bkz. Metin varak 10.

²⁵ Bkz. Metin varak 15-26-30 vd.

belgeleri kullanmakla birlikte Karadağ asileri tarafından kaleme alınan bir takım yazışmaları²⁶ da eserine almıştır.

Müellifin Osmanlı – Karadağ savaşlarını yazmak üzere Fuad Paşa tarafından bu göreve getirilmesi, konu ile alakalı resmi belgelere erişimini daha da kolaylaştırmıştır. Bu durumu da müellif: “*muhârebâtın ekserisinde bi’z-zât hazır bulunduğum gibi re’yü’l-‘ayn görülemeyen muhârebât ve sâire vukû‘ât dahî hasbe’l-me’mûriye evrâk-ı resmiyesi kâffeten elden geçip tamamıyla tahsîl-i vukûf ve tekmîl ma‘lûmât edildiğinden*”²⁷ sözleriyle de dile getirmiştir.

III. ESERİN MUHTEVASI, İLMİ KIYMETİ VE METNİN TE’SİSİ

A. MUHTEVASI

Birinci bölümde “Eserin ismi” ve “Te’lif sebebi” başlıkları altında da belirttiğimiz üzere eser; 1851-1863 (H.1268 – 1279) yılları arasında Osmanlı ve Karadağ havalisinde cereyan eden savaşlardan bahseder. Esas metin olarak kabul ettiğimiz İstanbul Üniversitesi nüshasının son kısmında müellif tarafından konulmuş herhangi bir tarih bulunmamakla birlikte müellifin esere aldığı yazılı kaynaklardan olmak üzere Karadağ Reisi Nikola tarafından Derviş Paşa’ya blokhavzların inşasının te’hîri hususunda gönderdiği yazı 14 Kasım 1862 tarihlidir ki bu da Hicri takvime göre 21 Cemâziye’l-evvel 1279 tarihine denk gelmektedir. Mehmed Zeki Pakalın nüshasında ise en son tarih olarak Miralay Salih Bey’in erkân-ı harbiye zâbitleri ile beraber Trebin taraflarına yapmış olduğu teftişlerden²⁸ bahseder ki bu da 9 Şa‘bân 1277 tarihlidir. (M. 20 Şubat 1861)

Eserde Osmanlı – Karadağ savaşları cümlesinden olarak müellifin ifadesi üzere isyan bayrağını kaldıran Karadağ ahalisinin te’dib ve terbiyeleri için buralara gönderilen Osmanlı askerlerinin harekâtı, bu askerlerin başlangıçta kaç kol üzere hareket ettiği ve nerelerde Karadağlılarla karşılaşarak muharebe ettiği, İşkodra ve

---

²⁶ Bkz. Metin varak 48.

²⁷ Bkz. Metin varak 2.

²⁸ Bkz. Metin varak 38a.

Hersek firkalarının nerede ve nasıl birleşerek ileriye doğru gittikleri, ve meydana gelen muharebelerde hangi tarafın istihkamlarında hangi tarafın meydanda olduğu, Karadağlılar tarafından yakılan veya hali üzere terk edilen köy ve kasabalardan, İslam askerleri tarafından yakılan ve tahrip edilen yerlerden, ve her bir muharebede Karadağlıların ne surette bozguna uğradıklarından bahsederek bu durumu “*Bin ikiyüz altmışsekiz târihinden yetmişdokuz senesine kadar alem-efraz-ı bağı u şekâvet olan Karadağ ahâlîsinin darb ve tenkîli zımnında sevk ve irsâl olunan cünûd-ı zafer-nümûd-ı cenâb-ı şâhânenin vukû’-yâfte olan muhârebâtı sebt-i sahîfe-i tevârih olmağa lâyıık ve belki müşkilât-ı mevki’iyyesi hasebiyle çekilen zahmet ve meşekkat vukû’ât-ı sâ’ireye fâ’ik olduğundan Karadağ kıt’asında mehâbet efzâ-yı mevki’-i cihâd olan asâkir-i nusret-me’ser-i hazret-i mülûkâne ibtidâ kaç kol olub hareket ve nerelerde Karadağlılara tesâdüfle muhârebeye mübâşeret etti ve İşkodra fırkasıyla Hersek fırkası nerelerde ne sûretle birleşerek ileriye gitti ve muhârebât-ı vâkı’anın kangilerinde kangî taraf istihkâmât içinde ve kangî taraf meydanda bulundu ve zabt u teshîr olunan istihkâmât ve kurâ ve kasabâttan kangileri dağlılar tarafından yakılıp kangileri hâli üzre terk olundu ve cünûd-i islâmiye tarafından ne sûretle ihrâk ve tahrîb kılındı ve muhârebâtın herbirinde dağlılar ne sûretle münhezim ve perîşân oldu”²⁹ cümleleriyle ifade eder.*

Müellif eserinin giriş kısmında Karadağ tarihini ana hatlarıyla anlatarak başlar. “Karadağ’ın Ahvalnâme-i İcmâlîsi” başlığı altında müellif, bu mevkiye Karadağ isminin niçin verildiğinden³⁰, Karadağ’ın komşuları ve arazisinin genişliğinden, nüfus ve askeri kuvvetleri ile Karadağ’ın coğrafi durumlarından bahseder.³¹

Karadağ’ın idari taksimatı, ne mezhepde oldukları ve Osmanlılar ile ilk karşılaşmalarından bahseden bölümler de yine eserin ilk sayfalarında yer alır.³²

---

²⁹ Bkz. Metin varak 2.

³⁰ Bkz. Metin varak 3.

³¹ Bkz. Metin varak 3-4.

³² Bkz. Metin varak 4-5.

Fransızların, Rusyalıların da yardımı ile geçici olarak Karadağ'daki hakimiyetlerinden bahsettikten sonra "Dünyanın en küçük başkenti" diye tabir ettiği Karadağ'ın başkenti Çetine hakkında bilgiler verir.³³

Karadağ'ın idari ve güvenlik işlerinin görüldüğü "senato" hakkında bilgi vererek Karadağ'da hakimlerin seçimleri ve cinayet gibi önemli davaların nasıl görüşülüp, ne suretle karara bağlandığını aktardığı bölüm de bulunmaktadır.³⁴

Son olarak da müellif; Karadağ evlerinden ve Karadağlıların giyim kuşamlarından bahsettikten sonra Grahova ahalisinin isyan etmesi ve bunu müteakiben 1268 (m.1851) yılında Osmanlı'nın Karadağ üzerine yapmış olduğu askeri hareket hakkında bilgiler vererek asıl anlatmak istediği konulara geçiş yapar.³⁵

B. İLMİ KIYMETİ

Osmanlı – Karadağ muharebâtı tarihçesi, müellifin de giriş kısmında belirttiği üzere bir memuriyet icabı ve yaşanan hadiselerin unutulmaması amacıyla kaleme alınmıştır.³⁶ Müellif bu tarihçede yaşadığı devri yazmış olup olayların çoğuna da bizzat şahid olmuş, hatta şahid olmakla da kalmayıp bazı zamanlarda bu hadiselerin bizzat yönlendiricisi³⁷ de olmuştur. Bu itibarla da Osmanlı – Karadağ münasebetleri ve muhârebeleri hakkında araştırma yapmak isteyenler için birinci elden kaynak mesabesinde dir.

Genel itibarıyla esere baktığımızda tarafsız bir şekilde kaleme alındığı görülmektedir. Öyle ki müellif gerektiğinde bazı hususlarda da askeri erkâna karşı, bir takım faydasız işlerle uğraşıldığından bahisle³⁸ eleştirilerini de söylemekten çekinmemiştir. Bu durum ise olayları objektif bir gözle değerlendirme açısından ayrıca önem arz etmektedir.

---

³³ Bkz. Metin varak 6.

³⁴ Bkz. Metin varak 7-9.

³⁵ Bkz. Metin varak 9-11.

³⁶ Bkz. Metin varak 2.

³⁷ Bkz. Metin varak 55.

³⁸ Bkz. Metin varak 13.

C. METNİN TESİSİ

Osmanlı – Karadağ muharebâtını konu alan eserin “İÜ” nüshası gerek tebyîz edilmiş olduğuna dair kuvvetli emârelerin görülmesi, gerekse varak olarak fazla oluşu bakımından esas nüsha olarak değerlendirilmiştir. “AZ” nüshası ise müellif müsveddesi olduğu düşünülerek ilgili kısımlarda “İÜ” nüshasının deşifre olunmasında yardımcı nüsha olarak kullanılmıştır.

Metnin te’sîsi esnasında şu hususlar da ayrıca göz önünde bulundurulmuştur:

1. Metin deşifre olunurken basit transkripsiyon kuralları uygulanmış olup, Arapça ve Farsça kelimelerin yazılışında, hemze, ayn, ğayn, kaf ve kef gibi Latin alfabesinde ancak tek harfle gösterilebilen harfler belirtilmiştir. Bu cümleden olarak uzatma harfleri “â” “û” “î” şeklinde gösterilmiştir. Yine “ayn” ve hemzeler de işaretlerle belirtilmiş olup “ayn” ters apostrof “ ‘ ” “hemze” ise apostrof “ ’ ” şeklinde gösterilmiştir. Transkripsiyon esnasında dikkat edilen kurallardan biri de Arapça kelimelerdeki harf-i ta’rîfin yani “el” takısının yazılışı ile Arapça ve Farsça kelimeler arasındaki izâfet terkiplerinin yazılışı konusundadır.

2. Daha önce de belirttiğimiz üzere “AZ” nüshasını müellif müsveddesi olarak tercih etmiştik. “İÜ” nüshası ile karşılaştırdığımızda bazı farklılıkların olduğunu gördük. Ancak bu farklılıklara baktığımızda bunların genel anlamda manayı değiştiren bir farklılık olmayıp, eş anlamlı kelime kullanımı, masdar yerine ismi fâil-mef’ûl kullanımı, takdîm - te’hîr ve Arapça tamlama yerine Türkçe tamlama kullanma şeklinde olduğunu söyleyebiliriz. Bu hususta birkaç misal verecek olursak, müellif “AZ” nüshasında “Hak Te’âla hazretleri” tabirini kullanırken aynı yeri “İÜ” nüshasında “Cenâb-ı Hak” olarak değiştirmiştir. Yine “AZ” nüshasında “hiç bulunmaz gibidir” derken, bu ifadeyi “İÜ” nüshasında “nâdir bulunur” şeklinde değiştirmiştir. Takdîm – te’hîr konusunda ise müellif “AZ” nüshasında “terbiye ve te’dîblerini” yazarken, esas nüsha kabul ettiğimiz “İÜ” nüshasında bu ifadeyi takdîm te’hîr yaparak “te’dîb ve terbiyelerini” şeklinde değiştirmiştir. “AZ” nüshasında “soğğun şiddetinden” derken “İÜ” nüshasında bu tamlamanın Arapça şeklini kullanarak “şiddet-i berdden” tamlamasını kullanmıştır.

İki nüsha arasındaki farklılıklardan mana değişikliği ile alakalı olanlar ise çok nadir görülmekte olup bunlar da genel itibarıyla rakam değişiklikleri konusunda görülmektedir. Misal olarak müellif “AZ” nüshasında Karadağ’ın askeri kuvvetinden bahsederken “onsekiz binden yirmibeş bine” rakamını verirken, “İÜ” nüshasında bunu “yirmi binden yirmibeş bine” olarak değiştirmiştir. Yine bu cümleden olarak Karadağlıların vahşiyâne bir hareket olarak esir ettikleri adamların başlarını keserek başkentleri olan Çetine’de bir kule üzerinde sergiledikleri konusunu anlatırken “AZ” nüshasında bu kule üzerinde daimi olarak “otuz kırk kadar” kelle bulunduğunu söylerken “İÜ” nüshasında bu rakamı “beş on” diye telaffuz etmektedir.

Yukarıdan itibaren bahsettiğimiz bu şekildeki tüm farklılıklar dipnotta iki nüshada da yazıldığı şekilde belirtilmiştir.

3. Okunuşları şüpheli veya tespit edilemeyen bazı kelimeler herhangi bir yanlış okuyuşa meydan verilmemek adına orijinal şekilleri ile yazılarak gösterilmiştir.
4. Metinde varak numaraları her varakın ilk kelimesinden önce köşeli parantez içerisinde “[ ]” gösterilmiştir.
5. Metin te’sîsisinde karşılaştığımız zorluklardan biri de her iki metinde de konu başlıkları, bâb, fâsıl ve kısım gibi konuları birbirinden tefrîk edici unsurların bulunmadığı metnin bir bütün olarak yazılmış olduğudur. Ancak eserden istifade edecekler için kullanışlı hale getirmek amacıyla metinde cereyan eden olaylar ve konular hakkında uygun başlıklar konulmuş olup bunlar da yine köşeli parantez içinde büyük harflerle yazılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1268'DEN 1279 TARİHİNE KADAR CEREYAN EDEN (OSMANLI-KARADAĞ) MUHAREBÂTINA DAİR TARİHÇEDİR

Bismillahirrahmanirrahim¹

[2] Cenâb-ı hüda'ya hamd ü sipâs ve netîce-i mukaddemât-ı mükevvenât mefhar-i mevcûdât aleyhi efdalü't-tahiyyât efendimize salât u selâm-ı bî-kıyâs ihdâ ve i'lâ-yı dîn ve şerî'at-ı mutahhara-i Ahmediyye emrinde müttefikü'l-kelim olan âl ve eshâb-ı mekârim nisâbına tuhaf-ı tarziye-i âliyât ve taraf-ı ta'zîmât-ı mütevâliyât vazîfesi îfâ olunduktan sonra bin ikiyüz altmışsekiz târihinden yetmişdokuz senesine kadar alem-efraz-ı bağy u şekâvet olan Karadağ ahâlîsinin darb ve tenkîli zımnında sevk ve irsâl olunan cünûd-ı zafer-nümûd-ı cenâb-ı şâhânenin vukû'-yâfte olan muhârebâtı sebt-i sahîfe-i tevârîh olmağa lâyük ve belki müşkilât-ı mevki'iyyesi hasebiyle çekilen zahmet ve meşekkat vukû'ât-ı sâ'ireye fâ'ik olduğundan Karadağ kıt'asında mehâbet efzâ-yı mevki'-i cihâd olan asâkir-i nusret-me'ser-i hazret-i mülûkâne ibtidâ kaç kol olup hareket² ve nerelerde Karadağlılara tesâdüfle muhârebeye mübâşeret etti³ ve İşkodra fırkasıyla Hersek fırkası nerelerde ne sûretle birleşerek ilerüye gitti ve muhârebât-ı vâkı'anın kangilerinde kangî taraf istihkâmât içinde ve kangî taraf meydanda bulundu ve zabt u teshîr olunan istihkâmât ve kurâ ve kasabâttan kangileri dağlılar tarafından yakılıp kangileri hâli üzre terk olundu ve cünûd-i islâmiye tarafından ne sûretle ihrâk ve tahrîb kılındı ve muhârebâtın herbirinde dağlılar ne sûretle münhezim ve perîşân oldu vel-hâsıl⁴ kâffe-i harekât-ı harbiyenin zabt u tahrîr ve tâb u temsîliyle⁵ birer nüshasının⁶ ale'l- 'umûm umerâ ve zâbitân-ı askeriyeye tevzî' ve i'tâsı zımnında Dersa'âdete tesyîri hususu müte'allik ve şeref-sudûr buyrulan emr u fermân-ı isâbet-nişân-ı cenâb-ı⁷ şehinşâhî iktizâ-yı celîlinden idüğü makâm-ı âli-i sadâret-uzmâdan⁸ cânib-i serdâr-ı ekremîye gelen bir

¹ - İÜ: Bismillahirrahmanirrahim AZ.

² - İÜ: -e başlayub AZ.

³ mübâşeret etti İÜ: kıyâm etti AZ.

⁴ el-hâsıl İÜ: oldu ise ve'l-hâsıl AZ.

⁵ tâb u temsîliyle İÜ: - AZ.

⁶ birer nüshasının İÜ: birer nüshalarının AZ.

⁷ cenâb-ı İÜ: hazret-i AZ.

⁸ âli-i sadâret-uzmâdan İÜ: celîl-i kapudâniden AZ.

kıt'a telgrafnâmede irâde ve iş'âr buyrulmakla bu abd-i fakîr-i pür-taksîr Ergirili Ahmed Hilmi ibn-i Resûl gufire lehümâ min-gayri liyâkatin Karadağ cihetinde olan ordu-yı hümâyûnun umûr-ı mühimme-i tahrîriyesine me'mûr olarak muhârebâtın ekserîsinde bi'z-zât hazır bulunduğum gibi re'yü'l- 'ayn görülemeyen muhârebât ve sâire vukû'ât dahî hasbe'l-me'mûriye evrâk-ı resmiyesi kâffeten elden geçip tamamıyla tahsîl-i vukûf ve tekmîl ma'lûmât edildiğinden menba'-ı akl u hikmet ve mesned-ârâ-yı sipehdâr ve sadâret-i Fuad Paşa-yı mekârim-haslet tarafından⁹ icrâ buyurulan teşvîkâtın netâyic-i hayriyesi vâkı'â devlet ve millete büyük bir hizmet demek olduğu cezm-kerde-i abd-i sadâkat-sîret olması üzerine mürûr-ı a'sâr ve edvâr ile nesyen mensiyyen hükmünde kalması menâfi'-i hamiiyet olan iş bu muhârebât ve vukû'âtın tâk-ı nisyândan tahlîsi hususu¹⁰ revş-i himmet ve musâdakata tahmîl ve inan-hâme-i fakîranemi müddet-i mezkûre zarfında Karadağ ve nevâhi-i atiyü'z-zikr içlerinde cilve-nümâ-yı âyine-i husûl olan muhârebâtın cem'-i telfikine¹¹ tahvîl eyledim. Nekâis-i vakı'a-i âcizânem verâberde-i ehl-i fazl ve dânişde kalmasını ricâ ederim. Vallahu muveffiku ve'l-mu'în.

[KARADAĞ TARİHÇESİNİ TELİF SEBEBİ]

İşbu Karadağ Tarihçesi namıyla olan tarih¹² Karadağlı ve Hersek Sancağı dâhîlinde bulunan Piva ve Derbenak¹³ ve Joviçe ve Kurşoviçe ve Draçoviçe ile İşkodra muzâfâtından olan Vasovik nâhiyelerinde bulunan teb'a-i Devlet-i 'aliyye'den Karadağlılar ile hem-meşreb ve mezheb olan ahâlî-i bâgiyenin ahvâline ve merkûmların tenkîl ve terbiyeleri için taraf-ı zî-şeref-i saltanat-ı seniyyeden sevk olunan asâkirin vukû'bulan harekâtına dâir olmasıyla Karadağ'ın mevki'iyle ahâlîsinin âdât-ı vahşiyânelerini mukaddime olmak üzere derc kılınmıştır.

⁹ - İÜ: dahi AZ.

¹⁰ Vukû'âtın tâk-ı nisyândan tahlîsi husûsu İÜ: vukû'ât AZ.

¹¹ cem'-i telfikine İÜ: cihet-i cem'u tertîbine AZ.

¹² Karadağ tarihçesi nâmıyla olan tarih İÜ: - AZ.

¹³ - İÜ: ve Benat AZ.

KARADAĞ'IN AHVÂLNÂME-İ İCMÂLÎSİ¹⁴

Karadağ mine'l-kadîm Devlet-i 'aliyye'nin¹⁵ iken biraz zamandan berü ahâlîsi mevki'lerinin sarplığına mağrûren girîve-i serkeş ve isyâna sâlik olup saltanat-ı seniyyece dahî mütevâliyyü'z-zuhûr olan bazı gavâ'il te'dîbât-ı lâzımelerinin icrâsıyla dâire-i itâ'at ve inkıyâda idhâllerine hâ'il olmuş idi. Cebel-i mezkûr ahâlîsi bu vechile bir hâl-i teferrud ve bîgânegîde kalarak sûret-i ahvâl-i vahşet-iştîmâlleri bizce heman bi'l-küllîye mechûl bulunmuş ise de birkaç seneden beru tevsî'-i dâire-i şekâvete kıyâm ve¹⁶ [3] hem-civârları bulunan eyâlât-ı Devlet-i 'aliyye'ye pâ-endâz-ı tasallut ve hasar¹⁷ gereği gibi terbiye ve te'dîblerini¹⁸ istilzâm ve bu dahî hakkında herkesin nazar-ı dikkatini celb etmekle cebel-i mezkûr ve ahâlî-i vahşiyesi ahvâl ve keyfiyâtına ve ahlâk ve âdâtlarına dâir burada bazı ma'lûmât verilmesi münâsib görünmüştür.¹⁹

Eski vakitlerde Karadağ çam ağacıyla mestûr olarak her taraftan siyah görüldüğünden şu keyfiyet Karadağ tesmiyesine sebep olmuştur. Kendülerince dahî bu ma'nayı mütezammın olmak üzere (Çrna Gora) tesmiye olunur. Karadağ garben Hersek Sancağı ve şimâlen bir mikdârı Avusturya memâlikinden Dalmaçya ile mahdûd olup kusûru İşkodra Sancağı ile muhâtdır. Şimâlden cenûba doğru olan tûlu takrîben yirmibeş ve şarktan garba doğru olan arzı on saatlik ki²⁰ mecmu' arâzîsi yetmiş-seksen murabba' saat vüs'atindedir. Ekseriya dağlık mahallerde olduğu misillü ahâlîsi müteferrik ve perâkende olduğundan²¹ mikdâr-ı nüfûs sıhhate garîb sûretle bilinemeyüb fakat yüz yirmibin kadar tahmîn olunur. Umûmen ricâli harb u kîtâl ile me'lûf olup esliha ve edevât-ı harbiyeleri mâhiyetlerinden cüz' mesâbesinde bulunduğundan pek sıkıya geldikleri halde yirmibinden yirmibeşbine²² kadar asker çıkarabilirler ve yerleri birkaç kat düşmana mukâbele edebilecek sûrette sarp olarak her tarafı ziyâde dağlık ve taşlık olup hatta ahâlîsi beyinde şu vechile bir i'tikâd-ı

¹⁴ - İÜ: Karadağ'ın Ahvâlnâme-i icmâlîsi AZ.

¹⁵ devlet-i 'aliyyenin İÜ: devlet-i Osmaniyenin AZ.

¹⁶ ve İÜ: ile AZ.

¹⁷ etmeleri İÜ: olmaları AZ.

¹⁸ te'dîb ve terbiyelerini İÜ: terbiye ve te'dîblerini AZ.

¹⁹ görünmüştür İÜ: görülmüştür AZ.

²⁰ ki İÜ: - AZ.

²¹ olduğundan İÜ: bulunduğundan AZ.

²² yirmibinden yirmibeşbine İÜ: onsekiz binden yirmibeşbine AZ.

bâtil vardır ki gûya Cenâb-ı Hak²³ hîn-i hilkat-ı âlemde dünyanın her tarafına birer mikdâr dökme üzere bir çuvala taş doldurarak küre-i zemînin etrâfında dolaştırır iken Karadağ mevki'inin üzerine geldikde çuvalın dibi delinerek pek çok taş dökülmüş ve işte bu vechile dünyanın mahsûldâr ve nebâtlık olan yerleri taşsız kalarak onların hisseleri kâmilen Karadağ'a isâbet eylemiştir.

Karadağ'da dört ırmak olup birisi Riko Çernoviç Nehri'dir ki cebelin cânib-i şimâlisinde vâki bazı derelerden çıkarak ve birkaç mahalden geçerek²⁴ civârında yine bu isim ile ma'rûf bir göl teşkil eder. Ve oradan dahî çıkarak İşkodra Gölü'ne munsabb olur. Bu ırmakta pek çok balık bulunur.

İkincisi Simça Nehri'dir ki, bazı yüksek dağlardan çıkan üç çayın Beşisi nâm mahalde birleşmesinden hâsıl olarak ve Sen Bazil Manastırı civârından mürûr ederek Moraça Nehri'ne munsabb olur.

Üçüncüsü Zeta'dır ki menba'ı cebelin cânib-i garbîsinde olup Podgoriçe²⁵ pîşgâhında bu dahî mezkûr Moraça'ya munsabb olur.

Dördüncüsü Sunca Nehri'dir ki²⁶ dağın cânib-i garbîsinde zuhûr ederek Burine nâm mahal civârında kezâlik Moraça'ya dökülür.

Karadağ cihetinin kâbil-i zirâ'at olan mahallerinde Hersek ile İşkodra'ya²⁷ mahsûs mahsûlât vücûda gelip fakat gerek ekser arâzîsi kâbil-i hirâset olmadığından ve gerek ricâli irtikâb-ı külfet-i zirâ'at etmeyip bunu nisâ tâ'ife-i za'îfesi uhdesine tahmîl eylediklerinden ahâlî kemâl derece fakr u sefâlet üzere ta'îş ederler ve zükûru Bosna ve Hersek ahâlîsi gibi ale'l-'umûm tûvânâ ve uzun boylu²⁸ oldukları halde emr-i zirâ'ati ve nakl-i eskâl misillü umûr-ı şâkkayı zavallı karılara gördürdüklerinden bunlar ekseriyâ nahîfü'l-vücûd ve çirkin ve kirli olurlar ve ağıniyâları bile zî-kıymet ahcâr ile murassa' kemer ve sâir gûne kıymetli tezyînât ile beraber yünden gömlek tebbüs edip asla yıkamazlar ve birçok zaman isti'mâl edib

²³ cenâb-ı hak İÜ: Hak Te'âlâ hazretleri AZ.

²⁴ - İÜ: Çetine AZ

²⁵ - İÜ: kasabası AZ.

²⁶ - İÜ: bu AZ.

²⁷ Hersek ile İşkodra'ya İÜ: Arnabudluk ve Yunanistan'a AZ.

²⁸ tûvânâ ve uzun boylu İÜ: kad-bülend ve tûvânâ AZ.

artık vücûdu terk edinceye kadar arkalarından çıkarmazlar ve te'sîr-i harâretten yüzleri lekedâr ve esmer olarak sinleri kemâle ermeksizin ihtiyâr olurlar ve erkekleri gâyet kıskanç olup ednâ mertebe ırzına rahne îrâs edenlerin katliyle iktîfâ etmedikleri halde bî-çâre karılara esîr mu'âmelesi ederek olvehile umûr-ı şâkkada istihdâm ettikten başka şân-ı racûliyyete fevka'l-hadd ta'zîm ve tevkîr etmek üzere icbâr eylerler. Şöyle ki bir karı sâhib ve mâliki [4] makâmında olan kocasının kemâl-i tezellül ile elini öpmedikçe yanına yaklaşamaz ve kâffe-i ahâlî en ziyâde zalâm-ı cehl ve nâdânîde olub içlerinde okur yazar adem nadir bulunur.²⁹ Karılar ise cümleden ziyâde hissedâr-ı cehâlet olarak behâyim gibi yaşarlar.

[KARADAĞ'IN İDARİ TAKSİMATI VE BURALARIN YÖNETİM ŞEKLİ]

Karadağ sekiz nâhiyeye ve her nâhiye dahî birkaç kabileye münkasimdir. Her karyenin kethüdası makâmında bir ihtiyârı ve her nâhiyede bir knez ve bir voyvoda ve bir bayraktar vardır. Hâl-i isyânda buldukları zaman reîs-i mezhepleri olan Vladikalar zimâm-ı hükûmeti dahî ele almışlar iken şimdiki Vladika'nın selefi olub bin sekiz yüz altmış iki sene-i mîladiyesinde yine hemcinslerinden birisinin eliyle Kataro'da bulunduğu halde maktûlen fevt olan Danilo ibtidâ-yı hükûmetinde kuvve-i rûhaniye yani riyâset-i dîniyyeyi başkasına terk ile yalnız hükûmet-i cismaniyyeyi tekallüd etmiş ve halefi Nicola dahî bu mesleğe devam etmekte bulunmuştur.

[KARADAĞ'IN MEZHEBİ]

Karadağlıların ne mezhebde oldukları hakîkati üzere ta'yîn olunamaz. Eğer çi Rum mezhebine yakın görünürler³⁰ ise de çünkü kendileri nîm vahşi bir tâ'ife olduklarından diyânetçe dahî ancak nîm Hristiyandırlar. Mezhepleri bir takım i'tikâdât-ı bâtıla ile mâlî olub ezcümle cebelin sâhib ve hâmisi olmak üzere Vila isminde bir yeri tevehhüm ve ekserî ibâdât-ı münâcâtlarında onu yâd ve tezkâr ederler. Beynlerinde otuz kadar mücerred keşîş ve dilrîş ile iki yüz kadar âdî papas olup bunlar dahî heman kâffeten cehâlet ve hamâkatde ahâlî-i sâirenin mâ-dûnunda değillerdir. Karadağ Vladikalığı ötedenberi Arnabudluk'da vâki İpek Patrikliği mülhakâtından olduğu halde bin yedi yüz doksan dokuz sene-i miladiyesinde mezkûr

²⁹ nâdir bulunur İÜ: hiç bulunmaz gibidir. Ve AZ.

³⁰ görünürler İÜ: görünür AZ.

patrikliğin Ohri Patrikliği ile beraber lağvı vukū'una mebnî Karadağ Vladikalığı Dersa'âdet Patrikliği'ne ilhâk kılınmış ise de mu'ahharan hîn-i isyânlarında gûya Devlet-i 'aliyye ile inkıtâ'-ı münâsebetlerine alâmet olmak ve hem-mezhepleri olan Rusya Devleti tarafına meyl ve incizâblarını göstermek üzere Rusya Kilisesi'ne teba'iyet etmişlerdir.

[KARADAĞLILARIN OSMANLILAR İLE İLK KARŞILAŞMASI]

Karadağlılar Slaven cinsinden olup İstanbul'un fethinden mukaddemce Venedik Körfezi'nden Karadeniz'e kadar mümtedd olan Sırb Devleti dâhîlinde idiler.

Cebel-i mezkûr Sultan Murad-ı evvel hazretlerinin âsâr-ı fütûhât-ı celîlesinden olup bin dört yüz yetmiş sekiz sene-i mîladiyesinde ebu'l-Feth ve'l-megâzi Sultan Muhammed Hân-ı Gâzi hazretleri Venedikliler yedinde bulunan İşkodra Kal'ası'nı hasr u ahz eylediği vakit Karadağ'ı İşkodra Eyâleti'ne ilhâk buyurmuştur.³¹ Bir zaman ol halde kaldıktan sonra biraz vakit dahî Hersek Sancağı muzâfâtından olmuştur. Miladın onbeşinci karnında Karayuvan nâm vladika zamanında Karadağlılar bir hey'et-i müstakille teşkîl ile Venedikliler ile müttefikan hayli vakitler hem-civâr olan Memâlik-i Devlet-i 'aliyye ile harb u kıtâle mübâşeret eylemişlerdir.

Şimdiki hükûmette bulunan sülale Petroviç'e mensûb olup bunlar takrîben iki yüz sene mukaddem zimâm-ı hükûmeti ele almışlardır. Mûmâileyh Petroviç'ten mukaddem İşkodra Vâlisi bulunan Süleyman Paşa Karadağ'ı kâmilen istîlâ ve ahâlîsine vergi tarh etmekle bunun üzerine seksen sene kadar levâzım-ı teba'iyyeti îfa etmişler idi. Petroviç'in Vladikalığı zamanında dağlılar ale'l-gafle kıyâm ve³² cebelde bulunan ehl-i islâmı katl-i 'âmm eylemişlerdir. Ol esnâda Rusya İmparatoru bulunan Deli Petro saltanat-ı seniyye ile muhârib bulunduğundan mahsûs nâme ve elçi irsâliyle Devlet-i 'aliyye aleyhine dağlıların ırk ta'assublarını tahrîk eylemiş ise de çok geçmeksizin Prut Nehri kenarında vukū' bulan hezîmeti üzerine akd-i musâlaha olunduğundan dağlılar icrâ-yı hareket-i hasmâneye meydan

³¹ buyurmuştur İÜ: eylemiştir AZ.

³² ve İÜ: ile AZ.

bulamamışlardır. Zikr olunan hareket-i gaddârânelerinden [5] dolayı te'dîb ve terbiyelerine me'mûr ta'yîn³³ buyurulan Ahmed Paşa gereği gibi haklarından gelemediğinden vezir-i a'zam Köprülü Numan Paşa külliyetli asker ile üzerlerine giderek ber-vefk-i merâm ahz-ı intikâm ile usât-ı cebeli dâire-i itâ'ate idhâl eyledi. Karadağ üzerine derkâr olan müşkilât-ı mevki'îye münâsebetiyle cüz'î asker ile vurulamayub büyük ordu sevk olunduğu halde dahî lâzım gelen zehâyir ve mühimmâtın tedârik ve nakli küllî zahmet ve tekellüfe muhtâc olduğundan ve bir de başları pek sıkılır ise çör çöpden ibâret olan karyelerini yakarak ve hayvanlarını beraber alarak şevâhik-ı cibâle çekildiklerinden şu halleri iğtirâren Karadağlular dâ'imâ ref'-i livâ-yı isyân eyledikleri misillü pek çok defa dahî kuvve-i kâhire-i saltanat-ı seniyye ile te'dîb ve tenkîl kılınmışlardır.

[BİR GARİP KARADAĞLI ADETİ: BAŞ KESMEK]

Karadağlular ale'l-'umûm oldukça cesûr iseler de hîn-i muhârebede şîme-i insâniyetin mâverâsında harekât-ı gaddârâne irtikâb ederler ve esîr tuttıkları adamlara emân vermeyerek der-'akeb başı kesip almayı büyük şeref ve iftihâr addederler ve ellerine geçen düşman kellelerini merkez-i hükûmetleri olan Çetine'ye götürüb mahsûs bir kule üzerinde mızraklara dikerek hayli vakitler o hâl üzre bırakırlar ve mezkûr kule üzerinde dâimâ beş on³⁴ insan kellesi eksik olmaz. İşte ol vechile hîn-i muhârebede baş kesmek ahass âmâlleri olduğu misillü kendilerden düşmana baş kesdirmemeye de o kadar gayret edib hatta içlerinden birisi yaralanub yürümeğe mecâli kalmadığı görüldükde düşman eline düşmemek üzre derhal kellesini kesib beraber alırlar. Bin sekiz yüz altı sene-i mîladiyesinde dağlular ile birlikde muhârib olan Rusya asâkiri zabitânından birisinin harekete mecâli kalmayacak sûrette mecrûh oldukda yanına bir Karadağlı³⁵ yaklaşıb gûya kendisine mûcib-i memnûniyeti olacak bir büyük hizmet ve insâniyet etmek üzre başını kesip almaklığı teklîf eylemiş ve ol dahî cevâbında; *“lütfunuza teşekkür ederim şimdilik hâcet yokdur”* diyerek ve şu teşvîk-i garîb bi'z-zarûr kendisine gayreti mûcib olarak kalkıp yola revân olmuşdur.

³³ ta'yîn İÜ: - AZ.

³⁴ beş on İÜ: otuz kırk kadar AZ.

³⁵ kalmayacak sûrette mecrûh oldukda yanına bir Karadağlı İÜ: kalmadıkda bir Karadağlı yanına AZ.

[KARADAĞ'DA GEÇİCİ FRANSIZ HAKİMİYETİ]

Bin sekiz yüz altı sene-i mîladiyesinde Napolyon zamanında Fransızlar Kastelnova civârında buldukları halde Sitorine Limanı'na çıkmış olan Rusyalılar ile on bin kadar Karadağlı üzerlerine hücum ile mağlûb ve perişân Raguz'a kadar ta'kîb ile şehir-i mezkûru zabt u istîlâ ettiler ve şehir ahâlîsine vergi tarh ve Raguz'a'nın limanı olan Gravoza'yı kâmilen ihrâk edib mahall-i mezkûr tekrâr i'mâr olunamadığından ilâ yevminâ hâzâ eşkiyâ-yı mezkûrenin âsâr-ı harâbiyyetleri meşhûddur. Fakat şehir-i mezkûru çok vakit muhâfaza edemeyerek terke mecbûr oldular. I. Petro bin yedi yüz yedide zimâm-ı hükûmeti ele alub tamam elli üç sene Vladikalık eyledi ve memleketin ıslâh-ı ahvâline sa'y-ı evfâ idüb dâ'imâ yekdiğerinden ahz-ı intikâm ve enva'-ı şekâvete iktihâm gibi ötedenberü me'lûf oldukları evza'-ı gaddâranelerini ta'dîl u teskîne ihtimâm eyledi ve zîrde bazı mevâdd-ı esâsiyyesi beyân olunacak bir kânûnnâme tanzîm ve ru'yet-i de'âvîye mahsûs bazı mehâkim ve mecâlis feth ve te'sîs ettiği misillü aşî usûlünü ve el-yevm başlıca mahsûlleri olan patates zirâ'atini idhâl ve birinci def'a olmak üzere sıbyân mektebi küşâd eyledi. Halefi olan II. Petro oldukça terbiyeli ve ma'lûmâtlı bir adam olub Avrupa'da dahî biraz vakit seyr ü seyahat eylemiş olduğundan Karadağ'a avdetinde selefî mesleğine sülûk ile mektepler küşâd ve Çetine'de bir tab'hâne ve bazı kitaplar celbiyle bir kütüphane tanzîm ve îcâd eyledi ve bu tarîk ile Karadağlıları mine'l-kadîm me'lûf oldukları şekâvet ve cehâletten tahlîs ve meslek-i medeniyet ve insaniyete sevk eylemek ahass-ı âmâli olduğu halde ömrü vefâ etmeyib yirmi sene Vladikalık ettikten sonra henüz genç iken vefât eyledi. Bunun ahlâfî gerek müteveffâ Danilo ve gerek şimdiki Nikola dâ'îye-i istiklâl ve hırs-ı câh u ikbâl gâ'ilesiyle iştigâl ederek tarîk-i terbiye ve temeddünü bi'l-küllîye ihmâl [6] eylemiş olmalarıyla II. Petro'nun getirdiği kitaplar el-yevm tâk-ı nisyânda metrûk ve basmahâne ve mektepler mesdûd bulunmuşdur.

[DÜNYANIN EN KÜÇÜK BAŞKENTİ: ÇETİNE]

Karadağ'ın başlıca kurâsından birisi Çetine'dir ki dünyada ondan asgar ve ahkar makarr-ı hükûmet olmamak gerekdir. Kırk kadar haneden ibâret olub bunların dahî on beşi kadar hane itlâkına sezâver olarak kusûru kulubedir ve bir kilisesi olub

sâbıku'z-zıkr³⁶ Birinci ve İkinci Petro derûnunda medfûndurlar. Vladika sarayı bile âhûr şeklinde bir bina olub fakat derûnunda âsâr-ı medeniyetden olmak üzere kanepeler ve sandalye gibi bazı avrupa mefrûsâtı ve bir bilardo ve hiç el değmemiş ma'hûd kütüphane mevcûddur. Vladika'nın familyası mensûb olduğu Nikoş nâm mahalde diğer bir hanesi dahî olub mahall-i mezkûr gûya memleketin ikinci şehri olacaktır. Sâir kurâsı bahsine gelince cümlesi müteferrik ve perîşân bir takım kulübelere ibâret olub hem pencere ve hem kapı ve hem de bacalık etmek üzere yalnız bir delikleri vardır.

Bâlâda dahî zıkr olunduğu vechile Karadağlılar umûr-ı zirâ'at ve hîrâseti karılarına gördürüp kendüleri ekserîya boş gezdiklerinden hem-civâr bulunan eyâlât-ı Devlet-i 'aliyye üzerine gafleten hücum ile katl-i nüfûs ve gasb-ı emvâle ictisâr veyahut ednâ vesîle ile kurâ ve kabâ'il ahâlîsi yekdiğeriyle mukâtele ve sefk-i dimâyâya ibtidâr etmek ve ecânib aleyhine hareket lâzım geldikde muvakkaten beyenlerinde terk-i mu'âdât ile cümleten vesika-bend ittîfâk olmak ötedenberi âdet-i kerîhe-i müstemirreleridir ki; Vladika bir tarafa asker sevk eylemek murâd ettikde küllî tedârikâta teşebbüs etmek³⁷ ve evâmirnâme istâr ile cem'-i asker³⁸ etmek ve askerinin ma'âş ve mesârifâtını düşünmek³⁹ gibi tekellüfâta muhtâc olmayub öyle bir şeye karar verdiğini ahâlî-i kurâ işitdikleri anda herkes esliha ve cebhane ve yiyeceğini alarak emr olunan mahalle giderler.⁴⁰ Maaşları tüfenk ve bıçaklarının ucuna muhavyeldir.⁴¹ Meydân-ı harb zirâ'atgâhları⁴² ve galebe ettikleri düşman şikârları ve kesdikleri baş alâmet-i muzafferiyetleridir. Muhârebeye telef olmaları kabilelerine mûcib-i şeref olduğundan familyaları⁴³ maktûllerine bir taraftan ağladıkları halde diğer taraftan onun cesâret ve şecâ'atiyle müftehir⁴⁴ olurlar ve hatta

³⁶ sâbıku'z-zıkr İÜ: sâlifü'z-zıkr AZ.

³⁷ etmek İÜ: eylemek AZ.

³⁸ cem'-i asker İÜ: asker cem' AZ.

³⁹ askerinin maaş ve mesârifâtını düşünmek İÜ: müvâzene defterinde maaş ve mesâriflerin tesviyesi çaresini aramak AZ.

⁴⁰ anda herkes esliha ve cebhane ve yiyeceğini alarak emr olunan mahalle giderler İÜ: gibi derhal silahını kapıp ve bir torba derûnunda bir mikdar etmek ile biraz barut ve kurşun alarak başına toplanırlar AZ.

⁴¹ maaşları tüfenk ve bıçaklarının ucuna muhavyeldir İÜ: maaşları tüfenklerinin veyahut bıçaklarının ucuna havale olunmuştur. AZ

⁴² meydan-ı harb zirâ'atgâhları İÜ: meydan-ı muhârebe mezar'ları AZ.

⁴³ familyaları İÜ: familyalar AZ.

⁴⁴ - İÜ: ve mübâhî AZ.

bir Karadağlu oğluna infi‘al ettikde⁴⁵ seni gidi alçak nihayet sen şu edepsizliğin cezasını çekeceksin ve yatağında öleceksin deyu tevbîh ederler.⁴⁶

[KARADAĞ MECLİSİ: SENATO]

Karadağlunun umûr-ı mülkiye ve zabtiyesi bir meclise muhavvel olub bu dahî senato namıyla on altı a‘zâdan mürekkebdir. Ve iş bu a‘zânın her birine şehri iki bin kuruş maaş verilir. Bunun zîr-i idâresinde zabtiye neferâtı makâmında dört yüz küçük me‘mûrları vardır ki, bunlar karyelerde senatonun hükm ve kararını infâz ederler. Meclis-i mezkûrun merkezi Çetine olub kâh Vladika⁴⁷ ve kâh senato tarafından bir adamın katline hükm olundukda ba‘dehü maktûlün familyası katle me‘mûr olan hakkında ahz-ı intikâm dâ‘iyesine kıyâm etmemek üzere katl olunacak şahıs bir sahrâya götürülerek yüz kadar adam bunun üzerine birden kurşun atıp öldürürler. İş bu tedâbîr müteveffâ I. Petro’nun vaz‘ eylediği usûldendir.

Vladikanın vâridâtı familya başına cüz’î bir mikdâr vergi ile tuz ve balık ve tütün⁴⁸ ve basdırma üzerine alınan rüsûmâtdan ibâretdir. Bunlar nihayet otuz bin macar altınına bâliğ olub mesârifleri ise⁴⁹ cüz’îdir.

[KARADAĞ MAHKEMELERİ VE HAKİM SEÇİMLERİ]

Karadağlılar her sene Sen Bazil nâm ziyaretin yevm-i mahsûsunda akd-i cem‘iyyet ederek her türlü de‘âvî ve münâza‘ât-ı vâkı‘alarını fasl etmek üzere hâkimler intihâb ederler. Ve iş bu hâkimler bir sene icrâ-yı hükûmet edip hiçbir sûret-i halde tekrâr intihâb olunmazlar.⁵⁰ Bir familyanın her kaç nefer evladı olur ise olsun iki karndan bir vakitte hâkim olamaz. Bu dahî hakk-ı mezkûrdan mümkün mertebe çok familyanın hissedâr olması garazına mebnî imiş. İşbu hâkimlerin evsâf-ı [7] hamîde ile mevsûf olmasına dikkat olunur ise de akrânına nisbetle akl u dirâyet ve cerbeze-i nutk eshâbından olması dahî lâzımeden addolunur. İşbu hâkimlerin kendilerine arz olunan küçük kabahatlere dâir de‘âvîyi sûret-i kat‘iyede yani istînâf

⁴⁵ İnfi‘al ettikde İÜ: münfa‘il oldukda AZ.

⁴⁶ ederler İÜ: eylemek mu‘tâdlarıdır. AZ.

⁴⁷ Vladika İÜ: idare AZ.

⁴⁸ tütün İÜ: - AZ.

⁴⁹ - İÜ: pek AZ.

⁵⁰ olunmazlar İÜ: olunmaz AZ.

kabûl etmemek üzere ru'yet ve faslederler. Eğer bir hâkim birkaç def'a hata eder ve adem-i istikâmet ve ehliyeti anlaşılır ise vakt-i mu'ayyenine intizâr olunmayarak azl olunub yerine başkası ta'yîn ve ba'dehü Vladika'ya bildirilerek onun tarafından dahî me'mûriyeti tasdîk kılınır.

[MÜHİM DAVALARIN GÖRÜŞÜLÜP KARARA BAĞLANMASI]

Hükkâm-ı merkûme olvechile da'âvî-i sagîreyi kendileri fasl ederler ise de cinâyet veyahut umûr-ı mühimmeye müte'allik davaları nâhiyenin müdürü makâmında olan me'mûra veyahut büyük meclisleri olan mezkûr⁵¹ senatoya havale ederler. İşbu mehâkimin cümlesinde ru'yet-i de'âvî bir günden ziyâde mümtedd olamayub heman fasl olunur. Bu dahî eshâb-ı da'âvî işin arkasında dolaşub izâ'a-i vakt ederek bu vechile hem kendileri ve hem de⁵² familyaları dûçâr-ı külfet-hasâr olmamak garazına mebnîdir.

Tarafeyn nerede muhâkeme olacaklarına karar verdikten sonra ol mahalle azîmet ederler ve hâkimler evvelce orada bulunub sûret-i âtiyede ru'yet-i da'vaya ibtidâr olunur. Hâkimleri⁵³ ot ve taşdan hâlî kuru⁵⁴ toprak üzerine oturub tarafeyn mukâbillerinde dururlar ve her birisi nöbeti geldikce lakırdı söylemesi ve birisi söze başladıkda diğeri kat'-ı kelâm eylemesi hâssaten kendülerine tenbîh olunur. Evvela müdde'î ve ba'dehü müdde'î-i aleyh istimâ' olunduktan sonra şâhitler icrâ-yı şehâdet ederler. Gerek eshâb-ı da'âvî ve gerek şâhidler icrâ-yı şehâdet ettiklerinde⁵⁵ bir sehv ve hataları olmamak için ifâde-i vâkı'alarında eyüce dikkat eylemeleri kendülere tavsiye ve te'kîd kılınır. Ba'dehü tarafeyn ve şâhid ve sâir hâricden hazır bulunanlar teb'îd olunarak hâkimler beynlerinde bi't-tezekkür mâddeye karar verdikten sonra içlerinden birisi tarafeyni çağırub sûret-i âtiyede kendilerine teblîğ-i hükm eder. Da'vâyı olduğu gibi istima' etdik ve bu hususta kabahatli görünen filanın şu kadar tazmîn akçesi ve şu kadar dahî "guluba" yani cezâ-yı nakdî vermesini münâsib gördük. İşbu guluba akçesi bazı hâkimler beyninde taksîm olunub tahsîline

⁵¹ mezkûr İÜ: - AZ.

⁵² hem de İÜ: hem AZ.

⁵³ - İÜ: kuru yer yani AZ.

⁵⁴ kuru İÜ: - AZ.

⁵⁵ şâhidler icrâ-yı şehâdet ettiklerindeİÜ: şâhid istima' olundukça AZ.

dahî kendileri me'mûr olurlar. Guluba riyal yahut sevanisk ta'bir olunur Avusturyanın küçük gümüş sikkesiyle ta'yîn olunur ise de Karadağlularda meskûkât pek nâdir bulunduğundan o makûle cerâyim ekserîya hayvanât veya hubûbât ve esliha i'tâsıyla tesviye olunur.⁵⁶ Başkasına zahmet olmamak üzere o makûle eşyânın kıymetini dahî hâkimler tahmîn ve kat' ederler. Bu misillü hâlâtın hemen kâffesinde mahkûm olan adamın⁵⁷ silahları eshâb-ı kudretten birinin⁵⁸ yanına terhîn ile lâzım gelen cerîme akçesi ondan istikrâz olunur ve ol halde işbu meblağ deynin vâdesini ve lâzım gelen fâizin⁵⁹ mikdârını kezâlik hâkimler tahdîd eder.

Eğer mahkûm olan şahıs vereceği rehn mukâbilinde gulubayı edâya kâfi⁶⁰ akçe bulunamaz ise rehn derhal furuht olunub fakat her ne derecede olur ise olsun sâhib-i mâlik akrabası zi'l-yed i'tibâr ile sâirlerine tercih olunur. Akrabadan müşteri zuhûr etmediği her⁶¹ halde herkes iştirâ edebilir. Bahâsı cerîmeye vefâ etdikden sonra fazla kalır ise sâhib-i mâle i'tâ olunur. Mesela katl davalarında olduğu gibi eslihanın kıymeti gulubayı⁶² ifaya kâfi olmadığı halde hâkimler tarafından intihâb olunan hükümler ile beraber müttehemîn tarlasına giderek bahâsını tahmîn ile beraber⁶³ ber-minvâl-i muharrer furuht ederler. Şahs-ı merkûm fakîr olarak edâ-yı cerîmeye gayr-ı muktedir olduğu halde bir müddet-i mu'ayyene ile habs olunub ol müddet zarfında nâhiyesi babası tarafından it'âm olunur. Bir şey sirkat olunub da sârikı kim olduğu anlaşılmadığı sûrette⁶⁴ sâhibi birkaç def'a mecâmi'-i nâs'da keyfiyeti i'lân ederek sârikını haber veren adama bir mükafât va'd eder ve iş bu mükafât mâl-i mesrûkun hırsız kim olduğu haber verildikde sâhib-i mâl yanına gidip murâfa'aya hâcet kalmaksızın dostâne tesviye olunmak üzere hem sirkat olunan şey'in ve hem de haber verene mükafât olmak üzere va'd olunan akçenin kendisine red ve i'tâsını talep ve teklîf eder ve ekserîya sârik buna muvâfakat ederek maslahat bitirilir fe-illâ sârik hâkim huzûruna götürülüb orada inkâr eylediği halde ol vakte kadar

⁵⁶ - İÜ: ve AZ.

⁵⁷ mahkûm olan adamın İÜ: mahkûm-ı aleyhin silahları AZ.

⁵⁸ birinin İÜ: birisinin AZ.

⁵⁹ fâizinin İÜ: fâizin AZ.

⁶⁰ - İÜ: mikdâr AZ.

⁶¹ her İÜ: - AZ.

⁶² Gulubayı İÜ: guluba akçesini AZ.

⁶³ beraber İÜ: - AZ

⁶⁴ sûrette İÜ: halde AZ.

muhtefî bulunan muhbir meydana gelerek mâdde-i sirkate ne vechile kesb-i vukûf eylediğini îfâde ve ihbâr eder. Bu dahî hâkimlerin kabûl edeceği sûretde bulunduğu halde mâl-i mesrûk'ın istirdâdıyla beraber mükâfât akçesini i'tâ eylesine ve bundan başka bir cezâ-yı nakdî vermesine hükm olunur. Fakat bu makûle gammazlar enbâ-yı cins beyinde gâyet menfûr ve mezmûm addolunduğundan sirkatin bu sûretle zâhire ihrâcı vukû'-ı nevâdirdendir.

Bir şahs-ı müttehem muhâkemeye da'vet olunub da îcâbetden imtinâ' eylediği halde celbi zımında muhzır kılıklı bir adam gönderilüb bunun mesârif-i seferiyesi dahî şahs-ı mütteheme tahmîl kılınır. Karadağ'ın bazı mahallerinde bu makûle muhzırlar ihzârına me'mûr oldukları eşhâsın hânelerine gece vakti bir fener ile varıp da'vet etmeleri usûldendir.⁶⁵

Müdde'î isbât-ı müdde'âdan âciz veyahut müdde'î-i aleyh inkârda ısrâr eylediği halde hâkimler kangı tarafda hak ihtimâli gâlib görürler⁶⁶ ise oltaraf tahlîf olunub yahut o tarafın birisi diğere yemîn teklîf eder ve olhalde yemin edecek taraf kiliseye götürülüb orada haçı eline alarak öpdükden sonra hasmının telkîniyle kelimât-ı âtiyeyi telaffuz eder: *“eğer bu bana azv olunan işde zerre kadar kabahatim ve sûret-i vukû'una bir güne ma'lûmâtım var ise şu haç-ı şerîf hakkiçün Allah'ın ve Petros havarînin imdât ve inâyetinden mahrûm olayım ve dilim lâl olsun ve Allah benim ve evlâd ve ihvânımın belâmızı ve her vechile cezâmızı versin (Amin)”* bu vechile kasem olunduktan sonra hâkimlerin biraz şüphesi kalmış olsa bile vebâli boynuna olsun diyerek sebîlini tahliye ederler. Bazı hâlât-ı fevka'l-âdede iş bu usûl-i tahlîfden başka müttehem olan şahıs hakkında katran tecrübesi dahî icrâ olunur. Şöyle ki elini ateş üzerinde erimiş katrana sokup çıkarırlar. Eğer müte'essir olmaz ise berâ't-i zimmetine alâmet addolunub⁶⁷ fe-illa kabahatli olduğuna hükmolunur.

Bir Karadağlı hemcivârlarından ahâlîsiyle sulh ve salâh üzre buldukları bir mahalde bir şey sirkat edip de da'va olunduğu takdîrde sirkat-i dahîliyede olduğu halde sârik tecrîm olunmayıp yalnız mâl-i mesrûkun istirdâdına hükm olunmak kâidelerindedir. Fakat dâ'imâ meşhûd olan harekât-ı nâ-merziyelerine nazaran buna

⁶⁵ usûllerindedir İÜ: usûldendir AZ.

⁶⁶ görürler İÜ: görünür AZ.

⁶⁷ addolunur İÜ: addolunub AZ.

ri'âyet olunmadıkça başka komşularının mal ve canına ta'arruz ve tasallutu vecîbe-i zimmet-i habâset menkabet addettikleri anlaşılır.

Papasları dahî bir küçük kabâhat etdikleri sûretde âhâd nâs gibi bi'l-muhâkeme tecrîm olunur. İrtikâb-ı cinâyet halinde papaslık sıfatı ref' olunur⁶⁸ her ne cins ve milletden ve her ne makûle cerâyim ve cinâyet eshâbından olur ise olsun Karadağ'a ilticâ eden eşhâs bilâ tereddüt kabûl olunub hâl ve şânı ve sebep-i ilticâsı taharrî ve tahkîk olunmaz. Orada tevattun etmek istediği halde hakkında sâir ahâlî gibi mu'âmele olunur. Henüz ahâlîden ma'dûd olmamış bir ecnebî bir kabâhat irtikâb eder ise hakkında yerlü mu'âmelesi olunmayub yalnız dağdan tard ve ihrâcıyla iktîfâ kılınır.

[9] Karadağ'da tâ'ife-i nisâ mürtekeb oldukları küçük kabahatleri mücâzâtndan mu'âf olub bu halde zevc ve zevcesinden ve peder ve kızından ve birâder ve hemşîresinden dolayı mes'ûl ve mu'âteb olub fakat bir karı katl-i nefis irtikâb ettiği takdîrde recmen yani üzerine taş atılarak i'dâm olunur. Karılar kurşun ve barut ile mukâvemete muktedir olmamaları cihetle bunların katlinde kurşun ve barut isti'mâlî âr addolunur.

Bir karının recm olunmasına hükm olundukda birçok halk tecemmu' edib helâk oluncaya ve üstü örtülünceye kadar üzerine taş atarlar ve çocuklar bir küçük kabahat ettikleri halde akrabası tecrîm olunur.

[KARADAĞ EVLERİ]

Bâlâda muharrer olduğu vechile Karadağ'lıların haneleri bi'l-küllîye san'at ve intizâmdan bi'l-küllîye⁶⁹ ârî olarak⁷⁰ duvarları yontulmuş taş ile binâ olunmuş ve üzeri ağaç dal ve yapraklarıyla örtülmüş bir takım kulübelerden ibâretidir. Dahîlleri her türlü mefrûşât ve tezyînâtdan hâli olub ancak bir nev'î kaba keçe veyahut⁷¹ hasır dağlularca ni'me'l-masîrdir. Sâir memâlikde kurâ ahâlîsi beyinde ma'rûf ve müsta'mel olan ocak ve baca usûlü mechûlleri olduğundan odanın ortasında bir dâire

⁶⁸ olunur İÜ: olunub AZ.

⁶⁹ Bi'l-küllîye İÜ: - AZ.

⁷⁰ olarak İÜ: - AZ.

⁷¹ - İÜ: kuru AZ.

şeklinde birkaç parça taş dizerek içinde ateş yakarlar ve tencerelerini tavana bağlı bir zencire ta'lik ederek iş bu ocak üzerinde ta'âm tabh ettikleri misillü kış mevsiminde dahî etrâfında oturub ısınırlar. Mum ve kandil yakmak sefâhat add olduğundan geceleri ekserîya zulmetde oturdukları misillü gündüzleri dahî ateş yandığı halde baca olmadığı cihetle dumandan oda içinde göz gözü görmez derece karanlık olur.

Elbise ve eslihalarını asmak için duvarda birkaç kazık ve bazı me'kûlât vaz'ına mahsûs kaba ağaçtan birkaç raf ve zî-kıymet addettikleri emvâl ve eşyâlarının hıfzına mahsûs bir küçük sandıkları bulunur. İşte inâs ve tecemmülât-ı beytiyeleri bundan ibâret olub fakat ehl-i harb u darb olan sâir akvâm beyinde dahî mu'tâd olduğu üzere indlerinde e'azz eşyâ olan eslihanın ta'addüd ve tenevvu'u sâye-i mübâhât ve mefharetleri olduğundan cümleden evvel bunun tedârikine sarf-ı vüs' ve makderet ederler. Hâricde buldukları halde eslihaları ile tezyîn-i zât ettikleri misillü hanelerinin dahî tecemmülâtı buna münhasırdır ve silahları lâ-ekall bir tüfenk ve bir çift tabanca ile gâyet uzun bir bıçakdan ibâretidir. Dağluların elbiseleri ekserîya yünden ma'mûl gâyet kaba mensûcâtından olub erkekleri diz kapağına yetişir. Bir nev'i boz aba ve altında mâî bir dizlik giyerler ve mezkûr abanın üzerinde mîşîn bir kemer ile silahlık bağlarlar ve başlarına etrâfi siyah ve tepesi kırmızı püskülsüz âdetâ fes şeklinde bir serpûş ve ayaklarına yün çorap ile altı bir parça ham sığır derisi ve üzeri şebeke resminde sırim ile işlenmiş bir nev'i çarık giyerler. Dağlular san'at ve zerâfetden bî-behre oldukları cihetle indlerinde elbise ve eşyânın en parlağı ve en makbûlü add olduğundan dolayı⁷² sırma ve emsâli⁷³ şeylere ziyâde meyl ve rağbet ederler ve kudretleri müsâ'id olduğu halde bir som sırmalı cepken hiç yıkanmamış gömlek üzerine giyer. Erkekleri ekseriyâ iki omuzlarında asılı iki tobra taşıyub derûnlarına azık ve barut ve kurşun korlar ve bir de omuzlarında yünden ma'mûl İstroka isminde gâyet kalın⁷⁴ bir ihram taşıyub karda kaldıkları geceler bunu hem döşek ve hem de yorgan makâmında isti'mâl ederler ise de bundan asıl maksad nefislerinden daha azîz tuttıkları silahlarının yağmurdan muhâfazasıdır.

⁷² dolayı İÜ: - AZ.

⁷³ - İÜ: alâyişli AZ.

⁷⁴ - İÜ: ve tüylü AZ.

Karadağlılar işbu kıyâfet-i milliyelerinin hiçbir cüz'ünü tebdîl veyahut ta'dîl edemediği misillü üzerine bir şey dahî ilâve edemez. İçlerinden birisi hâriçte bulunduğu halde tebdîl-i kıyâfet etmiş olsa bile avdetinde derhal onu terk ile kendilerine mahsûs elbiseyi giymeye mecbûr olup işte Karadağ'ın mevki'ce ve ahâlîsinin âdât ve kavâ'idince olan ma'lûmât-ı mücmele ber-vech-i bâlâ beyân olundu. Şimdi asıl vukû'âtın hikâye-i cereyânına nakl-i kelâm edilir.

[GRAHOVA AHALİSİNİN İSYANI VE BASTIRILMASI]

Karadağlılar ve nevâhi-i mezkûre ahalisi⁷⁵ her vakit⁷⁶ tuğyândan hâli kalmadıkları halde bu gibi bir eser-i tuğyanları⁷⁷ zuhûrunda Hersek Vâlisi esbak müteveffâ Boşnak Ali Paşa Hersek Eyâleti'nde bulunan Boşnak gâzilerini cem' u tertîb ve îcâb eden taraflara sevk ve tesrîb ile cezâ-yı lâyıklarını vermekden hâli olmazdı. Hatta Grahova ahâlîsinin dâire-i itâ'atten hurûc ile ma'iyetleri bulunan Karadağlı⁷⁸ ile birlikte olarak civârında olan⁷⁹ ahâlî-i mutî'ayı ta'cîz ve ızrâra başladıklarını duyduğu anda der-'akeb bir kuvve-i kâfiye ile üzerlerine hücum ve iktihâm edib eline geçirdiği eşkiyâyı katl u i'dâm ve karye ve kulübelerini ihrâk ederek "*El-cezâ-ü min cinsi'l-'amel*" kaziyyesine ri'âyetle cezâ-yı sezâlarını vermiş ve Gaçka Kazası eşrâfından Çenkiç İsmail Ağa'nın Taşlıca Kazası müsellimliğine bi't-ta'yîn i'zâm eylediği sırada ağa-yı mûma ileyh in oralarca sîyt u şöret-i rüstemânesi ahâlî-i bâğiye nin yüreklerine her an kâse kâse kan dökdüğünden fırsatını gözedib katline tarassud etmekde oldukları cihetle Piva ve Derbenak tarîkiyle mahall-i me'mûriyetine müteveccihen mezkûr Derbenak Nâhiyesi'nde kâ'in Bizre'ye vusûlünde birkaç yüz nefer karga-sıfat eşkiyâ müterassıd-ı sayd-ı hü mâ olarak bir mahalli kemîngâh ittihâz etdiklerinden ve ağa-yı mûmâ ileyh bî-bâk u pervâ bir mahalde istirâhat-ârâ iken eşkiyâ-yı merkûme hücum ile üzerlerine⁸⁰ yağmur gibi kurşun yağdırarak şehîd ve âdetleri üzre ser-i maktû'unu Çetine'de Vladika'ya îsâl etmişlerdir. O sırada orada bulunan adamlarından ekserîsi ve hatta beraber bulunan

⁷⁵ ve nevâhi-i mezkûre ahalisi İÜ: - AZ.

⁷⁶ - İÜ: habâset ve AZ.

⁷⁷ halde bu gibi bir eser-i tuğyânları zuhûrunda İÜ: gibi dağa civâr bulunan memâlik-i mahrûse ahali-i Hristiyanı dahi onlara teba 'iyyet edegeldikleri cihetle o misillü hâl-i isyanları AZ.

⁷⁸ Karadağlı İÜ: Karadağlılar AZ.

⁷⁹ civârında olan İÜ: civârlarında AZ.

⁸⁰ üzerlerine İÜ: üzerine AZ.

Taşlıca Kazası kadısı dahî şehîden vefât ettiğini müşârun ileyh Ali Paşa duyduğu anda Kolaşın ve Taşlıca ve Prepol ve Foça ve Çaniçe ve Gaçka ve Nikşik ve Trebin gâzilerini bir emr ile îcâb eden mahallere cem' ederek hücum ve Derbenak ve nevâhîsi eşkiyasını istediği gibi terbiye ve tenkîl etmiş ve müşârun ileyh vukû'-ı⁸¹ vefâtına kadar bu⁸² terbiye ile gitmiştir.

[1268 SENESİ KARADAĞ ASKERİ HAREKATI]

Karadağlıların merkûz tıynet-i şekavetleri⁸³ olduğu üzere memâlik-i mahrûse-i saltanat-ı seniyyeye pây-endâze-i şekâvete ibtidâr ile Hersek tarafından Benat ve Grahova ve Piva ve Derbenak nâhiyeleri⁸⁴ ahâlîsi dahî onlar ile hem-meşreb ve mezheb oldukları cihetle⁸⁵ dağlulara iltihâk ederek memâlik-i Devlet-i 'aliyye⁸⁶ ahâlîsinin emvâl ve eşyâ ve devâbb ve mevâşîlerini rast getirdikleri⁸⁷ yerlerde gasb ve yağma ve yalnız buldukları ahâlî-i islâmiyeyi katl u i'dâm ve kenar yerlerde bulunan kurâyı ihrâk bi'n-nâr etmek gibi mezâlim ve ta'diyâta ictisâr etmeleri devletce terbiye ve gûşmâllerini îcâb ettirmiş olmasıyla altmış sekiz senesi Kânûn-ı evveli içinde dört koldan bir kuvve-i kâhire ile üzerlerine varılması Rumeli ordu-yı hümâyûnu müşîri Ömer Paşa hazretlerine fermân buyrulmağın müşârun ileyh hazretleri İşkodra cihetinden İşpoz tarîki ve ordu-yı mezkûr re'îs-i erkânı Ferîk İsmail Paşa Hersek tarafından Piva ve Derbenak tarîki ve ordu-yı mezkûr erkânından Mîrlivâ Derviş Paşa Benat ve Grahova tarîkiyle asâkir-i nizâmiye ve muvazzafadan birer kuvve-i kâfiye ile hareket ve Bar tarafından dahî mikdâr-ı kîfâye bir kuvve-i müfreze ile deniz tarafından hasr u tazyîk olunmasına mübâşeret edilerek⁸⁸ müşîr-i müşârun ileyh hazretleri Karadağ'ın Biper Nâhiyesi'ne kadar [11] azîmet ve reîs-i müşârun ileyh dahî mezkûr Piva ve Derbenak eşkiyasını ta'kîb ile Derbenak'da bir mağaraya tahassun etdiklerinden asâkir-i şâhâne hücum ederek boğaz boğaza ve bıçak bıçağa muhârebe ile eşkiyâ-yı merkûmenin te'dîbât-ı lâyıklarını vermiştir.

⁸¹ vukû'-ı İÜ: - AZ.

⁸² bu İÜ: o AZ.

⁸³ şekâvetleri İÜ: habâsetleri AZ.

⁸⁴ nâhiyeleri İÜ: nevâhîsi AZ.

⁸⁵ oldukları cihetle İÜ: olduklarından AZ.

⁸⁶ Devlet-i aliye İÜ: mahrûse AZ.

⁸⁷ rast getirdikleri İÜ: rast geldikleri AZ.

⁸⁸ hasr u tazyîk olunmasına mübâşeret edilerek İÜ: hasr u tazyîke mübâşeret olunarak AZ.

Hatta bu aralık Nikşik Kasabası ahâlisinden müşârun ileyh İsmail Paşa'nın refâkatinde bulunan asâkir-i muvazzafadan birisi mağara içinde düşman zannıyla esnâ-yı muhâcemede kendi birâderini katl ederek mu'ahharen keyfiyeti derk ile feryâd u figân etmiş ise de çi-sûd.

Zikr olunan Derbenak eşkiyası te'dîb olunduktan sonra müşârun ileyh⁸⁹ İsmail Paşa'nın mevcûd ma'iyyeti bulunan fırka-i askeriye Nikşik tarafına azîmet ve orada birkaç gün ikâmet etdikden sonra gâyetle sisli bir havada Karadağ'ın içinde gâyet sa'bû'l-mürûr olan Ustrug Boğazı denilen mahalline varılarak bir mahalde nasb-ı hıyâm-ı ikâmet ve Karadağlılar ile çend def 'a vukû' bulan muhârebede bir hayli eşkiyâ telef ve bir⁹⁰ nîceleri siham u dâne-i kahr u gadab-ı cenâb-ı⁹¹ padişâhîye hedef olmuş ve giyâh celb etmek için Dersa'âdet ordu-yı hümayûnu mensûbatından piyâde üçüncü alayının üçüncü taburundan bir kolağası refâkatiyle gönderilmiş olan dört bölük asker dağlılar tarafından pusuya çekilerek ordu-yı hümayunun hayvânâtı için topladıkları otları yanlarında mevcûd hayvânâta⁹² yükledip avdet etmek üzere iken kemîngâhda olan üç bin kadar düşman birden bire üzerlerine hücum ile mûmâ ileyh kolağası kırk beş nefer ile beraber câm-ı şehâdeti nûş edib bâkîsi ric'ate mecbûr olmuşdur. Bu aralık dört bin kadar eşkiyâ dahî ordugâha hücum etmiş olduklarından beş altı saat kadar muhârebe mümtedd olarak nihâyet düşmana hezîmet gelerek dûcâr-ı perîşânî olmuşdur.

Müşârun ileyh Derviş Paşa dahî zikrolunduğu vechile altmış sekiz senesi Kânûn-ı evveli'nin on dördüncü günü mevcûd refâkatleri bulunan asâkir-i şâhâne ile Saraybosna'dan hareketle Gorajde ve Foça ile Gaçka arasında kâ'in be-gâyet sarp olan Suteska Boğazı ta'bîr olunan mahall-i hatarnâkden mürûr ile Bileke üzerinden Benat Nâhiyesi'ne geçerek mahall-i mezkûrda vâki' Bitolça Karyesi'nde tesâdüf olunan bir takım düşman⁹³ ile muhârebe ve def' etdikden sonra oradan Grahova voyvodası Yako'ya haber gönderib tarîk-i inâddan udûl ve zîr-i cenâh-ı

⁸⁹ - İÜ: reis AZ.

⁹⁰ bir İÜ: - AZ.

⁹¹ cenâb-ı İÜ: - AZ.

⁹² ordu-yı hümayûnun hayvânâtı için topladıkları otları yanlarında mevcûd hayvânâta İÜ: otları hayvanlara AZ.

⁹³ takım düşman İÜ: mikdâr haşerât AZ.

müstelzimü'l-felâh-ı saltanat-ı seniyyeye duhûl eylediği halde cerâyim-i sâbıkasının afv olunacağı evvel emirde birkaç defa kendilerine i'lân olunmuş ise de ısgâ etmedikleri cihetle tahassun etmiş oldukları kule asâkir-i şâhâne ile hasr u tazyîk olunarak askerın ellerine⁹⁴ ot ve çalı demetleri verilip kuleye hücum etdirilmiş ise de binası metîn olduğundan ve kapısı yanlarında pek çok mazgallar bulunduğundan açılması mümkün olamamakla müşârun ileyh Derviş Paşa'nın ağavâtından Sofyalı Süleyman Ağa nâm bahâdır arkadaşlarının omuzlarına çıkarak kulenin saçağından ateş vermekle üzeri tutuşarak içerisine ateş yağmaya başladığından eşkiyâ-yı mütehassınanın tâb u tuvânı kesilüb kuleden dışarıya hurûc ve karşısında olan bir mağara derûnuna vülûc etdikleri cihetle burası dahî hasr olunub avcıların âdetlerinden olduğu üzere işbu mağaranın içerisine çalı çırpı ot odun doldurularak ateş verildiğinden tahassun eden erbâb-ı tuğyân rû-be-nişan tahammül edemediklerinden pes ile çıkmağa tâlib ve çıktıkları halde derdest olunacakları kendilerine haber verilerek râzı olmalarıyla mağara ağzındaki ateşler itfâ edilüb merkûmlar çıktıkça derdest olunarak altmış bu kadar şakî kayd u bend ile müşârun ileyh Derviş Paşa şu vechile mazhar-ı galebe olmuşdur.

Mahall-i mezkûrun yolları gâyet sa'bü'l-mürûr olub şiddet-i şitâ dahî tahammül olunamaz derecelere vardığından askerın akvât-ı yevmiyelerine lüzûmlu olan erzâk ve levâzımatın celbi mertebe-i istihâlede bulunduğundan kışın şiddet-i ve erzâk-ı mukteziyenin nedreti asâkir-i mevcûdenin telefını mûcib olacağı müteyakkin [12] olmağla üserâ-yı merkûmenin istishâbıyla sene-i merkûme şubatının yirmi yedinci günü Kolbuk Kalesi'ne ve oradan Trebin cânibine⁹⁵ avdet olundu. Grahova'da bulunduğu müddet içinde derdest olunan eşkiyâdan çend neferi şiddet-i berdden⁹⁶ telef ve merkûm Yako dahî bir estere ırkâb ile getirilür iken bir akabeye tesâdüf olduğundan esterın ayakları sürçüp aşağı tekerlenerek merkûm dahî şu kaza sebebiyle tîr-i helâke hedef oldu.

Üserâ-yı mütebâkiye Trebine sevk olunarak keyfiyet müşârun ileyh İsmail Paşa'ya bildirilüb sebillerin tahliyesiyle memleketlerine i'âdesi irâde buyrulmağın

⁹⁴ askerın ellerine İÜ: asâkir-i sebâlet-me'ser-i cenâb-ı pâdişâhî AZ.

⁹⁵ cânibine İÜ: kal 'asına AZ.

⁹⁶ şiddet-i berdden İÜ: soğuşun şiddetinden AZ.

olvechile yol verilmiş ve Trebin’de bulunan asâkir-i şâhâne dahî Grahova’da bulunduğu müddet zarfında karda kışta çadır altında oturduklarından mezkûr Trebin’e vürûdlarında hânelerde iskân ve refâh ve rahatları ikmâl kılınmış ise de evvelki aldıkları soğukların te’sîrât-ı muzırrası burada rû-nümâ olarak pek çok hastalık ve hayliden hayli telefât ve vefeyât vukû‘ bulmuştur. İşbu fırka-i askeriye Trebin’de⁹⁷ beş on gün⁹⁸ ârâm u ikâmetle Mostar’a azîmet ve birlikte bulunan süvârî topları fırkanın Grahova’dan avdetinde nakl olunamadığı cihetle Kolbuk Kalesi’nde terk olunmuş idi.⁹⁹ Mu’ahharan Trebince Nehri kenarına indirilerek ve Trebin’den gönderilen kayıklar ile Trebin’e celb ve oradan yine nehren Bupova denilen mahalle kadar gönderilerek oradan İstolca tarîkiyle Mostar’a nakl olunmuştur.

Bâlâda beyân olunduğu üzere Karadağlılar cibilliyetleri iktizâsınca hiçbir vakitte fesâd ve mel’anetden hâli kalmadıkları gibi civârlarında bulunan ahâlî-i hristiyan dahî mezheb ve meşrebce müttefik olup habâsette onlardan geri kalmadıkları cihetle¹⁰⁰ Joviçe ve Şuma ve Benat ve Grahova ve Piva ve Derbenak ahâlîsi cümleten hristiyan bulduklarından yavaş yavaş dâire-i itâ’atden hurûc ve zirve-i cibâl-i şekâvete urûca başladıklarından komşuları bulunan ahâlî-i Müslime karyelerine tecâvüz ve hasârete ibtidâr ve buldukları Müslümanları erkek-karı çoluk-çocuk demeyip katl u i’dâma ictisâr ve öteden beri¹⁰¹ îfâ edegeldikleri vergi ve a’sârı vermekten ve eshâb-ı alâkanın emlâk ve çiftlikâtında bulunan çiftçiler dahî ekip biçtikleri emlâke kendi mülk-i mevrûsleri gibi tasarrufla üçleme ta’bîriyle vere geldikleri hubûbâtı ödemekten imtina‘ ve gide gide hükûmeti tanımayıp ve içlerinde bulunan me’mûrîn-i Devlet-i ‘aliyye’nin herbirine¹⁰² birer sûretle hakâret ve hatta Piva müdür vekîli olan Topal Hamid Ağanın mahdûmuyla damadını katl u itlâfa cesâretle âteş-i tuğyânları telehhüb ve iltima‘ etmeye başladı.

⁹⁷ Trebin’de İÜ: - AZ.

⁹⁸ - İÜ: Trebin’de AZ.

⁹⁹ terk olunmuş idi İÜ: bırakılmıştı AZ.

¹⁰⁰ kalmadıkları cihetle İÜ: kalmadıklarından AZ.

¹⁰¹ - İÜ: te’ diye ve AZ.

¹⁰² her birine İÜ: her birlerine AZ.

[1273 SENESİ KARADAĞ ASKERİ HAREKATI]

Yetmiş üç senesinde Trebin civârında kâ'in Joviçe ve Şuma nâhiyeleri ahâlîsi dahî izhâr-ı isyân ederek Trebin ahâlîsini taht-ı muhâsaraya almış ve ahâlî-i merkûme iş erleri bir yere gelerek ve var kuvvetlerini pazuya vererek eşkiyâ üzerine hücum ile cem'iyet-i ittîfâklarını perîşân etmiş ve birkaç defa bu siyâk üzre düşmanın cem'iyetgâhları üstüne gitmişler ise de¹⁰³ eşkiyâ-yı merkûme bi-'aynihi kelb-i akûr gibi üzerlerine varıldıkda kaçır ve avdet olundukda adamın arkasına düşer bir takım erbâb-ı şûr u şer olduklarından başka ahali-i merkûmenin¹⁰⁴ def'-i ihtiyaçları için îcâb eden erzâk ve sâireyi hâricten tedârik ve mübâya'aya hasbe'l-mevki' mecbûr olduklarından şu mahsûriyyetden dolayı aşırı müzâyakaya giriftâr olmalarından nâşî Bosna valisine arz u mahzarlar takdimiyle ve Bosna fırka-i askeriyesi kumandanı Ferîk Salih Paşa ve¹⁰⁵ Hersek Mutasarrıfı Vâsîf Paşa'ya dahî keyfiyet¹⁰⁶ arz u tefhîmiyle feryâd u figâna âğâz ve Derbenak ve Piva eşkiyası dahî Taşlıca'nın Tara ve Bupova taraflarında bulunan İslam karyelerine hücum etmekden gayr-ı hâlî bulduklarından bu havâlî halkı bu bâbda Trebin ahâlîsiyle demsâz olduklarından olvakit Rumeli ordu-yı hümâyûnu müşîri bulunan İsmail Paşa'ya arz-ı keyfiyet olunması üzerine ordu-yı mezkûr erkânından Mîrlivâ Yahya Paşa bâ-seyr-i seri' Taşlıca'ya i'zâm ve şu gâilenin bir an akdem bastırılmasına germiyetle ihtimâm olunması bâbında Ferîk müşârun ileyh hazretlerine¹⁰⁷ dahî evâmir-i mü'ekkiye irsâl etmiştir [13] ve bundan fazla Dersa'âdet ordu-yı hümâyûnu¹⁰⁸ üçüncü piyâde alayının Taşlıca'da bulunan üçüncü taburu binbaşısı Hacı Şerif Ağa dahî mûma ileyh Yahya Paşa'nın kumandasına ittiba' eylemesi iş'âr ve bu aralık Karadağ ve nevâhî-i mezkûre hristiyanı ve Bosna ve Hersek re'âyâsı ve Bulgaristan ahâlîsinin Savından ta'bîr olunur bir günlerinde yani Kânûn-ı sâni içindeki re's-i sene-i îsevîde müttefikan civârlarında bulunan ahâlî-i İslam üzerine hücum ile bir günde katl-i âmm¹⁰⁹ kassında olduklarından taburun bir mahalle sevki takdîrinde cümlesi sevk

¹⁰³ gitmişler ise de İÜ: gitmiş iseler de AZ.

¹⁰⁴ ahali-i merkûmenin İÜ: - AZ.

¹⁰⁵ ve İÜ: ile AZ.

¹⁰⁶ keyfiyet İÜ: keyfiyetin AZ.

¹⁰⁷ hazretlerine İÜ: - AZ.

¹⁰⁸ hümâyunu İÜ: hümâyunundan AZ.

¹⁰⁹ katl-i âmm İÜ: katl u i'dam AZ.

olunmayıp Taşlıca muhâfazasına asâkir-i şâhânedan îcâbı mikdârının terk olunması tavsiye ve izbâr buyrulmuştur.

[FASULYE VE KEMİK FALLARIYLA BOŞA GEÇİRİLEN ZAMANLAR]

Mûmâ ileyh Yahya Paşa yetmiş üç senesi Kânûn-ı evveli evâsitinde vusûl ile¹¹⁰ duâ u senâ ile matlaba vusûl bulmak için meşgûl olup bir takım falcı kadınlar ve ilm-i remle âşinâ olduğu rivâyet olunan hocaları celb ettiği misillü bu heriflerden¹¹¹ nerede var ise başına üşerek eşkiyâ aleyhine kimisini kahriye çekmeğe me'mûr ve kimisini işin neyi netîce vereceğini istihrâca mecbûr eyledi.

Ol vakit Taşlıca'da bulunan bir zât husûsât-ı sâbıkayı rivâyet ettiği gibi bundan a'ceb bir tavr-ı garîbini daha¹¹² şu vechile îfâde etmiştir ki Paşa-yı mûmâ ileyh Taşlıca'ya geldiğini müte'âkip orada bulunan hocaları ve taburda okumak bilenlerden yetmiş kişi¹¹³ bir gece ahşamdan sonra¹¹⁴ bir odaya doldurup ve her birisine biner aded fasulye verip fasulye adedince her bir adam birer ihlâs-ı şerîf okumak üzere tenbîh eylemiş¹¹⁵ ve ol vechile cem'iyet-i mezkûre edâ-yı hizmet etmiş¹¹⁶ ise de bunun sebebi ne olduğunu kimse anlayamadığından ve nâkil-i havâdis dahî mezkûr fasulye cem'iyetinde bulunduğundan keyfiyeti orada bulunan Taşlıca Müdürü Emin Efendi'den istiknâh eyledikde kahr u tenkîl-i eşkiyâ¹¹⁷ için okunmuş olduğunu söylemiştir.

Bundan başka her ahşam taburun ta'âm numûnesi kendisine götürüldükçe iki yaşında bir kısır koyunun sağ kolu söğüş olarak pişmiş olduğu halde götürülmesi dahî Paşa-yı mûmâ ileyh tarafından tenbîh olunmuş ve bundan murâdı Arnabudluk ve Bosna havâlîsi ahâlîsinin i'tikâdlarınca koyunun sağ taraftaki kürek kemiği vukû'ât ve mugayyebât âlemi ihbâr eylediğinden düşmanın hâlini keşf ü tahkîk

¹¹⁰ ile İÜ: ve AZ.

¹¹¹ celb ettiği misillü bu heriflerden İÜ: celb ettiği gibi bu misillü herifler AZ.

¹¹² daha İÜ: dahi AZ.

¹¹³ kişi İÜ: kişiyi AZ.

¹¹⁴ - İÜ: kendi konağına celb ile cümlesini AZ.

¹¹⁵ eylemiş İÜ: etmiş AZ.

¹¹⁶ etmiş İÜ: eylemiş AZ.

¹¹⁷ - İÜ: ve bâ husus Karadağ'ın reîsi Zako nâm-ı diğeri Danilo'nun kahr u tedmîri kasdıyla AZ.

etmek maksad-ı sûrîsi ve bütün bir kolun söğüş edilmesi dahî menfa‘at-ı zâtiye maksad-ı ma‘nevîsine mebnî olduğu rû-senâ bulunmuştur.

Paşa-yı mûmâ ileyh ibtidâ-yı vürûdundan Kânûn-ı sâni evâ‘iline kadar fasulye ve kemik fallarıyla vakit geçirip ve aralıkta Bosna fırka-i askeriyesi kumandanı Ferîk Salih Paşa’ya ben şöyle böyle hareket edeceğim sen de şöyle hareket et ve böyle gel şöyle git kılıklı tavr-ı hod-pesendâne ile emirler yazmaya kalkışıp imrâr-ı evkât ile nihâyet şehri mezkûrun beşinci pazartesi günü tabur-ı mezkûru Foça tarikiyle Gaçka tarafına sevk ve tesrîb ve Taşlıca muhafazasına dahî taburdan bir kolağası kumandasıyla iki yüz kadar perâkende ile Taşlıca ahâlîsinden ikiyüz kadar nefîr-i âmm tertîb edip kendisi dahî mezkûr Foça tarafına azîmet ve Bosna sarayından Foça’ya gönderilmiş olan Rumeli ordu-yı hümâyûnu beşinci piyâde alayının üçüncü taburunu Gaçka tarafına i‘zâma mübâderet ve bu¹¹⁸ iki tabur birbirini müte‘âkip şehri mezkûrun on sekiz ve on dokuzuncu günü Gaçka’ya muvâsalet eylemiştir.

Bu esnâda müşârun ileyh Salih Paşa dahî emîr-i umerâdan Hacı Ali Paşa’yı tertîb edebildiği Boşnak asâkir-i muvazzafasıyla pişdâr olarak Trebin tarafına ba’s ve irsâl ve Paşa-yı mûmâ ileyhi müte‘âkib kendisi dahî Mostar’a muvâsaletle orada bulunan iki kıt’a dağ topuyla Rumeli ordu-yı hümâyûnu beşinci şeshaneli taburunu bi’l-istishâb mezkûr Trebin mevki’inde mahsûr bulunan ahâlînin imdâdına yetişmeye feth-i per ü bâl eyledi. Evvela mûmâ ileyh [14] Hacı Ali Paşa ve akîbinde müşârun ileyh Salih Paşa mezkûr Trebin’e muvâsaletle ahâlî-i mahsûraya yeniden taze can vererek mahall-i mezkûru muhâsara eden eşkiyâyı tâlân u perîşân ederek Joviçe Nâhiyesi’nde vâki‘ Presika Boğazı’na kadar ta’kîb ile ahz-ı intikâma mübâderet eylemiş ise de mevcûd ma‘iyyeti bulunan bir tabur ve iki top def‘-i gezend-i eşkiyâya gayr-ı kâfi olduğundan Gaçka’da bulunan Dersa‘âdet ordu-yı hümâyûnu piyâde üçüncü alayının üçüncü taburunu göndermek üzere mûmâ ileyh Yahya Paşa’ya emirname-i mahsûsa göndermiş ise de Paşa-yı mûmâ ileyh kumandanın emrini isgâ etmeyerek tabur-ı mezkûr ile Rumeli ordu-yı hümâyûnu¹¹⁹ piyâde beşinci alayının üçüncü taburunu bi’l-istishâb şehri Kânûn-ı sâni’nin otuzuncu günü Piva’ya

¹¹⁸ bu İÜ: şu AZ.

¹¹⁹ hümâyûnu İÜ: hümâyûnundan AZ.

hareketle Guranska nâm mevki'yi muhâfazaya etmeğe¹²⁰ mübâderet ve mezkûr iki tabur ile mahall-i mezkûrun muhâfazası zımında kardan tabya inşâsını emrederek buz üstüne yazı yazmak kabîlinden olarak evhâm-ı hâme mutâba'atle halkı bir takım abese iştigâl ettirerek emrini¹²¹ icrâya mübâşeret eylemişti. Bu hâl-i zücret-me'âl ile beş altı gün geçtikde müşârun ileyh Salih Paşa'nın tabur-ı mezkûr binbaşısı Hacı Şerif Ağa'ya hitâben bir kıt'a emirnâmesi vürûd edip müfâdında kumandan tarafından emr olunan mahalle vâsıl olmayub esnâ-yı râhda beyhûde yere izâ'a-i evkât ettiğinden mes'ûl olacağını yazmış¹²² olmasıyla emirnâme-i mezkûr¹²³ binbaşı mûmâ ileyh tarafından Paşa-yı mûmâ ileyhe irâ'e olundukda "kış çoktur, gelemem" me'âlinde bir cevab¹²⁴ yazılmasını emretmiş ve hatta yazılacak tahrîrât me'âlini tefhîm etmek¹²⁵ üzere tabur-ı mezkûr kâtibinin nezdine gönderilmesini tenbîh eylemiş olduğunu müte'âkib müşârun ileyh Salih Paşa¹²⁶ tarafından keyfiyet tahkîk olunarak taburun behemehâl Trebin'e gönderilmesini âmir emirnâme ile yâver-i¹²⁷ mahsûs dahî gönderildiğinden¹²⁸ mûmâ ileyh Yahya Paşa'nın artık ba'de mâ bu bâbda bir diyeceği kalmayıp tav'an ve kerhen tabur-ı mezkûrun gitmesine irâe-i rû-yi ruhsatla gece yarısı öyle bir hatarnâk mahalden asâkir-i cenâb-ı mülûkâneyi ihrâc ve¹²⁹ emr olunan Trebin'e¹³⁰ ba's u inhâc eylemiştir.

Tabur-ı mezbûr ise Piva'da kardan tabya inşâsıyla gece gündüz meşgûl olup bir haftayı mütecâviz uyku uyumamış olduğu halde iki câmi' arasında kalmış bî-namaz gibi keşâkeşle oradan oraya me'mûr¹³¹ ve nâ-çâr öyle bir leyle-i muzlimede Piva'dan avdete mecbûr olarak beş altı saatlik mesâfeyi on iki saatte güç hâl ile kat' edip hele Gaçka cânibine can atmış ve oradan dahî Trebin tarafına hareketle dördüncü günü mahall-i mezkûra çatmış ise de müşârun ileyh Salih Paşa eşkiyânın külliyyetle üzerine hücum edeceğine aldığı ma'lûmât üzerine Presika Boğazından

¹²⁰ muhâfazaya etmeğe İÜ: muhâfazaya AZ.

¹²¹ - İÜ: infâz ve AZ.

¹²² olacağını yazmış İÜ: irâde buyurulmuş AZ.

¹²³ - İÜ: der'akeb AZ.

¹²⁴ bir cevab İÜ: cevâbnâme AZ.

¹²⁵ yazılacak tahrîrât me'âlini tefhîm etmek İÜ: şu me'âlde bir tahrîrât kaleme almak AZ.

¹²⁶ - İÜ: hazretleri AZ.

¹²⁷ - İÜ: harb-i AZ.

¹²⁸ gönderildiğinden İÜ: gelmiş olduğundan AZ.

¹²⁹ ve İÜ: ile AZ.

¹³⁰ Trebin'e İÜ: mahalle AZ.

¹³¹ - İÜ: ve çâr AZ.

gece vakti Trebin'e avdete mecbûr olarak bin belâ ile ertesi günü Trebin'e vâsıl olmuş ve Piva'dan celb ettiği mezkûr taburu yevm-i avdetinde orada bulmuş ise de bununla da bir iş göremeyerek kırk elli gün kadar ikâmet ve nihâyetü'l-emr aldığı irâde üzerine Yahya Paşa'yı vekîl ta'yîn ederek yetmiş dört senesi¹³² martı gâyesinde kendisi manastıra azîmetle yerine Ferîk Hüseyin Dâim Paşa Hersek Kumandanlığı'na me'mûr olarak Mostar'a muvâsalet ve Dersa'âdet ordu-yı hümâyûnundan piyâde altıncı alayının üç taburuyla altıncı şeşhaneci taburu yetmiş dört senesi nisani ibtidâsında beğlik kalyonlar ile Klek Limanı'na yanaşıp İstoloça ve oradan Bileke'ye hareket eylemişlerdir. Müşârun ileyh Hüseyin Daim Paşa Mostar'a vürûdunda fırka-i askeriye birinci derece ihtiyâcı olan erzâk sevkine dikkat olunmak üzere komisyon-ı askerî nâmıyla bir hey'et teşkîl ve bu hey'etin riyâseti o sırada meclis-i cinâyet muvakkat re'îsi ünvanıyla Mostar'da bulunan Âgâh Efendi'ye ihâle ile kendileri Bileke'ye hareket ve azîmet eylediler.

Piva'dan¹³³ Trebin'e celb olunduğu yukarıda beyân olunan¹³⁴ tabur dahî Bileke'ye avdet ettirilerek şehr-i mezkûrun 15'ine kadar diğer taburlar ile birlikte bulunmuş ve müşârun ileyh Hüseyin Dâim Paşa Benat üzerinden [15] Grahova'ya hareket efkârında olmasıyla tabur-ı mezkûru dahi istishâb etmek emelinde idiyse de Piva'dan Yahya Paşa'nın Trebin'e geldiği sırada Rumeli ordu-yı hümâyûnundan kâim-i makâm Süleyman Beyi mahall-i mezkûrda bulunan asâkir-i şâhâne kumandasına ta'yîn etmişti. Bu aralık mîr-i mûmâ ileyhden birbirini müte'âkib vürûd eden muharrerâtda eşkiyanın etrâflarda kesreti ve asâkir-i mevcûdenin kılleti cihetiyle mukâbeleye adem-i kudreti inhâ olunmuş olduğundan Trebin'den Bileke'ye avdet ettirilmiş olan taburu şehr-i mezkûrun on beşinci günü der-akeb Piva tarafına tahrîk ve Rumeli ordu-yı hümâyûnundan Gaçka'da bulunan ikinci şeşhaneli taburu dahî mahall-i mezkûre azîmet etmiş olduğundan şu havâlînin kuvve-i askeriyesi dahî itmâm olunmuştur.

---

¹³² senesi İÜ: - AZ.

¹³³ - İÜ: akdemce AZ.

¹³⁴ olunduğu yukarıda beyân olunan İÜ: olunmuş olan AZ.

Şehr-i mezkûrun yirmisi târihiyle müşârun ileyh Hüseyin Dâim Paşa İstanbul'dan birbirini müte'âkib aldığı¹³⁵ emirler üzerine Dersa'âdet ordusundan altıncı şeşhaneli ve altıncı alayının birinci ve üçüncü taburlarıyla Rumeli ordusundan beşinci şeşhaneli ve beşinci alayının ikinci taburundan dört bölük ve sekiz kıt'a topu bi'l-istishâb Benat tarafına hareket ve esnâ-yı râhda birkaç mahalde tesâdüf olunan eşkiyâ ile harb¹³⁶ ederek tarumar ile Grahoviçe nâm mahalde karâr eyledi. Orada bulunduğu yedi sekiz gün müddet içinde asâkir-i mevcûde etrâfına taş duvarlar ile metis yaparak üzerlerine hücum eden Karadağlılar ile pekçok muhârebe ederek hayli telefât bıraktırmış ise de cebhâne ve zehâyiri kalmadığından âfide beyân olunacağı vechile ric'ate mecbûr ve bu sırada pek büyük giriftâr olduğu hezîmet bi'l-cümle kulûb-i müslimeye mûris-i keder ve fütûr olmuştur.

Hezîmet-i¹³⁷ mezkûrenin sûret-i vukû'ını¹³⁸ müş'ir me'mûrin-i mahsûsa ile bu esnada politika me'mûriyetiyle¹³⁹ Hersek tarafında bulunan ricâl-i Devlet-i 'aliyye'den Kemâl Efendi hazretlerinin bâb-ı vâlâ-yı seraskeriye yazmış olduğu tahrîrât aynen derc olundu.

[1274 GRAHOVA HEZİMETİNE DAİR KEMAL EFENDİ'NİN TAHRİRATI]

*Sûret-i tahrîrât-ı merkûme*¹⁴⁰

Ferîk sa'âdetlü Hüseyin Daim Paşa hazretleri bendeleri dörtbuçuk tabur ile Grahova Nâhiyesi'ne gitmiş olduğundan ve bi't-tesâdüf bendeniz dahî hazır bulunduğumdan Ramazan-ı Şerif'in yirmi yedinci Salı günü üzerlerine sahîhan rivâyet olunduğuna göre on beş bin Karadağlı ve eşkiyâ-yı sâire gelerek on dört saat harb vukû'uyla gece a'dâ geri çekilüb bendeniz dahî bir takrîb iki saat mesâfede bulunan Kolbuk Kalesi'ne gitmişidim. Fakat asâkir-i şâhânenin mühimmât ve zehâyirine külliye noksan gelip artık sebâta tahammülleri kalmamış ve

¹³⁵ aldığı İÜ: almış olduğu AZ.

¹³⁶ harb İÜ: muhârebe AZ.

¹³⁷ hezîmet-i İÜ: vukû'ât-ı AZ.

¹³⁸ vukû'ını İÜ: cereyânını AZ.

¹³⁹ bu esnada politika me'mûriyetiyle İÜ: ol vâki 't AZ.

¹⁴⁰ merkûme İÜ: mezkûre AZ.

Karadađlu¹⁴¹ reis Zako tarafından kitâbetinde bulunan bir Fransız vâsıtasıyla kendilerine te‘addî olunmayacağına dâir sened verilmiş olduğuna binâ‘en fi 29 Ramazan sene 274 (M. 13 Mayıs 1858) târihinde penç-şenbih günü Ferîk-i müşârun ileyh nezdinde bulunan sekiz kit‘a topları dahî bi‘l-istishâb kal‘a-i merkûme cânibine çekilmekte ve beru taraftan dahî kendilerine 1 tabur asker ile gönderilmiş zehâyir ve mühimmât yaklaşmakta iken her taraftan a‘dâ üzerlerine hüçûm-birle pek çok muhârebeden sonra kazâ ve kader iktizâsınca asâkir-i şâhâneye inhizâm vukû‘ bulmuş ve livâ Abdulkadir Paşa ve üç binbaşı ve hayli küçük zabitan şehîd olarak Ferîk-i müşârun ileyh sâirleri Trebin‘e gelip el-hâletü hâzihî Bosna valisi devletlü Paşa hazretleri dahî orada bulunduğundan ve usât-ı re‘âyâ ve eşkiyâ ise bütün bütün şekâveti artırub her taraftan baş göstermekte olduklarından şimdilik oraların tahaffuzuyla uğraşmaktadır. Dersa‘âdetten gönderilen dört tabur dahî hamden-lillah salimen Klek Limanı‘na gelip sahile çıkmış ve livâ Yahya Paşa bendeleri dahî üç tabur-ı muntazama ve bir hayli muvazzafa ile Nikşik tarafındadır. Dersa‘âdetten asâkir ve top ve cephe gönderilmesi vâli-i müşârun ileyh hazretleri tarafından bâb-ı âliye yazılmıştır. İnşallah-u te‘âlâ sâye-i makderet-vâye-i hazret-i şâhânedâ pezîrende-i hüsn-i tesviye olacağı derkâr ise de bu vak‘a-i müte‘essifenin her tarafça te‘sîri olacağından serî‘an keyfiyet ma‘lûm-ı vâlâ-yi veliyy-i ni‘metî buyrulmak üzere tahrîre cesâret olundu. Ol babda emr u fermân hazret-i men lehü‘l-emrindir.

Fi selh-i Ramazan sene 274

[16] *Tahrîrât-ı merkûmenin*¹⁴² *hâmişi*

Cümlemiz Trebin‘e kapanıp etrâf-ı kurâ ahâlî-i islâmı dahî içerü girmiş ve birçok eşkiyâ etrâfımızı almış olduğundan âdeta mahsûr hümküdeyiz.”

İşte Grahova vak‘a-i müte‘ellimesinin fezlekesi bundan ibâret olup şu hezîmette vukû‘ bulan telefât bin beşyüzden mütecâviz olub halâs-ı cân edenlerin ekserîsinin hiçbir vakitte işitilmemiş bir halde olarak burunlarını, kulaklarını Karadağ eşkiyâsı kesip salıverdiklerinden aç ve bî-‘ilâc ve çırılçıplak baş açık yalın

¹⁴¹ Karadağlu İÜ: Karadağ AZ.

¹⁴² merkûmenin İÜ: mezkûrenin AZ.

ayak kimisi Kolbuk Kalesi'ne¹⁴³ ve kimisi İstoloça'ya görülmeyecek bir halde cân atmışlardır. Dağlular buna dahî kanâ'at etmeyip Kolbuk Kalesi civârında vâki' Kurbanıçe¹⁴⁴ dahî hüçüm ederek orada bulunan ahâlî-i müslime hânelerini ihrâk ve emvâl ve eşyâlarını yağma ve gâret edip ellerine geçen birtakım kadın ve sabîleri bıçaklarıyla parça parça ettiklerinden oradan kurtulabilen ahâlî İstoloça ve Lobin taraflarına iskân ile cânib-i mîrîden zâd ve zâhîreleri i'tâ olunmuştur.

Bâlâda beyân olunduğu vechile kâim-i makâm Süleyman Bey tarafından vukû' bulan feryâd u istimdâd üzerine Dersâ'âdet ordusundan piyâde üçüncü alayının üçüncü taburu ile Rumeli ordusundan ikinci şeyşaneli taburları¹⁴⁵ Piva'ya sevk olduğundan¹⁴⁶ ol havalîde bulunan asâkir-i muvazzafa ile üç tabur asâkir-i şâhâneyi bi'l-istishâb Nikşik tarafına hareket eylemesi hakkında Ferîk müşârun ileyh Hüseyin Dâim Paşa'dan aldığı emir üzerine mûmâ ileyh Yahya Paşa dahî Piva'ya gitmiş ve şehir-i Ramazanın yirmi üçüncü Cuma günü bir tabur şeyşaneli ve iki tabur piyâde ve iki kıt'a dağ topu ve beşyüz kadar asâkir-i muvazzafa ve asâkir-i mevcûdeye onar günlük erzâk tevzî'yle eşyâ-yı zâ'ide Gaçka'ya i'âde ve hatta çadır dahî alınmayıp sebûkbâr olarak Nikşik'e müteveccihen Piva'dan hareket etmiştir. Ancak¹⁴⁷ etrâfta bulunan eşkiyâ asâkir-i şâhânenin ne tarafa gideceğini¹⁴⁸ dört gözle gözetmekte olduklarından Piva'nın karşı tarafında vâki' Bizo Karyesi önündeki nehrin geçidi yoklanmak üzere Nikşik'e hareketten üç gün evvel bir sahte hareket gösterilmiş ve bu hareket âfîde beyân olunacağı vechile asâkir-i şâhânenin büyük bir muhâtaradan kurtulmasına sebep olmuştur.

[BİR GARİP TESADÜF: YAĞMURLA GELEN ZAFER]

Şöyle ki Piva'dan hareket olduğu gün sabahleyin şiddetli bir yağmur tutturup o hâl ile sekiz saat mesâfe kat' olunup ahşam vakti olduğundan bir tarafı büyük bir orman ve bir tarafı arızalı bir zemîn ve iki tarafı bir boğaz ki ez-her cihet muhâtaradan gayr-ı sâlim bir mahal ise de karanlık basıp ne tarafa gidileceği

¹⁴³ - İÜ: ve kimi Bileke AZ.

¹⁴⁴ - İÜ: nâhiyesine AZ.

¹⁴⁵ taburları İÜ: taburu AZ.

¹⁴⁶ olduğundan İÜ: olunmuş olduğundan AZ.

¹⁴⁷ ancak İÜ: fakat AZ.

¹⁴⁸ gideceğini İÜ: hareket edeceğini AZ.

bilinememesiyle orada kalmaklığa karar verilip orada bulunan bir kulübeye Yahya Paşa girip umûmen asker çadırsız olarak açıkta yatmış ve o gece tâ be-sabah yağmur değmediğinden enva‘-ı mihen ve meşekkatle gece geçirilmiştir. Garâ’ib bunda ki bu hâl ile asker açıkta sır sıklam olduğu ve vakitsiz konak mahalline vardığından ateş yakmağa hatab¹⁴⁹ tedârik olunamadığı cihetle civâr bulunan tarla kenarlarındaki çit ta‘bîr olunur sulu ağaçlarını asker aldıkça kâim-i makâm Süleyman Bey “Ahâlînin ağaçlarını almayınız” diyerek men‘ eder imiş ve oraların ahâlîsi ise vakt-i âsâyîşte bile hükûmeti tanımayub vâdi-i tuğyâna gitmiştir. Her ne hâl ise bin belâ ile sabah olup savb-ı maksûda gidilmek üzere asker hazırlanmış ise de şeşhaneli taburundan mâ‘adâ diğer iki taburun silahları çakmaklı olup bir gün bir gece ale‘d-devâm yağmur altında kaldığından gereği gibi ıslandıkları cihetle düşmana tesâdüf olundukda ateş almayacaklarından ateş edilerek boşadılıb yeniden doldurulması bölük zâbitânı taraflarından binbaşılara ifâde ve binbaşılar tarafından¹⁵⁰ dahî Yahya Paşa’ya arz ile istihsâl-i irâdeye çabalamışlar¹⁵¹ ve bu husûsa Paşa-yı mûmâ ileyh tarafından ibtidâ-yı emirde ruhsat verilmemiş ise de mu’ahharan güç belâ ile ikna‘ edilerek taburların [17] üçü birden dizilip boş ateş icrâsıyla tüfenklerin içi çarçabucak temizlenip ve ateş almayanların dahî söktürülüp cümlesi yeniden doldurulmuş ve asâkir-i muvazzafaya dahî hareket-i mezkûre icrâ ettirilmiş ba‘dehû savb-ı maksûda gidilmiştir.

Buradan hareketle bir saat kadar gidildik de yol gâyet sıklık bir ormana tesâdüf eylediğinden ve mezkûr ormandan iki kişi yan yana gitmek müstahîl olup çâresiz birer birer geçtiği şöyle dursun bu yol gâyetü’l-gâye sarp ve müşkilü’l-mürûr olmasıyla aşırı güçlkle geçilmiş ve ortalık çamur olmakla oralarda pek çok adam izi bulunduğu ve şurada burada ziyâdesiyle ateşler yanmış olduğu seçilmiş ise de keyfiyet ne olduğu vehle-i evvelîde anlaşılamayıp sonradan tahkîk olduğuna göre zikr olunan ormanda beş bin kadar eşkiyâ der-kemîn olup fakat Piva’dan hareketten mukaddem Bizo Geçidi’nin yoklatılması ve yevm-i mezkûrda tüfenklerin yağmurdan ıslanmış olmağın boşadılması eşkiyâya askerin karşı tarafa tecâvüzünü zannettirip kemîngâhda bulunan eşkiyâ hemen orasını terk ile imdâd etmek üzere öte tarafa

¹⁴⁹ hatab İÜ: odun AZ

¹⁵⁰ tarafından İÜ: taraflarından AZ.

¹⁵¹ çabalamışlar İÜ: çalışılmış AZ

savuştuklarından askerin mürûrgâhı levs-i vücûd-ı eşkiyâdan hâlî kalmakla sâlimen mürûr olunarak ol gün dahî yağmur ve çamurda gidilüb Nikşik'e üç saat mesâfede vâki' Sipaşnu Karyesi'ne gece saat üçte varmıştır. Fakat bu karyenin iki saat gerisinde gâyet sarp Supa Boğazı ta'bîr olunur bir mahalden mürûr olunduğundan topların aşurılması için çok zahmet çekilerek taburlar karanlığa kaldığından bölüklerin efradı birbirlerini kaybederek gâyet muhâtaralı bir hâl ile karye-i mezbûreye girilmiştir.

[NİKŞİK'TE SEVİNÇLİ KARŞILAMA]

Ertesi yani şehr-i Ramazanın yirmi beşinci Pazar günü Nikşik ahâlîsinin sıgâr ve kibârı askeri istikbâl etmek üzere yollara dökülüp ve hatta mektep çocukları hocalarıyla ilahîler okuyarak ve kadınları ellerinde destilere¹⁵² su doldurup askerleri karşılamış ve büyük bir sevinçle memleketlerine götürüp tehyi'e olunan konaklara taburlar iskân ve asâkir-i muvazzafa dahî civâr karyelere yerleştirilmiş ve çünkü Nikşik ahâlîsi ötedenberi ve husûsiyle bir seneyi mütecâviz gerek Karadağlı ve gerek nevâhî-i mütecâvire ahâlî-i bâğiyesi tecâvüzlerinden aşurı muzdarip oldukları cihetle askerin vürûduyla taze hayat bulmuşlardır.¹⁵³

Bu askerin Nikşik'e girdiğinin ikinci yani Ramazan'ın yirmi yedinci günü Nikşik'e dağluların hücum edeceği haberi alındığından taburlar memleketin etrâfında karakol gibi sabaha kadar beklemeye başlayıp Şevvâlin ikinci günü Nikşik'e iki saat mesâfede vâki' Üzreniç Karyesi ahâlîsinin terbiyesi¹⁵⁴ zımında kuvve-i mevcûde ile üzerlerine hareket olunmuş ise de ehl-i karye¹⁵⁵ üst taraftaki cibâle firâr eylemiş bulunması cihetle yevm-i mezkûrda yine Nikşik'e avdet ve ale'd-devâm üç gün bu minvâl üzere gidilüb gelinmiş ise de bir iş görülemediğinden şehr-i mezkûrun altıncı Salı günü ahsamdan gidilüb mezkûr Üzreniç Karyesi'nde yatılarak ertesi günü karye-i merkümenin¹⁵⁶ üst tarafında kâ'in Braşno Karyesi'ne tecemmü' eden¹⁵⁷ eşkiyânın

¹⁵² destilere İÜ: destiler ve bakraçlara AZ.

¹⁵³ oldukları cihetle askerin vürûduyla taze hayat bulmuşlardır. İÜ: olduklarından askerin vürûduyla adeta hayât-ı taze bulmuşlardır. AZ.

¹⁵⁴ terbiyesi İÜ: terbiyeleri AZ.

¹⁵⁵ karye İÜ: karyenin AZ.

¹⁵⁶ merkümenin İÜ: mezbûrenin AZ.

¹⁵⁷ eden İÜ: etmiş olan AZ.

def u tenkîli kâsd olunmuş ve ale's-sabâh asâkir-i mevcûde îcâbı vechile tertîb olunarak hareket ve karye-i mezkûreye nâzır bir tepeye varılarak eşkiyânın tahaşşud ettiği karyeye Nikşikli Molla Mustafa refâkatiyle bir takım süvârî sevk ve irsâl olundu. Eşkiyâ-yı merkûme üzerlerine olunan hücûmu gördüklerinden karyeyi ihrâk ile dağlara savuşmuş ve ta'kîb olundukları halde karye-i merkûme¹⁵⁸ bir boğazın içinde olduğundan boğaz-ı mezbûru tutup her taraftan asâkir-i şâhâne üzerine muhâceme etmek¹⁵⁹ efkârında buldukları¹⁶⁰ hissolduğundan yine Üzreniç Karyesi'ne ric'at olunmuş ve oraya esnâ-yı ric'atte âdetleri üzre kelb-i akûr gibi askeri ta'kîb etmişler ise de keyd u mazarratları def kılınmıştır.

[18] İşbu ric'atte¹⁶¹ Gaçkalı Derviş Beyin aceleten bir süvârîsi zuhûr edip Grahova vak'a-i müte'essifesi beyân ve hikâye olduğundan orada işleri kalmadığı cihetle Karadağlılar ile eşkiyâ-yı sâire Nikşik tarafına tehâcüm edecekleri anlaşıldığından artık bu kadar çok asker ile matlûb hâsıl olamayıp ma'âzallahi te'âlâ bir fenalık daha vukû'u¹⁶² melhûz olmakla mezkûr¹⁶³ Üzreniç Karyesi'yle civârında bulunan birkaç karye ihrâk olunup Nikşik'e avdet olunmuş ise de Piva'dan esnâ-yı harekette askerin onar günlük erzâkı arkalarına tahmîl olduğu ve bu da hitâm bularak Duga Boğazı düşman eline geçip Mostar'dan erzâk gelmek dahî derece-i istihâlede bulunduğu cihetle efrâd-ı askeriye beynine bir telaş düşmüş ve Nikşik ahâlîsi zâten eşkiyâ ile uğraşmaktan zirâ'at ve hirâsete bakamadıkları gibi¹⁶⁴ Nikşik muhâsarada olduğundan hâriçten dahî getirilemediği mülâbesesiyle hem asker ve hem ahâlî bahçe ve tarlalardan ot toplayıp yemeye başladılar.

Hâl bu minvâl üzre yirmi gün kadar geçip herkesin efkârına fenâlık geldiğinden bu işe bir çare¹⁶⁵ aranmak üzre Mostar tarafına ma'lûmât verilmesi zımnında Rumeli ordusundan piyâde beşinci alayının üçüncü taburu mülâzımlarından Said Ağa yanına terfîk olunan bir Nikşikli ile Yahya Paşa

¹⁵⁸ merkûme İÜ: mezkûre AZ.

¹⁵⁹ muhâceme etmek İÜ: hücûm göstermek AZ.

¹⁶⁰ buldukları İÜ: olduğu AZ.

¹⁶¹ ric'atte İÜ: ric'at esnâsında AZ.

¹⁶² daha vukû'ı İÜ: vukû'u dahi AZ.

¹⁶³ mezkûr İÜ: mezbûr AZ.

¹⁶⁴ - İÜ: bir müddetten beru AZ.

¹⁶⁵ bu işe bir çare İÜ: işin bir çaresi AZ.

tarafından cânib-i Mostar'a ba's ve tesvîk olundu. Ferîk Salih Paşa Joviçe'de bulunduğu sırada yerlü muvazzaf askeriyle matlûb vechile bir işe muvaffak olamayacağından¹⁶⁶ Hersek asâkir-i muvazzafası sergerdeliğinden munfasıl Toska Hasan Beye beş yüz nefer Arnabud getirmek üzere bir¹⁶⁷ buyruldu vermiş idi. Grahova vak'asını müte'âkib bütün Hersek ahâlî-i müslimesine havf ve hirâs târî olup ve hatta Gaçka Kazası ahâlî-i islâmı yerlerini terk ile Mostar tarafına firâr etmekte iken mûmâ ileyh Hasan Bey mükemmel beş yüz nefer Toska bahadurlarıyla¹⁶⁸ yetişüb ahâlî-i mezkûreyi köylerine iskân ile tesliyet verdiğiinden mûmâ ileyh Mülâzım Said Ağa dahî Mostar'a varub Nikşik ahvâlini hikâye eylediğinden komisyon-ı askerî tarafından çarçabuk yüz yük kadar peksimât ve sâir levâzımât Gaçka'ya ve oradan mûmâ ileyh Hasan Bey ma'iyet-i¹⁶⁹ askeriyle Duga Boğazı'na kadar sevk ile evvelce bi'l-muhâbere Nikşik'ten Duga'ya gelmiş olan asâkir-i şâhâne taburları bi'l-istishâb Nikşik'e îsâl ve orada bulunan askerler bu cihetle nâil-i âmâl olmuştur.

Kemâl Efendi hazretlerinin Bâb-ı vâlâ-yı seraskerîye bi'l-vürûd¹⁷⁰ sûreti bâlâda muharrer¹⁷¹ tahrîrâtdan dahî anlaşıldığı vechile Dersa'âdetten gönderilip Ramazan-ı şerif evâhirinde Klek Limanı'na çıkmış olan dört tabur asâkir-i hâssa-i şâhâne hassa ordu-yı hümâyûnu erkânından Mîrlivâ Hasan Paşa refâkatiyle vürûd etmesiyle ahmâl ve eskâllerinin¹⁷² nakli için Mostar ve civâr kazalardan mekârî hayvanâtı tertîb olunup gönderilerek mezkûr taburlar Paşa-yı mûmâ ileyhle İstoloça'ya gelmişlerdir.

Müşârun ileyh Hüseyin Daim Paşa'nın hasbe'l-îcâb Dersa'âdete azîmeti lâzım geldiğinden Hersek fırka-i askeriyesi kumandanlığı Ferîk Halim Paşa'ya ihâle buyrularak Raguza târîkiyle Trebin'e azîmet ve Hüseyin Daim Paşa Dersa'âdete avdet etmişlerdir.

¹⁶⁶ olamayacağından İÜ: olamadığından AZ.

¹⁶⁷ - İÜ: kıt'a AZ.

¹⁶⁸ bahadurlarıyla İÜ: askeriyle AZ.

¹⁶⁹ ma'iyet-i İÜ: refâkat-i AZ.

¹⁷⁰ bi'l-vürûd İÜ: gelen ve AZ.

¹⁷¹ - İÜ: olan AZ.

¹⁷² eskâllerinin İÜ: eskâlleri AZ.

[BOSNA'DA ÇIKAN KARIŞIKLIKLAR VE İSYANIN BASTIRILMASI]

Bu aralık Bosna serhadâtı ahâlî-i hristiyanı dahî tuğyân edip hasârete cür'et eyledikleri Trebin'de bulunan Bosna Vâlisi Kâni Paşa hazretlerine aks ettiği anda¹⁷³ bâ-seyr-i seri' merkez-i hükümetleri¹⁷⁴ olan Bosna Sarayı'na azîmetle îcâbı vechile zabt u rabt-ı eyâlete temşît ve Bosna iş erlerini toplayıp İzvornik Sancağı'nda olan cem'iyet-i isyâniye üzerine hareket buyurup cüz'î bir vakit içinde terbiye-i lâyıkaları verilüb ıslâh-ı ahvâl-i sekene idüb makarr-ı hükümetlerine [19] avdet etmişlerdir. Bundan mukaddem vâli-i müşârun ileyhın azli vukû'uyla Üsküp Mutasarrıfı Akif Paşa'ya¹⁷⁵ rütbe-i vezâret tevcîhiyle Bosna Vâlisi ta'yîn buyurulmuş ve Saraybosna'ya dört saatlik mesâfede kâ'in mahalle kadar azîmet etmiş iken buldukları mahalde tevakkufları hakkında¹⁷⁶ emirnâme-i sâmi zuhûr etmiş ve mu'ahharan müşârun ileyh Kâni Paşa hazretlerinin Bosna Valiliği'nde ibkâsıyla Akif Paşa hazretlerine Selanik Eyâleti tevcîh buyurulmuştur.

[DERVİŞ PAŞA'NIN HERSEK KUMANDANLIĞINA GETİRİLMESİ]

Ber-vech-i muharrer Ferîk Halim Paşa'nın Trebin'e vusûlünde asâkir-i mevcûdeyi Trebin'e cem' ile Trebin Kal'ası pîşgâhından cereyân eden Trebince Nehri'nin vasatında kâ'in adada rekz-i hiyâm ile ikâmet olunmuş idi. O aralık oranın işi nazar-ı nâsda büyük görüldüğünden icrâ-yı tedâbîrde müşârun ileyh Halim Paşa'nın inhirâf-ı mizâcı hâ'il u hâciz ve vakt u hâl îcâbınca ortalıkta deverân eden politika belâsından lâzımı vechile def'-i mekâyid-i usâta âciz olduğundan müddet-i me'mûriyeti olan beş mâh zarfında hiçbir işe muvaffak olamayıp nihâyet tebdîl-i hevâ zımnında Dersa'âdete azîmet ve âtîde beyân olunacağı vechile Hersek fırka-i askeriyesi kumandanlığı Dersa'âdet ordu-yı hümâyûnu erkânından Ferîk Dervîş Paşa hazretlerine ihâle ve tevcîh buyurulmuştur.

Grahova mes'elesinden dolayı Hersek tarafının kuvve-i cünûdiyyesinin tezyîdine lüzûm-ı kavî görüldüğünden akdemce dört taburla Livâ Hasan Paşa

¹⁷³ - İÜ: müşârun ileyh hazretleri hemen AZ.

¹⁷⁴ merkez-i hükümetleri İÜ: makarr-ı hükümet-i eyâlet AZ.

¹⁷⁵ - İÜ: yeniden AZ.

¹⁷⁶ tevakkufları hakkında İÜ: tevakkuflarına dair AZ.

gönderildiği gibi mu'ahharan Halim Paşa hazretlerinin vürûdunda hassa ordu-yı hümâyûnundan Mirlivâ¹⁷⁷ Mahmud Paşa refâkatiyle dahi¹⁷⁸ üç tabur ve bunu müte'âkib Dersa'âdet ordu-yı hümâyûnundan Mirlivâ¹⁷⁹ Mahmud Paşa refâkatiyle iki tabur daha vürûd ederek evvelki kuvve-i mevcûde ile beraber Hersek'te on iki tabur asâkir-i şâhâne tahaşşud etmiştir. Bâlâda ifâde olunduğu vechile Trebin'de nehrin vasatındaki adada asâkir-i şâhâne rezk-i hıyâm ile ikâme olunmuş ve bârânın kesretinden nâşî nehr-i mezkûr cûş u hürûşa gelmesiyle çadırları su basarak kuvve-i mevcûdenin tûfân-ı nûh gibi gark ve telef olmasına bir ramak kalmış iken hele umerâ-yı askeriye himmet ve gayretiyle¹⁸⁰ kayıklar tedârik olunarak ve karşıdan karşıya halat gerilerek asâkir ve mühimmât selâmet yakasına nakl olunmuş ve o gece çadır yerlerini bütün bütün su basıp ada kâmilen gâ'ib olmuştur.

İfadesi sebgat eylediği vechile Hersek fırka-i askeriyesi kumandanlığı müşârun ileyh Derviş Paşa'ya ihâle buyurulduğundan yetmiş beş senesi Rebî'ul-ahirinin on dördüncü Cumartesi günü rûkûblarına ta'yîn ve tahsîs¹⁸¹ olunan Silistre vapuruyla Dersa'âdetten hareket ve şehri mezkûrun yirmi üçüncü Pazartesi günü Ragusa İskelesi'ne muvâsaletle müşârun ileyh Halim Paşa¹⁸² evvelce verilen ma'lûmât üzerine Ragusa'da muntazır olarak devr u teslîm kâ'idesi icrâ olunduktan sonra müşârun ileyh¹⁸³ Halim Paşa vapura râkiben Der'aliyye'ye avdet etmiştir.¹⁸⁴

Karadağlıların muktezâ-yı terbiye-i makdûha ve mezmûmeleri üzre ötedenberi haydutluk ve hırsızlıkları meşhûr ve eğer çi inde'n-nâs şöhretleri cesûr ise de bunlar meydan muhârebesine pek de gelir adamlar olmayıp şu aralık üç – beşyüz kadarı bi't-tecemmü' beru tarafların müdâfa'aya gayr-ı muktedir İslâm karyelerine¹⁸⁵ tasallut ile¹⁸⁶ hayvanlarını alıp sürerler ve İslâm ta'kîb eder ise mağsûbatı bırakıp

---

¹⁷⁷ Mirlivâ İÜ: liva AZ.

¹⁷⁸ dahi İÜ: - AZ.

¹⁷⁹ Mirlivâ İÜ: liva AZ.

¹⁸⁰ gayretiyle İÜ: gayretleriyle AZ.

¹⁸¹ ve tahsîs İÜ: - AZ.

¹⁸² Paşa İÜ: Paşa'ya AZ.

¹⁸³ müşârun ileyh İÜ: - AZ.

¹⁸⁴ etmiştir İÜ: etmişlerdir AZ.

¹⁸⁵ karyelerine İÜ: karyesine AZ.

¹⁸⁶ tasallut ile İÜ: bi't-tasallut AZ.

firâr ederler ve tek ve tenhâ buldukları yolcuların kanlarını heder ve malını yağma ve gâretle vakit geçirirler.

[RAGUZA VE TREBİN İŞLERİNİN YOLUNA KONULMASI VE MOSTAR'A GİDİŞ]

Raguza İskelesi Hersek cânibinde mütehaşşid kuvve-i cünüdiyyenin anbarı mesâbesinde olarak mühimmât ve erzâkı oradan doğruca Trebin ve Gıbe tarîkiyle Mostar'a celb oluna geldiğinden şu yolda îcâb eden bazı esbâb-ı teshîliyenin istihsâli için beş on gün orada ikâmet olundu. Bir müddettir¹⁸⁷ Karadağ'lılar Sitorine Limanı'nı zabt ile karantina sancağını indirip kendi bandıralarını küşâd etmiş olduklarından [20] bu maddenin keşf u tahkîki için erkân-ı harbiye binbaşlılarından Hüseyin Efendi ve Foça Hanedanından olup müşârun ileyh¹⁸⁸ Kemâl Efendi hazretlerinin kitâbet hizmetinde bulunan¹⁸⁹ Murad Bey tebdîl-i câme etdirilerek Nemçe vapurlarından biriyle Sitorine'ye sevk ve tesyâr kılınmış ise de Karadağlular bunlardan şüphe ederek¹⁹⁰ lâyıkiyle icrâ-yı tahkîkât edemeyüb mümkün derece aldıkları ma'lûmât makâm-ı ser-askeriye beyân kılınmıştı.

Yetmiş beş senesi Cemâziye'l-evvelinin guresi olan Salı günü Raguza'dan hareket ve Trebin'e muvâselet olundu. Karadağlunun ahvâl-i hâzırasıyla nerelerde ne miktar asâkir ve zehâyirimiz vardır ve mevâki'-i askeriyenin cebhane ve mühimmât-ı sâiresi mikdârını mübeyyin bir jurnalı celb ile Kolbuk Kal'ası'nda olan asâkir-i mustahfızanın kışlık zahîreleri pek az kaldığından eyyâm-ı şitâda idârelerine kâfiyü'l-mikdâr zehâyir ve erzâk bi't-terfîb bir kuvve-i müfrezeye tevdî'an¹⁹¹ kal'a-i mezkûreye sevk ve tesrîb kılındı.

Trebin'ce olan umûr ve husûsât-ı askeriye dahî mümkün mertebe yoluna konulduktan ve meclis-i muvakkat-ı askerî ve aklâm me'mûrları¹⁹² Mostar'a müteveccihen Trebin'den ihrâc ve irsâl olunduktan sonra sene-i merkûme Cümâde'l-

¹⁸⁷ bir müddettir İÜ: bu müddette AZ.

¹⁸⁸ müşârun ileyh İÜ: Hersek ciheti politikasına me'mûr ricâl-i devlet-i □aliyyeden AZ.

¹⁸⁹ hizmetinde bulunan İÜ: kitâbet hizmetiyle ma'iyetlerinde bulunan AZ.

¹⁹⁰ ederek İÜ: ettiklerinden AZ.

¹⁹¹ müfrezeeye tevdî'an İÜ: müfreze ile AZ.

¹⁹² me'mûrları İÜ: - AZ.

evveli yirmi altıncı Cumartesi günü müşârun ileyh Derviş Paşa ve Kemâl Efendi¹⁹³ ve Mîrlivâ Mahmud Paşa ve mîr-i umerâdan Hacı Ali Paşa beraber oldukları halde Trebin'den hareket ve dört saat mesâfede kâ'in cebelde kırk elli kadar usât bi't-tesâdüf uzaktan kurşun endaht etmiş iseler de hiçbir zarar etmemiş olduğu halde¹⁹⁴ dördüncü günü Mostar'a gelindi.¹⁹⁵

[TAHDİD-İ HUDUD ÖNCESİ KARIŞIKLIKLAR]

Karadağluya¹⁹⁶ mev'ûd¹⁹⁷ mâdde-i tahdîd-i hudûd kuvve-i karîbe vürûd ettiği¹⁹⁸ ve yani ta'yîn olunan muhtelit komisyon ma'rifetiyle haritaları yapılab yalnız rekz-i alâ'im maddesi kaldığı¹⁹⁹ Karadağlulara tefhîm edilmiş²⁰⁰ ve hatt-ı imtiyâz ta'yîn olununcaya kadar Karadağlular²⁰¹ kendi halinde durması için hâmîsi tarafından verilen ta'lîmât vechile bunların zâhir halleri iş ve güçleriyle meşgûl olduğunu²⁰² gösterüb ortada dönen ve şuraya buraya îsâl-i hasârete cesâret eden nevâhi-i sâlifü'l-beyân ahâlîsi olarak onların dahî asıl emelleri Karadağ'a iltihâktan ibâret olduğunu²⁰³ sûret-i alenîyede beyân etmektedirler. Nevâhi-i mezkûre hudûd-ı cebel²⁰⁴ hâricinde kaldıklarından şu aralık az bir tehdîd ile dâire-i itâ'ate alınmak mümkün iken kumandanların icrâ ettikleri sû-i²⁰⁵ tedâbîr âfîde beyân olunacağı vechile devlet ve milleti pek çok mütezarrır etmiştir.

Yetmiş beş senesi Şevvâlinin altıncı günü Nikşik ahâlîsinin sahrâda olan koyunlarını ahz u gasb etmek sevdasıyla Nikşik Kazası muzâfâtından Urzeniç ve Braşno eşkiyâsi mevâki'-i müte'addidede pusular tertîb ettiklerini ahâlî-i merkûme bi'l-istihbâr eşkiyâ-yı mezkûreyi²⁰⁶ tard ve teb'îd etmek üzere cümle ahâlî bi'l-ittifâk

¹⁹³ - İÜ: hazerâtıyla hassa ordu-yı hümâyunu erkânından

¹⁹⁴ olduğu halde İÜ: Trebin'den hareketimizin AZ.

¹⁹⁵ gelindi İÜ: muvâsalet olundu AZ.

¹⁹⁶ Karadağluya İÜ: Bazı ecânib cânibinden Karadağluya AZ.

¹⁹⁷ - İÜ: olan AZ.

¹⁹⁸ vürûd ettiği İÜ: vürûd etmiş

¹⁹⁹ kaldığı İÜ: kalmış olacağı AZ.

²⁰⁰ tefhîm edilmiş İÜ: anlatılmış AZ.

²⁰¹ Karadağlular İÜ: Karadağlı AZ.

²⁰² olduğunu İÜ: olacağını AZ.

²⁰³ olduğunu İÜ: olacağını AZ.

²⁰⁴ cebel İÜ: cebelin AZ.

²⁰⁵ sû-i İÜ: - AZ.

²⁰⁶ mezkûreyi İÜ: merkûmeyi AZ.

eşkiyâ-yı merkûme üzerine ilgâr ile harben ve darben sahrâdan def²⁰⁷ eylediklerinden başka mukaddemâ Duga Boğazı'nda şehîd ettikleri Nuşka bölükbaşı kâtili²⁰⁷ familyasından bir nefer şakî katl u i'dâm ve bir diğeri dahî cerh ettiler. Burada²⁰⁸ islâmdan dahî bir neferi biraz yaralanıp muzafferden avdet eylemişlerdir. Bu esnâda nevâhi-i ma'lûmeden²⁰⁹ Piva ve Derbenak eşkiyâsından yedi nefer yine reîs-i cebel Zako tarafından kapudan nişânları²¹⁰ irsâl olunduğu²¹¹ ve bi'l-cümle rü'esâ-yı cebel ile nevâhi-i âsiye söz sâhibleri²¹² Çetine'ye celb olunup Hersek veyahut Yenipazar veya İşkodra taraflarına tasallut etmek için emir verildiği misillü Peter Berkovik ve Bovrako nâmât şahıslar²¹³ dahî mahsûsan Belgrad cânibine gönderilmiş olduğu tahkîk ve istihbâr olunup bu kadar asâkir-i vâfiye ile bir iş yapmak elimizden gelmeyip yalnız basîret ve intibâha ri'âyet ve i'tina²¹⁴ olunması için îcâb edenlere iş'âr ve işâret ve Taşlıca Kazası'nın lâzımü'l-muhâfaza mahallerine üç dört yüz [21] neferât-ı musallaha daha zamm u ilâveye²¹⁵ musâra'atla nehr-i Tara karşılarında Şerat ve Derbenak gürûh-ı usâtı beşer deste fişenk dağıtıp berüye geçmek için hazırlanmışlar ise de bereket versin kesret üzre nüzûl eden bârân²¹⁶ münâsebetiyle nehr-i mezkûr geçit vermediğinden tohum-ı fesâdât-ı ehl-i isyân nihâl-i muzırralarında kuruyup mahv u zâ'il olduğu nümâyân olmuştur.

Meşgûliyet yalnız def-i gezend-i²¹⁷ eşkiyâ kaziyyesi olmayıp Trebin'de bulunan Mîrlivâ Mehmed Paşa'dan alınan bir mektûbda Trebin'de bulunan asâkir-i muvazzafanın çoğu yerlü²¹⁸ olmak mülâbesesiyle ta'yîn olundukları mahallerde durmayub o cihetle eşkiyâ bir yere muhâceme edecek olur ise muhârebeye sevk edecek asâkir-i muvazzafa olmadığından hiç olmaz ise iki yüz elli²¹⁹ kadar Arnabud

²⁰⁷ Nuşka bölükbaşı kâtili İÜ: Nuşka bölükbaşını katl eden hayadîdin AZ.

²⁰⁸ cerh ettiler. Burada İÜ: cerh edüb bu muhârebede AZ.

²⁰⁹ nevâhi-i ma'lûmeden İÜ: bizim nevâhiden AZ.

²¹⁰ nişânları İÜ: nişanı AZ.

²¹¹ olunduğu İÜ: olunacağı AZ.

²¹² sâhibleri İÜ: anları AZ.

²¹³ şahıslar İÜ: şahısları AZ.

²¹⁴ ve i'tina İÜ: - AZ.

²¹⁵ ilâveye İÜ: ilâvesine AZ.

²¹⁶ kesret üzre nüzûl eden bârân İÜ: kesret-i nüzûl-i bârân AZ.

²¹⁷ gezend-i İÜ: - AZ.

²¹⁸ yerlü İÜ: Kurbanıçlü AZ.

²¹⁹ ikiyüz elli İÜ: ikiyüz kırk AZ.

neferât-ı muvazzafanın tertîb ve ma'iyetine²²⁰ irsâli iş'âr ile şâyet bunlar gönderilmez ise ma'âzallah bir uygunsuzluk vukû'unda mes'ûl olamayacağını²²¹ dahî derc ve izbâr ediyor.²²² Halbuki yerlüdür dediği askerin ekserisi Kurbanîçli. Bunlar ise hem mevki'lerinde durur ve hem de cesaret ve şecâ'atleri meşhûrdur.²²³ Lakin bunları noksan istihdâm eylese kendüleri şikâyet edecekleri cihetle²²⁴ yabancı asker talep eylemesi mücerred noksan kullanub da noksan istihdâm edeceği askerin maaşlarını kîse-i temettu'una idhâl eylemek efkârına mebnî idüğü ma'lûm idi.²²⁵

[BİLEKE'NİN ÜS OLARAK SEÇİLMESİ]

Ne hâl ise nevâhi-i merkûme ahâlîsinin bu sûretle dâire-i itâ'ate alınmak lâzımeden ve bu dahî münâsib bir mahalle kuvve-i askeriye sevkiyle hâsıl olacağı vâzihadan bulunduğundan hulûl-i evvel-i bahar ile beraber Bileke mevki'i lede'l-keşf elverişi olduğu anlaşılması üzerine üssü'l-harekât ittihâz kılınarak hassa ordu-yı hümâyûnu piyâde birinci nizâmiye alayının ikinci ve üçüncü taburları alây-ı mezkûr miralay İzzet Bey kumandasıyla tehyi'e olunup mevki'-i mezkûre evvelce²²⁶ zehâyir ve erzâk bi'l-iddihâr müte'âkiben mîr-i mûmâ ileyhle mezkûr taburlar dahî sevk ve tesyâr kılındı ve yetmişbeş senesi Şevvâli evâ'ilinde Bileke'ye yarım saat mesâfede kâ'in Balka nâm karyeye üç dört yüz kadar eşkiyâ gelüb asâkir-i muvazzafa binbaşılardan ve Gaçka hânedânından Mehmed Bey mevcûd ma'iyeti olan iki üç yüz neferât-ı muvazzafa ile mukâbele ve müdâfa'a eyleyip bir tarafa îsâl-i mazarrat ettirmeksizin def' edildi.

Şu aralık Kolbuklu Gavril nâmında bir şahs-ı muzırr peydâ olup zikr olunan Kolbuk Kalesi'nin yolunu sedd ü bend ve ref'-i alem-i şekâvet etmek için etrâf ve eknâfda bulunan tâ'ife-i gayr-i müslimeye enva'-ı tahrîkât ve nush u pend ve kal'a-ı merkûmeye zehâyir ve erzâk imrârına yol vermeyip kal'anın kendisine teslîm

²²⁰ ma'iyetine İÜ: - AZ.

²²¹ olamayacağını İÜ: tutulmaması AZ

²²² derc u izbâr ediyor İÜ: derc u inbâ olunuyor AZ.

²²³ yerlüdür dediği askerin ekserisi Kurbanîçli. Bunlar ise hem mevki'lerinde durur ve hem de cesaret ve şecâ'atleri meşhûrdur. İÜ: Kurbanîçliler hem mevki'inde durur ve hem de gâyet cesurdurlar. AZ.

²²⁴ edecekleri cihetle İÜ: edeceklerinden AZ.

²²⁵ idüğü ma'lûm idi İÜ: olduğunu kimse bilmez. AZ.

²²⁶ mevki'-i mezkûre evvelce İÜ: evvelce mevki'-i mezkûre AZ.

olunmasını iddi‘â ve ısrâr etmektedir. Bunun bu hâli ve mevâki‘-i sâirenin sû-i ahvâli cihetle²²⁷ Mostar’da bulunan hassa ordu-yı hümâyûnu piyâde altıncı nizâmiye alayının ikinci taburuyla birinci şeşhane²²⁸ taburundan iki bölük ve iki kıt‘a dağ topu²²⁹ ve Mostar’dan müretteb asâkir-i ihtiyâtiyeyi bi’l-istishâb fi 20 Şevvâl sene 275 (3 Haziran 1858) Pazar günü Ferîk Dervîş²³⁰ Mostar’dan hareket ve iki saat mesâfede kâ’in Bone nâm mahalde²³¹ gâyet şiddetli bir yağmura tutulup efrâd-ı askeriye ve’l-hâsıl cümlemiz gereği gibi ıslanmış ve Bone yokuşunu çıkıncaya kadar²³² bütün bütün ağırlaşp yorulmuş olduğundan²³³ ve seller her taraftan coşup İstoloça’ya iki saat kalarak sellerden ufak ufak ırmaklar derya kesilmiş ve oradan geçilemediğinden çaresiz bir gece bir nehrin kenarında kalındı. Ve ertesi günü İstoloça’ya gelindi.²³⁴

İstoloça’da dahi²³⁵ bir gün ârâm ve ferdâsı Salı günü İstoloça’dan kıyâm kılındı.²³⁶ Tekrâr bir yağmura tesâdüf olunup Dabre cânibine kadar gidilip orada beytûtete karar verilerek çadırlarımız gerüden gelüb²³⁷ yetişinceye kadar²³⁸ yağmur ciğërimize işlemiş her ne hâl ise²³⁹ ferdâsı çehar-şenbih günü²⁴⁰ dahî pek şiddetli²⁴¹ bir yağmur ile²⁴² Katnise Karyesi pîşgâhına²⁴³ kadar gidilüb²⁴⁴ penç-şenbih günü²⁴⁵ Bileke’ye varılarak²⁴⁶ rekz-i hiyâm edildi.²⁴⁷

²²⁷ cihetle İÜ: cihetiyle AZ.

²²⁸ şeşhane İÜ: şeşhaneci AZ.

²²⁹ topu İÜ: toplarını AZ.

²³⁰ - İÜ: Paşa AZ.

²³¹ mahalde İÜ: mevki‘de AZ.

²³² çıkıncaya kadar İÜ: çıkınca AZ.

²³³ olduğundan İÜ: olacağına AZ.

²³⁴ kalarak sellerden ufak ufak ırmaklar derya kesilmiş ve oradan geçilemediğinden çaresiz bir gece bir nehrin kenarında kalındı. Ve ertesi günü İstoloça’ya gelindi. İÜ: mesâfede kâ’in nehrin köprüsü olmadığından her ne kadar mürûra çabalanmış ve mevcûd olan sürülerin hayvanâtı alınıp piyâdenin imrârına sa‘y u ikdâm olunmuş ise de birer birer imrârı çok vakte muhtâc olduktan başka mühimmât hayvanâtının lâ-e‘azz olmasından dolayı suyu geçiremeyeceğimiz anlaşıldığına mebnî çâresiz önce nehr-i mezkûr kenarında beytûtet olunmuştur. O gece hava açılıp ferdâsı pazartesi günü oradan hareketle İstoloça’ya muvâsalet olundu. AZ.

²³⁵ İstoloça’da dahi İÜ: Orada AZ.

²³⁶ kılındı. İÜ: olunmuştur. Yolda AZ.

²³⁷ gerüden gelüb İÜ: - AZ.

²³⁸ - İÜ: evvelkinden ziyâde AZ.

²³⁹ - İÜ: gamnâk ve yarın gidilecek yolda tekrâr böyle bir bârân-ı şedîde rast gelinir ise hâlimiz nice olur mülâhazasıyla gamnâk idik. AZ.

²⁴⁰ - İÜ: Dabre’dan hareketle vâkı‘a o gün AZ.

²⁴¹ pek şiddetli İÜ: fevka’l-mansûr AZ.

²⁴² ile İÜ: nüzûl eyleyip esnâ-yı râhda AZ.

[22] Mezkûr Bileke Mostar'a on sekiz ve Trebin'e dört buçuk ve Gaçka'ya altı saat mesâfede ve²⁴⁸ bir dağın eteğinde olup önünde kâbil-i zirâ'at²⁴⁹ biraz ovası ve yarım saat mesâfesinde dağın altında cereyân eden büyük ve pek latîf bir soğuk suyu vardır. Nefs-i Bileke seksen hane ile on beş dükkânı hâvî bir karyedir.

[KOLBUK KALESİNİN YOLUNUN AÇILMASI KONUSUNDA GAVRİL İLE YAPILAN MUHABERAT]

Kolbuk Kalesi Karadağ hudûduna pek yakın Kurbanîç Karyesi'ne bir ve Trebin'e beş saat mesâfede etrâfî cebel olarak kal'a sivri²⁵⁰ bir dağın tepesindedir.²⁵¹ Daracık bir tarîk-i sa'bü'l-mürûrdan başka memerri olmamağla Karadağlılarca²⁵² kal'anın yollarını sedd ü bend etmek pek kolay olarak²⁵³ sahîhan bu işin bir sûret-i suhûletini düşünmek ve müşkilâta düşürmeksizin bitirmek tarîkine gitmek lâzım ve fakat kal'a tarîkinin tahliyesi için merkûm Gavril'e her ne kadar nesâyih icrâ olursa kârger-i te'sîr olmayacağı dahî câzim²⁵⁴ olmak takrîbiyle Trebin'de bulunan üç tabur cünûd-ı cenâb-ı şâhâne ve ma'lûmü'l-mikdâr neferât-ı muvazzafanın âmâde edilmesi ve Kolbuk Kalesi için lüzûmu olan zehâyirin dahî Trebin'de hazırlattırılması husûsları Dersa'âdet ordu-yı hümâyûnu erkânından²⁵⁵ Mîrlivâ Mehmed Paşa'ya bâ-tahrîrât-ı mahsûsa iş'âr ve kal'a-i şâhânenin önünden çekilip yolu açması ve hilâf-ı âdâb-ı tâbî'iyet bu misillü hareketten mücânebet etmesi mâddesi²⁵⁶ merkûm Gavril'e Sırb lisânınca²⁵⁷ izbâr olunduktan sonra²⁵⁸ bu sırada Karadağlı'nın bir güne

²⁴³ karyesi pîşgâhına İÜ: karyesine varıncaya AZ.

²⁴⁴ gidilüb İÜ: aşırı ıslanmış ve o günü bundan ilerüye gidecek birimizde kudret ve hayvanâta kuvvet kalmamış olduğundan orada beytütetle ferdâsı AZ.

²⁴⁵ - İÜ: yağmursuz rahat rahat AZ.

²⁴⁶ - İÜ: asâkir-i mustashibe AZ.

²⁴⁷ edildi. İÜ: hıyâm ile mevâki'-i münâsibeye ârâm ettirilmiştir.

²⁴⁸ ve İÜ: - AZ.

²⁴⁹ kâbil-i zirâ'at İÜ: - AZ.

²⁵⁰ olarak kal'a sivri İÜ: en mürtefi' AZ.

²⁵¹ tepesindedir İÜ: tepesinde olarak AZ.

²⁵² Karadağlılarca İÜ: ve Karadağlılar tarafından AZ.

²⁵³ olarak İÜ: bulunmakla AZ.

²⁵⁴ câzim İÜ: emr-i câzim AZ.

²⁵⁵ - İÜ: Trebin'de bulunan sâbıku'z-zikr AZ.

²⁵⁶ - İÜ: dahi AZ.

²⁵⁷ Sırb lisânınca İÜ: Sırbca AZ.

²⁵⁸ sonra İÜ: başka AZ.

tedârikâtı²⁵⁹ olup olmadığının tahkîki zımnında casûs²⁶⁰ tesyâr ile Bileke'de bulunan kuvve-i askeriyenin dahî tehiyyesine ibtidâr kılındı.

Merkûm Gavril kendisine olan iş'ârı za'f-ı hâle veyahut kendisinden korkular ahvâle haml ile taraf-ı kumandâniden kendüsüne gönderilen mektûbu²⁶¹ pâre pâre edip on iki bin Müslümanın kanını dökmedikten sonra Kolbuk Kalesi'nin yollarını²⁶² açmayacağını kat'iyen cevâb vermesi²⁶³ üzerine casus dahi avdetle dağlunun²⁶⁴ tedârikâtı az bir şey olduğunu beyân eyledi.²⁶⁵

Kal'a-i merkûme mustahfazlarının zahîreleri kalmadığından ve berüde²⁶⁶ bizim²⁶⁷ kal'a ya zahîre yetiştirmek için olan telaş ve iştigâlimizden haberleri olmayıp zahîre gelmez deyu kal'ayı düşmana terk etmekten ise derûnunda olan cephaneye bir ateş verüb berhevâ etmek ve içlerinde halâs-ı cân edebilenleri olduğu²⁶⁸ halde savuşup gitmek tertîbine kalkışmış oldukları haberi alınınca hassa ordu-yı hümâyûnu dördüncü ve Dersaadet²⁶⁹ birinci şeşhaneli²⁷⁰ taburlarıyla piyâde dördüncü nizâmîye alayının ikinci taburlarından ikibuçuk tabur bi't-tehyi'e altı yüz mikdârı²⁷¹ asâkir-i ihtiyâtiye mûmâ ileyh²⁷² Mehmed Paşa kumandasıyla Trebin'de hâzır va âmâde ettirildi.²⁷³

Kolbuk Kal'ası'na zâhire sevki için ber vech-i muharrer mûmâ ileyh Mehmed Paşa'nın kumandasıyla sunûf-ı asâkir-i merkûmeyi istishâben Paşa-yı mûmâ ileyh Trebin'den hareket ve Grançarova'ya muvâsaletle beraber Kurbanîç Nehri'nin öte

²⁵⁹ tedârikâtı İÜ: tedârikât ve harekâtı AZ.

²⁶⁰ olmadığının tahkîki zımnında casûs İÜ: olmadığı anlaşılacak üzere müte'addid casûslar ta'yîn ve AZ.

²⁶¹ taraf-ı kumandaniden kendüsüne gönderilen mektûbu İÜ: giden tahrîrât-ı kumandânîyi AZ.

²⁶² yollarını İÜ: yolunu AZ.

²⁶³ vermesi İÜ: vermiş olması AZ.

²⁶⁴ casus dahi avdetle dağlunun İÜ: casuslar avdet ederek Kradağlunun AZ.

²⁶⁵ az bir şey olduğunu beyân eyledi. İÜ: var ise de o kadar büyük bir şey olmayub civar olan cebel ahâlisini tehyi'e eylemekte olduğunu ifâde eylediler. AZ.

²⁶⁶ ve berüde İÜ: - AZ.

²⁶⁷ - İÜ: yerden AZ.

²⁶⁸ halâs-ı cân edebilenleri olduğu İÜ: halâs olabilenleri olacağı AZ.

²⁶⁹ - İÜ: ordu-yı hümâyûnu AZ.

²⁷⁰ şeşhaneli İÜ: şeşhaneçi AZ.

²⁷¹ altı yüz mikdârı İÜ: altı yüz kadar asâkir-i muvazzafa ve İstoloça ve Lubin kazalarından dahi hanedanları refâkatleriyle beşyüz mikdârı AZ.

²⁷² - İÜ: livâ AZ.

²⁷³ Âmâde ettirildi İÜ: âmâdedir.

yakasında bulunan yüz elli kadar²⁷⁴ eşkiyânın tüfenk endahtına mübâşeret ve berüden dahî mukâbeleye müsâra‘atla biraz muhârebeden sonra asâkir-i muvazzafa binbaşılardan ve Premedi hânedânından dergâh-ı âlî kapucubaşılardan Arslan Beyin mevcûd ma‘iyyeti yüzbaşılardan Bilatofça Karye’li Başkoviç Murad Ağa nehrin şiddet-i ceryânına ve umkuna bakmayarak silahlarını eline alıp kendüsini suya ilkâ ile hüçûm na‘râsını urub gittiğini rüfekâ ve sâiresi görmüş ise de onlar pek de cesâret edemediklerinden²⁷⁵ hazırda olan süvârî²⁷⁶ derhal karşıya sevkle²⁷⁷ müte‘âkiben kayıklar vâsıtasıyla altı bölük şeyşaneli²⁷⁸ ve beş bölük ağır piyâde asâkir-i şâhâne imdâd yetiştirüb²⁷⁹ nehrin ötesinde istihkâmât içinde bulunan düşman mukâvemet edemeyüb semt-i hezîmete firâr eylemiştir.

Kolbuk Kalesi altında²⁸⁰ Glaviçe Karyesi’nden Kurbanıçlı Ago’nun hânesi hizâsına kadar lâzım gelen on iki nokta ahz u zapt olunarak fi selh-i Şevvâl sene seksen beş tarihinde çehar-şenbih günü saat on bire kadar muhârebe mümtedd olmuştur. Fakat kal‘anın sol cenâhında kâ’in büyük dağda görünen düşman zikr olunan noktalara i‘tâ-yı takviyete sebep oldu.²⁸¹

[23] Bunlara bir kuvve-i zahriye olmak üzere Bileke’de bulunan asâkirden on bölük ve dört yüz kadar asâkir-i muvazzafa²⁸² dahî hassa ordu-yı hümâyûnu erkânından Mîrlivâ Mahmud Paşa kumandasıyla Grançarova’ya sevk ve îrsâl olunduktan başka nevâhi-i sâire eşkiyâsının eskâli için Gaçka’da bulunan kuvve-i askeriye ile Mîrlivâ Ahmed Paşa dahî Gaçka taraflarına ve müşârun ileyh kumandan Derviş Paşa Bileke’de olan askeri alıp Benat Nâhiyesi’ne doğru yürüdü.²⁸³ Yetmiş beş senesi Zi’lka‘desinin gurreleri olan²⁸⁴ penç-şenbih günü mûmâ ileyh Mehmed Paşa

²⁷⁴ yüz elli kadar İÜ: yüz elli iki yüz kadar AZ.

²⁷⁵ edemediklerinden İÜ: edemediklerini mûmâ ileyh Mehmed Paşa gördüğü anda AZ.

²⁷⁶ süvârî İÜ: süvârîyi AZ.

²⁷⁷ sevkle İÜ: sevki AZ.

²⁷⁸ şeyşaneli İÜ: şeyşaneci AZ.

²⁷⁹ asâkir-i şâhâne imdâd yetiştirüb İÜ: asâkir-i şâhâneye imdâd ettirüb AZ.

²⁸⁰ - İÜ: bulunan AZ.

²⁸¹ görünen düşman zikr olunan noktalara i‘tâ-yı takviyete sebep oldu İÜ: karîben binden ziyâde eşkiya görünüb Joviçe yolundan dahi dört yüz kadar eşkiya gelmekte idüğü görülmüş ve noktalara bir kat daha takviyet verilmiştir. AZ.

²⁸² ve dört yüz kadar asâkir-i muvazzafa İÜ: asâkir-i şâhâne ve dört yüz kadar AZ.

²⁸³ Benat Nâhiyesi’ne doğru yürüdü İÜ: Benat Nâhiyesi içerisine hareket olundu. AZ.

²⁸⁴ olan İÜ: - AZ.

askeri ilerüye yürütüp cibâlde mutahassın²⁸⁵ düşman tâb u tâkat getiremeyüb²⁸⁶ ric'atle bi't-ta'kîb mezkûr Kolbuk Kalesi'nin öte yüzüne kadar def' u teb'id ettikten sonra merkûm Gavril'in hanesiyle rüfekâ ve pâ-dâş-ı hurdahaşlarının hâneleri ihrâk bi'n-nâr kılınmış ve zehâyir-i mürettibe kal'a-i şâhâneye bi's-sühûle idhâl kılınarak kemâl-i sürûr ve inbisât ile mûmâ ileyh Mehmed Paşa'nın mevcûd refâkati bulunan asâkir Kurbanîç'e avdet ve mûmâ ileyh Mahmud Paşa ile giden asâkir-i mülûkâne ile mülâkât ve bir²⁸⁷ gece orada beytütetle ferdâsı Cuma günü mûmâ ileyh Mehmed Paşa kendü askeriyle²⁸⁸ Trebin'e ve Mahmud Paşa Bileke'ye avdet ettiler. Şu hareketlerin nevâhi-i mezkûre ahâlîsine epeyce te'sîri görülerek bundan akdemce terk-i vatan edüb Karadağ'a firâr eden Hristiyanın bazılarının²⁸⁹ yerlerine avdet ve dâire-i itâ'ate dehâletine sebep oldu ve şu muhârebeye asâkir-i şâhânededen beş nefer şehîd ve on bir nefer yaralı vukû' bulduysa da düşmandan kırk kadar telefât ve²⁹⁰ mecrûhları vukû' buldu.

Yetmiş beş senesi Şevvâlinin on altıncı sebt gecesi sabaha karşı²⁹¹ Karadağlı ile mahlût olarak dört yüzden mütecâviz eşkiyâ asâkir-i muvazzafa binbaşlarından Hamid Ağanın mahall-i muhâfazası olan Foyniçe ve Bahor ve Viratince üzerine vukû'-ı tasallutları haberi mûmâ ileyh Hamid Ağa'ya gelmesiyle derhal mevcûd ma'iyeti bi'l-istishâb gürûh-ı usâta muhâceme ve mukâbele ve haylüce mudârebe ederek dilîrâne eşkiyâ-yı merkûme cem'iyeti içêrüsine savlet ile tâ'ife-i merkûme harambaşlarından dört şahs-ı muzırır²⁹² itlâf ve i'dâm eylediği sırada mûmâ ileyh Hamid Ağa dahî bir refkiyle beraber nûş-ı bâde-i şehâdet etmiş ve mevcûd ma'iyeti bulunan neferât ile Bahor ve Foyniçe ahâlîsi dahî eşkiyâ-yı merkûmenin²⁹³ def' u teb'îdi zımnında arkalarına düşüp müdâfa'aya sa'y u gayret eyledikleri Gaçka mevki'inde bulunan Mirlivâ²⁹⁴ Ahmed Paşa'nın vürûd eden tahrîrâtından müstebân

²⁸⁵ mutahassın İÜ: tahassun eden AZ.

²⁸⁶ Tâb u tâkat getiremeyüb İÜ: tâb âver olamayub AZ.

²⁸⁷ Kurbanîç'e avdet ve mûmâ ileyh Mahmud Paşa ile giden asâkir-i mülûkâne ile mülâkât ve İÜ: birbirlerine Kurbanîç'de mülâkât ve o AZ.

²⁸⁸ kendü askeriyle İÜ: kuvve-i mevcûdesiyle AZ.

²⁸⁹ firâr eden hristiyanın bazılarının İÜ: gitmiş olan Hristiyanlar AZ.

²⁹⁰ - İÜ: yirmi kadar AZ.

²⁹¹ sabaha karşı İÜ: sabah vaktinden sonra tulû'-ı şems esnâsında AZ.

²⁹² şahs-ı muzırır İÜ: neferi AZ.

²⁹³ merkûmenin İÜ: merkûmeyi AZ.

²⁹⁴ Mirlivâ İÜ: Rumeli ordu-yı hümâyunu Mirlivâlarından AZ.

olarak²⁹⁵ şu esnâda Suteska Boğazı'nın ağzında olan²⁹⁶ Virbe Karyesi'ne²⁹⁷ dahî bir takım eşkiyâ zuhûr etmiş ise de oradaki asâkir-i muvazzafa def' eylemiştir.²⁹⁸

[ARNAVUT SAHİLLERİNİ KORUMAK AMACIYLA GEMİLERİN GÖNDERİLMESİ]

Bu hilâlde İtalya mes'elesinin zuhûrundan nâşî saltanat-ı seniyyece Arnabudluk sevâhilini muhâfaza için bahriye ferîkân-ı kirâmından²⁹⁹ Mustafa Paşa hazretleri taht-ı kumandalarında olmak üzere Brik zafer nâm kalyon ve Keyvân-ı bahrî nâm fırkateyn ve diğer 3 kıt'a süfun-ı hümâyûn 6 Zi'l-ka'de 275 târihinde (M. 7 Haziran 1859) Salı günü Klek Limanı'na lenger-endâz-ı mehabet ve Hersek Sancağı'nın umûr-ı politikyesine me'mûr ricâl-i Devlet-i 'aliyyeden Şefik Bey ile Dersa'âdet ordu-yı hümâyûnu piyâde altıncı nizâmiye alayının üçüncü şeşhaneli³⁰⁰ altıncı taburları sefâyin-i merkûme ile³⁰¹ liman-ı mezkûra muvâselet etmiş ve bunlardan mûmâ ileyh Şefik Bey Mostar'a azîmet edip zikrolunan altıncı Şeşhaneli taburu Bileke'ye³⁰² ve üçüncü taburundan dört bölüğü Mostar'a ve diğer dört bölüğü erzâk ve mühimmât-ı sâire ile beraber İstoloça'ya celb ve sevk olunmuştur.

Zalum Boğazı balkanlarına pâ-endâz-ı tecâvüz olan bir takım eşkiyânın icrâ-yı mezâlim ve ta'diyât ettiği istima' olunduğundan hem bunları bir mahalde kısdırub³⁰³ kahr u tedmîr edilmek ve hem de hane ve sâir yerlerde ısgâ edip me'kûlât ve meşrûbât verenler ve gürûh-ı merkûme ile hem-dest-i mefsedet olanları var ise bi't-tahkîk ahz u giriftle oraları levs-i vücûd-i mel'anet-alûd-ı [24] usâttan tahliye ve tethîr olunmak üzere mûmâ ileyh³⁰⁴ Ahmed Paşa 4 bölük asâkir-i şâhâne ve Gaçka Hanedanından Sergerde Derviş Bey'in mevcûd ma'iyeti askerinden bir miktar süvâri alub yetmiş beş senesi şehir-i Zi'l-ka'desinin yedinci Salı günü ale's-sabah Metuhiye'den hareketle boğaz-ı mezkûrun lâzım gelen mahalleri geşt ü güzâr ederek

²⁹⁵ müstebân olarak İÜ: anlaşılmiş ve AZ.

²⁹⁶ olan İÜ: bulunan AZ.

²⁹⁷ karyesine İÜ: karyesi taraflarına AZ.

²⁹⁸ def' eylemiştir. İÜ: def' u teb'id eylemiştir. AZ.

²⁹⁹ ferîkân-ı kirâmından İÜ: ferîkânından AZ.

³⁰⁰ şeşhaneli İÜ: şeşhaneci AZ.

³⁰¹ - İÜ: beraber AZ.

³⁰² Bileke'ye İÜ: Bileke mevki'ine AZ.

³⁰³ bunları bir mahalde kısdırub İÜ: bunlar bir mahalde sıkışdırılıb AZ.

³⁰⁴ mûmâ ileyh İÜ: Gaçka'da bulunan Mirlivâ AZ.

Zalum Boğazı taraflarına azîmet ve o gece oralarda³⁰⁵ beytütet eylediği sırada Gaçka'ya hem-hudûd bulunan Novesin Kazası muzâfâtından olan karyelerde o makûle eşkiyâ ve yatakları olup olmadığının tahkîki zımnında Novesin³⁰⁶ müdiriyle âzâ-yı meclisinden çend nefer dahi³⁰⁷ Zalum Boğazı'na celb olunmuştur. Novesin Kazası'nda küçük Sipaşnu Karyeli Gaşo nâm zimmî dâ'imâ³⁰⁸ eşkiyâya³⁰⁹ me'kûlât vermek ve icrâ-yı mel'anete klavuzluk etmek gibi ef'âli tebeyyün ederek hanesi ihrâk bi'n-nârla Büyük Şipaşnu Karyesi'ne gelindikde dahi³¹⁰ söz anları bi'l-celb nesâyih-i lâzîme³¹¹ icrâ olunduğu esnâda hanelerinde bazı elbise-i askeriye ve karavana ve bu gibi şüpheli müstelzim şeyler zuhûr edüb lede's-suâl³¹² 20 gün mukaddem Zalum Boğazı'ndan Gaçka'ya geçen asker kafilesini³¹³ urub³¹⁴ katl ettikleri sekiz neferin eşyâsı olduğu anlaşılmaqla bunların cümlesi³¹⁵ Gaçka'ya getirilmiştir. Şu harekette boğaz-ı mezkûr ile³¹⁶ Balkanlarında hayadîd var ise behemehâl savuşacaklarından melhûz olan³¹⁷ memelerine pusular tertîb olunmuş³¹⁸

³⁰⁵ oralarda İÜ: orada AZ.

³⁰⁶ - İÜ: kazası AZ.

³⁰⁷ - İÜ: Paşa-yı mûmâ ileyh tarafından AZ.

³⁰⁸ dâ'imâ İÜ: her vakit AZ.

³⁰⁹ me'kûlât vermek ve icrâ-yı mel'anete klavuzluk etmek gibi ef'âli tebeyyün ederek hanesi ihrâk bi'n-narla İÜ: yiyecek ve içecek vermekte olduğu misillü klavuzluk dahî eylediği anlaşılmasıyla bir desîse ile celbine çabalanmış ise de merkûm seyyiâtını bildiğinden familyasıyla hayvanâtını Balkan'a aşırub firâr eylemiş ve Asâkir-i İslâmiye'nin Zalum'dan Korita'ya doğru hareket ve azîmetinde merkûm Gaşo'nun hânesi yanından mürûr olunup hanesinde eşyâ-yı zâtîyesine dâir bir şey'i bulunmayub yalnız elbise-i askeriye den bazı şeyler zuhûr ile bunlar mukaddemâ şehid ettikleri askerin elbisesi olduğundan müdür ve âzâ-yı meclisin re'yiyle hanesi ihrâk edilmiştir AZ.

³¹⁰ gelindikde dahi İÜ: geldiklerinde karyenin AZ.

³¹¹ bi'l-celb nesâyih-i lâzîme İÜ: celb ile bazı nesâyih AZ.

³¹² hanelerinde bazı elbise-i askeriye ve karavana ve bu gibi şüpheli müstelzim şeyler zuhûr edüb lede's-suâl İÜ: haneleri derûnunda eşyâ-yı askeriye ve peksimâd ve na'l u mih ve karavana ve sâir zuhûr eylediğinden bunlar ellerine nasıl geçmiş ve nereden alınmış olduğu kendilerinden su'âl olundukta cevâb bulamayıp mebhût kaldıklarından ve bu karye ahâlîsi dâima eşkiyâya yataklık edüb bu eşyâ AZ.

³¹³ Gaçka'ya geçen asker kafilesini İÜ: mürûr eden kafileyi AZ.

³¹⁴ - İÜ: askerden AZ.

³¹⁵ anlaşılmaqla bunların cümlesi İÜ: anlaşılmasıyla her haneden birer Hristiyan alınub AZ.

³¹⁶ boğaz-ı mezkûr ile İÜ: Zalum boğazında ve AZ.

³¹⁷ savuşacaklarından melhûz olan İÜ: avdet edeceklerinden AZ.

³¹⁸ olunmuş İÜ: ve ihtifâsı maznûn olan mahallerin taharrîsiçün kâfiyü'l-mikdâr asker sevk ve tesrîb kılınmış AZ.

ise de hiçbir ferd zuhûr etmediğinden³¹⁹ Paşa-yı mûmâ ileyh kuvve-i mustashabasıyla Gaçka'ya avdet etmiştir.³²⁰

[KORİTA PALANKASI'NDA İSYAN EDENLERE CEZALARININ VERİLMESİ]

Benat Nâhiyesi hudûduyla Korita pîşgâhında kâ'in cibâlde geşt ü güzâr ile Korita Palankası dâiresinde bulunan re'âyâdan terk-i silah ve ibrâz-ı âsâr-ı mutâva'atkârî ve salâh edip henüz hanelerine avdet eylemiş olanlardan mâ'adâ vâdi-i serkeşî³²¹ isyânda kalanlar var ise tahkîk ile icrâ-yı cezâ-yı sezâlarına ibtidâr edilmek üzere mûmâ ileyh Ahmed Paşa Gaçka'da bulunan cünûd-ı mutâva 'at-nümûd-ı hazret-i³²² şâhânedan iki tabur ve yüz elli kadar asâkir-i muvazzafa bi'l-istishâb yetmiş beş senesi Zi'l-ka'desinin on üçüncü Pazartesi günü semt-i mezkûra azîmete şitâb eylemiş ve Korita civârında kâ'in karyeler kocabaşı ve sâir ihtiyârları Paşa-yı mûmâ ileyh nezdine celb ile hâl-i isyânda olan hristiyanın kangileri arz-ı itâ'at edecektir ve kangileri ta'annüd ve temerrüd idüb³²³ kalacaktır su'âl olundukda Bitoliçe karyeli Matan ve Çerkoviçe karyeli İstoban ve Korita Palankası'na tâbi' ve Voliçe mahalleli Yakşik Melcan nâmûn eşhâs itâ'at edeceklerini³²⁴ ta'ahhüd etmişler ise de mahalle-i mezkûr kocabaşısı Vidak ve İskepan Şunlevik ve Çerkoviçeli Andorya ve Trabko Vlako ve Karayufrında ve diğer Trabko ve Drakoviye ve Doliçe mahalleli Todor ve Dole ve Rade ve Baye ve Yoko nâmûn müfsid-i mel'anet mu'tâdların³²⁵ te'mîn ve i'âdeleri kâbil olamayacağından verilen karar vechile bunların dahi³²⁶ haneleri ihrâk bi'n-nâr olunmakta iken mezkûr Doliçe ve Bitoliçe mahalle ve karyeleri ahâlîsi balkan içinde silah endahet etmeye mübâşeret ettiklerinden derhal mukâbele ve üzerlerine³²⁷ muhâceme ile eşkiyâ-yı mahzûle firâr idüb asâkir-i şâhâne ta'kîb ederek eşhâs-ı merkûmeden üç neferini hayyen ahz u girift ve büyük ve küçük bin iki yüziyirmi yedi ra's koyun ve keçi ile Grahova'da gasb ettikleri top-keşân

³¹⁹ zuhûr etmediğinden İÜ: bile bulunamamış olduğundan asâkir-i şâhâne AZ.

³²⁰ mûmâ ileyh kuvve-i mustashabasıyla Gaçka'ya avdet eylemiştir. İÜ: mûmâ ileyhle birlikte Gaçka cânibine avdet etmiştir. AZ.

³²¹ serkeşî İÜ: - AZ.

³²² hazret-i İÜ: cenâb-ı AZ.

³²³ ta'annüd ve temerrüd idüb İÜ: vâdi-i serkeşîde AZ.

³²⁴ eşhâs itâ'at edeceklerini İÜ: kesân itâ'ati kabûl ile hanelerine geleceklerini AZ.

³²⁵ müfsid-i mel'anet mu'tâdların İÜ: mu'annidlerin AZ.

³²⁶ bunların dahi İÜ: - AZ.

³²⁷ üzerlerine İÜ: - AZ.

bargirlerinden biri ahz u iğtinâm ile³²⁸ cümlesi Gaçka'ya getirilmiştir ve bu muhârebede birer taraftan bir güne telefât vukû' bulmayıp eşkiyânın hayyen derdest olunan üç neferinden mâ'adâ çend neferi dahî diyâr-ı ademe gönderilmiştir.

[PİVA VE DERBENAK ASİLERİNİN GAÇKA'YA TASALLUTLARI]

Piva ve Derbenak nâhiyeleri ahâlî-i âsiyesinden dört yüz kadar şekâvet-pîşe Gaçka taraflarına tecâvüz edecekleri istihbâr olunmaktan nâşî Gaçka cânibinde bulunan mûmâ ileyh Ahmed Paşa iki tabur nizâmiye ve mikdâr-ı vâfi neferât-ı muvazzafa bi'l-istishâb yetmiş beş senesi şehr-i zi'l-hiccesi yirmi ikinci Cumartesi gecesi Gaçka'dan hareket ve semt-i eşkiyâya azîmet ederek tulû'-i şems ile beraber eşkiyânın cem'iyetgâhı olan Bizeriçe ve Marmora nâm mahallere muvâsalet eylemiş olduğunu [25] müte'âkib eşkiyâ-yı merkûme tarafından silah isti'mâline³²⁹ mübâşeret ve hâl u mevki'e ve fenn-i harbe tevfikân tedâbîr-i lâzime icrâ ve ateş kumandası Paşa-yı mûmâ ileyh tarafından i'tâ olunduktan sonra cünûd-ı şecâ'at-nümûd-ı cenâb-ı mülûkâne cânibinden³³⁰ dahî deran³³¹ mukâbele-i bi'l-misle mübâderetle bir iki saat kadar uzaktan uzağa tarafeynden kurşun atılıp âkibet³³² asâkir-i şâhâne tarafından olunan hücûma fırak-ı âsiye tâb-âver tahammül olamayarak târumâr ve perîşân ve her biri Piva Nâhiyesi içerisine girîzân olmuştur. İşbu muhârebede asâkir-i muvazzafadan bir nefer cüz'îce yaralanmıştır³³³ ve eşkiyâdan üç kadar yaralı ve dört nefer meydân-ı harbde³³⁴ telef olarak hatta³³⁵ birinin başında Karadağ nişânıyla üzerinde³³⁶ re'îs-i cebelin³³⁷ mühriyle muhavver fesâdâmiz varakalar çıkmıştır. Bu muhârebede dahî tâ'ife-i muzırta giriftâr-ı hezîmet olarak asâkir-i İslamiye mansûren ve muzafferin Gaçka'ya avdet ve bu askere bir

³²⁸ top-keşân bargirlerinden biri ahz u iğtinâm ile İÜ: bir resa top bargiri bi'l-iğtinâm AZ.

³²⁹ isti'mâline İÜ: endahtına AZ.

³³⁰ cânibinden İÜ: tarafından AZ.

³³¹ deran İÜ: derhal AZ.

³³² Âkibet İÜ: nihayet AZ.

³³³ yaralanmıştır İÜ: yaralanmış AZ.

³³⁴ - İÜ: mürd ve AZ.

³³⁵ hatta İÜ: bunlardan AZ.

³³⁶ üzerinde İÜ: cebinde AZ.

³³⁷ cebelin mühriyle İÜ: cebel Zako'nun AZ.

kuvve-i ihtiyâtiyye olmak için Bileke'den irsâl olunan asâkir-i nusret-me'serr-i şâhâne dahî Bileke'ye³³⁸ kadem-nihâde-i vuslat etmiştir.³³⁹

İki seneden berü familyasıyla beraber eşkiyâya teba'iyet eden³⁴⁰ Şuma Nâhiyesi karyelerinden³⁴¹ Karametidol Karyesi ahâlîsinden yedi şahıs³⁴² yetmiş beş senesi şehir-i³⁴³ Zi'l-ka'desinin on altıncı Cuma gecesi i'dâm edilmiş³⁴⁴ bulunarak lakin kâtilleri nâ-ma'lûm ise de "el-cezâ-ü min-cinsi'l-'amel" mantûkunca bu adamlar hûnhar³⁴⁵ olduklarından kimbilür ne kadar bî-günahın kanını heder etmişler ki³⁴⁶ bu cezâ-yı nâgehânîye müstehak olmuşlardır.

[KURİSTAÇ PALANKASI'NIN EŞKIYA TARAFINDAN ELE GEÇİRİLMESİ]

Şehr-i mezkûrun yirmi dördüncü Cuma günü saat iki buçuk râddelerinde rüesâ-yı usâtta Çevko ve İstoban Kuvaçeviç ve Nişo ve Filip Mandiç nâm³⁴⁷ kimesnelerin sahâbetlerinde bulunan üç yüz³⁴⁸ hayâdîd ile Benat ve Piva tarafından Kuristaç Palankası üzerine bi'l-muhâceme orada bulunan asâkir-i muvazzafa binbaşılardan Hasan Bey mevcûd ma'iyeti olan yüz kadar neferât ile mukâbele ve müdâfa'a idüb yedi saat kadar muhârebe ve mücâdele etmiş³⁴⁹ ise de³⁵⁰ Hasan Bey'in askeri tertîbden³⁵¹ çok noksan kullanıldığından düşman galebe ile palanka-i mezkûru ahz u zabt idüb mûmâ ileyh Hasan Bey münhezimen Gaçka'ya firâr eyledi.

Joviçe ve Sitorine ve Kurşoviçe ve Draçoviçe nâhiyeleri ahâlîsi terk-i şakâvet ve mahallinde tahrîr kılınacağı vechile³⁵² muvakkaten dâhîl-i dâire-i itâ'at ile mazhar-ı afv u merhamet olmak için bir tarîk aramakta oldukları tahkîk ve istihbâr

³³⁸ Bileke'ye İÜ: Bileke cânibine AZ.

³³⁹ etmiştir İÜ: eylemiştir. AZ.

³⁴⁰ eşkiyaya teba'iyet eden İÜ: tâbi'-i eşkiya olan AZ.

³⁴¹ karyelerinden İÜ: kurâsından AZ.

³⁴² yedi şahıs İÜ: - AZ.

³⁴³ şehir-i İÜ: - AZ.

³⁴⁴ i'dâm edilmiş İÜ: yedi neferi katl u i'dâm olunmuş AZ.

³⁴⁵ hunhâr İÜ: hunrîz AZ.

³⁴⁶ kanını heder etmişler ki İÜ: kanına girmişler ve AZ.

³⁴⁷ nâm İÜ: nâmûn AZ.

³⁴⁸ - İÜ: kadar AZ.

³⁴⁹ etmiş İÜ: olunmuş AZ.

³⁵⁰ - İÜ: mûmâ ileyh AZ.

³⁵¹ tertîbden İÜ: - AZ.

³⁵² mahallinde tahrîr kılınacağı vechile İÜ: - AZ.

kılımp Joviçe papası Vuko ve Payoksine ve Yakoviçe Trebin'e geleceklerinden vukū' bulan rica ve ihbârları vechile³⁵³ hudûddan alıp sâlimen Trebin'e³⁵⁴ îsâl etmek için³⁵⁵ hassa ordu-yı hümâyûnu dördüncü şeşhaneli taburu yüzbaşılardan Muhsin Ağa refâkatiyle on nefer asâkir-i şâhâne râh-ı rastlarına i'zâm olunması üzerine³⁵⁶ merkûmûn 4 Muharrem 276 târihinde (M. 3 Ağustos 1859) çehar-şenbih günü gelüb asâkir-i merkûme ile me'an Trebin'e gelerek Paşa-yı mûmâ ileyh tarafından bazı nesâyih-i lâzime icrâ olunduktan sonra bunları Bileke'de bulunan kumandan Derviş Paşa nezdine göndermek lâzım gelerek fakat bu bâbda kendileri muhayyer bırakılması üzerine yalnız bu üç kişinin Bileke'ye gelmesinde bir fâ'ideyi müfid olmayacağından başka³⁵⁷ nevâhi-i mezkûre hristiyanınca mûcib-i kîl ü kâl olur bu sûret³⁵⁸ kendilerinden emniyeti dahi selb ü ref' edeceğinden tekrar³⁵⁹ nevâhi-i mezkûre cânibine gidüb söz anlayanlarını cem' u celb ile mazhar-ı afv u inâyet olduklarını beyân ve halkı³⁶⁰ te'lîfden sonra bunlardan üçer beşer kişi alub gelecek Pazartesi³⁶¹ günü birlikte Trebin ve oradan³⁶² müşârun ileyh kumandan paşaya gideceklerini kaviyyen söz vermeleri üzerine bir gece Trebin'de beytûtet ve ferdâsı penç-şenbih günü yine Joviçe tarîkiyle nâhiyelerine avdet ettiler.³⁶³ Bu nâhiyeler rü'esâsı Trebin'e gelecekleri haberi alınınca bu işe bir³⁶⁴ ehemmiyet [26] vermek için kumandan Derviş Paşa yetmiş altı senesi şehr-i muharremü'l-harâmının beşinci günü Bileke'den³⁶⁵ Trebin'e gitti.³⁶⁶ Mezkûr nâhiyeler³⁶⁷ kocabaşılardan birkaç kişi³⁶⁸

³⁵³ geleceklerinden vukū' bulan ricâ ve ihbârları vechile İÜ: geleceklerini ihbâr ve AZ.

³⁵⁴ Trebin'e İÜ: mir-livâ Mehmed Paşa nezdine AZ.

³⁵⁵ - İÜ: beş on nefer asker irsâl olunmasını dahi ricâ ettiklerinden AZ.

³⁵⁶ olunması üzerine İÜ: olunmuş ve AZ.

³⁵⁷ - İÜ: bi'l-âhare AZ.

³⁵⁸ olur bu sûret İÜ: olub AZ.

³⁵⁹ emniyeti dahi selb ü ref' edeceğinden tekrar İÜ: meslûbü'l-emniyette olacaklarından AZ.

³⁶⁰ ve halkı İÜ: - AZ.

³⁶¹ Pazartesi İÜ: Pazar AZ.

³⁶² birlikte Trebin ve oradan İÜ: Trebin hudûdunda kiliseye gelip ifâ-yı ibâdet ettikten sonra pazartesi günü Trebin'e ve ferdâsı günü AZ.

³⁶³ Joviçe tarîkiyle nâhiyelerine avdet ettiler İÜ: Joviçe'ye avdetlerine ruhsat verilmiştir. AZ.

³⁶⁴ - İÜ: kat daha AZ.

³⁶⁵ - İÜ: hareket ve AZ.

³⁶⁶ gitti. Fi'l-hakika İÜ: muvâsalet etmiştir. AZ

³⁶⁷ nâhiyeler İÜ: Joviçe ve Kurşoviçe ve Sitorine ve Draçoviçe ahâlisinin ta'ahhüdleri vechile AZ.

³⁶⁸ kişi İÜ: nefer AZ.

Trebin'e geldiler ve bunlara tekrâr i'tâ-yı te'mînâtla³⁶⁹ işlerine bakılmak üzere Mostar'a gönderildi.³⁷⁰

**[BENAT NAHİYESİNDEN İTAAT EDEN MEBUSLAR HAKKINDA
GEREKLİ MUAMELENİN YAPILMASINA DAİR HERSEK
MUTASARRIFI'NA YAZILAN TAHRİRAT]**

Benat Nâhiyesi ahâlîsinden arz-ı inkıyâd³⁷¹ etmek için Bileke'ye gelüb Mostar'a gönderilen beş nefer nâhiyenin meb'ûsları³⁷² hakkında mu'âmele-i lâzimeyi hâvî³⁷³ taraf-ı kumandânîden Hersek Mutasarrıfı Vasıf Paşa'ya yazılan tahrîrât bazı mütâla'âtı mütezammın olmağın³⁷⁴ ber-vech-i zîr derc ve tezbîr³⁷⁵ kılındı.

Sûret-i tahrîrât-ı kumandânî

Hersek Sancağı'nda kâ'in Joviçe ve Kurşoviçe ve Sitorine ve Benat ve Piva ve Derbenak nâhiyeleri ahâlîsinin iki seneden berü dâire-i ra'îyyetten hurûc ve zirve-i cibâl-i şekâvete urûcla nevâhi-i mezkûreye garîb Trebin ve Gaçka ve Foça ve Taşlıca kazalarından yafta ta'bîr olunur kurâ ve nevâhî ahâlîsini dahî kendülerine teba'îyyet ettirerek denizden tâ Tara Nehri'ne kadar "tahrîk ve ihsâd olunan"³⁷⁶ nevâhî" nâmını vererek³⁷⁷ bir hey'et-i müstakilleye koymak ve bununla beraber Karadağlıyı kendülerine hâmi³⁷⁸ edînmek efkârıyla bir takım fenalıklara tasaddî etmeleri üzerine Hersek havâlîsinde bulunan firka-i askeriyenin emr-i kumandası ve nevâhî-i merkûme usâtının icrâ-yı terbiyesi min-gayri haddîn uhde-i âcizâneme ihâle buyrulmaktan nâşî vakt u hâl ve mevki'e göre bu âna kadar olunan tedâbîr-i lâzime ve şeref-müte'allik buyrulan irâde-i seniyye vechile bazen dahî icrâ olunan tehdîdât ve te'lîfât-ı mukteziye semeresiyle Benat Nâhiyesi usâtı ele ve lâzımı'l-huzûr olanları dahî ordugâha getirildiği misillü Piva ahâlîsi Gaçka'da Mîrlivâ İzzetli Ahmed Paşa'ya ve Joviçe ve Sitorine ve Kurşoviçe nâhiyeleri ilerü gelürlere dahî Trebin'de

³⁶⁹ i'tâ-yı te'mînâtla İÜ: te'mînât verilüb AZ.

³⁷⁰ gönderildi. İÜ: gönderilmiştir. AZ.

³⁷¹ inkıyâd İÜ: itâ'at AZ.

³⁷² nâhiyenin meb'ûsları İÜ: - AZ.

³⁷³ mu'âmele-yi lâzimeyi hâvî İÜ: - AZ.

³⁷⁴ bazı mütâla'âtı mütezammın olmağın İÜ: - AZ.

³⁷⁵ ve tezbîr İÜ: - AZ.

³⁷⁶ olunan İÜ: olunmuş olan AZ.

³⁷⁷ vererek İÜ: koyarak AZ.

³⁷⁸ - İÜ: ittihaz AZ.

Mehmed Paşa'ya gelerek bir iki güne kadar cümlesi tarafımıza bi'l-vürûd ibrâz-ı itâ'at edecekleri derkâr ise de bunlar cerâ'im-i sâbıklarını bi'l-i'tirâf bir takım vâhî ve is'âfî kânûnu münâfî şeyler rica ettiklerinden³⁷⁹ ve bu da meclis-i livâda müzâkerât-ı lâzime icrâsına mevkûf bulunduğundan nevâhi-i merkûmeden şimdilik Benat Nâhiyesi'nin ilerü gelür beş kişi bu kere Mostar'a i'zâm kılınmış ve kusûrları dahî lâyıkiyla ısındırılıb emniyet-i kâmile hâsıl ettirdikten³⁸⁰ sonra takım takım Mostar'a gönderileceği derkâr bulunmuştur. Kendülerine teba'iyet ettirmiş oldukları karye ve yaftalar ahâlîlerinin bunlardan ma'dûd tutulup tutulmaması menût-ı re'y-i âlileri olduğu gibi nevâhi-i mezkûre sûret-i inzibâtının tamamen icrâsı keyfiyâtının bir hüsn-i kalıba ifrâğ olunması için bu bâbda hâtır-ı âcizâneme hutûr eden husûsâtın³⁸¹ ber-vech-i âtî bend bend beyânına ibtidâr olunur.

Birinci bend Benat Nâhiyesi ahâlîsinin şekâvette buldukları müddette kendilerine teba'iyet eden³⁸² Balka ve Miroşa ve Bilatofça ve Bukoviç yaftalarının bazı haneleri esnâ-yı muhârebede yanmış ve ekser ekin ve çayırıları dahî telef olmuş olduğundan ve bu zarara sebep dahî mücerred Benatlılar olup bu keyfiyete kendüleri de mu'terif bulunduğundan sene-i âtiye vakt-i hasadına kadar elinde hiç idâreleri³⁸³ kalmamış ve i'âneye vücûhla muhtâc bulunmuş olan ahâlîyi Benatlılar idare eylemesi ve mezkûr yaftalar Bileke'ye daha garîb ve civâr bulunduğundan³⁸⁴ Bileke'ye ilhâkıyla Benat'tan tefrîk olunması ve bir de ber-vech-i muharrer mezkûr yaftalar ahâlîlerinden muhtâc-ı i'âne olanlarının Benatlılara beslettirilmesi beynlerine nev'an-mâ tezâd ve tefrîka düşmesine bir sebep olacağı ve bu hâlin hâlen ve istikbâlen âsâr-ı muhasenâti görüleceği mütâla'a olunmasıyla husûsî mezkûr nezd-i âlilerinde dahî tensîb bulunduğu halde merkûmların ol müddet içinde idârelerine lüzûm görünecek zehâyir nasb ve ta'yîn buyrulacak Benat müdürü ma'rifetiyle tevzi' ve istihsâl olunup Bileke Kazası müdürüne irsâl ve ol dahî meclis-i

³⁷⁹ şeyler ricâ ettiklerinden İÜ: iltimâslardan hâlî olmadıklarından AZ.

³⁸⁰ hâsıl ettirdikten İÜ: istihsâl eyledikten AZ.

³⁸¹ husûsâtın İÜ: keyfiyâtın AZ.

³⁸² eden İÜ: etmiş oldukları AZ.

³⁸³ idareleri İÜ: idaresi AZ.

³⁸⁴ bulunduğundan İÜ: bulduklarından AZ.

kaza ma'rifetiyle sâlifü'z-zikr ekinleri telef olmuş eşhâsı celb ile i'tâ eylemesi hususunun dahi³⁸⁵ ta'ahhüd ettirilerek yedlerinden sened alınması,

[27] İkinci bend Bilatofça ve Balka ve Miroşa yaftalarının Papası Simo dahi beraber Mostar'a gönderildiğinden³⁸⁶ beriki nâhiyeler hakkında olunacak müsâ'adâttan hissedâr olmaları lâzımdır.³⁸⁷ Fakat bunların Benat'tan³⁸⁸ tefrîk ve Rodine Nâhiyesi'ne ilhâk ve müstakillen bir müdürlük teşkîliyle³⁸⁹ idareleri kazâ-yı mezkûr müdürüne ihâle olunmasında muhassenât-ı adîde görülür.

Üçüncü bend nevâhi-i merkûmeden ibtidâ dahîl-i dâire-i itâ'at olan Benat Nâhiyesi ahâlîsine tarafımızdan verilen te'mîn-nâmede sûretâ kendülerine medâr-ı izdiyâd şevk-i ra'yyet ve nevâhi-i sâire ahâlîsine mûcib-i gayret olmak ve ma'nen dahî esnâ-yı şekâvetlerinde ve hengâm-ı muhârebede hedm u ihrâk ve itlâf olan hane ve sâireyi tazmîn ettirmek garazıyla iddi'âsına kıyâm edecekleri i'âne makâmına kâ'im olub böyle şeyler talebine yol bırakılmamak emeliyle nâhiye-i mezkûrenin³⁹⁰ iki senelik husûlü mûte'assir olduğu derkâr olan vergilerinin kendülerine terk olduğu münderic olub bu dahî icrâ olunacak müzâkerâta muhterik olan hâneler tazmînâtına kalkışacak olurlar ise vergilerinin³⁹¹ afvı işte bunun³⁹² için olduğu keyfiyâtı kelimât-ı münâsibe ile beyân buyurulması,

Dördüncü bend Benat Nâhiyesi dâhîlinde kâ'in Velmiye nâm mahalde eşkiyânın yakmış oldukları metîn ve³⁹³ müstahkem kulenin yerine iki bölük asâkir-i nizâmiye ile yüz nefer asâkir-i muvazzafayı istî'âb edecek kışla şeklinde bir adet kulenin inşası ve derûnuna mikdâr-ı vâfî cephane koyacak bir mahal ile bir iki sahrınc ve bir bâb erzâk anbarının ve sekiz on hayvan alur ahurın yaptırılması lâzım geleceğinden bunun mesârif-i vâkı'ası kâmilen cânib-i mîrîden tesviye olunacağı

³⁸⁵ dahi İÜ: meclis-i müzâkerede dermiyân olunub bunlara AZ.

³⁸⁶ Mostar'a gönderildiğinden İÜ: oraya gönderilmiş idüğünden AZ.

³⁸⁷ müsâ'adâttan hissedâr olmaları lâzımdır İÜ: müsâ'adât iş bu yaftalar hakkında dahi bi-temâmihâ icrâ ve AZ.

³⁸⁸ Benat'tan İÜ: mezkûr Benat Nâhiyesi'nden AZ.

³⁸⁹ teşkîliyle İÜ: teşkil ettirilerek AZ.

³⁹⁰ mezkûrenin İÜ: mezkûrun AZ.

³⁹¹ vergilerinin İÜ: verginin AZ.

³⁹² bunun İÜ: bu husus AZ.

³⁹³ metîn ve İÜ: - AZ.

derkâr ise de kereste ve kireç misillü malzemesiyle iktizâ eden amelenin bir aya kadar bunların³⁹⁴ tedârik etmesi,³⁹⁵

Nâhiye-i mezkûre³⁹⁶ bundan böyle bir müdürlük i'tibâr olunacağından buraya ibtidâ-yı emirde dirâyvetli ve müstakîmü'l-etvâr bir³⁹⁷ müdürün nasb olunması ve mûmâ ileyhî ma'yyetinde bulunacak zabtiye neferâtıyla icâbı takdîrinde kullanılacak asâkir-i muvazzafa altı mâhda bir def'a değişmek üzere münâsib kazalar yani Mostar ve İstoloça ve Liyoboşka ve Foyniçe ve Dumna Kazaları ahâlî-i müslimesinin ehl-i urz gürûhundan müretteb olup ve ber-mûcib-i irâde-i seniyye bunların mugâyir-i rızâ-yı âlî bir güne harekette bulunmayacaklarına dâir kavî küfelâya rabt ve tevsîk kılınması ve şâyet o makûle taksîrâtı vukû'unda sâhib-i cinâyet ele geçmez ise mücâzâtı kendülerine aynen icrâ olunacağından başka bir türlü zarar u ziyân iddi'â eden olur ise onun dahî kendülerine tazmîn ettirilüb her halde mes'ûl olacaklarını küfelâya etrâfiyla tefhîm kılınması,

Beşinci bend, ta'yîn olunacak müdüre dahî nâhiye-i mezkûrede bir³⁹⁸ meclis ile iş görecek bir konak³⁹⁹ lâzım olmasıyla⁴⁰⁰ mezkûr Velmiye ise nâhiyenin vasatgâhı⁴⁰¹ olarak mezkûr kulenin dâiresi ittisâlinde bir bâb⁴⁰² hükûmet konağıyla bir bâb meclis inşâsı lüzûmu da derkârdır.

Altıncı bend, ikinci bendde beyân olunduğu üzere Rodine Nâhiyesi'nin Bileke Kazası nâmına tebdîl ve mezkûr yaftaların ilhâkıyla müceddiden bir müdürlük teşkîli keyfiyetine dâir diğer nemîka⁴⁰³ ile beyân olunan mahallin dahî istihsâl-i emr-i muhâfazasıyla esbâb-ı ma'mûriyyeti gösterildiği vechile teferru'âtından olmak üzere mezkûr Benat ile Bileke arasında vâki' tarîkin te'mîni Bilatofça Karyesi'nde yirmi nefer panduru barındıracak⁴⁰⁴ mertebede orada muhterik İslâm hanelerinden

³⁹⁴ bunların İÜ: nâhiye-i mezkûre ahâlisi ma'rifetiyle AZ.

³⁹⁵ etmesi İÜ: olunması husûsunun dahi olunacak mukâveleye derc kılınması AZ.

³⁹⁶ mezkûre İÜ: mezkûr AZ.

³⁹⁷ - İÜ: nefer AZ.

³⁹⁸ bir İÜ: teşkil edeceği AZ.

³⁹⁹ konak İÜ: mahal AZ.

⁴⁰⁰ olmasıyla İÜ: olmakla AZ.

⁴⁰¹ nâhiyenin vasatgâhı İÜ: nâhiye-i mezkûrun vasatında AZ.

⁴⁰² bâb İÜ: aded AZ.

⁴⁰³ nemîka İÜ: varaka AZ.

⁴⁰⁴ barındıracak İÜ: isti'âb edecek AZ.

münâsib biri ta'mîr [28] ve karakolhane ittihâzına mütevakkıftır. Dördüncü ile⁴⁰⁵ beşinci bendlerde gösterildiği vechile Benat Nâhiyesi'nde yapılacak kule misillü Joviçe Nâhiyesi vasatında⁴⁰⁶ tıpkı onun gibi bir bâb kule ve yanında hükûmet konağının inşâsıyla oraya da bir münâsib müdür⁴⁰⁷ irsâli ve istihdâm olunacak asker ve zabtiyenin kefâlete rabt ettirilmesi,

Bâlâ-yı bendlerde Mostar'a gönderildiği beyân olunan ma'lûmü'l-esâmî papas ve sâ'ir Benat Nâhiyesi'nin en ilerü gelürlerinden ve nevâhi-i âsiye-i sâireye dahî şimdiye kadar iş öğretip ta'lîm-i fesâd edenler zümresinden olup bunların meclis-i livâda görülecek vergi mâddesiyle⁴⁰⁸ husûsât-ı sâ'ireleri kararlarının bir müddetcik imtidâd ettirildiği halde nevâhi-i ma'lûme ahâlîsi içlerinde icrâ-yı mefsedet edecek kimse⁴⁰⁹ kalmayacağından gösterdikleri rû-yi⁴¹⁰ itâ'atleri sâbıklarda olduğu gibi sahte nümâyîş olsa dahî bi't-tab' bi'l-âhare sıhhate munkalib olacağı gibi nevâhi-i⁴¹¹ sâire ahâlîlerinde görülen vuhûşet dahî mahv u zâ'il olmasını mücib ve dördüncü bendde muharrer olan mevâddın bi's-suhûle sûret-i pezîr olmasını müstevcib olacağı mâhiyet-i rütbe-i bedâhettir. Ancak Mostar'da müddet-i ikâmetlerinde pek ziyâde sıkıştırılıp nefret ve nedâmet-i ârıza olacak râddede mu'âmele gösterilmeyerek ve biraz vakit rehin olduklarını bildirilmeyerek işlerinin hitâm bulmadığını vesîle idüb ikna' edilecek sûretle tevkîfleri muhsenât-ı adîdeyi müstelzim olduğunu⁴¹² ihtâra ibtidâr kılındı.

[KARADAĞ REİSİ'NİN DÜVEL-İ MÜTEHABBE KONSOLOSLARINA GÖNDERDİĞİ TAKRİR]

Bu esnâda re'îs-i cebel-i siyah tarafından İşkodra'da bulunan düvel-i mütehâbbe konsoloslarına irsâl olunan bir kıt'a takrîrin sûreti zîrde terkîm kılındı.

Sûret-i takrîr-i mezkûr

⁴⁰⁵ ile İÜ: ve AZ.

⁴⁰⁶ - İÜ: dahi AZ.

⁴⁰⁷ müdür İÜ: müdürün AZ.

⁴⁰⁸ mâddesiyle İÜ:ve AZ.

⁴⁰⁹ kimse İÜ: kimseleri AZ.

⁴¹⁰ gösterdikleri rû-yi İÜ: ibrâz ettikleri AZ.

⁴¹¹ nevâhi-i İÜ: nâhiye-i AZ.

⁴¹² olduğunu İÜ: olacağından AZ.

Alafranga Haziran'ın yirmi yedisinde Podgorice Nâhiyesi'nden beş yüz kişi⁴¹³ çıkıp bizim mülklerimiz var diyerek hudûdumuzu tecâvüz ile beş altı giyâh tepelerini⁴¹⁴ ve dört bâb kulübeyi⁴¹⁵ ihrâk bi'n-nâr ederek Karadağlıların üzerine dahî silah atarak beynlerinde bir kavga zuhûr etmiş ve Karadağlılardan yedi kişi yaralanarak bir neferi dahî telef olmuş ve merkûmûn İşkodra Mutasarrıfı'nın emriyle gelip bu hareketleri ettiklerini beyân eylediler ve bu esnâda kapudanlarımdan bir bana haber verdiği gibi Kurbanîç müslümanları gelip Grahova'da on bir hane ihrâk ettikten başka⁴¹⁶ buğday ve kokoroz⁴¹⁷ tarlalarını harâb ettiler. Bu misillü müte'addid gavgaların ve mükedder vukû'âtın meni için sizlere ricâ ederim ki İşkodra Mutasarrıfı Abdi Paşa hazretleriyle⁴¹⁸ tarafınızdan birer komiser ve benim tarafımdan dahî bir me'mûr nasb olunarak münâza'un fih olan mahallere birlikte gönderilüb⁴¹⁹ hukûk-ı tarafeyni tefrik eylesünler. Karadağ'ın tahdîd-i hudûd mâddesi⁴²⁰ tekâmül oluncaya kadar mahall-i mezkûrun hâsılâtı sizlere teslîm olunub ba'dehû bir mülk sâhibine isâbet edecek hisseyi taksîm etmeyi münâsib görürüm. İşte⁴²¹ komşular ile⁴²² iyi geçinmekliği ne derece⁴²³ arzu ettiğimi îfâde-i vâkı'am⁴²⁴ delîl-i kâfidir.

Reis-i mûmâ ileyhın bu takdîri yolunda ise de kendi emr ve ta'lîmiyle berü tarafta dağlunun Müslümanlara⁴²⁵ ikâ' eyledikleri⁴²⁶ hasâret ve gasb eyledikleri devâbb ve mevâşî ve katl u i'dâm eyledikleri islâmlar⁴²⁷ vâsıl-ı rûtbe-i gâyet iken on adet ot yığıntısıyla üç beş bâb⁴²⁸ kulübenin yanmasıyla böyle feryâd ve ecnebî me'mûrlarına yaygara idüb kendülerinden istimdâd edişi dahi cümle-i desâyis ve

⁴¹³ - İÜ: kadar AZ.

⁴¹⁴ giyâh tepelerini İÜ: ot yığıntısı AZ.

⁴¹⁵ kulübeyi İÜ: kulube AZ.

⁴¹⁶ başka İÜ: sonra AZ.

⁴¹⁷ mısır

⁴¹⁸ hazretleriyle İÜ: ile sizin AZ.

⁴¹⁹ gönderilüb İÜ: gidilüb AZ.

⁴²⁰ hudûd mâddesi İÜ: hudûdu AZ.

⁴²¹ işte İÜ: - AZ.

⁴²² - İÜ: ne derece AZ.

⁴²³ ne derece İÜ: - AZ.

⁴²⁴ vâkı'am İÜ: vâkı'a-i âcizânem AZ.

⁴²⁵ müslümanlara İÜ: - AZ.

⁴²⁶ eyledikleri İÜ: ettikleri AZ.

⁴²⁷ eyledikleri İslamlar İÜ: ettikleri Müslümanlar AZ.

⁴²⁸ bâb İÜ: - AZ.

şeytânâttan neş'et idüb bunca habâsetlerine karşı münâza'un fih olan böyle bir yerin hâsılâtı için bu sûretle sızlanması büyük ayıbdır [29] deyüb kabadâilik etmekden ise mülk ü milletin istifâde edeceği vechile hukûk-ı teb'a zîr-destânın vikâyesi yolunda sarf-ı efkâr ve belki en zaîf ve fakîr bir adamın pek ufak hakkının muhâfazasına bezli iktidâr edilmek lâzım iken Hersek cihetinde serhad-nişîn olan ahali ve teb'a-i mutî'a-i devletin bunca telefât ve zâyî'âtları me'mûrînin bekâ-yı câh ve ikbâl için olan efkâr ve nazar-ı bîkaydîleri altında mahv ve hebâ olub gitmiştir.⁴²⁹

[NİKŞİKLİLER İLE KARADAĞLILAR ARASINDA CEREYAN EDEN ÇAYIR MÜNAKAŞASI]

Nikşik Kasabası civârında bulunan Bukroniçe ve Şiroka Uluça ve İslano nâm mahallerde vâki' çayırlar ez-kadîm Nikşik ahâlîsinin eyâdi-i tasarrufunda iken yetmiş beş senesi evâ'il-i temmuzunda Nikşik sahrâsından⁴³⁰ cereyân eden nehrin taşmasından⁴³¹ gidip biçemedikleri çayırları dağlu gelip biçtiğinden⁴³² Nikşik ahâlîsi dahi⁴³³ Hersek Mutasarrıfı Vâsıf Paşa ile politika me'mûru Şefik Bey'e mazbata-i umûmî takdîmiyle tedâbîr-i indifâ'iyyesinin istihsâlini istid'â eylediler. Mevrûd cevâbnâmede kemâl-i tefekkür ile kuvveden fi'le ihrâca muvaffak oldukları tedbîr şöyle oluyor ki:⁴³⁴ bu çayırlar Karadağ hudûdu dâiresinde olmadığı halde âdeta dağlu⁴³⁵ haydutluk sûretiyle biçmekte olduğu anlaşıldığından bu sûrette müdâhale-i vâki'anın⁴³⁶ mahallince men' u def'i çâresinin istihsâli husûsu müşârun ileyhimâ⁴³⁷

⁴²⁹ ecnebî me'mûrlarına yaygara idüb kendülerinden istimdâd edişi dahi cümle-i desâyis ve şeytânâttan neş'et idüb bunca habâsetlerine karşı münâza'un fih olan böyle bir yerin hâsılâtı için bu sûretle sızlanması büyük ayıbdır deyüb kabadâilik etmekden ise mülk ü milletin istifâde edeceği vechile hukûk-ı teb'a zîr-destânın vikâyesi yolunda sarf-ı efkâr ve belki en zaîf ve fakîr bir adamın pek ufak hakkının muhâfazasına bezli iktidâr edilmek lâzım iken Hersek cihetinde serhad-nişîn olan ahali ve teb'a-i mutî'a-i devletin bunca telefât ve zâyî'âtları me'mûrînin bekâ-yı câh ve ikbâl için olan efkâr ve nazar-ı bîkaydîleri altında mahv ve hebâ olub gitmiştir. İÜ: yaygara edişine ta'accüb olunur. AZ.

⁴³⁰ Nikşik sahrâsından İÜ: sahrâ-yı Nikşik'ten AZ.

⁴³¹ - İÜ: Nikşikliler AZ.

⁴³² biçemedikleri çayırları dağlu gelip biçtiğinden İÜ: biçmeleri biraz te'ehhur ettiği cihetle öte taraftan Karadağlılar gelip mezkûr çayırları biçmiş olduğu münâsebetiyle AZ.

⁴³³ dahi İÜ: - AZ.

⁴³⁴ gidip biçemedikleri çayırları dağlu gelip biçtiğinden Nikşik ahâlîsi dahi Hersek Mutasarrıfı Vâsıf Paşa ile politika me'mûru Şefik Bey'e mazbata-i umûmî takdîmiyle tedâbîr-i indifâ'iyyesinin istihsâlini istid'â eylediler. Mevrûd cevâbnâmede kemâl-i tefekkür ile kuvveden fi'le ihrâca muvaffak oldukları tedbîr şöyle oluyor ki: İÜ: gönderdiler. Cevâblarında AZ.

⁴³⁵ Dağlu İÜ: Karadağlı AZ.

⁴³⁶ müdâhale-i vâki'anın İÜ: şu müdâhalenin AZ.

⁴³⁷ - İÜ: Vâsıf Paşa ve politika me'mûru Şefik Bey AZ.

tarafından Nikşiklilere bildirilmiş ise de şu cevâb-ı vâcibü't-tâ'ah ve teşyî' u itâbın sudûr-ı ahaliye şifâ-bahş olacak bir yeri görülememiştir.⁴³⁸

Çünkü onu mülâhaza ile ma'lûmdur ki bir buçuk seneden berü dağlı ile muhârib olan Nikşiklilerin dağlunun iş bu çayır müdâhalesinin men'u ref'ine kudretleri olsa onlar kat'â mürâca'at ve istîzân gibi şeylere tenezzül etmeyüb derhal îcâbına teşebbüs ederler idi. Ancak kendülerinin kuvvetleri kalmadığından bu hususta olabilecek teşebbüsât-ı mahalliye bir güne fâideyi müfîd olamayacağından çaresinin istihsâli için Mutasarrıf Paşa ile Politika me'mûru Şerif Bey Efendi'ye mürâca'at ettiler. Hiç olmaz ise biraz giyâh ile on bâb kulube hakkında reîs-i cebelin düvel-i ma'lûme konsoloslarına verdiği beyânnâmeye taklîd edemediler ise bari cebel reîsine protesto kılıklı bir mektûb dahi yazmayub da bîçâre Nikşiklilere bu vechile cevâb ile paymâl olmalarına vaz'-ı imzâ-yı rıza edişleri tahsîn olunur şey değildir.⁴³⁹

[BENAT VE JOVIÇE NAHİYELERİNDEN ALINACAK SENEDLERİN NETİCE VERMEYECEĞİ HAKKINDA]

Gûya dâire-i itâ'ate alınmış olunan Benat ve Joviçe nâhiyeleri iş erleri tarafından alınacak sened ve taraf-ı mutasarrıfiden verilecek buyruldu vesâyâ-yı⁴⁴⁰ kumandânî vechile kaleme alınmış ise de Joviçe ve Benat nâhiyeleri derûnlarında⁴⁴¹ muceddiden kule ve ebniye-i sâire inşâsıyla⁴⁴² asker ikâme olunması husûsuna

⁴³⁸ vâcibü't-tâ'ah ve teşyî'u itâbın sudûr-ı ahaliye şifâ-bahş olacak bir yeri görülememiştir. İÜ: sudûr ahaliye şifâ-bahş olamamıştır. AZ.

⁴³⁹ Çünkü onu mülâhaza ile ma'lûmdur ki bir buçuk seneden berü dağlı ile muhârib olan Nikşiklilerin dağlunun iş bu çayır müdâhalesinin men'u ref'ine kudretleri olsa onlar kat'â mürâca'at ve istîzân gibi şeylere tenezzül etmeyüb derhal îcâbına teşebbüs ederler idi. Ancak kendülerinin kuvvetleri kalmadığından bu hususta olabilecek teşebbüsât-ı mahalliye bir güne fâideyi müfîd olamayacağından çaresinin istihsâli için mutasarrıf paşa ile politika me'mûru Şerif Bey efendiye mürâca'at ettiler. Hiç olmaz ise biraz giyâh ile on bâb kulube hakkında reîs-i cebelin düvel-i ma'lûme konsoloslarına verdiği beyânnâmeye taklîd edemediler ise bari cebel reîsine protesto kılıklı bir mektûb dahi yazmayub da bîçâre Nikşiklilere bu vechile cevâb ile paymâl olmalarına vaz'-ı imzâ-yı rıza edişleri tahsîn olunur şey değildir. İÜ: Çünkü Nikşiklilerin def'-i müdâhaleye kudretleri olsa onlar kat'ıyyen istîzân etmez idi. Ancak Nikşiklilerin bu hususta olacak teşebbüsâtı bir güne fâ'ideyi müfîd olamayacağından çâresini hükûmet ve politika me'mûrundan aradılar. Bunlar hiç olmaz ise birer beyânnâme ile re'îs-i cebele ve herbir konsolosa bildirmek lâzım iken Nikşiklilere bu vechile cevâb verişleri tahsîn olunur şey değildir. AZ.

⁴⁴⁰ vesâyâ-yı İÜ: ta'lîmât-ı AZ.

⁴⁴¹ ve Benat nâhiyeleri derûnlarında İÜ: derûnunda AZ.

⁴⁴² ebniye-i sâire inşâsıyla İÜ: Benat nâhiyesinde Velmiye kulesinin inşâ ve ta'mîriyle AZ.

istekleriyle bir türlü⁴⁴³ muvâfakat edemeyen⁴⁴⁴ nevâhi meb‘ûslarına⁴⁴⁵ ibrâm u ilhâh kılınur⁴⁴⁶ ise gûyâ kendülerine gereği gibi ürküntülük geleceği anlaşıldığından sâlifü’l-beyân nâhiyeler hudûtlarına yakın münâsib mahallerde o misillü kuleler inşâsında taraflarından icâb eden mu‘âvenetde kusur etmeyecekleri fikrasının dercine kadar ahz-ı muvâfakat kılındığını Şefik Bey kumandan paşaya⁴⁴⁷ yazıyor ise de muharrir-i fakîre kalır ise bu nâhiyelerin hudûdlarına kule inşâsı hakkında sened ve buyruhdulara⁴⁴⁸ derc olunacak⁴⁴⁹ fıkra kuleler ile mezkûr nâhiyelerin efkâr-ı umûmiyesinin hulâsa-i arzusu vechile⁴⁵⁰ nâhiyelere bizim taraftan hatt-ı fâsıl tahdîd olunmak demektir. Bundan büyük hat olamaz. Bundan fazla bu nâhiyeler ahâlîsinin gösterdikleri⁴⁵¹ âsâr-ı mutâva‘atkârî nakş-ı ber-âb olub bu adamların senedleri şâyân-ı i‘timâd ve⁴⁵² i‘tibâr olmadığı misillü çünkü zaten bizce şuralar için icrâ olunan tedâbîr hâlen ve istikbâlen devletçe muzırr olması bu nâhiyeler halkının⁴⁵³ rûy-ı itâ‘at göstermeleriyle beraber kuvve-i kâfiye-i askeriye ile nâhiyelerine [30] girilüb devletçe yapılacak şeyleri yapıp bir daha ferce-yâb-ı⁴⁵⁴ tuğyân olamayacak⁴⁵⁵ sûretde silahlarını toplayarak lâzım olan yerlerine asker yerleştirmek vücûbu meydanda iken⁴⁵⁶ uzaktan nevâ-yı bârid ile işin bu sûret ve kalıplara dökülmesiyle⁴⁵⁷ mazarrat-ı hâliye ve istikbâle mütebeyyin ve zâhirdir.

[BENAT NAHİYESİ AHALİSİNDEN İTAATTEN AYRILMAYACAKLARINA DAİR ALINAN SENED]

Nevâhi-i mezkûre⁴⁵⁸ ahâlîsinden alınan sened sûretidir

⁴⁴³ istekleriyle bir türlü İÜ: bir türlü istekleriyle AZ.

⁴⁴⁴ edemeyen İÜ: edemeyeceklerini AZ.

⁴⁴⁵ meb ‘ûslarına İÜ: meb‘ûsları beyân ve i‘tizâr eylemeleri üzerine AZ.

⁴⁴⁶ kılınur İÜ: olunur AZ.

⁴⁴⁷ kumandan paşaya İÜ: - AZ.

⁴⁴⁸ sened ve buyruhdulara İÜ: senedlerine AZ.

⁴⁴⁹ olunacak İÜ: olunan AZ.

⁴⁵⁰ mezkûr nâhiyelerin efkar-ı umûmiyesnin hulâsa-i arzusu vechile İÜ: - AZ.

⁴⁵¹ gösterdikleri İÜ: göstermekte oldukları AZ.

⁴⁵² i‘timâd ve İÜ: - AZ.

⁴⁵³ halkının İÜ: halkı AZ.

⁴⁵⁴ ferce-yâb-ı İÜ: - AZ.

⁴⁵⁵ olamayacak İÜ: edemeyecek AZ.

⁴⁵⁶ yerleştirmek vücûbu meydanda iken İÜ: koyub da AZ.

⁴⁵⁷ sûret ve kalıplara dökülmesiyle İÜ: sûretle tutulmasıyla AZ.

⁴⁵⁸ mezkûre İÜ: âsiye AZ.

Bazı taraftan alınan tahrikât ve iğfâlâta mebnî bir müddetten berü rızâ-yı âli-i padişâhînin hilâfında olarak zuhûra gelen harekât-ı nâ-makbûlemizin affı sıfat-ı ra'iyetin mugâyiri hâlâtın terkiyle dâire-i itâ'atte sâbit-i kıdem olmaklığımıza mütevakkıf idüğü Hersek havâlisine me'mûr-ı mahsûs ta'yîn buyrulan⁴⁵⁹ ricâl-i Devlet-i 'aliyye'den sa'âdetlü Şefik Beyefendi hazretlerinin yedlerinde bulunan ta'lîmât-ı seniyye mücibince tarafımıza vukû'bulan teblîgâtan anladık ve aklımız başımıza gelüb gittiğimiz yolun çıkmayacağını bildik ve kemâ-kân ra'iyet-i saltanat-ı seniyyeyi kabûl eyledik. Veliyyü'n-ni'met-i âlem veliyyü'n-ni'met-i bî-ımtinânımız padişahımız efendimiz hazretlerinin kemâl-i merhamet ve şefkat-i âli-i mülûkâneleri iktizâsınca bunca kusûr ve isyânımızın afv buyurulmasından nâşî sâ'ir teb'a-i mutî'a misillü haklarımızda vukû'bulan müsâ'edât-ı celîleden dolayı arz-ı şükrâniyet ederek bundan sonra dâire-i itâ'at ve inkiyâddan çıkmayub metbû'u bulunduğumuz Devlet-i 'aliyye-i ebediyyü'd-devâma sadâkatten ayrılmayacağımıza ve şâyet isyân sûretinde bulunub da taraf-ı Devlet-i 'aliyye'den üzerimize asker sevk buyrulur ise terbiyelerimizi kendimiz da'vet etmiş olacağımızdan hiçbir vechile söyleyecek sözümüz olmayacağı gibi o yolda hazîne-i Devlet-i 'aliyye'ye vukû' bulacak mesarîfâtın cümlesi tarafımızdan te'diye ve tazmîn edeceğimize ve emvâl ve mürettebât-ı mîriyeden vergi ve a'sâr ve i'âne-i askeriye ve rüsûmâtın kâffesini nizâmı mücibince vakt u zamanıyla özr u bahâne serd etmeyerek îfâ edeceğimize ve i'âne-i askeriyyeyi nâhiyemizin beher nüfûs zükûrunun sıbyânıyla amel-mândesinden mâ'adâ kusûru için on beşer kuruşdan bi'l-hesab merbût olduğumuz kazamız mal sandığına teslîm ve çiftlik sâhiblerine i'tâsı lâzım gelen arâzî icârını dahî Dersa'âdette eyâletçe verilen karar vechile bizler dahî kabûl ederek ol vechile⁴⁶⁰ îfâ ve nâhiyemiz hudûdunda münâsib olan mahallerde inşâ kılınacak olan kulelerde işlemek üzere akçe ve ücretiyle tarafımızdan dahî kemâl-i hâhişle amele ve kereste ve sâire verilüb hitâmında derûnuna ikâme kılınacak pandurlar ile müttefikân⁴⁶¹ emr-i muhâfazaya gayret ve i'tinâ eyleyeceğimize ve içlerimizde bir güne müfsid ve uygunsuz ve edepsiz kimseler zuhûr eder ise bir dakika kabûl etmeyerek derhal tutup cânib-i hükûmete teslîm ve harekât-ı vâkı'asını haber vereceğimiz ve bundan böyle

⁴⁵⁹ buyrulan İÜ: buyrulmuş olan AZ.

⁴⁶⁰ vechile İÜ: sûretle AZ.

⁴⁶¹ müttefikân İÜ: müttefikâne AZ.

dahî cânib-i hükûmetten tebliğ buyrulacak kâffe-i irâde-i seniyyeyi padişâhînin bilâ tevakkuf güzelce infâz ve icrâsına çalışub asla ve kat'a hilâfında bulunmayarak her halde muvâfık-ı rızâ-yı padişâhî hâl u harekette bulunacağımıza bütün nâhiye ve her bir karye ahâlîsiyle bi'l-ittifâk müte'ahhid olduğumuzu müş'ir işbu sened-i âcizânemiz bi't-terkîm Hersek hükûmetine takdim kılındı.

[İTAATTEN AYRILMAYACAKLARINI BİLDİREN AHALİYE VERİLEN EMANNAME]

Nevâhi-i âsiye ahâlîsine verilen buyruldu sûretidir

Trebin Kazası dahîlinde kâ'in Joviçe ve Kurşoviçe ve Draçoviçe ve Sitorine nâhiyeleri papas ve kocabaşı ve ilerü gelirleri ve bi'l-cümle ahâlîsi inhâ olunur ki Hersek havalîsine me'mûr-ı mahsûs ta'yîn buyrulan⁴⁶² ricâl-i Devlet-i 'aliyye'den sa'âdetlu Şefik Bey Efendi hazretlerinin yedlerinde bulunan ta'lîmât-ı seniyye mûcibince taraflarınıza vâki' olan tebliğât üzerine bu def'a üftâde-i dâmân-ı⁴⁶³ emân olarak izhâr eylediğiniz teba'iyet ve itâ'atiniz kabûl ve şimdiye kadar vukû' bulan kusûrunuz afv olunarak sâ'r re'âyâ-yı mutî'a gibi nezd-i saltanat-ı seniyyede cümleiniz makbûl olmuştur. Bundan böyle sâye-i hazret-i padişâhîde esbâb-ı âsâyiş ve rahatınız⁴⁶⁴ istikmâline ve muhâfazanız sûretine gün be gün bakılıb ikmâl olunacaktır [31] ve eşkiyâ tarafından ve ahâlî cânibinden mugâyir-i rızâ-yı âlî hakkınızda bir güne zulm u te'addî vukû' bulubda vaktiyle cânib-i hükûmete ifâde-i hâl eylediğiniz halde derhal o makûle eşhâs tutulup bi'l-muhâkeme kânûnnâme-i hümayûn hükmünce icâbına bakılacaktır ve nezd-i Devlet-i 'aliyye'de sunûf-i teb'a-i sâdika müsâvâtta olduğundan taraf-ı eşref-i⁴⁶⁵ şâhânededen ihsân buyrulan imtiyâzât vechile kilise ve ma'bedlerinizden muhtâc-ı ta'mîr olanlarının emr-i ta'mîrini istid'â eylediğiniz halde usûl-i mer'iyyesi vechile icrâ-yı ta'mîrine ruhsat verilecektir ve karyeleriniz İslâm haneleriyle karışık olmadığı ve İslâm karyesinden işitilecek mertebede kurbiyeti bulunmamağı sûrette kiliselerinizde çan çalınmasına dahî muhâlefet olunmayacaktır ve te'diyesi müteretteb zimmetiniz olan vergi ve a'sâr ve

⁴⁶² buyrulan İÜ: buyrulmuş olan AZ.

⁴⁶³ dâmân-ı İÜ: - AZ.

⁴⁶⁴ rahatınız İÜ: istirahatınız AZ.

⁴⁶⁵ hazret-i İÜ: - AZ.

i'âne-i askeriye ve rüsûmât ve mürettebât-ı sâ'ire-i mîriyenizi kemâ fi's-sâbık mahallî mal sandığına teslim ve i'âne-i askeriyenizi nüfûs⁴⁶⁶ i'tibârıyla yani nâhiyenizin nüfûs-ı zükûrunun sıbyân ve amel-mândesinden başka kusûr nüfûsu için onbeşer kuruşdan bi'l-hesab merbût olduğunuz kaza mal sandığına te'diye eylemeniz lâzımeden olduğu gibi çiftlik sâhiblerine i'tâsı lâzım gelen arâzî icârı dahî Dersa'âdette eyâletçe her ne sûretle karar verilür ise tarafınızdan⁴⁶⁷ dahî ol vechile istîfâ olunacaktır. Binaen aleyh sizler dahî bundan sonra verdiğiniz sened mücibince her halde dâire-i itâ'atte bulunup bir daha isyân etmeyerek irâde-i seniyye-i padişahî vechile isbât-ı müdde'â-yı ra'ıyyetkâriye çalışsınız ve nâhiyeniz hudûdunda küşâd olunacak sancak-ı padişahî ile yapılacak karantinahaneye ve telgraf hat ve tellerine bir güne zarar ve ziyân etmeyüb bir kimseye dahî ettirmeyüb nâhiyeniz hudûdunda münâsib mahallere derdest inşâ olan kulede işlemek üzere amele ve îcâb eden kereste ve sâ'irenin ücret ve akçesiyle⁴⁶⁸ bunların muhâfazası zımında ikâme olunacak pandurlar ile bi'l-ittifâk emr-i muhâfazasına ve müdür ve meclis a'zâlarıyla ve baş kocabaşılarınız ile bi'l-ittihâd her bir umûr-ı mehâm-ı saltanat-ı seniyyenin hüsn-i ru'yet ve tesviyesine ve bâlâda zikr olunan vergi ve mürettebât-ı sâ'ire-i mîriyenin vakt u zamanıyla edâ ve te'diyesine i'tinâ ve dikkat eyleyüb zerre kadar ra'ıyyetten çıkmayarak bu kere dahî hakkınızda bîderiğ ve şâyân buyrulan merhamet ve atıfet-i celîle-i hazret-i padişahînin edâ-yı şükranıyetiyle meşgûl olup bundan böyle içlerinizde fenâ ve uygunsuz ve müfsid adamlar zuhûr eder ise kabûl olunmayarak icrâ-yı gûşmâl ve te'dib ve terbiyelerine bakılmak için derhal tutup cânib-i hükûmete teslim ve keyfiyeti ihbâr eylesiniz.

[NAHIYELER İÇİN ALINAN TEDBİRLERİN BİR FAİDESİ OLMADIĞI HAKKINDA]

Nevâhi meb'ûslarından⁴⁶⁹ alınan sened-i nâ-makbûlde üzerlerine asker sevkini intâc eder nevâhi halkının isyânları vukû'bulur ise askerin masrafını te'diye

⁴⁶⁶ nüfûs İÜ: - AZ.

⁴⁶⁷ tarafınızdan İÜ: taraflarınızdan AZ.

⁴⁶⁸ - İÜ: i'tâsıyla AZ.

⁴⁶⁹ nevâhî meb'ûslarından İÜ: nevâhîden AZ.

ettirmek kaziyesi ta'ahhüd altına alınması⁴⁷⁰ gibi re'y-i sakîm görülmemiştir.⁴⁷¹ Zîra yakında⁴⁷² beyân kılınacağı vechile bu nâhiyeler halkının tekrâr be-tekrâr vukû'a geldiği⁴⁷³ bu müdde'âmızı isbâta kâfi olan şekâvet ve tuğyanları üzerine te'dîb ve gûşmâlleri için sevk olunan askerinin⁴⁷⁴ değil bütün masrafını vermek⁴⁷⁵ yalnız endah olunan kurşun esmânını bile⁴⁷⁶ vermeye hiçbir zaman muktedir olmadıkları gibi ateş-i tuğyanları itfâ ile dâire-i itâ'ate alındıktan sonra siz şöyle bir sened vermiş idîiniz, ta'ahhüd tahtında bulunan⁴⁷⁷ masrafını veriniz diyerek bir söz bile cereyân etmedi, demek oldu ki şu tedbîrin asla bir fâ'idesi olmadı.

Taşlıca Kazası'nda kâ'in Oğraniçe mevki'inde bulunan asâkir-i ihtiyâtiye üzerine Derbenak tarafından külliyetli eşkiyâ gelerek yetmiş altı senesi Muharreminin yirmi dokuzuncu Pazar günü hücum ve neferât-ı merkûmeyi⁴⁷⁸ dört taraftan sararak⁴⁷⁹ bir haylüce muhârebe olmuş ve neferât-ı merkûme yirmi dört kişiden ibâret ve düşman bunların sekiz on misli olmak cihetle⁴⁸⁰ nihâyet neferât-ı merkûmenin yirmisi nûş-i şerbet-i şehâdet [32] ve dört neferi semt-i selâmete avdet etmiştir. Eşkiyanın bu maksadı hâsil⁴⁸¹ olduktan sonra Derbenak semtine çekilüb⁴⁸² gitmiştir. Bundan başka nehr-i Tara derbendinde Kürköpük Tara ve Licianiye nâmât mevki'lere diğeri bir takım usât gelerek ahâlî-i islâm üzerine hücum ile cenge kıyâm ve İslâm tarafından⁴⁸³ mukâvemet ve mukâbeleye fevka'l-âde gayret ve ikdâm edilmiş ise de çünkü tâ'ife-i eşkiyâ bu yerlerde bulunan⁴⁸⁴ nüfûs-ı islâmiyenin birkaç katı ziyâde gelmiş olduklarından Müslümanların mevcûd bulunan eşyâ ve hayvanâtını gasb u gâret ve büyü-ü mevcûde ihrâk olunduktan sonra eşkiyâ-yı

⁴⁷⁰ masrafını te'diye ettirmek kaziyesi ta'ahhüd altına alınması İÜ: masrafının te'diyesini nâhiyeye ta'ahhüd ettirmek AZ.

⁴⁷¹ re'y-i sakîm görülmemiştir. İÜ: saçma ve sakîm re'y görülmemiştir. Mütâla'asız yapılan şeyler böyle olur. AZ.

⁴⁷² yakında İÜ: âtîde AZ.

⁴⁷³ be-tekrâr vukû'a geldiği İÜ: vukû'u AZ.

⁴⁷⁴ sevk olunan askerinin İÜ: gönderilen asâkir-i şâhânenin AZ.

⁴⁷⁵ vermek İÜ: - AZ.

⁴⁷⁶ bile İÜ: - AZ.

⁴⁷⁷ ta'ahhüd tahtında bulunan İÜ: - AZ.

⁴⁷⁸ merkûmeyi İÜ: merkûme AZ.

⁴⁷⁹ sararak İÜ: sarılarak AZ.

⁴⁸⁰ cihetle İÜ: cihetiyle AZ.

⁴⁸¹ eşkiyanın bu maksadı hâsil İÜ: Eşkiya-yı merkûme bu maksadına nâ'il AZ.

⁴⁸² çekilüb İÜ: - AZ.

⁴⁸³ islâm tarafından İÜ: taraf-ı islâmdan AZ.

⁴⁸⁴ yerlerde bulunan İÜ: yerlerdeki AZ.

merkûme yine kendi diyar-ı nekbet kararlarına⁴⁸⁵ avdet eylemiş ve bu⁴⁸⁶ muhârebede eşkiyânın gerçi⁴⁸⁷ biraz telefâtı var ise de ahâlî-i müslimeden⁴⁸⁸ zukûr ve inâs ve sıbyândan birçok⁴⁸⁹ şehîd olduğunun haberi Taşlıca'ya erişince⁴⁹⁰ müdür ve a'zâ-yı meclis-i belde ve hanedân-ı sâ'ire derhal ihzâr edebildikleri asker⁴⁹¹ ile imdâda pûyân oldular ise de⁴⁹² eşkiyâ hudûd-ı cebeli geçip semt-i selâmeti bulmuş olduğundan Taşlıcalılar beyhûde yorulmuşlardır. Binâberîn tedâbîr-i mahalliye bir akçe yerini tutmadığı rehin-i rütbe-i sübût ve bedâhet bulunmuştur.

İşbu vukû'ât-ı⁴⁹³ mükedderenin fezlekesi bundan ibâret ise de bunun tafsîlâtı mahallinden gelen mazbatada münderic olmağla⁴⁹⁴ bir sûretini derc ve izbâr ettim.⁴⁹⁵

[İTAAT ETTİKLERİNİ BİLDİREN AHALİNİN TEKRAR İSYAN ETMESİ]

Sûret-i mazbata-i mezkûre

Bundan beş gün mukaddem bâ-mazbata arz u beyân olunduğu üzre Taşlıca Kazası'nda nehr-i Tara boyunda kâ'in Oğrañçe ve Kürköpük Tara ve Bitine mevki'lerinde bulunan kazâ-i mezkûr⁴⁹⁶ ahâlîsinden ihtiyât askeri ve karyeteyn-i mezkûreteyn bi'l-cümle sekenesi üzerine eşkiyâ-yı menhûsenin muhâcemesi haberi geldiği anda kasaba ve kazamızda harb ve darbe muktedir bulunan ahâlîsini istishâb ile zikr olunan mahallere koşarak azîmet olunmuş ise de muhârebeyi yetişemeyüb eşkiyâ-yı merkûme karşı tarafa geçmiş bulduklarından bizler dahî ahâlî-i merkûme ile orada üç gün meks u ikâmet ederek⁴⁹⁷ neferât-ı merkûmeye iktizâ eden

⁴⁸⁵ kendi idyar-ı nekbet kararlarına İÜ: - AZ.

⁴⁸⁶ bu İÜ: iş bu AZ.

⁴⁸⁷ gerçi İÜ: - AZ.

⁴⁸⁸ - İÜ: birkaç nefer AZ.

⁴⁸⁹ sıbyândan birçok İÜ: sıbyan AZ.

⁴⁹⁰ erişince İÜ: vürûdunda AZ.

⁴⁹¹ asker İÜ: kadar adamlar AZ.

⁴⁹² oldular ise de İÜ: olduysalar da gürûh-ı AZ.

⁴⁹³ işbu vukû'ât-ı mükedderenin İÜ: ve'l-hâsıl bu vak'a-i AZ.

⁴⁹⁴ fezlekesi bundan ibâret ise de bunun tafsîlâtı mahallinden gelen mazbatada münderic olmağla İÜ: izâh ve tafsîline girişmek istemez isem de vukû'âtın tamamı tamamına olarak nîk u bed ahvâlin subt-i sahîfe-i beyân etmek meşreb-i âcizânemce ferîzadan olduğundan şu hâlât-ı müte'ellimenin dahî tafsîlâtına ibtidâr ve buna dâir Taşlıca meclisinden Hersek mutasarrıflığına mevrûd mazbatanın AZ.

⁴⁹⁵ ettim İÜ: ederim AZ.

⁴⁹⁶ mezkûr İÜ: mezbûr AZ.

⁴⁹⁷ ederek İÜ: olunarak AZ.

ta'yinat ve sâ'irenin yetiştirilmesi⁴⁹⁸ için Taşlıca Kasabası'na⁴⁹⁹ avdet-i âcizânemiz vukû'bulmakla muhârebe-i mezkûre⁵⁰⁰ Oğraniçe'de onsekiz nefer maktûlen şehîd ve dört nefer muhterik ve iki nefer mecrûh ve Bitine'de üç⁵⁰¹ şehîd ve dört⁵⁰² mecrûh ve sıbyândan iki⁵⁰³ mezbûh vukû'undan mâ'ada zikr olunan mevki'lerde ne kadar İslâm hanesi var ise ihrâk kılınmış ve karşı tarafta külliyetlü eşkiyâ tecemmu' etmiş olduğu müşâhade kılınmakta olmasıyla tahkikat-ı vâkı'aya nazaran bunlar bütün kazamızın hristiyanını tahrîk edip Kalibaç mevki'inde birleşerek kasabamıza muhâceme edecekleri anlaşılmuş olduğundan muhâfaza-i lâzimeye buraca bir kat daha takviyet verilmiş ve bi'l-ittifâk gayret olunmakta bulunmuş ise de askerce ve zâhîrece i'âneye muhtâc bulunmuş olduğundan mukteza-yı seri'inin icrâsına müsâ'ade buyurulması babında fi 5 Safer sene 1276. (M. 3 Eylül 1859)

Bu haber-i esef-eser⁵⁰⁴ Mostar'a vürûdunda der-akeb Rumeli ordu-yı hümâyûnu ikinci şeşhaneli taburu hassa ordu-yı hümâyûnu piyâde⁵⁰⁵ beşinci nizâmiye alayı⁵⁰⁶ kâ'im-i makâmı Mehmed Bey kumandasına tevdi'en⁵⁰⁷ Taşlıca cânibine⁵⁰⁸ sevk ve isrâ ve mütebessirâne davranılmak üzere etrâf-ı mevâki'-i kumandânîlerine vesâyâ-yı lâzime⁵⁰⁹ icrâ olunmuştur.

Karadağ hudûdunun tahdîdine me'mûr muhtelit komisyon Raguza'ya ve oradan yetmiş altı senesi Saferinin on ikinci günü Trebin'e muvâselet ettiğinden⁵¹⁰ cânib-i bâb-ı âlîden alınan emir vechile işlerine⁵¹¹ teshîlât-ı mümkün icrâ olunarak tahdîd-i hudûda ibtidâ⁵¹² Kolbuk Kalesi tarafından⁵¹³ mübâşeret etmek⁵¹⁴ üzere çend rûz sonraca⁵¹⁵ Trebin'e hareket eylediler.⁵¹⁶

⁴⁹⁸ - İÜ: husûsu AZ.

⁴⁹⁹ kasabasına İÜ: kazasına AZ.

⁵⁰⁰ mezkûre İÜ: mezkûrede AZ.

⁵⁰¹ - İÜ: nefer AZ.

⁵⁰² - İÜ: nefer AZ.

⁵⁰³ - İÜ: nefer AZ.

⁵⁰⁴ eser İÜ: eserin AZ.

⁵⁰⁵ piyâde İÜ: - AZ.

⁵⁰⁶ alayı İÜ: alayının AZ.

⁵⁰⁷ tevdi'en İÜ: verilüb AZ.

⁵⁰⁸ Taşlıca cânibine İÜ: Taşlıca'ya AZ.

⁵⁰⁹ vesâyâ-yı lâzime İÜ: vesâyâ ve tenbîhât-ı mukteziye AZ.

⁵¹⁰ ettiğinden İÜ: etmiş olduklarından AZ.

⁵¹¹ işlerine İÜ: - AZ.

⁵¹² tahdîd-i hudûda ibtidâ İÜ: işe AZ.

[PİVA VE DERBENAK AHALİSİNE DE İTAAT ETMELERİ HAKKINDA BUYRULDU YAZILMASI]

76 senesi evâsıt-ı şehri Saferu'l-hayr'da kuvve-i mevcûde-i asâkir-i şâhâne ile Gaçka mevki'ine hareket ve azîmet olunarak nevâhi-i sâire misillü Piva ve Derbenak nâhiyeleri ahâlîsinin dahî itâ'at etmelerine dâir buyruldu yazıldı.⁵¹⁷

Nâhiyeteyn-i mezkûreteyn ahâlîsi söz anlarlarını ordu-yı hümâyûna gönderip arz-ı mutâva'at ettiler. Kendüleri bir kat daha te'mîn ile memnûnen nâhiyeleri cânibine i'âde olunmuşlardır. Ba'de-ezin Gaçka mevki'inde ârâm u ikâmetin bir lüzûmu kalmayıp mevsim-i şitâ dahî tekarrub etmesinden ve mevâki'-i askeriyede bir dirhem zâhîre olmamasından hem vaktiyle mevâki'in kışlık zehâyir ve erzâkı⁵¹⁸ tertîb ve tesrîb olunmakla beraber cünûd-ı şâhâne dahi⁵¹⁹ altı yedi aydan berü⁵²⁰ seyyar olarak zahmet çektiğinden biraz istirâhate muhtâc olduğundan yetmiş altı senesi şehri Rebî'u'l-evvelinin yirmi birinci günü Mostar'a avdet olundu ve⁵²¹ asâkir-i şâhâne dahi kol kol⁵²² meşettâya gönderildi. Gaçka'da bir ve Bileke'de yarım tabur asker bırakıldı. Nevâhi-i mezkûre⁵²³ rü'esâsı ber-minvâl-i muharrer senedât vermiş olduğundan hudûd boyunda bu kış eğer çi bazı⁵²⁴ çat pat âsâr-ı hasârat vukû'a getürdiler⁵²⁵ ise de öyle ufak tefek telefât ve zâyi'âta⁵²⁶ kimsenin kulak astığı yoktur velev büyük te'addîleri bile vukû'balsa bizce olacak mukâbele yine nush u pendden ibâret olduğundan bu âlemde cihangîr olan Osmanlı milletinin fart-ı şecâ'at ve besâletle mastûr-ı sahâif-i rüzgar olan şöretlerini yalnız bu gibi sû-i isti'mâl nokta-i mevâhime derecesine vardiymiştir. Yani dört buçuk şakîye piş-rû olan kocabaşı

⁵¹³ tarafından İÜ: taraflarından AZ.

⁵¹⁴ etmek İÜ: olunmak AZ.

⁵¹⁵ - İÜ: komisyon-ı mezkûr AZ.

⁵¹⁶ Trebin'den hareket etti İÜ: Trebin'e hareket eylediler. AZ.

⁵¹⁷ yazıldı İÜ: yazılmıştır. AZ.

⁵¹⁸ mevâki'in kışlık zehâyir ve erzâkı İÜ: kış basmazdan mukaddem mevâki'in zahîre ve sâ'iresi AZ.

⁵¹⁹ dahi İÜ: - AZ.

⁵²⁰ aydan berü İÜ: ay yaz ve sıcakmevsimlerinde AZ.

⁵²¹ - İÜ: kol kol AZ.

⁵²² dahi kol kol İÜ: - AZ.

⁵²³ mezkûre İÜ: merkûme AZ.

⁵²⁴ - İÜ: mertebe AZ.

⁵²⁵ getürdiler İÜ: getirirler AZ.

⁵²⁶ zâyi'âta İÜ: hasarâta AZ.

Yuvan âdeta Çin İmparatoru kadar i'tibâr bularak⁵²⁷ kendisiyle me'mûrîn-i devlet⁵²⁸ muttasıl müselsel icrâ-yı muhâberede devam kılınır⁵²⁹ ve bunların az bir kuvvetle urulup bâ'is-i rû-sefîdi ve memnûniyet olacak sûrette devlet ve milletçe matlûb hâsıl edilecek zamanları minvâl-i muharrer üzre üç keçiye çoban bile edilemeyen⁵³⁰ eşhâs-ı rezîle ile muhâbere edilerek vakt geçirilür ise buraya civâr bulunan Müslümanlar pây-mâl olacağı derkârdır.⁵³¹ kim şüphe eder. Her ne ise gûya hengâm-ı şitâ devletçe matlûb olan ıslâhâtın husûlüne illet edilüb ihtiyâr-ı sükût olunmuştur.

[PİVA VE DERBENAK AHALİSİNDEN ALINAN SENEDİN DE BİR FAİDESİ OLMADIĞI HAKKINDA]

Bahar kokusu nevâhi halkının şem-i mefsedetlerine te'sîr⁵³² eder etmez takım takım îsâl-i âsâr-ı hasâr ve katl-i nüfûs fezâhatine ictisâr etmeye başladıklarından ve berüde Müslümanlar an be an firak-ı âsiye-i sâ'ilenin zarar ve ziyânından bitâb u tuvân kaldıklarından şurada burada ve Mostar'da akd-i cem'iyet ile herkes başının çaresini bulsun gibi ye's u fütûr emâreleri görülüp işidilmekte olduğundan bunun önü alınmak üzere⁵³³ hassa ordu-yı hümâyûnu piyâde birinci nizâmîye alayının ikinci ve üçüncü taburları Rumeli ordu-yı hümâyûnu erkânından Mîrlivâ Ali Paşa kumandasıyla Dabre Sahrâsı'na sevk ve i'zâm ve müte'âkiben kumandan Derviş Paşa dahî bir tabur asâkir-i şâhâne ile Novesin cânibine hareket ve kıyâm etti. Benat Nâhiyesi'nin Kocabaşısı Yuvan⁵³⁴ ve papası Todosiye ile Aleks Vuk nâmûn rü'esâ-yı mefâsid ve mezâlim vukû'bulan iş'âr-ı kumandânî vechile Novesin cânibine âzim olarak⁵³⁵ haklarında nüvâziş ve ri'âyet olunub ahâlî-i müslimenin bundan akdemce Gaçka Sahrâsı'nda nevâhi-i mezkûre ahâlîsinin gasb u gâret ettiği altı yedibin koyun ve keçinin el-hâletü hâzihi Benat ve Piva ahâlîsi yedlerinde olduğu tahkîkat-ı vâkı'adan nümâyân olmakdan nâşî sâhiblerine red olunmak üzere merkûm Yuvan

⁵²⁷ bularak İÜ: verilerek AZ.

⁵²⁸ me'mûrîn-i devlet İÜ: - AZ.

⁵²⁹ - İÜ: ise AZ.

⁵³⁰ edilemeyen İÜ: olamayan AZ.

⁵³¹ pay-mâl olacağı derkaedir İÜ: pây-mâl-i a'dâ olacağımda kim şüphe eder? AZ.

⁵³² te'sîr İÜ: aks AZ.

⁵³³ işidilmekte olduğundan bunun önü alınmak üzere İÜ: işidilmeğe başladığından AZ.

⁵³⁴ Yuvan İÜ: bulunan AZ.

⁵³⁵ âzim olarak İÜ: âzim olunarak AZ.

Bileke Müdürü Hacı Hüseyin Ağa'ya terfikan Piva Nâhiyesi'ne gönderildi.⁵³⁶ Bunlar bir müddet oralarda dolaştıktan sonra hayvanât-ı mağsûbeden hiçbirisini⁵³⁷ istirdâd edemedikleri gibi merkûm Yuvan dahi⁵³⁸ hanesine savuşmuş ve mûmâ ileyh Hacı Hüseyin Ağa yalnız Novesin'e vürûd etmiş ise de zikr olunan nâhiyelerin ikmâl-i ıslâhâtına bakmak üzere Novesin'e getirülen Papas Todosiye ile Aleks Vuk'un orada⁵³⁹ tevkîflerinde bir fâ'ide hâsıl edemeyeceğinden bunlara dahi ruhsat⁵⁴⁰ verilmiştir. Ancak⁵⁴¹ mu'ahharan bu adamların tekrâr gelmeleri için kendilerine çindan yazılmış ise de sûret-i kat'iyede imtina' yüzü gösterdiklerine ve etrâfta harekât-ı isyâniye yevmen fe-yevmen tezâyüd idüb emniyyet-i turuk u me'âbir meslûb olarak nevâhi-i mezkûre halkına olunan nesâyih ve verilen te'mînât ve yukaruda beyân olunduğu üzere i'tâ kılınan⁵⁴² buyruldu ve kendülerinden ta'ahhüdü hâvî⁵⁴³ alınan senedât⁵⁴⁴ zerre kadar fâ'ide vermeyüb⁵⁴⁵ bi'l-akis mazarrat-ı külliyesi görülmüştür. Hulâsa mes'ele-i ıslâhât kesb-i te'ehhür ve müşkilât idüb maslahatın gösterdiği renk ve şekle nazaran Dabre ve Novesin mevki'lerinde bulunan [34] kuvve-i cünûdiyenin Gaçka mevki'ine celb u⁵⁴⁶ cem' ile orada⁵⁴⁷ bir tedbîr-i seri' te'sîr-i⁵⁴⁸ ittihâz ve icrası⁵⁴⁹ muvafık-ı akl u hikmet ise de çünki şu iki mevki'de olan⁵⁵⁰ askerin birden bire Gaçka'ya tahrîk ve sevkinde⁵⁵¹ nâhiyeler halkı işte bizi urmak üzere asker çekiyorlar diyerek ürküntülük gösterib⁵⁵² merâmlarına bir kat daha revâc verecekleri cihetle nevâhi-i mezkûre ahâlisinin⁵⁵³ efkârını tahrîk etmemek fikr ve mülâhaza-i⁵⁵⁴ nâ-mülâyimânesiyle Mîrlivâ Ali Paşa'ya bir tabur ve⁵⁵⁵ İstoloçalı⁵⁵⁶

⁵³⁶ nâhiyesine gönderildi İÜ: semtine i'zâm olundu.

⁵³⁷ mağsûbeden hiçbirisini İÜ: merkûmeden hiçbirisini AZ.

⁵³⁸ dahi İÜ: bile AZ.

⁵³⁹ orada İÜ: - AZ.

⁵⁴⁰ ruhsat İÜ: izin AZ.

⁵⁴¹ ancak İÜ: - AZ.

⁵⁴² i'tâ kılınan İÜ: verilen AZ.

⁵⁴³ kendülerinden ta'ahhüdü hâvî İÜ: - AZ.

⁵⁴⁴ senedât İÜ: senedâtın AZ.

⁵⁴⁵ fâ'ide vermeyüb İÜ: fâ'idesi olmayub AZ.

⁵⁴⁶ celb u İÜ: - AZ.

⁵⁴⁷ - İÜ: asr ve mevki'e göre AZ.

⁵⁴⁸ te'sîr-i ittihaz İÜ: - AZ.

⁵⁴⁹ ve icrası İÜ: - AZ.

⁵⁵⁰ olan İÜ: bulunan AZ.

⁵⁵¹ tahrîk ve sevkinde İÜ: hareketinde AZ.

⁵⁵² ürküntülük gösterip İÜ: - AZ.

⁵⁵³ nevâhi-i mezkûre ahâlisinin İÜ: ahali-i nevâhînin AZ.

⁵⁵⁴ fikr ve mülâhaza-i İÜ: efkâr-ı

Hamza Bey takımından⁵⁵⁷ yüz elli kadar süvâri ve piyâde terfîk ve⁵⁵⁸ Gaçka'ya tesvîk olundu.⁵⁵⁹ Paşa-yı mûmâ ileyh Gaçka'ya⁵⁶⁰ muvâsaletinde Pivalıların⁵⁶¹ tebsîs-i kelbiyelerine kapılarak işin hakîkatine bakmak ve bunca zamandan berü uğraşılıb da bir semere hâsıl olamadığını anlamak lâzım iken⁵⁶² burası hiçbir kesin nazar-ı i'tinâsında olmadığına ve ahâlî-i âsiye-i merkûmenin bi'd-defe'ât icrâ olunan tecâribde ef'âl-i hâzıralarından istidlâl olunan itâ'at kizb-i sarîh olduğu meydanda olduktan başka ahali-i mütecâvire-i islâmiyeye îsâ-i gezend ve hasar etmekten bir an hâlî kalmadığına mebnî tedâbîr-i mukteziye icrâsıyla mu'âmele-i cebriye i'mâl olunub eşkiyanın zabtına geçen⁵⁶³ Kuristaç Palankası'nın istirdâdı ve Nikşik Kal'ası'nı muhâsara altında bulundurmak için Duga Boğazı'nda tahaşşud eden eşkiyânın def' u ib'âdı zımında yetmiş altı senesi⁵⁶⁴ zi'l-ka'desinin altısında paşa-yı mûmâ ileyh⁵⁶⁵ Kuristaç'a hareketle düşmana çatarak orada⁵⁶⁶ biraz muhârebeden sonra paşa-yı mûmâ ileyhın fart u besalet ve şecâ'atine düşman mukâvemet edemediğinden mezkûr palanka zabt ve istirdâd olundu. Mezkûr palankanın müceddiden inşâsına mübâşeret ettirüb kendüsi kuvve-i mustashabasıyla beraber tekrar Gaçka'ya avdet eyledi. Eşkiyanın her tarafta ve ale'l-husûs Gaçka'nın Derum ta'bîr olunan mahallinden hudûd kat' idüb öte tarafa bir kimse geçirmediklerinden oralardan bunların ref'i lâzım olduğu halde paşa-yı mûmâ ileyh müsâmaha

⁵⁵⁵ Ali paşa'ya bir tabur ve İÜ: Ali paşa kumandasına yalnız bir tabur ile AZ.

⁵⁵⁶ İstoloça'lı İÜ: İstoloça asâkir-i ihtiyâtiyesinden AZ.

⁵⁵⁷ takımından İÜ: refâkatiyle olan AZ.

⁵⁵⁸ terfîk ve İÜ: daha bi'l-i'tâ AZ.

⁵⁵⁹ tesvîk olundu. İÜ: sevk ve isrâ ve asâkir-i mütebâkiye yerlerine ibkâ kılınmıştır. AZ.

⁵⁶⁰ Gaçka'ya İÜ: Gaçka mevki'ine AZ.

⁵⁶¹ Pivalıların İÜ: Pivalılar AZ.

⁵⁶² kelbiyelerine kapılarak işin hakîkatine bakmak ve bunca zamandan berü uğraşılıb da bir semere hâsıl olamadığını anlamak lâzım iken İÜ: kelbiyeye başlayıp gûya kendileri teb'a-i sâdika-i saltanat-ı seniyyeden olarak her ne sûretle emr olunur ise ona tevfiik hareket edeceklerine ve devlet-i □aliyyenin tahsil-i rızâsından geri durmayacaklarını beyân ederek Paşa-yı mûmâ ileyh ise öyle devr-endiş olmayıp bunların şu sûretle serd-i efkâr etmelerini sıhhate haml ile bir taraftan te'mînât yoluna gidip vâkı'a hasbe'l-vakt zâhirde maslahatın renk ve şekline bakılır ise bu tarîk eslem görünür ise de bir kere işin hakîkatine bakmak dahî lâzım olarak AZ.

⁵⁶³ hâzıralarından istidlâl olunan itâ'at kizb-i sarîh olduğu meydanda olduktan başka ahali-i mütecâvire-i islâmiyeye îsâ-i gezend ve hasar etmekten bir an hâlî kalmadığına mebnî tedâbîr-i mukteziye icrâsıyla mu'âmele-i cebriye i'mâl olunub eşkiyanın zabtına geçen İÜ: hâzıraları kizb-i sarîh yani arz ettikleri itâ'at gayr-ı sahîh olduğu anlaşıldıktan başka kurâ-yı müslimeye îsâl-i gezend ve hasar etmek için ön ayak koştukları bir takım çeteler vâsıtasıyla küllü yevmin vukû'a gelmedik habâset ve hasâret kalmadığına mebnî iktizâ eden tedâbîr-i cebriyenin i'mâliyle eşkiyâ tarafından ihrâk ve tahrîb edilen AZ.

⁵⁶⁴ senesi İÜ: - AZ.

⁵⁶⁵ Paşa-yı mûmâ ileyh İÜ: Ali Paşa AZ.

⁵⁶⁶ hareketle düşmana çatarak orada İÜ: hareket ederek orada bulunan düşman ile AZ.

eylediğinden paşa-yı mûmâ ileyhın yâveri İsmail Efendi beş asker ile beraber Kuristaç'tan Gaçka'ya gelür iken Dobril Karyesi hizalarında pusudan eşkiya ateş ederek askerden dördü birden şehîd ve mûmâ ileyh İsmail Efendi fena halde mecrûh olarak bargirden aşağı düşmüş ve düşman bunu bütüb bütün ölmüş zannıyla eşyâ-yı mevcûdesini almak üzere yanına gidenlerden birini seyfiyle telef ve diğerini dahi urub cerh eylemiş ise de orada efrâd-ı eşkiyanın kesreti ve İsmail Efendinin yarasının zahmeti rütbe-i şehâdete erişirmiş. Ancak neferât-ı askeriye den biri gerüde kaldığından bu hale vukûf hâsıl ettikde Kuristaç'a avdetle tahlîs-i girîbân-ı cân ve iş bu vukû'ât-ı mükeddereyi oradaki zâbite bir bir beyân etmiştir.⁵⁶⁷

Şu keyfiyet Paşa-yı mûmâ ileyhın sem'ine vâsıl oldukda⁵⁶⁸ kuvve-i kâhire ile derhal⁵⁶⁹ eşkiyanın hudûd tahdîd ettikleri⁵⁷⁰ Derum nâm⁵⁷¹ mahalle varıp⁵⁷² eşkiyâ⁵⁷³

⁵⁶⁷ paşa-yı mûmâ ileyhın fart u besalet ve seçâ'atine düşman mukâvemet edemediğinden mezkûr palanka zabt ve istirdâd olundu. Mezkûr palankanın müceddiden inşâsına mübâseret ettirüb kendüsi kuvve-i mustashabasıyla beraber tekrar Gaçka'ya avdet eyledi. Eşkiyanın her tarafta ve ale'l-husus Gaçka'nın Derum ta'bir olunan mahallinden hudûd kat' idüb öte tarafa bir kimse geçirmediklerinden oralardan bunların ref'i lâzım olduğu halde paşa-yı mûmâ ileyh müsâmaha eylediğinden paşa-yı mûmâ ileyhın yâveri İsmail Efendi beş asker ile beraber Kuristaç'tan Gaçka'ya gelür iken Dobril Karyesi hizalarında pusudan eşkiya ateş ederek askerden dördü birden şehîd ve mûmâ ileyh İsmail Efendi fena halde mecrûh olarak bargirden aşağı düşmüş ve düşman bunu bütüb bütün ölmüş zannıyla eşyâ-yı mevcûdesini almak üzere yanına gidenlerden birini seyfiyle telef ve diğerini dahi urub cerh eylemiş ise de orada efrâd-ı eşkiyanın kesreti ve İsmail Efendi'nin yarasının zahmeti rütbe-i şehâdete erişirmiş. Ancak neferât-ı askeriye den biri gerüde kaldığından bu hale vukûf hâsıl ettikde Kuristaç'a avdetle tahlîs-i girîbân-ı cân ve iş bu vukû'ât-ı mükeddereyi oradaki zâbite bir bir beyân etmiştir. İÜ: gürûh-ı fesede dûçâr-ı hezîmet olduğundan palanka-i mezkûr muhâfazası için bir mikdâr asker terk ile politikanın müceddiden inşâsına başlattırılmış ve bâkî askeri alıp Gaçka'ya avdet eylemiştir. Gaçka Kazası içinde Derum ta'bir olunan yol boyunda cânib-i eşkiyâdan vaz' edilip beklettirilmekte olunan biraz Pandurun oradan tard u def'i ve mekâyid u mazarratın oradan izâle ve ref'i lâzımeden iken müsâmaha olduğundan mûmâ ileyh Ali Paşa'nın yâver-i yüzbaşısı İsmail Efendi bir çavuş ve bir onbaşı ve üç nefer şeşhaneci ile Kuristaç cânibine gidüb orada yapılmakta olan kuleler mesârîfâtına medâr olmak üzere me'mûrine teslîmi lâzım gelen yüz aded macar altunını verüb yine neferât-ı merkûme ile Gaçka'ya esnâ-yı avdetinde Dobril Karyesi hizalarında pusuda bulunan bir takım hayâdîd tarafından ateş edilmesiyle neferât-ı merkûmeden dördü birden şehîd ve Efendi-i mûmâ ileyh mecrûh olarak hayvanından aşağı düşmüş olduğundan üzerlerinde bulunan esliha ve nükûd ve sâ'ireyi almak üzere hayâdîd-i merkûme üzerlerine varıp çünkü Efendi-i mûmâ ileyh mecrûh ise de henüz teslîm-i rûh etmemiş olmasından ırk-ı hamıyyeti harekete gelip seyl-i seyf ile üzerine hücum eden haydutlardan birini itlâf ve birini mecrûh eylemiş ise de düşmanın kesreti ve yaranın zahmet ve mihneti Efendi-i mûmâ ileyhi düşürüp orada şûrb-i şerbet-i şehâdet şerbet eylemiş ve neferât-ı merkûmeden geride kalmış olan biri bu hâli müşâhede edince tekrâr Kuristaç'a avdetle tahlîs-i girîbân-ı cân ve vukû' bulan işbu hâlât-ı mükeddereyi beyân etmiştir.

⁵⁶⁸ oldukda İÜ: olucak derhal AZ.

⁵⁶⁹ kâhire ile derhal İÜ: askeriye istishâbiyla AZ.

⁵⁷⁰ hudûd tahdîd ettikleri İÜ: pandur ile muhâfaza ettikleri AZ.

⁵⁷¹ nâm İÜ: ta'bir olunan AZ.

⁵⁷² varıp İÜ: hareket etmiş ve AZ.

⁵⁷³ - İÜ: eşkiyâ-yı bed-peymâ tarafından AZ.

teşhîr-i silah ettiğinden⁵⁷⁴ bi'l-mukâbele bir haylicesini du'me-i şimşîr eyledikten sonra Gulba Karyesi ahâli-i âsiyesine teveccüh ve azîmetle bunların dahi tenkîl u tedmîr ve oradan Kazaniçe Karyesi'ne atf-ı 'inân-ı celâdet ve bir muhârebede gürûh-ı eşkiyarehîn-i perîşâni ve hezîmetle buralarını levs-i vücûd-i habâset-alûd-i usâtta tathîr eyledi.⁵⁷⁵

[DERVİŞ PAŞA'NIN EVVELA NAHİYE İLERİ GELENLERİNİN İNKİYAD ETTİRİLMESİ HUSUSUNDA VASIF PAŞA VE ŞEFİK BEY'E YAZDIĞI TAHRİRAT]

Kumandan Derviş Paşa hazretleri tarafından Hersek Mutasarrıfı Vasıf Paşa ile Politika me'mûru Şefik Bey'e yazılan tahrîrât sûretidir.⁵⁷⁶

Nevâhi-i ma'lûme ahâlîsinin her vakit birer türlü hîle ve hud'a ile⁵⁷⁷ fesâdlarını meydana koyarak tervîc-i merâmlarına çalışmakta oldukları misillü bu kere dahî Gavriilo ve sâir⁵⁷⁸ ma'lûmü'l-esâmî şekâvet pîşeleri⁵⁷⁹ ileri sürüp Gaçka Kazası'nı ifsâd ile Kuristaç Palankası eyâdi-i gasb u zabtına⁵⁸⁰ geçürüb ve Pub Boğdan dahî sûret-i hakdan görünerek⁵⁸¹ kendilerine olunan zulm u te'addînin⁵⁸² ref'i için⁵⁸³ ma'raz-ı tazarru' ve niyâzda⁵⁸⁴ câygîr-i zamîrini⁵⁸⁵ ibrâz ile kendilerinin

⁵⁷⁴ ettiğinden İÜ: olunduğundan AZ.

⁵⁷⁵ du'me-i şimşîr eyledikten sonra Gulba Karyesi ahâli-i âsiyesine teveccüh ve azîmetle bunların dahi tenkîl u tedmîr ve oradan Kazaniçe Karyesi'ne atf-ı inân-ı celâdet ve bir muhârebede gürûh-ı eşkiyarehîn-i perîşâni ve hezîmetle buralarını levs-i vücûd-i habâset-alûd-i usâtta tathîr eyledi. İÜ: tîğ-ı sinandan geçirmiş ve kusûru dahî dağlara firâr eylemiş olmasıyla Paşa-yı mûmâ ileyh kuvve-i mustahîbesiyle yine Gaçka'ya avdet etmiştir. İşte işbu tedbîr daha evvelce icrâ olunmuş olaydı mûmâ ileyhle refikleri beyhûde telef olmamış olur idi.

Mezkûr Kuristaç'ın bir buçuk saat mesâfesinde vâki' Gulba Karyesi re'âyası dahî muhtâc-ı te'dîb olmakla Paşa-yı mûmâ ileyh icâbı kadar sunûf-ı asâkir-i şâhâne ile üzerlerine varub harbe duruşuldukda adem-i mukâvemetle târ u mâr ve perîşân birkaç neferi giriftâr-ı tig-i bürrân olduğunun üzerine kusûru cümleten arz-ı dehâlet edip mazhar-ı afv-ı âlî olmuşlardır. Koraniçe Karyesi ahâlîsi ise bütün bütün desîsekâr olarak İka' ettikleri birçok hasâratları üzerine Paşa-yı mûmâ ileyh buraya dahî gidip bir muhârebede cümlesini dağlara kaçırmış ve çend rûz sonraca vehâmet-encâmı bi'l-mulâhaza bu karye ahâlîsi dahî arz-ı istimâlet eylemiştir.

⁵⁷⁶ Kumandan Derviş Paşa hazretleri tarafından Hersek Mutasarrıfı Vasıf Paşa ile Politika me'mûru Şefik Bey'e yazılan tahrîrât sûretidir. İÜ: Sûret-i tahrîrât. AZ.

⁵⁷⁷ hud'a ile İÜ: - AZ.

⁵⁷⁸ sâir İÜ: - AZ.

⁵⁷⁹ şekâvet pîşeleri İÜ: şakiyi AZ.

⁵⁸⁰ gasb u zabtına İÜ: eşkiyaya AZ.

⁵⁸¹ görünerek İÜ: gelerek gûya AZ.

⁵⁸² te'addînin İÜ: te'addiyâtın AZ.

⁵⁸³ - İÜ: kah AZ.

⁵⁸⁴ niyâzda İÜ: niyaz ve kah AZ.

ahvâl-i isyâniyeleri⁵⁸⁶ ızturârî denilerek sırbıyyü'l-'ibâre muharrerât-ı vâridesinde daha bir takım ucu kulbu bulunmaz sözler [35] muharrer olduğu gibi⁵⁸⁷ nevâhi-i mezkûrenin tesviye-i umûr-ı dâhiliyeleri zımnında Benat Papası Todosiye ile Benat'lı Vuk Aleks bu kere nezd-i âcizîye gelerek sadâkat ve istikâmetlerini beyân ettikten sonra⁵⁸⁸ nâhiyelerinin vergi ve sâ'iresinin te'ehhür taleb ve istihsâli nev'an-mâ kendülerine merak verdiğiğinden⁵⁸⁹ bir sûrete ifrâğ ve Kuristaç'ta bulunan eşkiyâya olunan nasihatleriyle⁵⁹⁰ mütenebbih olmayıp da şekâvet-i vâkı'alarında ısrâr ederler⁵⁹¹ ise kuvve-i cebriye isti'mâline mesağ gösterilerek daha bir takım şeyler beyân ettiler ise de⁵⁹² mezkûr Kuristaç Palankası tamamıyla istirdâd kılındı.⁵⁹³ Ancak⁵⁹⁴ Nikşik Caddesi olan⁵⁹⁵ Duga Boğazı açıldıkça ve orada bulunan asâkir-i şâhâne ile ahâliye zehâyir gönderilmedikçe başka işlere⁵⁹⁶ bakılmak ihtimâli muhâldir. Bu şeyler hâsıl olduktan sonra⁵⁹⁷ mümkünü'l-is'âf olan mes'ûlâtlarına⁵⁹⁸ bakılacağı cevâbıyla⁵⁹⁹ müstağni-i beyân idüğü cevâbı verilerek şimdiye kadar merkûmân⁶⁰⁰ iskân ettirilmişdi. Bunların hulasa-i muzmer-i derûnları olan⁶⁰¹ mevâdd şimdiye kadar kâlen irâd edilmemiş ise de his kılındığına⁶⁰² nazaran nevâhi⁶⁰³ ahâlîsinin nâ'il-i imtiyâz ve serbestîleriyle beraber vergi ve cizye ve a'sâr ve⁶⁰⁴

⁵⁸⁵ - İÜ: alenen izhâr ve AZ.

⁵⁸⁶ ahvâl-i isyâniyeleri İÜ: tarîk-i isyâna girişleri ihtiyârî olmayub AZ.

⁵⁸⁷ muharrerât-ı vâridesinde daha bir takım ucu kulbu bulunmaz sözler muharrer olduğu gibi İÜ: mevrûd varakalarının cümle-i me'allerinden anlaşılıb ve AZ.

⁵⁸⁸ beyân ettikten sonra İÜ: ba□de'l-beyân AZ.

⁵⁸⁹ kendülerine merak verdiğiğinden İÜ: kendülere bâ'is-i merak olub binaberin AZ.

⁵⁹⁰ eşkiyaya olunan nasihatleriyle İÜ: eşkiya vukû'bulan nesayihlerinden AZ.

⁵⁹¹ şekâvet-i vâkı'alarında ısrâr ederler İÜ: münselik oldukları reh-i mefsedetlerinde musır olurlar AZ.

⁵⁹² cebriye isti'mâline mesağ gösterilerek daha bir takım şeyler beyân ettiler ise de İÜ: i'mâl ile terbiyelerine bakmalarına irâ'a-i rû-yı mesâğ olunmasını zikr ve ityân etmiş iseler de AZ.

⁵⁹³ tamamıyla istirdâd kılındı İÜ: bi'l-istirdâd AZ.

⁵⁹⁴ ancak İÜ: - AZ.

⁵⁹⁵ olan İÜ: bulunan AZ.

⁵⁹⁶ açıldıkça ve orada bulunan asâkir-i şâhâne ile ahâliye zehâyir gönderilmedikçe başk işlere İÜ: tasallut-ı hayâdîdden feth u küşâd ve bununla beraber Nikşik cânibinde bulunan cünûd-ı cenâb-ı şâhâne için erzâk ve zehâyir sevkiyle îcâb eden istihkâmât inşâ olunmadıkça işlerine AZ.

⁵⁹⁷ bu şeyler hâsıl olduktan sonra İÜ: heman palanka-i mezkûr ber-vech-i dilhâh yed-i eşkiyâdan istihlâs olunduktan ve Nikşik'e matlûbü'l-mikdâr zehâyir ve erzâk sevk kılındıktan sonra AZ.

⁵⁹⁸ olan mes'ûlâtlarına İÜ: mes'ûlâtlarının tesviyesine AZ.

⁵⁹⁹ cevâbıyla İÜ: müstağni-i beyân idüğü cevâbı verilerek AZ.

⁶⁰⁰ - İÜ: leyte ve le'alle ile AZ.

⁶⁰¹ hulâsa-i muzmer-i derûnları olan İÜ: zihinlerinde cevelan eden AZ.

⁶⁰² şimdiye kadar kalen irâd edilmemiş ise de his kılındığına İÜ: eğer çi kalen bu âna değin ibrâd olunmamış ise deteferrûs ve ihsâs kılındığına AZ.

⁶⁰³ nevâhi İÜ: nevâhi-i mezkûre AZ.

⁶⁰⁴ ve İÜ: ile AZ.

rüsûmât-ı sâ'ireyi senevî beher haneden⁶⁰⁵ dörder riyal maktû'an⁶⁰⁶ ihâlesiyle başka bir şey vermemek ve umûr-ı dâhiliye ve zabtiyelerine müdahale olunmayub ve içlerine islâmdan kimesne gitmeyüb başlı başında kalmalarını teklîf edecek sıra⁶⁰⁷ aramakta oldukları yakînen anlaşılmakdan⁶⁰⁸ nâşî bu bâbda olan efkâr-ı âcizânemin beyânına şuru' ederim. Şöyle ki; şu⁶⁰⁹ nevâhi hristiyanı ara sıra böyle birer sebep meydana koyarak zulm u te'addî olundu ve fûlan mahalde haydûd çıktı diyerek asıl meramları olan⁶¹⁰ tekâlîf-i devletin maktu' bir kalıba ifrağa meşhûd olan⁶¹¹ sa'y u kûşîşleri ileride bütün bütün bir hey'et-i müstakillede kalmalarını⁶¹² müstelzim olarak bu ise bi'l-vücûh mugâyir-i irâde-i seniyye hâlât-ı nâ-merziye ve illet-i sâriyeden bulunmuş olup kabûl olunmayacağı derkâr ise de hem maslahat buralara varmamak ve hem de bunların uruk ve asabına işlemiş olan dem-i fesâdın ba 'de-ezin cereyânına yol kalmamak üzere nevâhi-i merkûmenin evvela üçer beşer nefer kocabaşlıları ve ilerü gelirleri ya bu tarafa veyahut Mostar'a bi'l-celb kendülerine olan müsâ'edât ve lütf-i bî-gâyât-ı şâhâneyi bir kere⁶¹³ nesâyih yollu bildirilüb mümkünü'l-is'âf olan recâlarına müsâ'ade ile her bir nâhiye bir kazaya ilhâk ve bunlar ikna' olunduktan⁶¹⁴ sonra cümle ahâlîye dahî vesâyâ-yı şedîde tebliğ ve⁶¹⁵ icrâ olunup uygunsuzluğa bâdî olanlar kimler ise onlar cümleten nefy u tağrîb olunmadıkça âsâyîş ve emniyetin tamami-i istihsâline imkân⁶¹⁶ olamayacağı hatır-güzâr-ı âcizî oldu⁶¹⁷ ise de bu dahî âcizlerinin Gaçka'ya hareket ve azîmete menût olduğu misillü keyfiyetin sû-yi ulyâlarından bâ-telgraf-ı cânib-i Bâb-ı âlîden istîzân ile istihsâl-i irâde-i seniyyeye mütevakkıf görüldüğünden ber-minvâl-i muharrer husûsâtın ind-i sâmilerezinde dahi⁶¹⁸ tasvîb buyurulur ise ol vechile istîzân ile işbu

⁶⁰⁵ haneden İÜ: hane başına AZ.

⁶⁰⁶ maktû'an İÜ: ala vech-i mutavva' AZ.

⁶⁰⁷ başlı başında kalmalarını teklîf edecek sıra İÜ: yalnız müdir ve müdir vekili ve kâ'im-i makâmîliğe rabt ve ilhâkıyla bildikleri gibi oynamak teklîfini ricâyaya bir sıra AZ.

⁶⁰⁸ anlaşılmakdan İÜ: anlaşılmış olmakdan AZ.

⁶⁰⁹ şu İÜ: iş bu AZ.

⁶¹⁰ asıl meramları olan İÜ: tahsîl-i meramlarına ve yukarıda bast u beyân kılındığı vechile AZ.

⁶¹¹ devletin maktu' bir kalıba ifrağa meşhûd olan İÜ: saltanat-ı seniyyeyi kâlib-i maktu'a vaz'ıyla bu sûretle dahî bir nev'î istihsâl-i kâmlarına AZ.

⁶¹² hey'et-i müstakillede kalmalarını İÜ: hey'et ve hükûmet-i müstakille tahtına dâhil olmalarını AZ.

⁶¹³ - İÜ: daa AZ.

⁶¹⁴ olunduktan İÜ: edildikten AZ.

⁶¹⁵ vesâyâ-yı şedîde tebliğ ve İÜ: tebliğât ve vesâyâ-yı şedîde AZ.

⁶¹⁶ istihsâline imkân İÜ: istihsâli imkânı AZ.

⁶¹⁷ oldu İÜ: - AZ.

⁶¹⁸ - İÜ: bi't-tezekkür hangi sûreti AZ.

erbâb-ı fesâdın burada bulunduğum halde celbi mümkün olacağı misillü Mostar'a avdetle oraya da birer bahâne ile hükûmete da'vet olunub ihzârı mümkün olub⁶¹⁹ fakat Gaçka'ya azîmetimle oradan bunların celbi daha⁶²⁰ eshel görüldüğünden şukûk-ı müte'addideden⁶²¹ kangisine re'y verilir ise icrâ-yı icâbât-ı serî'asına bakılmak üzere karar ve mütâla'a-i⁶²² âlîlerinin ve keyfiyet-i irâde-i seniyyenin beyân ve izbârı hususuna himem-i devletleri derkâr buyrulmak bâbında emr u irâde hazret-i men lehü'l-emrindir. Fi 8 Zi'l-hicce 1276. (M. 27 Haziran 1860)

[DERVİŞ PAŞA'NIN TAHRİRATINA VASIF PAŞA VE ŞEFİK BEY'İN CEVABI]

Mutasarrıf-ı müşâr ve mîr-i mûmâ ileyhimânın cevâben gelen⁶²³ tahrîrâtlarının sûretidir.⁶²⁴

Nevâhi-i ma'lûme ahâlîsinden birkaç ehl-i fesâdın nefy u tağrîbi hakkında olan mütâla'a-i âlîleriyle keyfiyetin bâ-telgraf makâm-ı âlîden bi'l-istîzân istihsâl-i irâde-i seniyye olunması⁶²⁵ tafsîlâtını mütezammın fi 8 Zi'l-hicce 1276 (M. 27 Haziran 1860) târihiyle müverrehan şeref-vârid olan emirnâme-i seniyye-i kerîmâneleri me'âl-i âlîsi bi'l-etrâf ma'lûm-ı âcizânemiz olmuş ve keyfiyet bi'l-müzâkere bu bâbda olan⁶²⁶ re'y u mütâla'a-i devletleri muvâfik-ı maslahat olup fakat bunların cerâyim-i güzeşterleri geçen sene taraf-ı saltanat-ı seniyyeden afv buyurulması cihetle⁶²⁷ şimdi bi'l-istîzân icrâsı⁶²⁸ tutulan usûle mugâyir gibi mütâla'a olunduğundan ve zât-ı sâmi-i hazret-i vekâlet-penâhînin bu tarafları teşrîfleri [36] dahî mesmu' kılındığından bunun ya müşârun ileyh hazretlerinin teşrîflerine veyahut arîz u amîk müzâkere olunmak⁶²⁹ üzere avdet-i âlîlerine ta'lîki ve buraları re'y-i mün'imânelerine tevâfuk etmediği halde telgrafla istîzânı müşkil olacağından cevâbî

⁶¹⁹ mümkün olub İÜ: mevâdd-ı mümkineden olmakla ve AZ.

⁶²⁰ daha İÜ: - AZ.

⁶²¹ görüldüğünden şukûk-ı müte'addideden İÜ: görünmekle mevâdd-ı mümkineden olmakla ve

⁶²² mütâla'a-i İÜ: mütâlâ'a ve efkâr-ı AZ.

⁶²³ gelen İÜ: mevrûd AZ.

⁶²⁴ sûretidir İÜ: sûreti AZ.

⁶²⁵ - İÜ: hususu AZ.

⁶²⁶ olan İÜ: - AZ.

⁶²⁷ cihetle İÜ: cihetiyle AZ.

⁶²⁸ icrâsı İÜ: icmalli AZ.

⁶²⁹ olunmak İÜ: olmak AZ.

telgraf ile istenilmek⁶³⁰ üzere posta ile tahrîran arz olunarak istihsâl-i irâde-i seniyye olunması kararlaştırılmış olmakla şu iki şıktan kangisi muvâfık-ı emr u irâde-i mün'imâneleri buyrulur ise iktizâsına ibtidâr olunmak üzere keyfiyetin hûb-ı âcizânemize emr u iş'ârı bâbında emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. Fî 9 Zi'l-hicce 1276 (M. 28 Haziran 1860)

[DERVİŞ PAŞA'NIN TAHRİRATINA DAİR MÜTALAA]

Vâdi-i isyâna gitmiş ve Karadağ'a iltihâk etmek sevdâsına düşmüş olan nevâhi-i mezkûre ahâlîsi terk-i şekâvetle dâire-i itâ'ate girdikleri⁶³¹ sûrette cerâyim-i güzeşterleri afv olunacağına dâir fi'l-hakika geçen sene bir i'lânâme neşr olunmuş idi. Lakin nevâhi ahâlîsi inkıyâd etmeyüb buna karşı îsâl etmiş ve etmekte bulunmuş oldukları şerr u şûr ile afvın hükmünü fesh ettikleri meydanda iken afv maddesi tabiki devam edebilecektir.

Çünkü herkesin bildiği bu gibi mu'âfiyetin bir hadd-i gâyeti olmak lâzımdır. Mutasarrıf ve mîr-i müşârun ileyhimânın gâliba mu'âfiyetlerini kıyâmete kadar tahdîd ettirüb usât beru tarafta⁶³² ahâlî-i mutî'anın malını yağma etsin biz berü taraftan⁶³³ “onlar mu'âfıdır” diyerek def'-i eşirrâyâ musâra'at etmemekden büyük ne hata olabilir? Me'a mâ fih Karadağ Knezi⁶³⁴ teb'a-i saltanat-ı seniyyeye hemen bi'z-zât ve⁶³⁵ bi'l-vâsita îsâl-i dest-i ta'addi ve hasâr ettikten mâ adâ⁶³⁶ Nikşik sâkinlerinden Moşyeviç Arslan Beğ ve⁶³⁷ Hacı Ali ile sâ'ir ilerü gelirlerinin Karadağ'a tabi' olmaları için⁶³⁸ yazdığı mektub bir takrîb⁶³⁹ ele geçirilmiştir.⁶⁴⁰ Hersek Sancağı'nın her tarafına ilkâ-yı fesâdât etmek⁶⁴¹ için Knez'in gönderdiği

⁶³⁰ istenilmek İÜ: istenmek AZ.

⁶³¹ girdikleri İÜ: geldikleri AZ.

⁶³² beru tarafta İÜ: bir taraftan AZ.

⁶³³ berü taraftan İÜ: bir taraftan AZ.

⁶³⁴ - İÜ: Zako tarafından AZ.

⁶³⁵ bi'z-zât ve İÜ: bir turuktan AZ.

⁶³⁶ ettikten mâ adâ İÜ: ve diğer taraftan enva'-ı desâyis ve hud'a ile tarafına istimâletlerine sa'y bi-seyyâr bulunduğu gibi Knez-i mûmâ ileyh bi'z-zât olarak AZ.

⁶³⁷ - İÜ: sâ'ir ilerü gelirlerinin ve AZ.

⁶³⁸ ile sâ'ir ilerü gelirlerinin Karadağ'a tabi' olmaları için İÜ: Hacı Ali'nin Karadağlıya teba'iyeti esbabının tedâriki zımında Çetine'ye azîmetlerine dâir sırbıyyü'l-ibâre AZ.

⁶³⁹ takrîb İÜ: takrîble AZ.

⁶⁴⁰ - İÜ: . Knez-i mûmâ ileyh AZ.

⁶⁴¹ tarafına ilkâ-yı fesâdât etmek İÜ: tarafını ifsâd eylemek AZ.

kapudanlar⁶⁴² mevcûd ma'yyetleriyle⁶⁴³ Gaçka civârında hatap kat' etmekte bulunan asâkir-i şâhaneye tasallut idüb⁶⁴⁴ üç neferimizi i'dâm eylemiş ve Gaçka cânibinde⁶⁴⁵ beş altı bin ru'ûs ağnâm gasb⁶⁴⁶ eyledikleri halde yine nevâhi-i mezkûre⁶⁴⁷ hristiyanının kavli-i leyyin ile dâhîl-i dâire-i mutâvâ'at⁶⁴⁸ olmaları için bu ana değin her türlü icrâ kılınan te'mînâtın bir harfinin bile kârger-i te'sîr olamadığı işte bâlâdan beru⁶⁴⁹ bast u beyân⁶⁵⁰ olunan ef'âl-i kabîha ve gaddarâneleri ile⁶⁵¹ istidlâl olunmaktadır. Artık bu reviş u etvârlarına sabra mecâl ve doğrusu çekecek hâl kalmayarak sükût u sâ mân ve bu babda tâkat ve derman yağma olarak sâye-i kudret-vâye-i hazret-i padişâhîde bu misillü hayâdîd tâ'ifesinin harben ve darben⁶⁵² te'dîb ve kûşmâli ve matlûb vechile bunların⁶⁵³ dâire-i mutâva'atkârî ve ra'iyete⁶⁵⁴ idhâli pek eshel iken tas'îb olunmasının ve şân u şevket-i Osmaniyeyi böyle şîrzime-i âsiye karşusunda tâ bu derece kudretsiz gösterilmesinin hikmeti ne idüğü bilinemedi.⁶⁵⁵

Nikşik'den alınan mezâbıt me'allerine nazaran Nikşik Kazası dâhîlinde kâ'in Gorinepol ile Miloçan karyeleri dahî te'diye-i a'sâr ve sâ'irede⁶⁵⁶ muhâlefetleri vukû'a geldiği⁶⁵⁷ anlaşılmiş ise de bizim buralarda bulunan emirlerin ellerinden⁶⁵⁸ bir iş gelmediğinden yalnız tedâbîr-i mahalliye icrâsıyla tahsîl ve istîfâ olunması⁶⁵⁹ husûsları müdir-i kazaya tavsiye olunmuştur. Halbuki Nikşik ahâlîsi mahsûr ve âciz olduğu ma'lûm iken mahallince ne gibi tedbîr olabilir.

⁶⁴² knez'in gönderdiği kapudanlar İÜ: göndermiş olduğu kapudanları AZ.

⁶⁴³ ma'yyetleriyle İÜ: refâkatleriyle AZ.

⁶⁴⁴ civârında hatap kat' etmekte bulunan asâkir-i şâhaneye tasallut idüb İÜ: cânibinde bulunan asâkir-i nizâmiye-i cenâb-ı şâhânedan ihtitâb zımında 22 Zi'l-hicce 276 târihinde Çarşamba günü ordugâhdan ayrılıp bir saat mesâfeye gidenlerinin kurşun endahtıyla AZ.

⁶⁴⁵ Gaçka cânibinde İÜ: İstolça Kazası'ndan Gaçka cânibinde olan hayvânâtta AZ.

⁶⁴⁶ gasb İÜ: gasb u gâret AZ.

⁶⁴⁷ mezkûre İÜ: ma'lûme AZ.

⁶⁴⁸ mutâva'at İÜ: itâ'at AZ.

⁶⁴⁹ bâlâdan beru İÜ: bâlâda AZ.

⁶⁵⁰ beyân İÜ: îrâd AZ.

⁶⁵¹ kabîha ve gaddarâneleri İÜ: kabîhaları AZ.

⁶⁵² darben İÜ: cebren AZ.

⁶⁵³ bunların İÜ: - AZ.

⁶⁵⁴ mutâva'atkârî ve ra'iyete İÜ: mutâva'atkârîye AZ.

⁶⁵⁵ ve şân u şevket-i Osmaniyeyi böyle şîrzime-i âsiye karşusunda tâ bu derece kudretsiz gösterilmesinin hikmeti ne idüğü bilinemedi. İÜ: hikmeti ne olduğunu bilemem. AZ.

⁶⁵⁶ sâ'irede İÜ: sâ'ir mürettebâtta AZ.

⁶⁵⁷ geldiği İÜ: gelmekte idüğü AZ.

⁶⁵⁸ ellerinden İÜ: elinden AZ.

⁶⁵⁹ olunması İÜ: edilmesi AZ.

Ancak bereket versin livâ Ali Paşa'nın ber-minvâl-i muharrer⁶⁶⁰ Gaçka civârında birkaç karye⁶⁶¹ ahâlîsine göstermiş olduğu şiddet⁶⁶² nevâhi halkını korkutup⁶⁶³ kocabaşılarını Novesin'e gönderdiler. Ba'de ezin nâhiyelerinde⁶⁶⁴ hilâf-ı merzî⁶⁶⁵ hâl vukû' bulmayacağına dâir⁶⁶⁶ bu kere dahî⁶⁶⁷ alınan senedîn bir sûreti⁶⁶⁸ derc⁶⁶⁹ kılındı.

[İSYAN EDEN NAHİYE AHALİSİNDEN İKİNCİ KEZ ALINAN SENED SURETİ]

[37] Def'a-i sâniye nevâhi-i âsiye ahâlisinden alınan sened sûretidir.⁶⁷⁰

Birkaç seneden beru ez-her cihet kabahatli buluduklarımızdan nâdim ve peşîmân olduklarımız cihetle cerâyim-i sâbika ve hâliyemizin afvı ricasıyla beraber içlerimizde olan uygunsuz adamların nâhiyemizden ihrâc ve ba'demâ asla uğraşmamak ve geçenlerde İstoloça ve Lobin Kazaları re'âyâsından aldığımız koyunları kâmilten redd u i'âde etmek üzerimizde müterâkim olan emvâl-i mîriye ve mürettebât-ı sâ'ireyi nizâm ve kânûn-ı şâhâneye tevfikân i'tâsına ve bundan böyle dahî vergi ve a'sâr ve i'âne-i askeriye ile rüsûmât ve vâridât-ı mîriye-i sâirenin te'diye ve ifâsına ve eshâb-ı çiftlikât ile karargîr olan usûl ve nizâma tatbîkân birbirimiz ile senedleşüb ve ehl-i islâm ile bir güne bürûdet ve münâferetimiz kalmayub Devlet-i 'aliyye'den hoşnûd ve razı olduğumuzun ta'ahhüdünü nâhiyemizde mütemekkin sağîr u kebîr tarafından me'zûn ve⁶⁷¹ vekîl olduğumuz halde husûsât-ı mezkûrenin inşallah-u te'âlâ kâmilten tesviye ve ifâsına ve fi-mâ ba'd nâhiye-i mezkûr ahâlisinden rıza-yı mekârim irtizâ-yı mülûkâneye muğâyir vaz' u

⁶⁶⁰ muharrer İÜ: meşrûh AZ.

⁶⁶¹ birkaç karye İÜ: asi bulunan bazı kurâ AZ.

⁶⁶² göstermiş olduğu şiddet İÜ: gösterdiği cüz'ice şiddeti AZ.

⁶⁶³ - İÜ: nevâhi-i merkûme AZ.

⁶⁶⁴ ba'de-ezin nâhiyelerinde İÜ: haklarında hürmetle beraber bazı te'mînât verilip ba'de-ezin nâhiyeleri derûnunda AZ.

⁶⁶⁵ merzî İÜ: irâde-i seniyye bir güne AZ.

⁶⁶⁶ vukû' bulmayacağına İÜ: vukû'a getirmeyeceklerine AZ.

⁶⁶⁷ - İÜ: yedlerinden AZ.

⁶⁶⁸ - İÜ: zîrde AZ.

⁶⁶⁹ - İÜ: ve imlâ AZ.

⁶⁷⁰ Def'a-i sâniye nevâhi-i âsiye ahâlisinden alınan sened sûretidir. İÜ: Sûret-i Sened AZ.

⁶⁷¹ me'zûn ve İÜ: me'zûnen AZ.

hâlâtın zuhûra gelmemesine ahâlî tarafından vekîl bulunduğumuz cihetle müte‘ahhid ve mütekeffil olduğumuzu mübeyyin işbu senedimiz terkîm ve tahrîr olundu.

Bu adamlar bundan akdemce⁶⁷² dahî bundan mükemmel bir sened vermişler idi. Akîbinde isyân ettikleri gibi işbu senedîn ise mürekkebi kurumaksızın Karadağlı nevâhiye me’mûrlar ta‘yîn ve irsâliyle⁶⁷³ fî-mâ ba‘d Devlet-i ‘aliyye me’mûrlarını tanımamaları hakkında tenbîhât-ı lâzîme icra ile nevâhî halkının zaten canına minnet bildikleri böyle bir emr-i gûş-ı kabûl ile istima‘ idüb⁶⁷⁴ bize yine silahla cevâb vermeğe başladılar.⁶⁷⁵

Bileke mevki‘inde inşâ olunmakta bulunan bir bâb cesîm kule⁶⁷⁶ ikiyüz yetmiş yedi senesi şehr-i Rebî‘u’l-âhirin dördüncü Cuma günü hitâma resîde ve⁶⁷⁷ derûnuna asâkir-i şâhâne ikâme ettirilmiştir.

Sene-i merkûme şehr-i Rebî‘u’l-ahirinin⁶⁷⁸ on dördüncü Pazartesi günü saat dokuz kararlarında Karadağlılardan⁶⁷⁹ Kapudan Dragos ve Bob Mile ve İstefan Radoviç karındaşı Niko nâmûn ru‘esâ-yı hayâdîd ma‘iyyetlerinde yüz kadar haydud⁶⁸⁰ Novesin Kazası’na tâbi‘ Graboviçe Karyesi’ne gelmiş ve burası⁶⁸¹ yetmiş seksen⁶⁸² haneden ibâret bir karye iken⁶⁸³ re‘âyânın bir şeylerine ta‘arruz etmeyip İslata nâm mahalde kâ’in dört bâb İslâm haneleri üzerine hücûm etmiş iseler de mezkûr hanelerin kârgîr ve eshâbı cesur⁶⁸⁴ ve dilîr olmasından dolayı düşman hanelerine⁶⁸⁵ zafer-yâb olamayıp fakat dışarıda bulunan koyunları ile⁶⁸⁶ sığırlarını

⁶⁷² akdemce İÜ: akdem AZ.

⁶⁷³ ta‘yîniyle İÜ: ta‘yîn ve irsâliyle AZ.

⁶⁷⁴ me’mûrlarını tanımamaları hakkında tenbîhât-ı lâzîme icra ile nevâhî halkının zaten canına minnet bildikleri böyle bir emr-i gûş-ı kabûl ile istima‘ idüb İÜ: me’mûrlarına itâ‘at olunmaması nevâhi ahâlîsine tenbîh ve tavsiye ettirib berikilerin ise zaten bu iş canlarına minnet olduğundan AZ.

⁶⁷⁵ başladılar İÜ: başlamışlardır. AZ.

⁶⁷⁶ olunmakta bulunan bir bâb cesîm kule İÜ: ettirilmekte olunan cesîm bir bâb kulenin AZ.

⁶⁷⁷ ve İÜ: olduğundan AZ.

⁶⁷⁸ sene-i merkûme şehr-i Rebî‘u’l-ahirinin İÜ: şehr-i mezkûrun AZ.

⁶⁷⁹ Karadağlılardan İÜ: dağlılardan AZ.

⁶⁸⁰ nâmûn ru‘esâ-yı hayâdîd ma‘iyyetlerinde yüz kadar haydud İÜ: ile yüz kadar İskok AZ.

⁶⁸¹ burası İÜ: orası AZ.

⁶⁸² - İÜ kadar AZ.

⁶⁸³ bir karye iken İÜ: bulunmuş ise de AZ.

⁶⁸⁴ cesur İÜ: dahî bi’t-tesâdüf hanelerinde mevcûd AZ.

⁶⁸⁵ girmeğe İÜ: - AZ.

⁶⁸⁶ koyunları ile İÜ: elli ra’s kadar koyun ile bir o kadar AZ.

nehb u gâret ile bir nefer İslâm çocuğunu⁶⁸⁷ cerh ettikleri Novesin'e duyuldukda⁶⁸⁸ hassa ordu-yı hümâyûnu birinci şeşhaneli⁶⁸⁹ taburundan Kolağası Mehmed Ağa ile dört bölük asker ve Novesin Müdürü⁶⁹⁰ Mehmed Ağa ile⁶⁹¹ bütün ahâlî⁶⁹² birden hareket ve azîmet etmiş iseler de karye-i mezkûre⁶⁹³ Novesin'e dört saat mesâfede⁶⁹⁴ olarak bunlar oraya varıncaya kadar⁶⁹⁵ tâ'ife-i eşkiya⁶⁹⁶ firâr eylediğinden⁶⁹⁷ asâkir ve ahâlî-i merkûme yine⁶⁹⁸ avdet eyledi.⁶⁹⁹

Bir müddettenberü bu havalîde⁷⁰⁰ deverân etmekte bulunan hâlât-ı isyanienin⁷⁰¹ ıslâhı ve def'i⁷⁰² zımnında Rumeli ordu-yı hümâyûnu müşîri İsmail Paşa hazretleri yetmiş yedi senesi şehr-i Cümâde'l-'ûlânın evâilinde Mostar'ı teşrîf etmeleriyle⁷⁰³ beraber etrâfa i'lân-ı me'mûriyet ve nevâhi-i mezkûre ahâlîsine i'tâ-yı te'mînât etmiştir ve müşârun ileyh İsmail Paşa Mostar'da kalarak bizleri⁷⁰⁴ şehr-i mezkûrun on dördüncü Pazar günü kumandan Derviş Paşa ile Trebin'e gönderdiler.⁷⁰⁵

Yetmiş yedi Recebinin⁷⁰⁶ onuncu günü Korbanîç ahâlîsinden⁷⁰⁷ beş kişi⁷⁰⁸ sığır ve ganem ra'y eder iken Benat Nâhiyesi⁷⁰⁹ eşkiyasından kırk elli kadar⁷¹⁰ gelüb

⁶⁸⁷ çocuğunu İÜ: çocuğuyla sehven bir nefer-i hristiyanı AZ.

⁶⁸⁸ Novesin'e duyuldukda İÜ: Novesin Karyesi'yle Ocak Karyesi'ne gelince karye-i mezkûrda bulunan AZ.

⁶⁸⁹ şeşhaneli İÜ: şeşhaneci AZ.

⁶⁹⁰ ile dört bölük asker ve Novesin Müdürü İÜ: sahâbetiyle bir bölük ve müdir-i kaza AZ.

⁶⁹¹ ile İÜ: refâkatiyle AZ.

⁶⁹² ahali İÜ: ahali-i İslam AZ.

⁶⁹³ ve azîmet etmiş iseler de karye-i mezkûre İÜ: etmişlerdir. Lakin mezkûr Graboviçe Karyesi AZ.

⁶⁹⁴ mesâfede İÜ: uzak AZ.

⁶⁹⁵ varıncaya kadar İÜ: varınca AZ.

⁶⁹⁶ eşkiya İÜ: muzırta AZ.

⁶⁹⁷ eylediğinden İÜ: eylemiş olduğundan AZ.

⁶⁹⁸ yine İÜ: ta'kîb etmeksizin AZ.

⁶⁹⁹ eyledi İÜ: eylediler AZ.

⁷⁰⁰ bu havâlîde İÜ: buralarda AZ.

⁷⁰¹ isyanienin İÜ: meşrûhanın AZ.

⁷⁰² ve def'i İÜ: - AZ.

⁷⁰³ etmeleriyle İÜ: buyurulmuş olmalarıyla AZ.

⁷⁰⁴ bizleri İÜ: bizler AZ.

⁷⁰⁵ Trebin'e gönderdidler. İÜ: Trebin mevki'ine müteveccihen Mostar'dan hareket ettik

⁷⁰⁶ Recebinin İÜ: Receb-i şerifinin AZ.

⁷⁰⁷ ahâlîsinden İÜ: ahâlî-i müslimesinden AZ.

⁷⁰⁸ kişi İÜ: adam AZ.

⁷⁰⁹ nâhiyesi İÜ: - AZ.

⁷¹⁰ kırk elli kadar üzerlerine İÜ: on ve fırak-ı İskokla cem'an elli nefer usât bunların üzerine AZ.

katl u i‘dâm ve esliha ve eşyâ-yı mevcûdeleriyle altmış ra’s sığır ve ganemlerini ahz u gâret idüb gittiler.⁷¹¹

[38] Joviçelilerin akdemce olan itâ‘at-i⁷¹² ma‘rûzeleri üzerine Sitorine Limanı eyâdi-i eşkiyâdan istirdâd ve îcâb eden⁷¹³ mustahfiz askeri tertîb ve⁷¹⁴ ik‘âd kılınmış idi. Şu esnâda eşkiyânın bir fırkası⁷¹⁵ yine Sitorine Limanı’nın turuk ve me‘âbir-i berriyesini kat‘ ile mustahfizlarını⁷¹⁶ muhâsaraya almış ve bahren gidip gelmekten başka⁷¹⁷ tarîk bırakmamıştır. Liman-ı mezkûrda fekad bir karantina hanemiz ile bir bâb kulemiz olup karantina me‘mûrları korkudan bundan mukaddem⁷¹⁸ ber-takrîb firâr ettiler. Orada yalnız beş on Arnabud muvazzaf askeri kaldı. Bu madde ile teferru‘âtına dâir Müşîr-i müşârun ileyh hazretleriyle müşârun ileyh Kumandan Derviş⁷¹⁹ miyânında muhâberâtı şâmil te‘âti olunan çend kıt‘a muharrerât⁷²⁰ sûreti zîrde murakkam kılınmıştır.⁷²¹

[SİTORİNE LİMANI HAKKINDA İSMAİL PAŞA TARAFINDAN DERVİŞ PAŞA’YA YAZILAN MEKTUB]

Müşîr İsmail Paşa’nın Derviş Paşa’ya yazdığı mektûb sûretidir.

Geçen gün Arslan Beğ takımından Sitorine’ye gönderilen yirmi nefer Arnabud eski Ragusa’dan Sitorine hudûduna takarrub eyledikde orada olan hanelerden altıyüz kadar eşkiyâ tecemmu‘ idüb geçilmek mümkün olamayacağı hudûd-ı mezkûr üzerinde bulunan Avusturya Devleti me‘mûrları tarafından⁷²² Arnabudlara îfâde ve eşkiyâ-yı merkûme⁷²³ ira’a olunmasıyla bunlar geçemeyip Ragusa’ya avdet eylemiş olduklarını oradan bâ-telgraf iş‘âr eylemeleriyle devlet-i

⁷¹¹ idüb gittiler. İÜ: etmişlerdir. AZ.

⁷¹² olan itâ‘at-ı İÜ: inkıyâd-ı AZ.

⁷¹³ ve îcâb edenİÜ: - AZ.

⁷¹⁴ askeri tertîb ve İÜ: - AZ.

⁷¹⁵ fırkası İÜ: takımı AZ.

⁷¹⁶ turuk ve me‘âbir-i berriyesini kat‘ ile mustahfizlarını İÜ: berren yollarını kesip orada bulunan asâkir-i muvazzafayı taht-ı AZ.

⁷¹⁷ - İÜ: çâre ve AZ.

⁷¹⁸ bundan mukaddem İÜ: - AZ.

⁷¹⁹ - İÜ: Paşa AZ.

⁷²⁰ - İÜ: şâyân-ı mütâla‘a şeyler olduğundan AZ.

⁷²¹ murakkam kılınmıştır. İÜ: derc kılındı. AZ.

⁷²² - İÜ: merkûm AZ.

⁷²³ merkûme İÜ: merkûmenin cem‘iyyeti AZ.

müşârun ileyhânın me'mûrları tarafından izin i'tâ olunub bunları kayık ile Sitorine Karantinahanesi'ne imrâr olunması bu defa bâ-telgraf Mösyö Presiç'e bildirildi. Oradan emniyet olunur casus irsâliyle eşkiyâ-yı merkûmenin orada olan cem'iyetleri bi't-tahkîk Joviçe ve Sitorine üzerine sahte bir hareket ira'esiyle bunların oradan çekilmeleri mümkün olacağından icrâ-yı icâbıyla tarîk-i mezkûrun küşâdı hususuna himem-i seniyyeleri derkâr buyrulmak bâbında irâde efendim hazretlerininindir.⁷²⁴ Fi 27 Receb 277 (M. 8 Şubat 1861)

Müşîr-i müşârün ileyhın diğer tahrîrât sûretidir

Yirmi dört ve yirmi beş Receb târihiyle müverrehan ve re'sen ve cevâben zîver-i dest-i tevkîr olan üç kıt'a tahrîrât-ı behiyelerinden birincisi⁷²⁵ bir tabur asâkir-i cenâb-ı mülûkâne ile bi's-selâme Trebin'e muvâsaletle Trebin ve Lobin ahâlîsinden bu defa haneleri eşkiyâ tarafından ihrâk olunan Korbaniçlülerden üç yüz kadar müselleh neferât tertîb olunarak nehrin öte tarafında müstahdem iki yüz nefer Korbaniçlü ile birleşip metîn hanelerde ikâmeleriyle Korbaniç Nâhiyesi'nin muhâfazasına i'tinâ olunması ve kâbil-i iskân ve muhâfaza olmayan haneler ahâlîsinin familyalarının beru yakaya imrâr kılınması Mîrlivâ izzetlu Mehmed Paşa'ya iş'âr ve Kolağası fütüvvetlü Murad Ağa ile Trebin Hanedanından⁷²⁶ Hakkı Bey'in dahî bu husûs için tesyâr olunduğu ve melfûf sûretler mûcibince Joviçe ve Benat nâhiyeleri hristiyanına ve Papas Todosye'ye muharrerât gönderildiğini hâvî ve ikincisi Bileke mevki'ine külliyetlü zehâyirin iddihârından sonra Binbaşı fütüvvetlü Hacı Şerif⁷²⁷ taburundan İstoloça'da bulunan altı bölüğün Bileke'ye irsâliyle Puçtil'de olan taburdan dört bölüğün İstoloça'ya nakl veyahut refâkat-i 'aliyyeleriyle Trebin'e giden üçüncü taburun Bileke'ye isâl ve Trebin'de olan asâkir-i cenâb-ı mülûkâneye birer aylık maaş verilmek üzere lüzûmu mikdâr akçenin irsâl olunmasını muhtevî ve üçüncüsü nevâhi-i âsiye derûnuna asker sevkiyle çadır altında barınılmaklık göze alınsa bile asâkir-i şâhânenin mevcûd çadırları mî'âdı tecâvüz edip köhne ve fersûde olmakdan nâşî taleb olunan müceddidlerinin ve bir de mühimmât-ı nâriyenin vürûduyla nevâhi-i merkûmeye asker sevk olunması muvâfik-ı

⁷²⁴ irâde efendim hazretlerininindir. İÜ: - AZ.

⁷²⁵ birincisi İÜ: - AZ.

⁷²⁶ - İÜ: hamiyetlü AZ.

⁷²⁷ - İÜ: Ağa AZ.

hâl u maslahat olacağından ve ol vakte değin hareket-i askeriye mevsimi dahî geleceğinden şimdilik te'hîr olunması ve Gaçka'ya ta'yîn olunan kâ'im-i makâm rıf'atlı Mahmud Beyin yerine âhar münâsibi i'zâm olunarak mîr-i mûmâ ileyhın ara sıra Bileke'ye ve oradan Gaçka'ya gidip gelmek üzere bir kuvve-i müfreze ile seyyâr ta'yîn kılınması ve asâkir-i mürettibenin mevcûduna göre lüzûmu bulunan zehâyirin nakl hizmetlerinde kullanılmak üzere iktizâ eden mekârînin pusulası [39] leffen gönderildiğini hâkî olup sâlifü'z-zikr birinci tahrîrât-ı 'aliyyelerinde beyân buyrulduğu vechile Korbanıç Nâhiyesi'nin muhâfazası hakkında olan icrâ'at-ı seniyyeleri mizâc-ı vakt u hâle ve ol bâbda mersûl tahrîrât-ı senâverîye muvâfık olduğu ve ikinci tahrîrât-ı behiyelerinde Bileke'ye iddihârına lüzûm gösterilen zehâyirin sūr'at-i nakli tedâbîr-i lâzimesini icrâ etmek üzere sa'âdetlü Mutasarrıf Paşa hazretlerinin birâderleri izzetli Münib Efendi bu kere mahsûsan İstoloça'ya irsâl ve mezkûr pusulada muharrer bin üç yüz elli ra's mekârîden Hersek Sancağı kazalarının hissesi olan sekiz yüz elli⁷²⁸ bârgîrin mahallerine tahrîkleri isti'câl kılındığı misillü⁷²⁹ Saray ve Travnik Sancaklarından dahî beş yüz ra's mekârînin sūr'at-i irsâli Bosna vali kâ'im-i makâmı Ferîk sa'âdetlü Mustafa Paşa hazretlerine bâ-tahrîrât iş'âr kılınub⁷³⁰ eğer çi Prezrin havâlâtından sekizyüz kîse akçe vürûd eylemiş ise de ma'lûm-ı âlileri olduğu vechile bunun bozulmayarak müceddeden kontratoya rabtı lâzım gelen erzâk-ı askeriye esmâni peşinâtına hasrı mukarrer olduğundan bi-mennihi-te'âla bundan böyle mikdâr-ı vâfi akçe vürûdunda ol-tarafta bulunan taburlar için birer aylık maaşın irsâli tensîb ve Klek'de bulunan şeşhaneli⁷³¹ taburunun şayet Sitorine'ye irsâli halinde Puçtil'de bulunan taburdan Klek'e asker gönderilmesi ve bunun yerine Puçtil'den asker alınması uyamayacağına nazaran Bileke'de bulunan dört bölük şeşhanecinin Trebin'e celbiyle oradan bir tabur şeşhanecinin Bileke'ye nakli münâsib olub böyle icrâ buyurulduğu halde Bileke'de bir tabur şeşhaneli⁷³² ile bir tabur ağır piyâde tecemmü' ederek kuvve-i nizâmiye derece-i kifâyede olacağı ve bunlar⁷³³ bir tarafa sevki halinde İstoloça'daki bölükler Bileke'ye irsâl kılınacağı ve üçüncü tahrîrât-ı seniyyeleri bahsine gelince fi'l-hakika

⁷²⁸ - İÜ: re's AZ.

⁷²⁹ misillü İÜ: gibi AZ.

⁷³⁰ kılınub İÜ: olunub AZ.

⁷³¹ şeşhaneli İÜ: şeşhaneci AZ.

⁷³² şeşhaneli İÜ: şeşhaneci AZ.

⁷³³ bunlar İÜ: bunların AZ.

hareket-i askeriyenin henüz mevsimi ve taleb olunan müceddid çadırlar ve mühimmât-ı nâriye gelmemiş ise de zikr olunan mühimmât-ı nâriyeyi zât-ı atûfileri ateşli ta'lîm için mukaddemâ taleb buyurub geçen gün cevâben şeref-vârid olan telgrafnâme-i hazret-i seraskeri mantûk-ı âlîsi üzre mezkûr mühimmât-ı nâriye me'a ziyâdetin manastır cephanesinden taleb olunarak berren gelecek olup fakat bunlar⁷³⁴ vürûduna değin mevcûd olan mühimmât-ı nâriye mertebe-i kîfâyede olacağı ve elde bulunan çadırlar köhne olmasıyla içlerinde ateş yakılmasında be's olmayacağı ve Miralay izzetli Hacı Ahmed Bey'den başka idare-i kumanda-i askerîye muktedir elde büyük zâbit olmayıp mir-i mûmâ ileyh dahî Sitorine'ye imrârı musammem olan askerin ma'rifetiyle sevki ve lede'l-hâce girüye alınması için kuvve-i ihtiyâtiye ile Klek'de olacağından Taşlıca'dan Gaçka'ya gelecek kâ'im-i makâm rıf'atlı Mehmed Bey'in Gaçka'da tevkîfiyle tıbkı iş'âr-ı âlileri vechile mûmâ ileyh Mahmûd Bey'in seyyâr olarak umûr-ı istikşâfiyeye me'mûriyyeti bi't-tensîb iktizâsı iş'âr olunacağı cihetle alınan irâde-i kâti'a üzerine ifâte-i vakt olunmayarak yani ahvâl-i politikaya bir râddede olmayub mukaddemki Karadağ mes'alesi misillü bu mes'elenin dahî reng-i âhar kesb eylemesine meydan verilmeyerek mezkûr Korbaniç Boğazi'nin daha biraz asker ilâvesiyle tahkîmiyle ma'iyet-i behiyyelerinde bulunan kuvvet ile evvel be-evvel Joviçe Nâhiyesi'ne girilmesi ve Klek'den dahî bir tabur askerin bahren vapur-ı hümayûn ile eski Ragusa'ya ve oradan dahî berren Sitorine'ye gönderilmesi veyahut ibtidâ Benat Nâhiyesi'ne girilmesiyle beraber hudûd üzerinde kulelerin binâsına mübâşeret ve muhâlefet vukû'unda urulub ol-vechile islâh-ı ahvâle mübâderet olunması hem irâde-i seniyyeye muvâfık ve hem de bi-lütfihi te'âla sâye-i kudretvâye-i cenâb-ı mülûkânede husûl-i mukaddemât-ı teshîliyyeyi mûcib olacağından ve zât-ı besâlet-simât-ı atûfileri şu dakikalara vakıf olmasıyla ve Bosna'dan taleb olunan bin nefer tekrâr bâ-telgraf isti'câl kılındığı gibi Hersek Sancağından müretteb asâkir-i ihtiyâtiye dahî peyderpey çıkarılmakta olup lehü'l-hamd ve'l-minne havalar dahî bir düziye müsâ'id gitmesiyle şu mevsimde husûlü me'mûl-i kavî olan muzafferiyet ve fevâ'id te'hîr olunmamak üzre nevâhi-i merkûmeden evvel be-evvel kangisine kuvve-i askerîye sevkiyle girilmesinin sâ'irlerine daha ziyâde ibret-i mü'essireyi müstelzim olacağına dâir mahsûsât ve

⁷³⁴ bunlar İÜ: bunların AZ.

mütâla'ât-ı atûfîleri her ne ise onun bi'l-etrâf iş'âr ve eğer şu halde Klek'den Sitorine'ye asker irsâline lüzûm görünmez ise Puçtil'de olan taburdan dört bölüğün İstoloça'ya nakliyle İstoloça'da olan altı bölüğün⁷³⁵ Bileke'ye gönderilmek üzere [40] iktizâsının izbâr buyurulması temennâsıyla terkîm-i rakîme-i senâveriye ibtidâr kılındı. Ol babda emr u irâde efendim hazretlerindedir. Fi 27 Receb 277 (M. 8 Şubat 1861)

[DERVİŞ PAŞA'NIN SİTORİNE LİMANI HAKKINDA İSMAİL PAŞA'YA CEVABI]

Müşârun ileyh⁷³⁶ Derviş Paşa'nın cevabnâmesi⁷³⁷

Fi 27 Receb 277 (M. 8 Şubat 1861) târihli şeref-resîde-i dest-i ta'zîm olan bir küt'a emirnâme-i âli-i cenâb-ı müşîrîleri⁷³⁸ fezleke-i müeddâ-yı vâlâsı geçen gün Arslan Bey takımından Sitorine'ye gönderilen yirmi nefer Arnabud eski Raguz'a'dan Sitorine hudûduna değin takarrublerinde orada olan hanelere altıyüz kadar eşkiyâ tecemmü' edip geçmek mümkün olamayacağı hudûd-ı mezkûr üzerinde bulunan Avusturya Devleti me'mûrları tarafından merkûm Arnabudlara îfâde ve eşkiyâ-yı merkûmenin cem'iyeti ira'a olunmasıyla bunlar geçemeyub Raguz'a'ya avdet eylemiş olduklarını oradan bâ-telgraf iş'âr eylemeleriyle devlet-i müşârun ileyhanın me'mûrlarından izin alıp kayık ile Sitorine karantinahanesine imrârı Presiç'e bâ-telgrafname emr u iş'âr buyurulmuş ve bunun üzerine mezkûr Sitorine üzerinde bulunan cem'iyet-i eşkiyâ bi't-tahkîk Joviçe ve Sitorine üzerine sahte bir hareket olunarak bunların oradan çekilmeleri mümkün olacağından icrâ-yı îcâbıyla Sitorine tarîkinin küşâdlarına mübâderet olunması irâdesinden ibâret ve iktizâsının icrâsı ferîza-i zimmet-i rıkkıyyetimden olub devlet-i müşârun ileyha me'mûrîninin ol-vechile merkûm Arnabudları vikâye sûretinde tarîklerinin tahviline mübâderet eylemeleri iddi'aları mûcibince dostluk demek olmayıp bir desîse idüğü ve sınıf-ı eşkiyâyı bir hizmet demek olacağı vâreste-i kayd-ı iştibâhdır. Zira me'mûrîn-i mûmâ ileyhimin nihayeti yüz elli kişiden ibâret olan eşkiyâyı "altı yüz adamdır" deyu tahvîf

⁷³⁵ bölüğün İÜ: bölüm AZ.

⁷³⁶ - İÜ: İsmail Paşa'nın evvelki tahrîrâtına AZ.

⁷³⁷ Paşa'nın cevabnâmesi İÜ: Paşa tarafından yazılan cevâb sûretidir. AZ.

⁷³⁸ müşîrîleri İÜ: müşîrîlerinin AZ.

eylemeleri ve bizce ziyâde menâfi'î olan Sitorine münâveresinin böyle diğere sûrete tebdilinde sebebiyet veren tahvil tarîk-i müşkilâtına dâ'ir etmeleri ve eşkiyâ-yı merkûmenin her-bâr ve bi'l-hâssa bu kere naklinde su'ûbet olan kâffe-i eşyâlarını ol tarafa geçirmeleri devlet-i müşârun ileyhânın asla haberi olmadığı halde oralara yakın olan me'mûrlarının kabûl etmeleri onların taraftar beyninde bulunmalarına şâhid-i âdil olduğuna ve tıbkı iş'âr-ı destûrileri vechile Sitorine'nin bu'd mesâfesi cihetle bunun üzerine buradan harekât-ı kâzibe icrâsında bir fâideyi müntec olmayacağı mülâhazadan gayr-ı ba'îd bulunduğuna binaen Joviçe Nâhiyesi'nin kurbîyyet-i mahalliyesi münâsebetiyle irâde-i 'aliyye-i dâverîlerinin infâzı eshel olarak şu kadar ki tâ'ife-i usâtın haneleri ihrâk olunmamak ve sabî ve sibyanına ve eşyâ ve nisvânına dahl ü ta'arruz kılınmamak ve fakat Joviçe içerisine girüb⁷³⁹ karşı gelirler ise vurulmak ve oralarda ele geçirilecek hayvanât ahz u iğtinâm olunmak üzere münâsib bir günde lüzûmu mikdâr asâkir-i nizâmiye-i şâhâne ve neferât-ı müslime ile Mîrlivâ Mehmed Paşa ileriye sevk olunup ve çâkerleri dahî kuvve-i zahriye ile arkalarına ihtiyât gidip bu sûretle icrâ-yı muktezâsı mı yoksa şöyle bir sahte hareket olunur ise eşkiyâ-yı merkûmenin üzerine asker gidemez ve gitse bile Karadağ'lı mu'âvenet eder deyu ortalıkta cereyân eden makâlâtı⁷⁴⁰ kizbe çıkartarak bi-mennihi te'âla asâkir-i mürettibe-i ma'lûmenin bu tarafa vürûdunda hareket-i sahîha ile bi-havillahi te'âla hareket olunmak üzere şöyle bir şey yapıldığı ve hayvanât alındığı halde itlâf⁷⁴¹ ettirilmeyerek bi'l-âhare itâ'at ve inkiyâd ederler ise yine i'âde ettirilmesi şıklarından kangisi irâde-i seniyye-i cenâb-ı müşîrîlerine tavâfuk eder ise icrâ-yı icâbına mübâderet olunmak için keyfiyetin emr ü iş'âr buyrulması bâbında emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. Fi 2 Şa'bân sene 277 (M. 13 Şubat 1861)

Müşârun ileyh İsmail Paşa'nın diğere tahrîrâtına yazılan cevâbnâme-i kumandânî⁷⁴²

⁷³⁹ girüb İÜ: girilüb AZ.

⁷⁴⁰ makâlâtı İÜ: makâlâtları AZ.

⁷⁴¹ itlâf İÜ: bunlar telef AZ.

⁷⁴² Müşârun ileyh İsmail Paşa'nın diğere tahrîrâtına yazılan cevâbnâme-i kumandânî İÜ: Tahrîrât-ı saniyyeye cevâb AZ.

Fî 27 Receb sene 277 (M. 8 Şubat 1861) târihiyle müzeyyen olub fi 28 Receb sene 277 (M. 9 Şubat 1861) târihinde mefârik-ı ârâ-yı tefhîm olan emirnâme-i mufassıla-i cenâb-ı müşîrîlerinin hulasa-i⁷⁴³ mü'eddâ-yı âlîsi Klek'de olan [41] şeşhaneci taburunun bahren Sitorine'ye irsâli musammem olduğundan Puçtil'deki taburun kuvve-i ihtiyâtiye'de tutularak dört bölüğünün İstoloça'ya alınamayacağı ve Bileke'de olan dört bölük şeşhanecinin Trebin'e celbiyle yerine buradan diğer tabur şeşhanecinin⁷⁴⁴ Bileke'ye naklinde⁷⁴⁵ oraya muktezî kuvve-i cünûdiyye derece-i kifâyede olarak ilerüye hareket olunur ise İstoloça'da bulunan bölüklerin dahî Bileke'ye irsâl buyrulacağı ve⁷⁴⁶ mühimmât-ı nâriye-i matlûbe⁷⁴⁷ manastırdan gelmek üzere bulunduğu cihetle irâde-i seniyye mûcibince ifâte-i vakt olunmayarak ve bu mes'elenin reng-i âhar kesb eylemesine meydan bırakılmayarak Korbaniç Boğazı'nın dahî biraz asker sevkiyle tahkîm olunub refâkat-i çâkerîde bulunan kuvvet ile evvel be-evvel Joviçe Nâhiyesi'ne girilmesi ve Klek'den dahî bir tabur askerinin bahren eski Raguz'a ve oradan berren Sitorine'ye gönderilmesi veyahut ibtidâ Benat Nâhiyesi'ne girilmesiyle hudûd üzerinde kulelerin binâsına mübâşeret ve muhâlefet vukû 'unda urulub islâh-ı ahvâle mübâderet olunması ve Bosna'dan müretteb olan⁷⁴⁸ bin nefer asâkir-i⁷⁴⁹ muvazzafanın celbi isti'câl buyrulduğu misillü Hersek'den müretteb olan asâkir-i⁷⁵⁰ ihtiyâtiye dahî peyderpey gönderilmekte olarak evvel be-evvel kangî nâhiyeye asker sevki ile girilmesinin sâ'irine daha ziyâde ibret-i mü'essireyi müstelzim olacağı ve Sitorine'ye asker irsâline lüzûm görünmez ise Puçtil'de olan taburdan dört bölüğün İstoloça'ya nakliyle İstoloça'da olan altı bölüğün Bileke'ye gönderilmek üzere bu babda olunan mahsûsât ve mütâla'ât-ı çâkerânemin bi'l-etrâf arz ve iş'ârı hususlarından ibâret olup işbu emirnâme-i seniyye-i dâverilerinin şeref-vürûdundan dört saat mukaddemce⁷⁵¹ yâver-i harb-i çâkerî⁷⁵² Mustafa Efendi vâsıtasıyla takdîmine mütecâsir olduğum ma'rûzât-ı âcizîde

⁷⁴³ hulasa-i İÜ: fezleke-i AZ.

⁷⁴⁴ şeşhanelinin İÜ: şeşhanecinin AZ.

⁷⁴⁵ naklinde İÜ: nakl olunur ise AZ.

⁷⁴⁶ - İÜ: taleb olunan AZ.

⁷⁴⁷ nâriye-i matlûbe İÜ: nâriye AZ

⁷⁴⁸ olan İÜ: - AZ.

⁷⁴⁹ asâkir-i İÜ: - AZ.

⁷⁵⁰ olan asâkir-i İÜ: - AZ.

⁷⁵¹ mukaddemce İÜ: akdem AZ.

⁷⁵² çâkerî İÜ: âcizî AZ.

arz ve iş'âr kılındığı üzre şu günlerde usât⁷⁵³ icrâ edegeldiği⁷⁵⁴ desâyis ve işfâlât vâsıl-ı derece-i gâyet olduğu halde nevâhi-i âsiye usâtı Karadağlılar ile vesika-bend-i ittifak olarak cümleten harb u kıtale müheyyâ⁷⁵⁵ buldukları anlaşılmiş ve tahkîkât-ı âli-i destûrîleri dahî bu merkezde bulunmuş olduğundan ba'de-ezin⁷⁵⁶ her nereye varılsa Karadağlı nevâhi-i mezkûre âsiyesiyle birlikte olarak⁷⁵⁷ üzerimize geleceklerinden bu hususda netîce-i mütâla'ât-ı nâcizânem âfîde muharrer bendlerde arz u beyânına ibtidâr olunur.

Tabur-ı mezkûrun bahren Sitorine'ye⁷⁵⁸ irsâli tasmîmât-ı sâbika icâbından ise de hususî mezkûr için iş'âr-ı âlîleri tasmîmât-ı sâbika vechile olmayub yani tabur-ı mezbûr vapur-ı hümayûnla doğrudan doğru karantinahanenin önüne çıkarılamayacağından ve matlûb olan mahalle azîmetleri berren üç saat kadar⁷⁵⁹ yürümeklerine muhtâc olup halbuki tahkîkât-ı vâkı'aya nazaran karantinahane-i mezkûr ile⁷⁶⁰ Draçoviçye Nâhiyesi derûnundan Joviçe'ye gelinceye kadar dört saat mesâfe taşlık ve ormanlık olup gâyet sa'bü'l-mürûr olduğuna ve haylice mekâriye dahî ihtiyaçları görünüp onun oraca tedârîki ise kâbil-i imkân olamayacağı ve beraber getirilemeyeceğine ve'l-hâsıl ol manevranın emr-i icrâsı pek çok su'ûbet ve müşkilâtı mûcib olarak tahtında melhûz olan menâfi' ber vefk-i matlûb husûle gelmeyeceğinden ondan külliyyen sarf-ı nazar kılınmasıyla beraber Arnabudlukdan müretteb olarak vürûdu intizâr olunmakta bulunan beşyüz nefer asâkir-i muvazzafanın Raguz'a muvâsaletlerinde ikiyüzünün⁷⁶¹ bi't-tefrik⁷⁶² Sitorine'ye sevk ile beru tarafın hedefü'l-harekâtına medâr-ı muhsenât olacağından olvehile i'mâliyle diğer üçyüz neferi doğruca buraya celb olunması tasmîm kılınmıştır.

Sitorine fıkрасından sarf-ı nazar kılındığı halde Dersa'âdet birinci şeşhaneci taburunun şimdiki mevki'i olan Klek ile kuvve-i istinâdiyesini idare edeceği cihetle

⁷⁵³ usât İÜ: - AZ.

⁷⁵⁴ Ede geldiği İÜ: ede geldikleri AZ.

⁷⁵⁵ ile vesika-bend-i ittifak olarak cümleten harb u kıtale müheyyâ İÜ: birleşmiş ve müheyyâ-yı harb u kıtal AZ.

⁷⁵⁶ ba'de-ezin İÜ: -AZ.

⁷⁵⁷ Karadağlı nevâhi-i mezkûre âsiyesiyle birlikte olarak İÜ: usât ile birlikte olarak AZ.

⁷⁵⁸ tabur-ı mezkûrun bahren Sitorine'ye İÜ: Sitorine'ye tabur-ı mezkûrun bahren AZ.

⁷⁵⁹ - İÜ: mesâfe AZ.

⁷⁶⁰ ile İÜ: ve AZ.

⁷⁶¹ ikiyüzünün İÜ: ikiyüz neferinin AZ.

⁷⁶² - İÜ: mezkûr AZ.

altıncı alayının üçüncü taburunun oraca artık şiddet-i lüzûmu kalmayacağından ondan münâsib mikdârının İstoloça'ya i'zâmıyla İstoloça mevki'inde Binbaşı Hacı⁷⁶³ Şerif Ağa kumandasıyla [42] bulunan altı bölük tıbkı tasvîb-i âli-i⁷⁶⁴ destûrileri vechile Bileke mevki'ine i'zâm olunması ve bu cihetle mevki '-i mezkûrda dört bölük şeşhane ve on dört bölük⁷⁶⁵ ağır piyâde ile Hüseyin ve Murad ağalar takımından ikiyüz ve Liyoboşka'dan ikiyüz ve Foyniçe'den yüz elli ve Dumna'dan yüz ve yerlîsünden dahî yüz nefer ki cem'an yediyüz elli nefer asâkir-i muvazzafa ve ihtiyâtiye bulunacağından harekât-ı tahaffuziyye⁷⁶⁶ için mertebe-i kifâyede olacağı derkâr bulunmuştur.

Nezd-i âli-i cenâb-ı müşîrîlerinde beyândan müstağni olduğu üzere Trebin mevki'i Joviçe ve Benat nâhiyeleriyle Bileke mevki'ine civâr olması ve akdemce takdim kılınan pusulada muharrer olduğu⁷⁶⁷ vechile şu günlerde haylice mevcûd zahîre olub bir taraftan dahî peyderpey sür'at-i nakline sâ'ir mevki'den ziyâde Raguzâ'ya münâsebet-i mevki'iyyesi bulunması ve ale'l-husûs Joviçe Nâhiyesi'ne gâyet yakın olmasından dolayı nâhiye-i mezkûre üzerine hareket olduğu takdîrde pek çok teshîlâtın husûlî iltâf-ı ilahiyeden mes'ûl olduğu misillü Korbaniç Nâhiyesi dahî yerlisinden iki yüz ve İstoloça ve Lobin halkından üçyüz ve Binbaşı İsmail Ağa refâkatiyle şimdilik olmak üzere yüz nefer⁷⁶⁸ ki cem'an altıyüz nefer kadar asâkir-i muvazzafa ve ihtiyâtiye ile Dersa'âdet altıncı şeşhaneci taburundan dört bölük⁷⁶⁹ ikâme olunacağı ve bunlar gereği gibi kuvvetli bir müfreze bulunduğu ve hîn-i hâcetde Joviçe'ye sevk olunacak asâkir-i şâhâne üzerine⁷⁷⁰ gelecek eşkiyânın arkasını almağa muktedir olabilecekleri cihetle eşkiyâ-yı merkûmenin ettikleri gibi sellemehü's-selâm Joviçe üzerine yüklenemeyecekleri Trebin mevki'inin bu sırada üssi'l-harekât ittihâz olunub lüzûm-ı kavî görünmedikçe Bileke mevki'ine buradan asâkir irsâlinden şimdilik sarf-ı nazarla ileride îcâb ettiği halde buradan bir kuvve-i

⁷⁶³ Hacı İÜ: el-hâc AZ.

⁷⁶⁴ - İÜ: cenâb-ı AZ.

⁷⁶⁵ - İÜ: ki iki tabur AZ.

⁷⁶⁶ harekât-ı tahaffuziyye İÜ: tahaffuzi harekât AZ.

⁷⁶⁷ muharrer olduğu İÜ: gösterildiği AZ.

⁷⁶⁸ - İÜ: kadar AZ.

⁷⁶⁹ - İÜ: şeşhâne AZ.

⁷⁷⁰ üzerine İÜ: üzerlerine AZ.

kâfiye ile⁷⁷¹ mu'âvenet olunmak üzere onların tahaffuzî harekette bulunmaları lâzımdır.

*Ifâte-i vakt*⁷⁷² bahsine gelince *efkâr-ı 'aliyyeleri*⁷⁷³ gâyet musîb ve yolunda olub halbuki *hazm u ihtimâle ri 'âyet farîzadan olduğu cihetle zikr olunan dört bölük şeyhaneci Korbanîç Nâhiyesi'nde ikâme olunacağı ve diğer dört bölüğü Bileke'de bulunmasıyla refâkat-i âcizânemle Trebin'de bulunan asâkir-i şâhâne bir tabur şeyhaneci ile efrâdı*⁷⁷⁴ bir tabur bile teşkil edemeyecek sûrette⁷⁷⁵ denmeye şâyân olan iki tabur ağır piyâdeden ibâret olduğundan ve hîn-i harekette *fenn-i harb kâ'idesince bunlardan bir mikdârı ihtiyât olmak ve bir mikdârı lâzım gelen mahalleri muhâfaza eylemek üzere ifrâz olunduğu takdîrde ancak iki tabur asker kalıp ve mevcûd olan asâkir-i muvazzafa ve ihtiyâtiye pek az olub*⁷⁷⁶ bu kadar asker ile *kâffe-i eşyâsını*⁷⁷⁷ aşurarak *yek başına mukâtele ve muhârebeye*⁷⁷⁸ hazırlanmış olan Karadağlı ve *nevâhi-i âsiye eşkıyası*⁷⁷⁹ üzerine gidilmesi münâsib görülemediğinden bu düşmana⁷⁸⁰ mukâbil olub *avn ve inâyet-i ilahî ve yümn-i teveccühât-ı hazret-i padişahî ve delâlet-i himem-i 'aliyye-i müşîrâneleriyle*⁷⁸¹ ifâte-i vakt olunmaksızın *matlûb vechile*⁷⁸² haklarından gelinmek için bir tabur şeyhaneciye⁷⁸³ daha ihtiyâc⁷⁸⁴ görünmesiyle⁷⁸⁵ Yenipazar ve sâ'ir taraflardan gelmek üzere şimdi *esnâ-yı râhda bulunan taburlardan dahî yakın vakitte ol tarafa gelmesi me'mûl-i kavî idüğünden Mostar'da olan hassa ordu-yı hümâyûnu*⁷⁸⁶ ikinci şeyhaneci taburunun vürûduna mütevakkıf gibi mütâla'a-güzâr-ı âcizânem olduğundan *re'y-i âli-i destûrilerine tevâfuk ettiği halde mezkûr tabur ile Mostar'da bulunan dağ obüslerinden me'a*

⁷⁷¹ bir kuvve-i kafiye ile İÜ: lüzûmu mikdâr asâkir ile muzâharet ve AZ.

⁷⁷² - İÜ: olunmamak farîzası AZ.

⁷⁷³ □aliyyeleri İÜ: aliye ve mütâla'a-i seniyyeleri AZ.

⁷⁷⁴ efrâdı İÜ: - AZ.

⁷⁷⁵ bile teşkil edemeyecek sûrette İÜ: denmeye şâyân AZ.

⁷⁷⁶ ihtiyâtiye pek az olub İÜ: ihtiyâtiyenin azalıb AZ.

⁷⁷⁷ eşyâsını İÜ: eşyâlarını AZ.

⁷⁷⁸ mukâtele ve muhârebeye İÜ: muhârebe ve mukâteleye AZ.

⁷⁷⁹ Karadağlı ve nevâhi-i âsiye eşkıyası İÜ: ve ale'l-husûs Karadağlının dahi bi-eyyi takdîr mu'âvenet edeceği zâhir bulunan eşkıya AZ.

⁷⁸⁰ bu düşmana İÜ: şunlara bir vefk-i matlûb-ı AZ.

⁷⁸¹ müşîrâneleriyle İÜ: müşîrîleriyle AZ.

⁷⁸² matlûb vechile İÜ: - AZ.

⁷⁸³ şeyhaneciye İÜ: şeyhaneci AZ.

⁷⁸⁴ ihtiyâc- İÜ ihtiyâc-ı sahîhi AZ.

⁷⁸⁵ - İÜ: ve AZ.

⁷⁸⁶ Ordu-yı hümâyûnu İÜ: - AZ.

cephane iki kit'asının bu tarafa irsâli⁷⁸⁷ ve Saraybosna'dan Novesin'e gelmesi irâde-i müşîrîleri iktizâsından⁷⁸⁸ bulunan süvâri bölüklerinden bir bölüğün dahî serî'an gönderilmesi ve⁷⁸⁹ Mostar⁷⁹⁰ boş bırakılması tecvîz buyurulmadığı halde Novesin mevki'inden der-'akeb iki bölük şeyhanecinin celb kılınması

Trebin ahâlîsiyle beraber bura için müretteb sekizyüz nefer asâkir-i ihtiyâtiyeden dörtyüzü⁷⁹¹ bâlâdaki bendlerde beyân olunduğu üzre Korbanîç'e gönderilüb [43] bâkî dörtyüz nefer kalmak lâzım gelir ise de Trebin'den tertîb-i vechile Lobin ile beraber tam beşyüz nefer çıkamayacağından bundan dahî yüz nefer tenâkus etmesiyle istediğimiz mahalle sevk edecek elde üçyüz nefer asâkir-i ihtiyâtiye kalmıştır. Lakin asâkir-i merkûme matlûb sûretde olmayub biraz gevşek⁷⁹² bulunduğundan yalnız bunlar ile⁷⁹³ esnâ-yı harekette bir⁷⁹⁴ mahalle sevkiyle zabt u muhâfaza veyahut hattü'l-harekâtın hıfzı gayr-ı mümkün olacağından Bosna'dan vürûd edecek bin neferin kâmilen bu tarafa gönderilmesi veyahut Gaçka tertîbi olan Çaniçe askeri mikdâr-ı kîfâyede olmayub bir mikdâr asâkir-i muvazzafa daha oraya sevki tasvîb buyrulduğu halde mezkûr bin neferden bir mikdârının bi't-tefrîk Gaçka'ya tesvîkiyle bâ-seyr-i serî' bâkîsinin⁷⁹⁵ bu tarafa gönderilmesi lâzım gelir ancak bu karar dahi⁷⁹⁶ re'y-i âlîlerine mütevakıftır.

Joviçe Nâhiyesi'nin Benat Nâhiyesi'nden ziyâde Trebin mevki'ine kurbiyyeti ve ber beyân-ı bâlâ idâre-i askeriyenin e'âzım levâzımâtından olan zehâyir ve erzâkın nakl u ihzârınca olan sûret-i suhûleti cihetiyle havaların şu i'tidâliyle⁷⁹⁷ ibtidâ-yı emrde Joviçe Nâhiyesi⁷⁹⁸ üzerine gidilmesi münâsib gibi mütâla'a

⁷⁸⁷ irsâli İÜ: i'zâm AZ.

⁷⁸⁸ müşîrîleri iktizâsından İÜ: müşîrîlerinden AZ.

⁷⁸⁹ - İÜ: merkez-i askerî farz olunan AZ.

⁷⁹⁰ - İÜ: dahi AZ.

⁷⁹¹ dörtyüzü İÜ: dörtyüz neferi AZ.

⁷⁹² gevşek İÜ: gevşekçe AZ.

⁷⁹³ bunlar ile İÜ: bunların vücûduyla AZ.

⁷⁹⁴ bir İÜ: - AZ.

⁷⁹⁵ bâkîsinin İÜ: - AZ.

⁷⁹⁶ bu karar dahi İÜ: burası da AZ.

⁷⁹⁷ ber beyân-ı bâlâ idâre-i askeriyenin e'âzım levâzımâtından olan zehâyir ve erzâkın nakl u ihzârınca olan sûret-i suhûleti cihetiyle havaların şu i'tidâliyle İÜ: bu cihetle nakl-i zehâyir husûsunda ehveniyeti ve ber-beyân bi'l-eshel olub havalar böyle gider ise çadır ile ikâmette ezher cihet farklı bulunması mülâbesesiyle AZ.

⁷⁹⁸ nâhiyesi İÜ: - AZ.

olunmasıyla husûsât-ı mezkûre bi'l-mütâla'a re'y-i âlî-i cenâb-ı müşîrîlerine⁷⁹⁹ dahî tevâfuk ettiği ve icrâsına emr verildiği takdirde müsta'inen billahi te'âla mahall-i mezkûr üstüne⁸⁰⁰ azîmetle⁸⁰¹ iktizâ-yı hâle tevfiik⁸⁰² olunacağı derkâr ise de bu tertîb ve tasavvur⁸⁰³ hâl-i hâzıra müstenid olarak ileride iş rengini⁸⁰⁴ değişir ise⁸⁰⁵ ol-hâlde⁸⁰⁶ Bileke mevki'inin üssi'l-harekât ittihâzıyla Trebin'in sağ cenâh i'tibâr olunub cenâh-ı mezkûrun tahaffuzu harekette bulunmasıyla üssi'l-harekât-ı cedîde cânibinden icrâ-yı tedâbîr ve⁸⁰⁷ hareket olunmak hükm-i hâl ve⁸⁰⁸ maslahat iktizâsından idüğü beyânına ibtidâr eyledim. Ol bâbda⁸⁰⁹ Emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. Fi 3 Şa'bân sene 277 (M. 14 Şubat 1861)

[KURİSTAÇ PALANKASI'NIN MUHASARA OLUNMASI VE GAÇKA'DAN BURAYA YARDIM GÖNDERİLMESİ]

Mükâtebe ve mücâvebe burada tamam olup işte biz böyle kalem ile muhârebe eder ve fenn-i harb kitaplarındaki bazı ıstılâhâtın taharrîsine gider iken 77 senesi şehir-i Şa'bânı evâilinde Benat ve İskok ve Karadağlu ve Piva eşkiyası Kuristaç Palankası'nı muhâsara ve tazyîk edip palanka-i mezkûrda bulunan mustahfız yüzbaşısı Nikşik'li Murad Ağa'nın mevcûd refâkatiyle beraber müdâfa'aya kıyâm etmiş ise de bi-lâ fâsıla muhâceme-i düşman bi'l-ahare dâ'i-i muhâtara⁸¹⁰ görünmesiyle Gaçka'da bulunan kuvve-i cünûdiyeden istimdâd olundu. Bu sırada Gaçka mevki'inde kumandan olan asâkir-i şâhâne kâ'im-i makâmlarından Macar Mahmud Bey şehir-i mezkûrun gurre-i isneyn günü Gaçka'daki cünûd-ı şâhânenin her bölüğünden yirmişer nefer cengâver bi'l-intihâb Novesin ve Foça kazalarından müretteb Gaçka'da olan neferât-ı muvazzafadan işe yararlarını ve Gaçka Kazası müdiri Süleyman Efendi'yi bi'l-istishâb Gaçka'dan hareket ve fenn-i

⁷⁹⁹ müşîrîlerine İÜ: destûrîlerine AZ.

⁸⁰⁰ üstüne İÜ: üzerine AZ.

⁸⁰¹ azîmetle İÜ: azîmet olunub AZ.

⁸⁰² hâle tevfiik İÜ: hâl üzerine AZ.

⁸⁰³ ve tasavvur İÜ: - AZ.

⁸⁰⁴ rengini İÜ: rengi AZ.

⁸⁰⁵ ise İÜ: ve AZ.

⁸⁰⁶ - İÜ: ona tevfiik-i hareket olunmak fenn-i harb îcâb ettirir ise ol vakit AZ.

⁸⁰⁷ cânibinden icrâ-yı tedâbîr ve İÜ: tarafından tecâvüzî AZ.

⁸⁰⁸ hâl ve İÜ: - AZ.

⁸⁰⁹ ol bâbda İÜ: - AZ.

⁸¹⁰ dâ'i-i muhâtara İÜ: muhâtarayı dâ'î AZ.

harbe tevfikân arkaya kuvve-i ihtiyâtiye bırakarak Kuristaç'a giden tarîkin yemîn ve yesârında asâkir-i muvazzafadan mikdâr-ı kâfi piyâdegân ve orta koldan süvâri ve diğêr piyâde ile ilerüye vararak Kuristaç'a bir saat mesâfede kâ'in Pupotoğrafya denilen mahalde bir⁸¹¹ yolun iki tarafında kemîngâhda muhtefî bulunan gürûh-ı usât birden ateş etmeye mübâşeret ve bizim taraftan dahî mukâbeleye müsâra'at olunmuştur. Çünkü eşkiyâ tarîk-i mezkûrun iki tarafında bulunan dağ ve taşları siper edip asker ise açıkta kalarak bu sûrette harb iki saat kadar mümtedd olduktan sonra eşkiyâ üzerine hücum etmekden başka tarîk-i zafer görülemediğinden sağ taraftan asâkir-i şâhâne ve soldan asâkir-i muvazzafa hücum eylediklerinden eşkiyâ gürûhu mukâvemete tâb-âver olamayub derhal kararı⁸¹² tebdîl ve tâ'ife-i muzırîra-i merkûmenin on üç neferi diyâr-ı ademe vâsıl oldukları meydanda kalan lâşelerinden ve⁸¹³ otuz kadar mecrûhlarıyla⁸¹⁴ hem cinslerinin ihbârından anlaşılmıştır. Bizim taraftan üç nefer zararsızca mecrûh oldukları halde Kuristaç'a muvâsalet olundu. Oranın palankasının kuvve-i mevcûdesine Foça askerinden otuz nefer daha ilâvesiyle îcâbı kadar cephaneye ile takviyet verilmiştir. Ve ba'dehü muzafferden Gaçka ya avdet kılınmıştır.

[EŞKIYANIN FOÇA KAZASINA HÜCUMU VE BURAYA YARDIMCI KUVVETLERİN GÖNDERİLMESİ]

Eşkiyâ dâ'imâ bizim tarafın za'îf yerlerini kullandığı gibi Piva ve Derbenak ve Çerkoviçe ve sâ'ir [44] nevâhîden⁸¹⁵ ikibin kadar eşkiyâ kapudan Nubçe nâm hâ'in ma'iyyetiyle 77 senesi Recebinin yirmi sekizinci Cum'a günü Foça Kazası'na tâbi' Krobeviç nâm İslâm karyesine hücum ile karyenin câmi'-i şerîfiyle otuz dört İslâm hanesi ihrâk olunarak karye-i mezkûre ahâlîsinden on yedi ve Foçalılardan bir ki cem'an on sekiz müslüman zümre-i şühedâya iltihâk eyledi. Çend nefer dahî zahmedâr oldu. Tâ'ife-i nisvânın melbûsâtlarına varınca ahâlî-i karyenin kâffe-i emvâl ve eşyâları âmâc-ı tîr u târâc eyledikleri haber-i dilhırâşın Foça Kasabası'na vusûlüyle beraber Foça ve civâr kurâ ahâlî-i müslimesi karye-i mezkûreye imdâda

⁸¹¹ bir İÜ: - AZ.

⁸¹² - İÜ: firâra AZ.

⁸¹³ ve İÜ: - AZ.

⁸¹⁴ mecrûhlarıyla İÜ: mecrûhları AZ.

⁸¹⁵ nevâhîden İÜ: nevâhi-i âsiyeden AZ.

yetişip ol-hâlde eşkiyâ-yı merkûme Oğraniçe Karyesi'ne avdet ve ligor istihkâm yapıp ikâmetle kendisine teba'iyet eylemeleri için kapudan-ı merkûm etrâf-ı kurâ ahâlî-i müslime ve gayri müslimesine tehdîd güne haberler göndermeğe cür'et etmekte olduğundan Taşlıca'dan Gaçka'ya gelmekte bulunan kâ'im-i makâm Mehmed Bey ile dört bölük şeşhaneli asâkir-i şâhânenin şu vukû'âta mebnî Gaçka'ya mürûru tecvîz olunmayub Foça'da tevkîf ettirildi. Eşkiyâ-yı merkûmeden bir takımı Buhur semtine dahî hatve-zen-i nekbet ve mazarrat oldukları istihbâr olunduğundan Saraybosna'da bulunan bir tabur ŝeŝhaneciden 7 bölüğünün serî'an Foça'ya ve Yenipazar'dan dahî ahâlî-i müslime ile asâkir-i muvazzafa-i mevcûdenin âcilen Buhur tarafına gönderilmiştir. Foça taraflarına usâtın vukû'bulan işbu tecâvüzâtının önü kesilmek için kâ'im-i makâm Macar Mahmud Bey Gaçka'da taht-ı kumandasında olan asâkir-i şâhânedan lüzûmu mikdârını ve dağ toplarından iki kıt'asını alıp kable's-seher abluka etmek için sene-i merkûme şehr-i şa'bânının 8. Pazartesi gecesini Gaçka'dan Foça yolunda tecemmü' eden usât üzerine hareket etmiş ise de ol gece ziyâde nüzûl eden berf u bârândan nâşî tasmîm kılınan mesâfe kat' ile savb-ı maksûda gidilemeyüb nisf mesâfede kâ'in Virbe Karyesi'ne gündüz saat iki râddelerinde güç belâ ile muvâsalet etmiş olub askerinin ziyâde ıslanmasından ve askerinin bu hareketini diğeri Hristiyanlar eŝkiyâyâ gidip haber vermesinden ve bir de ileride asker için barınacak bir mahal bulunamayacağı anlaşılmasından dolayı mûmâ ileyh Mahmud Bey asker ile beraber zaruri Virbe Karyesi'nde bir gün ârâm ve ferdâsı gün yine Gaçka'ya avdet eyledi.

[İSYAN EDEN AHALİ TE'DİB EDİLMEYEN BURALARA BİR TAKIM BİNA İNŞASININ GEREKSİZ OLDUĞU HAKKINDA]

Müşârun ileyh İsmail Paşa'nın devlet ve millet için olan efkâr-ı hayır-hâhânesine diyecek söz yok ise de ma'iyetinde bulunan kumandanlar işi çocuk oyuncağına döndürmelerinden dolayı tedâbir-i muttehizesinin te'sîrâtı görülemeyub işin bu gidiş ile ilerleyeceğine asla akıl almaz ise de maslahatın cesâmetine göre her halde devlet netîcesinde imâle-i nazar-ı dikkat buyuracağını ve olhalde arzumuz üzre buraya bir faysal i'tâ kılınacağını biliyorum.

Ne hâl ise icrâ-yı istikşâfât için erkân-ı harbiye riyâsetine me'mûr Miralay Salih Bey refâkatinde çend nefer erkân-ı harbiye zâbitiyle beraber Bileke ve Trebin taraflarına me'mûr olup 9 Şa'ban sene 277 (M. 20 Şubat 1861) târihinde Trebin'e gelmiş ve ikmâl-i me'mûriyetle Mostar'a avdet ve meşhûdâtını müşârun ileyhe arz u beyânına mübâderet eylemiştir.

Nevâhi-i âsiye ahâlîsinin ale'l-'umûm silah elinde icrâ-yı habâset etmekte ve alenen isyân yüzü göstermekte iken biz beride nevâhi-i mezkûre içerilerine müdür konakları ve kule ve istihkâmât-ı sâ'ire binâ ve inşâsı tertîbine kıyâm ve bu yolda ahâlî-i merkûmeye haber ba'de haber gönderib itâ'at etmek için ibrâm etmekdeyiz ve bu cihetle düşmanı kendimize güldürmekte ve i'mâl-i kuvve-i cebriye ile te'dîb ve terbiyelerinde aczimizi bildirmekdeyiz.

Doğrusu şu vakit şu'ûr-ı erbâb-ı ukûlu ihlâl eder bir zamandır ki eşkiyânın âsâr-ı hasârat-ı aleniyyesi her hâlde galebe-i netîce-i muzırrası emârelerini gösterüb Karadağlı ise nevâhi-i mezkûreyi kazanmak için olan tama' u efkârı gündün güne kuvvet bulub cenâb-ı hak mâsûn buyursun. İşin daha ilerisinden bile korkulur. Ve buna karşı behemehâl nevâhi-i mezkûre ahâlîsi urulub Karadağlı ile beraber bulunduğu halde onun da tedmîr ve tenkîlinden sonra oralara nizâm ve inzibât verilmek lâzım gelir iken buralarına bakılmayıp ahâlîsi silah be-dest-i cenk u cidâl olan nevâhi-i âsiye içine evvel emirde müdür konağı misillü ebniye inşâsına mübâderet etmek mülâhazası doğrusu [45] istihsân olunamaz bir tedbîr-i muzırr olup zira⁸¹⁶ bütün ahâlîsi dağlara firâr eden böyle bir yerde yapılacak konakta bulunacak müdür kimlere kumanda edecektir. Bir de kule ve konak yapılması tasavvur kılınan mahallere hâl-i hâzırda on tabur asâkir ile varılabilmekte bile müşkilât çekilür iken yapılacak kulelerin yollarını te'mîn etmek kangı bir tedbîr ile olacağını derpîş etmek lâzım değil midir? Yohsa bu kulelerin te'mîn-i memelerleri için ihtiyâten devlet oralarda da'imî sûrette mükemmel bir ordu mu beslemelidir? Böyle olmayub da kuleler yapılırsa ahâlî ister istemez itâ'at eder denilür ise Nikşik Kal'ası bir numûne olamaz mı ki içinde bu kadar silahşör ve cengâver Müslümanlardan mâ âdâ bir tabur mükemmel ve muntazam asker dahi var iken kazası bütün tuğyân idüb

⁸¹⁶ - İÜ: bu konakta oturtulacak müdür kimleri idare edecektir ki AZ.

Nikşik'i muhâsara altına aldılar. İdâresini beş on tabur asker ile nakl ettikçe bu kadar can telef veriyoruz. Tasavvur olunan kuleler dahi bu kabîlden değil midir? Derûnlarına bir takım asker ikâme ve elimiz ile muhâsara altına verib sonra idârelerini düşünmek ne demektir?⁸¹⁷ Vâkı'a bu makûle⁸¹⁸ istihkâmâtın fâidesi kâbil-i inkar olmayub ancak⁸¹⁹ evvela ahâlî⁸²⁰ te'dîb ve tenkîl olunmalı⁸²¹ sâniyen kule inşâsına teşebbüs etmelidir.⁸²²

[EŞKIYANIN SİTORİNE LİMANINA TASALLUTU VE BURAYA KUVVET GÖNDERİLMESİ]

Eşkiya tarafından bir müddetten beru Sitorine Limanı'na tasallut olunduğu gibi sene-i merkûme Şa'bânı evâ'ilinde orasını zabt etmek üzere Joviçeli Luka Vukaloviç nâm re'îs-i mefseted bütün bütün hasr u tazyîk eylediği mustahfizlarından gelen muharrerâtta ma'lûm olmasıyla berâ-yı def'-i a'dâ oraya bir kuvve-i cünûdiyenin sevk-i isrâsına lüzûm görünüb evvela nerelerden asker sevk olunabileceğinin keşf ü tahkiki zımında erkân-ı harbiye zâbitânından Kolağası Murad Efendi ve müşârun ileyh Derviş Paşa hazretlerinin yâver-i harbi Mülâzım

⁸¹⁷ ahâlîsi dağlara firâr eden böyle bir yerde yapılacak konakta bulunacak müdir kimlere kumanda edecektir. Bir de kule ve konak yapılması tasavvur kılınan mahallere hâl-i hâzırda on tabur asâkir ile varılabilmekte bile müşkilât çekilür iken yapılacak kulelerin yollarını te'mîn etmek kangî bir tedbîr ile olacağını derpîş etmek lâzım değil midir? Yohsa bu kulelerin te'mîn-i memeler için ihtiyâten devlet oralarda da'imî sûrette mükemmel bir ordu mu beslemelidir? Böyle olmayub da kuleler yapılır ise ahâlî ister istemez itâ'at eder denilür ise Nikşik Kal'ası bir numûne olamaz mı ki içinde bu kadar silahşör ve cengâver Müslümanlardan mâ âdâ bir tabur mükemmel ve muntazam asker dahi var iken kazası bütün tuğyân idüb Nikşik'i muhâsara altına aldılar. İdâresini beş on tabur asker ile nakl ettikçe bu kadar can telef veriyoruz. Tasavvur olunan kuleler dahi bu kabîlden değil midir? Derûnlarına bir takım asker ikâme ve elimiz ile muhâsara altına verib sonra idârelerini düşünmek ne demektir? İÜ: ahâlî âsidir. Yapılması tasavvur olunan kule ve yahut kal'anın yollarını te'mîn etmek mümkün olmayacağından mâ adâ düşman bunları taht-ı muhâsaraya aldığı halde berâ-yı imdâd dâima bir ihtiyât ordusu bulundurmak lâzımdır. Burada nerededir ve kangî bir fâide için bir orduyu oraya hasr etmelidir. İşte Nikşik Kal'ası güzel bir numûne değildir ki yalnız ahâlînin muhâfazasından başka tuğyân eden kurâsının taht-ı itâ'ate alınmasına ve mesdûd bulunan yollarının kurtarılabilmesine bir fâidesi olamadı. Halbuki Nikşik Kal'a ve karyesinin ekser sekene İslâm olan bir mahal olarak onun içinde bunca cengâver olduğu halde islâhâta bir yardımı olmayub da artık sekene büsbütün âsi hristiyandan ibâret olan nâhiyelerin kable't-tenkîl içine yapılacak kule ve konağın küllî mazarratından başka bir şey gayrı melhûzdur. AZ.

⁸¹⁸ bu makûle İÜ: böyle AZ.

⁸¹⁹ kâbil-i inkâr olmayub ancak İÜ: münkir değildir, lakin AZ.

⁸²⁰ ahâlî İÜ: ahâlî-i âsiyeyi AZ.

⁸²¹ ve tenkîl olunmalı İÜ: etmeli AZ.

⁸²² kule inşâsına teşebbüs etmelidir. İÜ: böyle şeyleri yaptırmalıdır. Yohsa bu tedbîr mücerred devleti aldatmak demektir.

Mustafa Efendi Raguzaya ve oradan tebdîl-i câme ile Avusturya'nın hudûdu başında kâin Nagomnas nâm karakolhanesine kadar gidebilüb avdetlerinde verdikleri ma'lûmât üzerine yetmiş yedi sene-i hicriyesinin Şa'bân-ı Mu'azzamının onikinci günü Raguzaya üzerinden Sitorine'ye Mirlivâ Mehmed Paşa kumandasıyla bir kuvve-i müfreze gönderilmiş ise de Paşa-yı mûma ileyh Sitorine'ye iki saat mesâfeye kadar gitmiş olduğu halde Sitorine'ye gitmeğe bir türlü cesaret etmeyerek gerüye avdet etti. İşte fırak-ı bâğiye bizim kumandanların korkaklıklarından dolayı nereye gitseler bir silah patlatmaksızın avdet ettiklerini gördükçe şımarmakta ve bu cebânet Karadağlunun efkârına takviyet verip kazandırmaktadır. Paşa-yı mûma ileyh Sitorine'nin yanı başına kadar takarrub etmiş iken oraya gidip îfâ-yı vazîfe etmeyüb de kemâl-i rezaletle avdeti tâ be-mahşer kendüsüne la'net okudacaktır.

Nihayet zikr olunan Sitorine mustahfızının tazyîkât-ı düşmandan tahlîsi zımında giden işbu kuvve-i müfreze-i askeriyenin ber-minvâl-i muharrer hiçbir muhârebe etmeksizin vukû'-ı avdeti müstahfızın fütûr ve ye'sini müstelzim olduğu gibi düşmana bir kat daha kuvvet-i kalb hâsıl ettirip artık şedîden karantinahane üzerine muhâceme ve müsâdemeye mübâşeret ile muhâfızları su alamağa bile çıkarmayub orada bulunan mustahfızın mikdarı ise otuz kişiden ibâret olarak bunlar açlık ve susuzluğa dahi tahammül ve düşmana mukâbele ve mukâvemet ile beraber içlerinden bir Arnabud ile tekrar Kumandan Paşa ile Müşîr Paşa'ya bir tahrîrât irsâl idüb imdâd taleb etmişler ise de iltifât olunmadığından nihayet cephanelerine bir ateş verüb karantinahaneyi berhevâ ettikten sonra kendileri düşmanla dögüşe dögüşe Avusturya hudûduna dâhil oldular. Oradaki Avusturya me'mûrları dahi silahlarını alub silahsız oldukları halde oradan Raguzaya ve ondan Trebin'e gelip ordu-yı hümâyûn cânibine vâsıl oldular. [46] Sitorine Müstahfızı bütün Toskalık ahalisinden olarak eslihası gayet kıymetli ve gümüş kaplamalı her birinin silahları iki üç bin kuruş kıymetinde olarak silahlarından başka Devlet-i 'aliyye ile Avusturya Devleti'ni sulh u müsâlemet üzre olduğu halde me'mûrlarının şu hareketleri şikest-i namuslarını dahi mü'eddî olmakla bi'l-muhâkeme namuslarının ikmâl olmasını istid'â ettiler ise de bu istid'âlarına dahi imâle-i nazar-ı i'tibâr kılınmadığından herifler silahlarını dahi kayıp ettiler.

Garib burası ki kabza-i zabt u tasarrufumuzda bulunan bu misillü yerleri muhâfaza edemeyüb de nevâhî-i âsiye içine diğerkule ve konaklar inşasına kıyâm etmek erbâb-ı dekâyik nazarında gayet çirkin olduğı ma'lûmdur.

[JOVIÇE NAHİYESİNİN ISLAH-I AHVALİ VE ASKERE VERİLEN TENBİHAT]

Me'a mâ fih Müşîr İsmail Paşa tarafından alınan emr-i kat'î vechile Joviçe Nâhiyesi'nin ıslâh-ı ahvâli zımnında iki tabur piyâde ve bir tabur şeyşaneli ve bir bölük süvârî ve ikiyüz kadar nefîr-i âmm ve sâire istishâbıyla müşârun ileyh Derviş Paşa şehir-i mezkûrun on üçüncü günü nâhiye-i mezkûre içerüsine hareket eyledi. Yollarımızı Joviçeliler sedd u bend etmeğebirçok sa'y u kûşîş ettiler ise de savlet-i nezîhane-i cünûd-ı cenâb-ı şâhâneye tâb-âver-i tahammül olamadığından rehin-i perîşânî ve inhizâm olmakdan nâşî asâkir-i İslamiye önünü Trebin Kasabası'na üç, üç buçuk saat mesâfesi bulunan Joviçe Sahrâsı'na vaz'-ı kadem-i celâdet ve sahrânın bazı tepelerine rekz-i hıyâm-ı ârâm ü ikâmet kılındı.

Şu esnada asâkir-i cenâb-ı şâhâneye neşr olunan vesâyâ ve tenbîhâtın bir sûreti derc kılındı.

Ey asker, cümlemin ma'lûmu olduğı üzre Hersek Sancağı'na tabi Joviçe ve Kurşoviçe ve Draçoviçe ve Benat ve Derbenak nâhiyeleri re'âyâları bazı müfsidlerin ifsâdıyla dört sene oluyor ki sûret-i isyanda bulunuyorlar. Lakin veliyy-i ni'metimiz efendimiz padişahımız hazretlerinin merhamet-i şâhâneleri iktizâsınca tatlılık ile bunların dâ'ire-i itâ'ate almağa her ne kadar çalışmış isem de bir türlü mümkün olamadığından irâde-i seniyye ve devletlü Müşîr Paşa hazretlerinin emirleri üzerine işte her taraftan mezkûr nâhiyelere asker sevk olunduğı gibi biz dahi kuvve-i mevcûdemiz ile bi-nusretillahi te'âlâ Joviçe Nâhiyesi'ne gidüb tarafımızdan bunlara bir kere daha haber gönderilüb nasihat olunacaktır. Ra'ıyyeti kabûl ederler ise febihâ, şayet tüfenk tutacak oldukları halde merdâne ve şecî'âne hareketle terbiye-i lâzımleri icrâ olunacaktır. Ancak inşallah bi's-suhûle yahud harben bu nâhiyeye girdiğimizde bunların mal ve ırzlarına ve kiliselerine ve hanelerine dokunmak askerlik şânına ve sıfat-ı insaniyete bir vechile yakışmayacağından mâ adâ irâde-i hazret-i şâhâneye dahi mugâyir olur. Bunu şimdiden cümlenize beyân ederim. Eğer

işbu emrin hilâfında bulunanlar olur ise pek ayb olur ve o makûleler haklarında pek şiddetli mücâzât olunacaktır. Hemen göreyim sizi merdce ve insanca hareket eyleyesiniz, rabbim cümlemizi rızâ-yı şâhânedan ayırmayub mansûr ve muzaffer eyleye, Amin.

Joviçe Nâhiyesi'ne girilmiş ve düşmana kad u kâmet gösterilerek düşman dahi bize karşı bir kuvvet ile yüksek yüksek dağlara gelmiş ise de burada muhârebe edip de ıslâhât etmek niyetinde bulunulamadığı ve düşmana kat'a bir zararımız vukû'bulmadığı cihetle on iki gün burada aram ve güya burası mebd-i ıslâhat olacak gibi Trebin'den külliyyetli zehâyir ve erzâk celb u iddihara ikdam kılındı. Burada dahi hiç [47] bir iş görülemediği müşârun ileyh Müşîr İsmail'e aks ettik de Trebin'e avdetimiz için emr gönderib kumandan Derviş Paşa hazretleri zaten avdet etmeğe pek teşne olduğundan Müşîr-i müşârun ileyhden mahsûsan emr dahi zuhûru onda haylûden haylû terâküm ettirilen zehâyir-i askerinin mevcûduna göre taksîmiyle ric'ate kıyâm olundu. Ancak düşman arkamıza düşüp ta Çiçove Karyesi'ne kadar ta'kîb etti. Artık iş bu avdetimiz büyük bir ayıp olur ise de buralarına kimse bakmadı. Ric'atımız esnasında şiddetli nüzûl eden bârândan dahi pek çok müşkilât çekilmiş ise de hele selâmet yakasına çıkılmış olduğundan herkes memnun oldu. Müşîr-i müşârun ileyh bizzat Trebin'e azîmetle burada birleşildi.

[KURBANİÇ, KORİTA VE PİVA'DAKİ İSYANLARIN BASTIRILMASI]

Kurbaniç'de bulunan asâkir-i şâhâne dahi civar eşkıyasının tasallutundan kurtulamadığından Kurbaniç mevki'i kumandanı bulunan Dersa'âdet ordu-yı hümâyûnu altıncı şeşhaneli taburu binbaşısı Hacı Ali Ağa dört bölük şeşhane ve bir kıt'a top ve asâkir-i muvazzafadan dörtyüz nefer bi'l-istishâb zikr olunan bölüklerden bir mikdarı ilerüye pîşdâr ve asâkir-i muvazzafa binbaşısı İsmail Ağa mevcûd refâkatiyle cenâhdâr ve dümdâr bi't-terfîb hareket ve azîmet olunur iken düşmandan altıyüz mikdarı Orasusa'nın bir çâr-ı yek mesâfesinde kolun sağ tarafından pusudan düşman ateşe başlayub mûmâ ileyh İsmail Ağa'nın takımından Arnabud Abbas Çavuş sol koluna kurşun isâbetle mecrûh oldukda derhal kola tebdîl-i hiza kumandasıyla mukâbeleye musâra'at olunmuş ve düşmandan altı neferi telef ve on sekiz neferi mecrûh olmuş ve biraz ağnâm dahi ahz u iğtinâm olunub düşman

mukâvemet edemeyerek münhezimen semt-i idbâre firâr eyleyub bizim tarafdan merkûm Abbas çavuşla başıbozuklardan iki kişi daha yaralanmış ve ahşam takarrub ettiğinden asâkir-i merkûme sâlimen ve gânimen Kurbanîç'e avdet etmiştir.

Bileke mevki'ine beş saat mesâfesi bulunan Korita Palankası civarında kâ'in Uble Karyesi'nin ahali-i âsiyesiyle bir takım İskok ta'bîr olunan hayadîd mârîn ü âbirini urub kesmek ve yağma ve gâretkerlik etmek gibi evza' u nâ-merziyelerini günden güne tezyîd ettiğinden bunların taht-ı terbiye ve itâ'ate almak üzere Hassa ordu-yı hümâyûnu erkânından Mirlivâ Mahmud Paşa kifâyet mikdarı asâkiri şâhâne ve muvazzafa ile yetmiş yedi senesi şehr-i Şa'bânının on yedinci gecesi Ukolişte Karyesi'ne hareket idüb ale's-seher mezkûr Uble Karyesi'ne varub mevcûd ma'yyeti askerden ihtiyâten üç bölük şeshane ve iki bölük ağır piyâde ve üçyüz nefer asâkir-i muvazzafayı kademe nizâmınca ilerüye hareketle birinci safda olan asâkir-i muvazzafa Ukolişte'den ale's-seher hareketle eşkıyanın cem'iyetine tekarrub ettikde pusudan ateş etmesiyle bizim cânibden mukâbeleye mübâşeret kılındı. Bizim asker düşmanın cem'iyetgâhına vukû'bulan muhâcemesi eşkıyanın cem'iyetini perîşân eyledi. Asker birden bire karyeye hücum ile meşâhîr-i eşkıyadan Yuvan Pyaliçe ve Niko Pyaliçe'nin haneleri ihrâk bi'n-nâr ve karyenin öte tarafında olan taşlık bir mahalde kendüleri yetişüb düşmandan yedi neferini karargâh-ı cehenneme sipariş etti. Burada dört yüz elli dört re's koyun ve üç yüz doksan yedi keçi ve elli re's sığır ve iki re's bargir iğtinâm olunmuştur. Bu muzafferiyette yalnız Novesin'li Ömer bayraktarın sağ memesinden cüz'ice kurşun isâbet etmiştir. İkinci kademe dahi hareketle birinci kademe çâr-ı yek saat mesâfeye kadar takarrub ederek ve asâkir-i şâhâne gerüde sûret-i ihtiyâtkârîde bırakılıb geriye ric'at olunmasına karar verilerek erkân-ı harbiye binbaşısı Mehmed Efendi nezâret-i kumandasında bulunan ikinci kadememin askeri birinci saf, köyden yarım saat kadar mesâfe kat' ettikten sonra avdet eder iken düşmanın imdâdı yetişüb ta'kibe başladı ve harbe tekrar mübâşeret olduğundan Kurbanîç dilâver ve cengâverlerinden cesur meşhûr Yüzbaşı Murad Ağa hemen düşmana doğru hücum edip gürûh-ı usât bunun etrafını sarmış ve elindeki tüfengini tekrar doldurmakda iken başına kurşun isâbetiyle nûş-i bâde-i şehâdet etmiştir. Mûmâ ileyh Murad Ağa'nın keyfiyet-i vefatı mâtem-i mücâhidîni istilzâm edercesine mahzûniyet vermiştir garibe. Murad Ağa'nın celâdet

ve şecâ'ati gerek Karadağlı ve gerek nevâhî-i âsiye eşkıyası arasında meşhûr olduğundan ve Karadağlıların i'tikâdât-ı bâtilalarınca böyle bir bahadırın yüreği alınıp aş eren karılara külbastı edilerek yedirtilür ise bunlardan hâsıl olacak veled güya şeci' olur imiş zu'muna mebnî ağa-yı mûmâ ileyhın meşhedi fena bir taşlık arasına tesâdüf edib tahlîs olunamadığından [48] düşman hemen karnını yarub yüreğini aldığı mu'ahharan görüldüğünden keyfiyetin vech-i meşrûh üzre olduğu tahkîk kılınmış ve bu halkın ne vechile vahşi oldukları bu halden dahi istidlâl olunur. İşbu harbin tekrarında mûmâ ileyh Murad Ağa'nın şehâdetiyle mûmâ ileyh Binbaşı Mehmed Efendi'nin ve başıbozuklardan bir neferi sağ ayaklarından ziyansızca mecrûh olmuşlar ise de düşmanın evvelki telefâtından başka dört neferi helak ve yedi sekiz neferi mecrûh olmuşdur ve evvelki ganimetten ma adaâ def'a-i saniye muhâcemede bir çok zâyî'âtları vukû' bulmuşdur.

Şehr-i mezkûrun ondördüncü Pazar gecesi Gaçka mevki'inde olan sâbıku'z-zıkr Macar Mahmud Bey asâkir-i nusret-me'ser-i şâhâne ve cünûd-ı muvazzafa ile Gaçka ahalisinden tertîb eylediği bir kuvve-i müfreze ile Piva Nâhiyesi'ne hareket ve seher yani vakt-i fecrde Ravne nâm mahalle muvâsalet idüb hassa ordu-yı hümâyûnu piyâde altıncı alayının ikinci taburu binbaşısı Laz Mustafa Ağa ile iki bölük nizâmiye ve bir bölük şeşhaneci ve yüz elli nefer asâkir-i muvazzafa ve iki kıt'a dağ topları ihtiyât sûretiyle Ravne'de yerleşdirüb kusûr asker ile mîr-i mûmâ ileyh iki koldan Piva Nâhiyesi'ne girdikde Piva ahali karşı durması üzerine derhal asâkir-i islâmiye tarafından mukâbeleye ibtidâr ile saat on ikiden altıya kadar muhârebe olunmuş ve encâm-ı kâr gürûh-ı usât münhezimen semt-i idbâra firâr ettikten başka üç nefer telefâtı ve çend nefer mecrûhları vukû' bulmuş ve bizim taraftan bir nefer şehîd ile iki nefer mecrûh olmuşdur. Bugün Esmerişte ve Zabirace ve Urah ve Lesne karyeleri kâmilen ihrâk bi'n-nâr olunduktan sonra yine avdet ve Gaçka'ya muvâsalet etmişdir.

Nikşik Kal'ası'nın zabtı Karadağ Knezi'nin matmah-ı nazarı olduğundan Karadağlıyu her vakit oraya taslît ettirmekte olduğu misillü bu günlerde Nikşik'e dağlı tarafından me'kûlât ve meşrûbât verilmemesini ve verenler olur ise dücâr-ı pençe-i mucâzât olacağını münâdîler vâsıtasıyla i'lân etmiş ve bu cihetle Nikşik'in keyfiyet-i idâresi müşkile sarmışdır.

[SIRP VE BULGARLARIN KARADAĞLILAR İLE İTTİFAK ETME DÜŞÜNÇESİNE DAİR ELE GEÇEN YAZIŞMALAR]

Mes'ele-i cebel-i siyah şu aralık kesb-i ehemmiyet idüb câlib-i intibâh bir hale varub sırp ve bulgar rum ili cihetine îsâl-i âsâr-ı hasar etmek için Karadağlılar ile akd-i rişte-i ittihâd ve ittifâk eylemek efkârında oldukları işidilüb takayyudât-ı vâkı'a üzerine muhâbereleri mütezammın bir takım muharrerâtı hâmil bulunan dokuz nefer eşhâs-ı muzırır Foça Kazası'nda pençe-i hükümet-i seniyyeye düşüb taht-ı istintâk olundukda üzerlerinde zuhûr eden muharrerât tercümesi ber vech-i zîr ilâve kılındı.

Bir kıt'a tahrîrâtın sûret-i mütercemesidir

“Karındaşlarım Gozovik İvan ile Simokisk

Hulûlü tekarrub eden İspaso günü ki paskalya günüdür hazır bulunmak için şimdiden ahaliye ihtârı lâzım gelen şeyleri tefhîme mübâşeret edesiniz. Sırbıye'den tertîb olunan dörtyüz nefer ma'yyetimizde olduğu halde Osmanlı toprağına çıkmış olduğumuzu ve çetelere yani firkalara taksîm olunarak gezmekte olduğumuzu dahi lisân-ı münâsib ile ahaliye bildirip bizden havf etmemelerini ve vakt-i ma'hûdda cümlemiz her taraftan birden hareket etmek üzere şimdiden hazır bulunmalarını ihtâr edesiniz ve siz şimdiye değin ahaliden ma'dûd bulunmuş iseniz de bundan böyle emrimizin hilâfında bulunanlar olur ise mes'ûl tutulacaklarından o misillü uygunsuzluk vukû'unda kendinizi kabahatli bilesiniz ve bizim me'mûriyetimiz bu keyfiyeti herkese güzelce ihtâr ederek da'vet etmektir. Sağ olasınız.”

Diğer tahrîrâtın sûretidir

“Birâderim Miloş Çeviç

Vakt-i ma'hûdun hulûlünde her taraftan birden mukarrer olan harekât ve muhâcemâta bi'l-cümle hristiyanın hazırlanmaları için tahrîrâtının vusûlünde iktizâ edenlere ihtâr ve biz dört yüz neferden mütecâviz Sırbıye'den bu defa çıkmış olduğumuzu ahaliye tezkâr edesiniz. Bir güne havf ve telaş olunmayub bizler bir kimesneden cebren bir şey almayacağımız misillü âhar sûretle bir güne kadr u i'tisâf

dahi etmeyiz. Fakat bu iş‘ârâtımızı dinlemeyenler kendilerini kabahatli bilsinler. Ve bundan böyle bizim dahi borcumuz vakt-i ma‘hûde kadar geşt ü güzâr ile idareimiz için tobralarımızda birer parça etmek bulundurmaktır. Cümlemiz siz karındaşlarımızın sağlığını Allahdan temenni ederiz.”

Diğer bir tahrîrât sûretidir

[49] “*Birâderim Vasil*

Ma‘iyyetimizde bulunan dörtyüz nefer Sırpludan icâbı vechile çeteler tertîb ile etrâfa çıkarmaktayız. Düşmanlarımızdan gördüğümüz zulm u te‘addî haddün aşub taşmış olduğundan zaman-ı ma‘hûdun hulûlünde bi‘l-ittifâk kıyâm ve ahz-ı sâr u intikâm etmek için din karındaşlarımıza bi‘l-etrâf beyân ve i‘lânı zımnında Pub Nikola‘ya tefhîm olunarak bu bâbda tarafınızdan bir gûne tesâmüh vukû‘u tahakkuk eder ise şüphesiz hakkınızda mücâzât-ı şedîde icrâsı mukarrer bulunmuşdur. Vakt-i ma‘hûde değin gayet âkilâne ve müdebbirâne davranub ser-rişte-i esrârımızı eyâdi-i düşmana yani Müslümana vermeyesiniz. Ve şurası da muhakkak bilinsin ki müddet-i medîdeden berü pâymâl eden düşmandan tahlîsi girîbân-ı cân u mâl ve terfîh-i hâl ve tevsî‘-i bâl etmek için Avrupa‘ya arz-ı hâl olunması vâcib ve ancak hemen şimdiden pek mühim olan boğazların zabt u teshîri lâzım u lâzib görünmüştür. Cenâb-ı hak teşebbüsât-ı meşrûha semeresiyle knezimizin başına krallık şapkasını giydirdi du‘âsıyla hatm-i kelâm ederim.”

Diğer bir tahrîrâtın sûretidir

“*Birâderim Risto ve Lazar,*

Keyfiyet-i ma‘lûmeden dolayı yüreğimizde olan yaralarımızın kalem ile ta‘rîf ve iş‘ârı mümkün olmayub cihet-i mufâratimizden dilhûn ve mahzûnuz. Ayrılığı bir vechile kabûl ve irtikâb etmeyeceğini me‘mûl ve emniyet etmiş olduğum adamlar bizim pederimiz ve kurtarıcımız ve Sırpluların efendisi ve ulusu bulunan Miloş ve Mihailo ki; onlardan Bosna‘da olan din karındaşlarımızın halâs olmaları için bir tedbîr ve çare bulacaklarını me‘mûl ederiz. Onların bir gûne irâdesini tahsîl etmeksizin birbirinden mufâratat ediyorlar. Halbuki ey birâder, o fukarâ

karındaşlarımızı ele vermeğe niyetimiz olmadığı gibi sizi dahi bırakmayız. Bu sırada sizin ile birlikte bulunmadığımızı afv edesiniz. Bi'l-âhare biz de gelir nasîb olacak kısmetimizi beynimizde taksîm ederiz. Fakat tertîbât-ı vâkı 'amızın ikmâl ve itmâmına kadar âsâr-ı ikdâmınız ile mutlak kazanacaklarını eyüce bilesiniz ve sizi bırakmayacağımızı bize i'timâd edesiniz ve bu kerelik birlikte bulunmadığımızdan teessüf olunmayub ve dürlü dürlü yalanlara kulak asub da kendinizi bizlerden soğuk tutmayub fi'l-vâkı' sizin ile birlikde bulunmadığımız size gîrân geldiği gibi bundan dolayı biz daha ziyâde te'essüf halindeyiz. Fakat birâderlerimiz sizler havf etmeyin. Zira biz sizi âhere vermeyeceğimizi te'mîn etmek şu aralık müşkil olduğu ma'lûm ise de zamanı gelir de cümlelerinizi tahlîs ederiz. Hemen yollarınızı açık ve suhûletli ve uğurlu olsun ve kuvve-i mevcûde Oyliç Miloş'a cenâb-ı hak verdiği kuvvet ve şecâ'at gibi size de versin ve melâ'ikeler ile imdâd ve kuvvet-i pazunuzu izdiyâd etsin.

Risto İstoylo Bey Lazar Şarkovik”

Sırbistan'da Devlet-i 'aliyye aleyhinde şu aralık icrâ-yı mefsetet edenler mukaddemâ Türklerin tîze-i ser-tîzinin satvet ve salâbetini bilen sırpular olmayub içlerinde bulunan nev resîdegân bir takım çapkın ve sebük-magzân makûlesidir. Ancak bunlar Müslümanın bir kere darb-ı şemşir-i cihangîrini tatsa bir daha böyle hezeyân etmezdi.

[BENAT NAHİYESİNDE MEYDANA GELEN ÇATIŞMALAR VE BİLATOĞÇA'NIN ZABTI]

Müşîr İsmail Paşa'nın gayret-i dîniye ve hamiyet-i fitriyesi îcâbınca işi te'ehhürden kurtarmak için mevsim-i şitâya bakmayub yetmiş yedi senesi ramazanı evâ'ilindeki şubat evâsitinde kuvve-i mevcûde ile Trebin'den Bileke mevki'ine hareket ve azîmet olundu. Müşîr-i müşârun ileyh Benat Nâhiyesi'ne girüb icrâ-yı ıslâhâta mübâşeret olunmasını tasavvur ve tertîb edip hassa ordu-yı hümâyûnu erkânından Mirlivâ Mahmud Paşa refâkatiyle çend-rûz sonraca Benat Nâhiyesi'ne asker idhâl eyledi ise de çadırsız olarak sevk olunan işbu askere düşman karşı durub asker vaktiyle semt-i maksûda vâsıl olamayub gece vakti uygunsuz bir mahalde kaldıktan başka bârân u berf nüzûl ettiğinden asâkir-i şâhâne ıslanub ziyâde üşümüş olduğu ve gece bile düşman çekilmeyub harb u cidâl etmekde olduğu gelen yâverin

ifâdesinden anlaşılmış ve buhalde müşârun ileyh İsmail Paşa'nın zihninde pek büyük bir şey görünüb efkâr-ı gûnâ gûn ile bu gece hastalanmıştır. Her ne hal ise bu gece dahi sabah olarak [50] bi-lütfihi te'âlâ cünûd-ı nusret-nümûd-ı hazret-i şâhâne ilerüye hareketle nâhiye-i merkûmenin Bilatofça denilen mevki'ini zabt ile orada birleşub istihkâm altına girmiş ve artık orası müdâfa'a-i sadme-i düşmana elverişli bulunmuştur.

Kuvve-i askeriye karşularında olan usat rüesası sûret-i hareketlerine dair ahz-ı ta'lîmât ve isti'âne için Karadağ Knezi cânibine gitmiş ve oradan me'mûl ettikleri i'âne-i külliye-i alabilirler ise febihâ, olamadığı sûrette var kuvvetleriyle mezkûr Bilatofça mevki'ine şiddetli bir hücum gösterecekleri bi'l-istihbâr oranın kuvve-i mevcûdesinin teksîri zımnında biraz asâkir-i şâhâne daha sevk u tesyâr kılınarak Bilatofça'ya takviyet verilmiştir.

Hal böyle iken nevâhî-i mezkûre ahalisine i'tâ-yı te'mînât için bir komisyon-ı mahsûs ta'yîn ve i'zâm olunub Raguza tarîkiyle Trebin üzerinden Bileke'ye geldikleri ve burada nevâhî-i mezkûre ahalisine hitâben bir takım i'lânât-ı beyhûde ile Bileke mevki'inde vakit geçirdiler.

Ramazan-ı Şerîf'in on altıncı günü eşkıya bir taraftan baş göstermediğinden tahkîk ve keşf cem'iyetleriçün Bilekeli Salko nâm bölükbaşı ma'iyyetiyle beraber Bilatofça'nın ilerisine sevk ve irsâl olunarak eşkıya sağ cenâhdan görünüb merkûm Salko'yu sıkıştırmış olduklarından derhal Dersa'âdet ordusundan Miralay Ahmed Bey tarafından imdâd gönderilerek düşmandan iki kelle kesilmiş ve lehü'l-hamd bizim taraftan bir gûne telefât vukû'bulmamıştır.

Müşîr İsmail Paşa'ya ârız olan keyfsizlik yani şiddet-i nüzûl bütün bütün vücûdunu za'îf düşürdüğünden Nikşik Kal'ası'nı muhâsaradan kurtarmak için dört tabur ile Nikşik'e hareketi hakkında olan niyetten sarf-ı nazarla Mostar'a avdetten başka çâre olmamakla ve rükûb ve nüzûle iktidârı kalmamakla derhal taht-ı revân gibi bir şey yaptırılarak oradan irkâb olundu ise de hastalığı ağır olduktan başka şiddetli bir nüzûle mübtelâ olduğu halde fena halde Mostar'a vâsıl olabilmiştir.

[ALINAN TEDBİRLERİN YETERSİZ OLDUĞU VE NİKŞİK CİVARINDA CEREYAN EDEN MUHAREBAT]

Biz gelelim maksûdumuza, iş yine müşârun ileyh Derviş Paşa'ya kalarak birçok tedâbîr icrâsına ibtidâr olunmakda ise de ne fâ'ide maslahat renk ve şekl-i diğerde ve hal-i fütûr ve bî-tâbî askerde olduğunu ve bu mes'ele eslihaya mürâca'at olunmakdan ve Karadağlı ezilmedikten sonra nâ-kâbil-i hall ve tesviye bulunduğunu anlatmak hâric-i imkân idi.

Fi 22 Ramazan sene 277 (M. 3 Nisan 1861) tarihinde gece saat yedi râddelerinde (Gucine) nâm cebel üzerinde ve Trebin'in Poliçe nâm mahallesinde kâ'in büyût-i islâmiyeyi ihrâk ile mal ve hayvânâtı ahz u gasb etmek üzere bir takım eşkıya gelerek Poliçe karyeli Gılo Nam kimesnenin on ikişer yaşlarında olan iki nefer evlâdını cerh ve hanesini ihrâk etmiş olduğundan usât-ı merkûmenin harekât-ı vâkı'alarına mukâbil Trebin'de bulunan asâkir-i şâhâne ve muvazzafayı istishâbıyla Joviçe'ye şedîden muhâceme olunması için Dersa'âdet erkânından Mirlivâ Mehmed Paşa'ya yazılmış ise de düşmanın cem'iyet-i kesîresini illet ederek gitmemiş ve böyle böyle düşman ahz-ı meydân etmiştir.

Bizim ümerâdan bazıları meselâ bir cem'iyet-i kalîlenin yani beş yüz kişiden ibâret olan düşmanın üzerine on beş bin asker verilmeli ve bundan başka arkalarında ihtiyâten bir mükemmel ordu dahi bulundurulmalıdır ki belki muhârebeye gidebilsün. Bu misillü zevât istifâ-yı me'âş ve ve ta'yînatdan başka bir şeye yaramazlar. Halbuki devlet bunların vücûdlarının diyetlerini birkaç kereler ödediğinin sebab-i aslı ancak uğur-ı devletde fedâ-yı cân etmeli ve bazı kere dahi düşmanın az ve çokluğuna bakmayub avn-i bâriye müsteniden şec'âne düşman üzerine gitmelidir.

Mâh-ı Ramazanın yirmi beşinci Cumartesi günü Nikşik etrâfında olan Luka ve Zupa ve Derbenak ve Piva ve nevâhi-i cebelden Başuca ve Biyelopavleviç ahalisinden üçbinden mütecâviz haşerât Nikşik'den yarım saat mesâfede kâ'in Nodik balkanında bi'l-ihtifâ dâmen-i kûh-ı mezkûre ra'y olunmak üzere giden Nikşik hayvânâtı üzerine hücum etmiş ve hayvânât-ı merkûmeyi kâffeten alarak hayvânât-ı mezkûrenin muhâfazasına me'mûr Pandur neferâtıyla çobanlarını katl u i'dâm eylemiş oldukları Nikşik Kasabası'ndan müşâhede kılındıkda orada olan Rumeli

ordu-yı hümâyûnu beşinci alayın üçüncü taburu binbaşısı Yakup Ağa derhal dört bölük asâkir-i şâhâne ile ahali ve muvazzafa yetişüb harbe bir kat daha şiddet verilüb saat sekize değin beş saat [51] muhârebeden sonra eyâdi-i eşkiyaya geçen nüfûs ve hayvânâtdan bir haylücesi tahlîs olunub bi'l-ahare Nikşiklilerden altı neferi şehîd ve on iki neferi mecrûh olarak eşkiya hayvânâtdan nefîs ikiyüz elli re's sığır gasb eylemişdir. Düşmandan telef olanların birisinde Karadağ askerine mahsûs bir nişan zuhûr idüb ahz olunmuşdur.

[BENAT VE JOVIÇE NAHİYELERİ AHALİSİNE YAZILAN İLANNAME]

Nevâhî-i âsiye ahalisini dâ'ire-i inkıyâda almak için Der-'aliyye'den muhtelit bir komisyon ta'yîn buyrularak ber-beyân-ı bâlâ Bileke cânibine geldiler. Bu komisyon teftîş me'mûriyetine me'mûr olarak nevâhî-i âsiye-i mezkûre ahali-i âsiyesine bir kere daha icrâ-yı nush u pend müşfikâne ve i'lân-ı merhamet-i cenâb-ı mülûkâne ile dâ'ire-i itâ'ate da'vet olunmaları iktizâ-yı irâde-i sadâretpenâhîden bulunmuş ve sâir nâhiyeler ahalisine gönderildiği misillü Benat ve Joviçe nâhiyeleri ahalisine hitâben komisyon-ı mezkûr ile Müşîr İsmail Paşa'nın müştereken yazılan i'lân-nâmeler papas Todosye ile Partini'ye teslîmen ve yanlarına çend nefer kocabaşı daha terfikan gönderilmiş ve merkûmûn dahi mezkûr i'lânnâmeleri alup nâhiyeteyn-i mezkûreteyn cânibine gönderüb vermiş ve mezâyâsını harf be-harf ahalisine beyân ve tefhîm eylemiş iseler de nâhiye-i merkûme koca başısı Yuvan orada mevcûd olmayub Grahova'ya gitmiş bulunduğundan merkûm gelmedikçe ve Karadağ Knezi'nden bir emr almadıkça bir şey diyemeyeceklerini beyân ile nasîhatnâmeleri götürenleri i'âde etmişlerdir. Ve bunlardan Joviçe'ye i'lânnâmeyi götüren papas ve kocabaşılar dört saat kadar bir samanlıkda habs olunduktan ve Luka Vikaloviç nâm re'îs-i hayâdîd tarafından taleb-i vukû'undan sonra pek müşkil haller ile huzuruna bi'l-celb tevcîh-i hitâb idüb; siz ne istersiniz buraya niçin gelmişsiniz diyerek su'âl ve istifsâr eyledikde merkûmûn dahi i'lânnâme-i mezkûru çıkarub kendisine teslîm ve mezâyâsını ifâde ve tefhîm eylemeleri üzerine merkûm Luka kâl u kaleme gelmez bir takım hezeyân ederek merkûmûndan bir papasın arkasında olan çuka cebesini aldıktan mâ adâ zikr olunan i'lânnâmeyi pâre pâre idüb ayağı altına almış ve “elçi

katl olunmak adet olaydı sizi i‘dâm eder idim” deyüb merkûmları enva‘-ı hakâretle Joviçe‘den Trebin‘e i‘âde eylediler.

Müşîr İsmail Paşa‘nın keyfsizliği imtidâd ve iştidâd ettiğinden cânib-i bâb-ı âlîden gelen telgrafnâme üzerine Der‘aliyye‘ye azîmet edeceğinden bu cihetin ıslâh-ı ahvâline dair olan evrâk-ı resmîyeyi Dervîş Paşa‘ya devr u teslîm idüb kendileri Klek İskelesi‘nden vapur-ı mahsûsa râkiben hareket ve Dersa‘âdete azîmet ettiler.

Tâbi‘iyyet-i saltanat-ı seniyyeden çıkmak sevdâsında bulunan nevâhî-i sâlifü‘l-beyân ahalisini Karadağlı ele alub tevsî‘-i hudûd dâ‘iyesinde bulunduğuna mebnî Karadağlınun bunlara dâ‘ima vukû‘bulan himâye ve sıyâniyetin men‘i ve bu da mümkün olamaz ise ikisinin birlikte bütün bütün kahr u tenkîl ile şerr u şûrun aradan ref‘i şıklarından mâ adâ bir gûne tedbîr görülemiyor.

Kolbuk Kal‘ası muhâfızları idâresiçün yetmiş yedi senesi Ramazanının otuzuncu penç-şenbih günü saat dokuz râddelerinde Dersa‘âdet ordu-yı hümâyûnu altıncı şeşhaneli taburu binbaşısı Hacı Ali Ağa‘nın mevcûd refâkati olan asâkir-i şâhâne ve muvazzafadan lüzûmu kadarını istishâben ve zehâyir-i mürettibeyi hayvânâta tahmîlen hareket eyledi ve îcâb eden tepeleri dahi zabt ile askeri ileriye yürüttü. Beş altı yüz kadar usat Benat tarafıyla sol cenâh olan mahallin tepelerinde görünüb Zupa tepesinin ilerüsinden harbe tasaddî olunarak erzâk ve zehâyir-i mezkûre bi-iznillahi te‘âlâ âminen kal‘a-i mezkûre îsâl ve teslîm olunduktan sonra asâkir-i merkûme avdet eylemişdir. Bu muhârebede dağlınun ânîfû‘z-zıkr Benat tarafında vâki‘ tepede beş ve çamlık tepelerinde dört ve kal‘anın karşusunda iki ki; onbir telefâtı olarak bizim taraftan ise yalnız cüz‘îce üç nefer yaralanmışdır.

[NİKŞİK KASABASINDA MAHSUR KALAN MÜSLÜMAN AHALİSİNİN FERYADNAMESİ]

Nikşik Kasabası ber-minvâl-i muharrer nevâhî-i âsiye ahalisiyle Karadağlı tarafından taht-ı muhâsaraya alınub gereği gibi müzâyakada olduğundan imdâd ve tarîki bulunan Duga Boğazı tasallut-ı a‘dâdan âzâd u küşâd olunmasıyla Nikşik ahali-i müslimesinin kurtarılmasına dair şu aralık Nikşik‘den feryadnâmeler zuhûr

eylemeğe başlamışdır. Mezkûr feryâdres mazbatalarından bir kıt'ası iş bu mahalle derc olundu

Nikşik meclisinden gelen bir kıt'a mazbatanın sûretidir

“Karadağ'ın içerisinde kalub beyne'l-a'da muhât olan Nikşik kal'a ve kasabasında [52] sâkin ehl-i islâm fukarâsının mahzar-ı gûnâ arz-ı hâl-i fukarâ çâkerleridir ki, kurb u civârımızda bulunan dağ eşkiyasıyla nevâhî-i âsiye eşkiyası müttefikân ve müttehiden peyderpey îsâl-i dest-i mazarrat ve hasar ve katl-i nüfûsdan bir gün hâlî olmadığından başka hayli vakit ve husûsuyla Grahova vak'asından beru memergâhlarımızı muhkem tutub her bir geçitlerimizi sedd u bend ile gûnâ gün sarkıntılık vukû'a gelmesiyle esbâb-ı ticâret munkati' ve emr-i zirâ'at ve hirâset noksan pezîr ve ale'l-husûs dokuz mâhdan beru maddesi vukû'buldukça ba mazbata arz ve inhâ olduğu misillü kasabamıza civâr olub tahdîd-i hudûddan bâkî kalan İslâm ve re'âyâ karyelerini kâmilen ihrâk bi'n-nâr ve ehl-i islâmın hayvânât ve eşyâlarını yağma ve gâret ve kurâ-yı mezkûre ahalisi ve şehîd olanlarının erâmil ve eytâmı aç ve muhtâc ve çıplak oldukları halde kasabamıza hicret ve ilticâ ve ile'l-yevm bunlara ve bunlara müşâbih fukarâ-yı sâireye var gayreti ifâsıyla idâre edilmiş ve yek diğere te'ehhuz ile a'dânın müdâfa'asına kıyâm olunmuş ve gün be gün katl u cerh olunmakdan hâlî olmadığımız az vakitte ahalimizden haylüce nüfûs şehîd olmuş ve birkaç seneden beru kaht u ğala ve enva'ı renç u vegâ vukû'u ve husûsiyle hâl-i muhâsaranın imtidâdı cihetiyle zahîre ve erzâk kâmilen harc u sarf ve bakiyye-i hayvânât-ı mezkûre dahi zebh ile on günlük idâresi var yok sırasında olmakla bundan sonra ma'âzallah sümme ma'âzallah on güne deĝin imdâd ve i'ânemize inâyet buyrulmadığı halde tabî'atıyla hâlimiz diğere-gün olub düşmanın teklîfâtını kabûl etmeyen ehl-i islâm mücerred dini için mümkün olacak sûretle hicret yolunda can siperlik edecekleri derkâr ve muhakkak olduğu muhât-ı ilm-i âlileri buyruldukda emânü'l-emân feth-i hâkânîden bir ve ilâ yevminâ hâzâ gayret-i yâbise ile ma'rûf ve sâdikâne hizmetle mevsûf ve hüsn-i nazar-ı merâhim-eser-i Devlet-i 'aliyye ile me'lûf Nikşik fukarâsı pây-mâl-i a'dâ olunmasını revâ görmeyüb nihâyet on güne kadar imdâd ve i'ânemize sür'at u şitâb buyrulmak istirhâmı bâbında mazbata-i

âcizânemize ibtidâr olundu.Ol bâbda ve her kârda emr u ferman hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fi 28 Ramazan sene 277 (M. 9 Nisan 1861)”

Bu esnada dağlunun bu edepsizliği Avrupa devletlerine aks ettiğinden Nikşik yollarından çekilmeleri için Fransa ve Rusya ve Avusturya ve İngiltere devletlerinin Mostar'da olan konsolatoları me'mûrlarının Nikşik'e gitmeleri hakkında düvel-i müşârun ileyhimin Dersa'âdette kâin sefâretlerinden ta'lîmât zuhûr edeceği işitilmişdi. Me'a mâ fih Nikşik'in böyle bir büyük tehlike altında kalması karîn-i cevâz olamayub oraya imdâd ve Duga Boğazı'nın küşâd olunması mâddesi ehemm olmasıyla Kuristaç Palankası'na asker sevk ve oraya i'tâ-yı metânet ile evvel be-evvel boğaz-ı mezkûrun keşf olunması ve orada tahassun eden düşmanın urularak kahr u tenkîl edilmesi için Gaçka'da bulunan Mirlivâ Mahmud Paşa'ya yazılmış olması üzerine Macarlı Mahmud Bey kumandasıyla Kuristaç'a biraz asker sevk olundu ise de boğaz-ı mezkûru sedd u bend eden düşman ziyâde kuvvetlü ve zaten boğaz-ı mezkûr Duga ismiyle müsemmâ gâyet sarp ve sekiz saat mesâfesi uzunca boylu ve mevki'i metânetlü olduğundan asâkir-i merkûme ilerüye harekete muktedir olamayub Kuristaç'da biraz istihkâmât yaparak orasını cây-ı ikâmet ittihâz ve ara sıra oraya mütesallit düşmana müdâfa'aya âğâs eyledi. Ancak Karadağlıyu götürüb Kuristaç Palankası'nı tazyîk ettiren ve onlara yol öğredüb câsusluk eden mahallî hristiyanından Payeş nâm kimesne olduğu mûmâ ileyh Mahmud Bey'in mesmû' u olmakla derhal merkûmun hâl u etvârı ve revîş u refîârı pîş-i nazara alinub bir gün merkûm ordugâhda bulunduğu halde yine Karadağlı Kuristaç etrâfını kuşadub muhârebeye başladıkda merkûm palankanın alt yanında kâin taşlık üzerinden asker sevkini sûret-i hayr-hâhânedede ihtâr ve bayağı ısrâr ider ise de bizce hâlinin mazbût olmasından dolayı kendüsünün haberi olmayub ihtârâtına sükûtle mu'âmele olduğunu müte'âkib düşman zikr olunan taşlıkda kurmuş olduğu pusu dâmına kimse gitmediğini anladıkda oradan kıyâmında merkûm papasın bu işde zî-medhal idüğü tebeyyün eylemesiyle beraber der-'akeb ahz olunub üzeri taharrî olundukda tabanca ve cebhanesi tobrasında zuhûr eyleyerek câsusluğuna cây-ı iştibâh kalmadığından zâbitân-ı askeriye tarafından dîvân tertîb ve cem' olunub muhârebeye

câsûsluğu tahakkuk eyleyen kesân hakkında ne mu'âmele olunmak lâzımdır suâline nizâmen kurşuna dizilmek îcâb edeceği cevâbı i'tâ olunduğuna mebnî merkûm papas yetmiş seksen hatve mesâfede hedef verilüb ateş eylemiş ise de merkûm muhârebenin usûlünü bilür idi. Ân-ı vâhidde yere kapanmış olduğundan hiçbir kurşun isâbet etmeyüb ikinci bölük merkûmun hareketine göre nişân alarak başından ayağına kadar ateş edilmesiyle merkûm papas telef ve hurdahâş olmuştur.

[AVRUPA DEVLETLERİ KONSOLOSLARININ NİKŞİK'E HAREKET VE AVDETLERİNE DAİR MALUMAT]

Karadağlunun hudûdu tecâvüz ve te'addî etmemesi düvel-i ma'lûmenin kefâletleri tahtında gibi olduğundan ve Karadağlular ise hiçbir fırsat fevt etmemekte bulunduğundan bunların men'-i tahattîleriçün düvel-i müşarûn ileyhimin ânifen beyân olduğu üzere Mostar konsolosları Duga Boğazı'na ve oradan Nikşik'e hareket eylediler. Konsolos-ı mûmâ ileyhimin hareket ve avdetlerine dair [53] alınan bazı ma'lûmât-ı sahîha ber vech-i âtî beyânına ibtidâr ederim.

Yetmiş yedi Şevvâlinin on üçüncü çehar-şenbih günü Karadağ Knezi tarafından Benat Nâhiyesi serdârı Kogo ve Karadağ püryaniklerinden zabtiyesi makamında Piko Pavloviç ve Benat baş kocabaşısı Yuvan nâmûn şahıslar ile mülâkât etmek üzere konsoloslar tarafından vâsita-i mahsûsla kendülerine haber gönderilerek merkûmundan mersûm Piko Pavleviç ve Filip Mandiç ile Serdâr-ı merkûmu Benat Nâhiyesi muzâfâtından Rubiçka Karyesi'nde bulup merkûm Yuvan ise orada bulunmayub Grahova'ya gitmiş bulunduğundan merkûmât ile konsolosların mülâkât etmek istedikleri beyân olduk da Kuristaç Palankası'nın ilerisinde ve Kulba Karyesi civarında kâin Pavelin nâm mahalle geldikleri halde kendüleri dahi oraya azîmet eyleyeceklerini cevâben ityân etmeleriyle konsolos-ı mûmâ ileyhime tebliğ olundu. Konsoloslar ferdâsı zikr olunan mahalle gidüb bir ferdini orada bulamadıklarından tahayyürde kalarak bu sırada Karadağlulardan Filip Mandik nâm şahıs beş on haydûd ile beraber gelüb merkûm Kogo ve sâirleri Duga Boğazı'nda kâin İzlostob nâm mahalde mûmâ ileyhim konsolosların vürûdlarına muntazır olduklarını ifâde etmiş olmasıyla konsoloslar dahi oradan hareket ve mahall-i mezkûra muvâsaletlerinde merkûm Kogo ve Karadağlı Piko Pavleviç ve Karadağlı

Kurstuba Pavleviç ve Rişo ve yirmi kadar mechûlü'l-esâmî dağlular ile mülâkât eylediler.

Mûmâ ileyhim konsoloslar bunlara bu tarîkde müsellehan keşt ü güzâr ve âmed-şûd edenler haklarında îsâl-i enva'-ı te'addî ve hasâr ile bu kadar Karadağlıyu oraya cem' u ihzâr edub de boğazın kat'ına olunan ihtimâmın sebep ve hikmeti suâlinde merkûm Kogo cevâba tasaddî edüb ahali-i islâmiyenin hakkımızda icrâ edegeldikleri her türlü mu'âmelât-ı gadriye bizi sahîhan bu işe mecbûr eyledi. Hatta geçenlerde Kuristaç re'âyâsından Payış nâm kimesneyi kurşuna dizdikleri işbu iddi'âmıza delîl-i kâfidir demiş ise de maktûl-ı merkûmun hanesine gelüb kabûl olunduklarından ve câsuslukla Kuristaç'a gönderdiklerinden yakayı ele vererek nazar-ı hakîkatle bakılır ise maktûlün kâtili kendüleri olduğunu konsoloslar tarafından serd u ityân olunması üzerine merkûm Piko ziyâde hiddetlenüb işte bu güne kadar bir seneye garîb oldu ki işbu Duga Boğazı'ndan Nikşik'e mürûr ve ubûra ferd-i vâhid cesâret etmemiş iken sizlerin burada ne işiniz vardır, şimdi sizi bile i'dâm niyetindeyim, demiştir. Fransa Konsolosu yedinde bulunan bayrağı gösterüb; "İşte Fransa bayrağı meydandadır, bunu kırmağa ve ayakaltına almağa me'zûniyetiniz var ise bizi dahi i'dâm ediniz" dedikde merkûm serdâr Kogo bu münâza'a ve hiddetten haz etmeyüb bir taraftan merkûm Piko'yu iskât etmek ve taraf-ı âherden dahi konsolos-ı mûmâ ileyhimin Duga'ya vürûdlarının sebep u hikmetini suâl eylemekden hâlî olmaz idi.

Kogo'nun ince ince suâline konsoloslar tarafından bir haftaya kadar boğazın açılmasını emel ve arzu ettiklerini ve şu husûsun sür'at-i icrâsına i'tinâ olunmak üzere metbu'ları cânibinden ta'lîmât-ı mahsûsa aldıklarını bi'l-beyân merkûm Piko yine hezeyâna başlayub bundan altı sene mukaddem Nikşikliler ile miyânelerinde mün'akid olan Besalarına dağlulardan bazıları tarafından ri'âyet olunmayub Nikşiklilerden biraz hayvânât gasb ve bir nefer-i islâm katl u i'dâm edilmesiyle tarih-i mezkûrda knezleri kâtili bulup Nikşik islâmının gözleri önünde i'dâm eylediğini ve hayvânât-ı mağsûbeyi tamamen gerüye verdiğini beyân ve işte bu kabîlden olmak üzere geçenlerde Zupa Karyesi'nden Nikşiklilerin almış oldukları hayvânâtı kâmilen kendülerine verilmesini ve kurşuna dizilen merkûm Payış yerine yed-i

zâlimâneleriyle katl u i' dâm etmek için bir nefer İslâm kendülerine teslîm edilmesini dermiyân etmiştir.

Rusya Konsolosu Zupalının iddi'â kılınan hayvânât esmânı nezdinde olub tesviye edeceğinden gelip almalarıçün Zupalılara yazmış ise de cevâb bile alamadığını ve gelürler ise vereceğini ve Payış bahsine gelince dağlu tarafından casusluk hizmetiyle Kuristaç'a gönderilmiş ve orada ele geçerek kendüsünün casusluk için palanka civârına vârid kâhine geldiği tahakkuk eylemiş olduğuna mebnî palankanın muhâfazasına me'mûr olan zât tarafından ber-mûceb-i nizâm kurşuna dizilmiş olduğu cümle-i tahkîkâtlarından bulunub iddi'âkerdeleri olan şu mâddede dahi haksızlıkları meydanda olmasıyla bir kadem akdem boğaz-ı mezkûru terk ile yerlerine çekilmelerini tenbîh etmiş ise de Piko Pavleviç güya emvâl ve eşyâsı Karadağ Knezi tarafından zabt ile yüz elli kişiyle beraber kendisi cebelden tard olduğundan bi'l-bahs yatağı toprak ve yorganı üzerindeki istrokadır. Bu hâl ile nereye gideceğini ifâdesine dahi Rusya Konsolosu eğer ifâdesi makrûn-ı sıhhat ise düvel-i mu'azzama ma'rifetiyle müsâdere olunan malının [54] esmânı tamamen Karadağludan tahsîl ve tavsîl olunacağı derkârdır. Lakin madem ki dağlular bunları tard etmiştir, üzerinde bulunan Karadağ nişanlarını ne sebebe mebnî ta'lik ettiği suâline merkûm Yako i'tâ-yı cevâbda âciz kalmıştır.

Hâsılı orada cereyân eden işbu müzâkeretden konsoloslar Nişik'e gidip orasını görerek Kuristaç'a ve oradan Mostar'a avdet eylemiş iseler de Karadağlular boğaz-ı mezkûru tahliye etmeyüb yine isrâr etmektedirler.

Konsolosların ihbâr-ı vâki'alarına nazaran boğaz-ı mezkûru Karadağlular tahliye etmiş olduğu müstebân olmuş ise de bu söze pek de emniyet câ'iz olmamakla evvel emirde boğaz-ı mezbûrun keşf u mu'âyenesi lüzûmuna mebnî mûmâ ileyh Mahmud Bey Nişik'li Murad Ağa'nın mevcûd ma'iyyeti olan yüz nefer asâkir-i muvazzafasıyla beraber bi't-tehyi'e Kuristaç'tan boğaz cânibine sevk ve i'zâm olundu ve müte'âkiben gitmek için mîr-i mûmâ ileyh Kuristaç'ta bulunan kuvve-i askeriye dahi hazırlandı. Ancak mûmâ ileyh Murad Ağa boğaz-ı mezkûr ağzına varır varmaz dağlu tarafından tertîb edilen pusulardan dört taraftan birden ateş edildikde asâkir-i merkûmeden kırkaltı kişisi def'aten şehîd düşmüş ve kusur

kalanları her biri birer taş siper edip mukâbeleyle kıyâm eylemiş ise de düşmanın kesret üzre olduğunu gördüklerinden münhezim olarak Kuristaç'a ric'at ettiklerinde mîr-i mûmâ ileyh bu keyfiyete muttali' olduğu anda konsolosların hilâf-ı vâki' ifâdelerinden neş'et etmiş böyle bir vak'a-i müte'ellime için protesto edilmesini tasavvur edip hatta boğazın eşkiyadan halvetine dâir konsolos-ı mûmâ ileyh bir tahrîrât[lar]ı dahi Mahmud Beyin nezdinde mevcûd olduğundan îcâbının icrâsı zımında tahrîrât-ı merkûme leffen Gaçka'da bulunan Liva Mahmud Paşa'ya ve oradan Hersek Mutasarrıfı Vasıf Paşa'ya tesyâr kılınmış ise de mutasarrıf-ı müşârun ileyh her nasılsa tahrîrât-ı mezkûru Avusturya Konsolosu'na kapdırıp ser-rişte-i iddi'â elde bir eser kalmadığından bu vak'a-i müte'essife bütün bütün meskût bırakıldı.

[NİKŞİK KASABASININ MUHASARADAN TAHLİS OLUNMASI]

Nikşik Kasabası'nın ber-minvâl-i muharrer muhâsarada kalması tecvîz olunmayub oraya kuvve-i askeriye ile gidilmesi ve artık düşmanı Duga Boğazi'nda bulur isek orası her ne kadar sarp ve sa'bü'l-mürûr ise de bir kere çarpışıp bi-havillahi te'âlâ düşmana galebe olunması bi't-tensîb yetmişyedi Zi'l-ka'desi evâ'ilinde Bileke'den hareket ve Gaçka cânibine muvâselet olundu. Boğaz-ı mezkûrda rivâyet olunan düşmanın kesretine nisbetle kuvve-i mevcûdemiz kâfi değil ise de artık tevfir ve teksîr-i cünûda vakit kalmayub Nikşik elden gideceğinden çâr u nâ-çâr asâkir-i mevcûde ile hareket ve Nikşik'in tehlikeden tahlîs olunması ihtiyâr olunarak şehir-i mezkûrun onuncu günü Gaçka'dan hareket ve Kuristaç Palankası'na azîmet olunub buradaki kuvvetle beraber ferdâsı günü Duga Boğazi'na muvâselet kılındı. Lakin bu abd-i fakîr taraf-ı vâlâ-yı cenâb-ı kumandânîden Kuristaç Palankası'nda bulunan asâkir-i şâhâne kumandan vekâletiyle Kuristaç'da bırakıldım. Fakat Karadağlılar nazarında Kuristaç pek mühim ve lüzûmlü bir mahal olmak münâsebetiyle şu sırada Karadağlıların şiddetle kendülerini Kuristaç istihkâmâtına çarpmaları pek melhûz olmadığından mevcûd refâkatim olan asker ile beraber tâ-be-sabah fakîr istihkâmât başlarında bulunurdum. Duga Boğazi'nda öyle rivâyet olunduğu kadar düşman olmayub boğazın yalnız bazı mahallerinde beş altıyüz kadar eşkiya ve dağlı var ise de bunlar dahi yerlerini terk ve firâr ederek ordu-yı hümâyûn

bilâ muhârebe Tozdere mevki'ine savlet-endâz u sâl ettikde mevâki'-i lâzımede istihkâmât yapıp oturmuş ve ilerüsünün keşfi için Rumeli ordu-yı hümâyûnu livâlarından Yahya Paşa çend tabur ile me'mûr ta'yîn ve i'zâm olunmuş ise de paşayı mûmâ ileyh Nikşik Sahrâsı'nda ve nefsi-i Nikşik'te biraz ziyâdece tevakkuf ettiği ve selâmetle muvâsaletine dair Tozdere'de kumandan paşaya bir tahrîrâtı dahi vürûd etmediği cihetle aşırı derece kumandan paşaya telaş vermiş ve me'a mâ fih mûmâ ileyh Yahya Paşa'nın neden sonra bir mektubu zuhûr etmekle esef u elem ve endişe mübeddil-i sūrûr olmuştur. Hâsılı Tozdere'den Nikşik'e varıncaya kadar yollar her ne kadar sarp ve orman ise de şu aralık düşmandan hâlî bulunduğundan Nikşik'e rahat rahat biraz zahîre ve mühimmât sevk ve idhâli mümkün olacağı anlaşıldı.

[GAÇKA'DAN KURİSTAÇ VE DUGA BOĞAZI'NA ZAHİRE SEVKİ]

[55] Ber minvâl-i muharrer Nikşik'in zahîrece aşırı müzâyakası olduğundan bir haylice zahîrenin lüzûmu derkâr iken Kuristaç'daki zehâyir ekall-i kalîl olmak hasebiyle Gaçka'dan istihzâr kılınacak ise de Kuristaç ile Gaçka'nın arası eşkıya ve hayâdîd ile mâlî olmağla tasallut-ı a'dâdan muhâfazası esbâbı Gaçka'da bulunan kâim-i makâm Mustafa Edib Bey ile lede'l-muhâbere zehâyir kâfileleri Gaçka'da bulunan asker ile nisf tarîke kadar gönderilip Kuristaç'dan gönderilen asker ile orada birleşip yekdiğeri teslîm ettirilerek emnen aşurılmasına karar verilip bu sûretle Kuristaç'a bir haylice zehâyir iddihâr eyledim.

Zât-ı vâlâ-yi kumandânînin taleb u iş'ârı üzerine zehâyir-i müddahireden bir haylicesi tehyi'e ile müşârun ileyh hazretleriyle dahi muhâbere ettikten ve Tozdere'den birkaç tabur asker Duga Boğazı'nın bazı mühim yerleri ele alındıktan sonra aramızda kâin noktalara Kuristaç'dan asâkir irsâliyle zabt ettirdiğimi müte'âkib zahîre kfilesini ileriye sevk eyler idim. Tozdere'den boğaz ağzına gelen asker zahîre kfilesini alıp avdet ve bizim taraftan giden dahi Kuristaç'a azîmet eyler idi.

Sene-i merkûme Zi'l-ka'desinin onüçüncü günü hem Gaçka'dan Kuristaç'a zahîre celb olunur ve hem de zât-ı kumandânîden aldığım emir vechile Duga Boğazı'na dahi zahîre gönderiliyor. Binâberin refâkat-i âcizânemde bulunan askerin bir takımı Gaçka'dan gelecek zahîreyi berüye îsâl ve imrârına ve bir takımı dahi

Duga Boğazı'na gidecek zehâyirin sevk ve tesyârına me'mûr olduğundan ve bi-hikmetillahi te'âlâ bu gün şiddetli bir yağmur nüzûl edip hamûlesiyle hayvanları yıkıyor ve bir taraftan tekrar tahmîline kıyâm ve fevka'l-âde ikdâm eylemekte isem de diğer taraftan yüküyle hayvanlar şiddet-i bârâna tahammül edemeyüp düştüğünden bu işe me'mûr olan mekkârîciler ile asker dahi tâkat getiremeyüp çadırlarına savuşup her ne hâl ise pek zahmetle üçyüz bu kadar bargire zahîre bi't-tahmîl sâlimen boğaz-ı mezkûre îsâl olduğu gibi Gaçka'dan dahi zahîremiz yetişdi.

Gaçka mevki'i Kuristaç'a dört ve Duga Boğazı'nda kâin ordugâh ittihâz olunan Tozdere mevki'i dahi Kuristaç'a dört saat mesâfe ise de ordugâh ile Kuristaç arası sekene ve ahaliden hâli olarak Gaçka ile Kuristaç beyninde çend kıt'a karye olup Karadağlı ve usât-ı sâire bu tarîkde icrâ-yı mel'anet edecekleri vakit gidip bu köylerde ihtifâ ederek bu karyeler halkı delâletiyle hasâret ettikleri müsbit bulunduğu binâ'en kurâ-yı mezkûre kocabaşları celb ile iki taraftan celb ve sevk olunan zehâyir kabilelerine eşkıya sarkıntılık edecek olur ise behemehâl kendülerinin ma'lûmâtı olacağından ordu-yı hümâyûnun Tozdere'den vukû'-ı avdetine değin bu yollarda zehâyir-i mîriye ve asâkir-i şâhâneye zerre kadar gezend u hasâr vukû' bulur ise bütün karyelerini tahrîb etmeğe tereddüt olunmayacağı ba'de't-tefhîm kendülerinden birkaç neferi dahi rehin sûretiyle tevkîf eylemiştim. Ve fi'l-hakîka bu sefer yollara hiçbir taraftan tasallut vukû' bulmamış idi.

Knez nevâhî-i âsiye ahalisiyle Karadağlılara şöyle bir emir göndermiş ki işte Duga Boğazı'yla Kuristaç'da pek çok zehâyir ve mühimmât vardır, bunlardan birine hücum ile yağma ve gâret etsinler. Lakin iş bu tasavvurât-ı bâtilasını kuvveden fi'le getüremeksizin Nikşik'e yediyüzelli yük zahîre idhâl olduğundan ordu-yı hümâyûn fi 19 Zi'l-ka'de sene 277 (M. 29 Mayıs 1861) tarihinde Kuristaç'a avdet etmiştir.

[56] Bu esnâda Bilatofça mevki'inde bulunan asâkir-i şâhânenin suları tükenmiş olduğundan yirmi dakika ilerüde olan mahalden su almak üzere biraz şeşhaneli ile otuz kadar Arnabud askeri gönderilerek henüz su mahalline varmaksızın civarda bulunan harabe karyelerden sekiz dokuzyüz kadar eşkıya hemen asâkir-i merkûme üzerine muhâceme ederek ortaya almalarıyla tarafeynden bir haylüce

muhârebe vukû‘ bularak bu keyfiyet Bilatofça kumandanı Binbaşı Kazım Bey’e haber verildikde bir bölük şeyhaneli ve daha bir takım piyâde ve Arnabud askeri sevk eylemiş ise de bunlar yetişinceye kadar bir başçavuş ve bir sıra çavuşu ve bir onbaşı ve onüç nefer asâkir-i şâhâne su içmezden evvel şerbet-i şehâdeti nûş ve imdâda giden bölükler yetişerek dost ve düşman miyânında emvâc-ı harb u sitîz cûş u hurûş ederek nihâyet eşkıya gürûhu âdet-i menhûseleri üzre götürebildikleri mürdelerini sürüyüp götürmüş oldukları gibi suya giden hayvanlardan evvelce ele getirebildikleri sekiz on ra’s hayvanı aşurmuş ve sekiz re’sini dahi tutamayıp kaçırmış olmaları şühedâ defn olunarak mezkûr hayvanlar dahi tutturulup celb olunmuş ve esnâ-yı harbde bir neferin dahi hayât ve memâtı bilinemeyip gâ’ib olmuştur.

[RAGUZA’DAN TREBİN’E ZAHİRE SEVKİ VE AVUSTURYANIN EŞKIYAYA YARDIMLARI]

Bunu müte‘âkib Trebin mevki’i kumandanı sâbıkü’z-zikr Livâ Mehmed Paşa’dan gelen tahrîrâtta Ragusa tarafından Trebin’e gelen zehâyir-i askeriyeden Avusturya Devleti hudûdu civarında bu misüllü gâretkerliğe müterassıd bulunan üçyüz kadar eşkıya zuhûr ederek oniki yük zahîre gasb ederek kusûru devlet-i müşârun ileyhâ hudûdu dâhiline savuşmuş olduklarından yağma edememiş ise de gerüden gelenlere sarkıntılık vukû‘ bulmamak üzre paşa-yı mûmâ ileyh üç bölük şeyhaneli ve iki bölük piyâde ve bir mikdâr başıbozuk Arnabud askeri istishâbıyla zehâyir-i mezkûreyi sâlimen geçürmek üzre gittiği ve Kunavelelilerin dahi eşkıyaya iltihâk ettiği tahkîk olunmakla keyfiyet Ragusa’da bulunan Devlet-i ‘aliyye şehbenderi mösyö Presiç’e bildirilmiş olduğu ifâde ve beyân olunmuş ve Avusturyalıların dahi eşkıyaya mu‘âvenetten gerü durmadıkları mahalli geldikçe tafsîlen beyân olunacaktır. Kezâlik Dersa’âdet ordu-yı hümâyûnundan Kurbanîç tarafında kâin Grançarova nâm mahalde bulunan altıncı şeyhaneci taburu binbaşısı Hacı Ali Ağa’dan fi 8 Zi’l-ka’de sene 277 (M. 18 Mayıs 1861) tarihli gelen tahrîrâtta dörtyüz kadar eşkıyanın Kurbanîç ahalisinden Lasye cemâ’ati üzerine hücûm ile cemâ’at-i mezkûrenin hayvânâtını gasb etmiş oldukları ağa-yı mûmâ ileyh tarafından haber alınmasıyla hemen yetişip üzerlerine bi’l-muhâceme hayvânât-ı mağsûbe bıraktırılmış ve bu aralık bir nefer Kurbanîçli şehîd ve iki nefer mecrûh olarak eşkıyadan dahi birkaç neferi tepelenmiş olduğu iş‘âr olunmuştur. Fi 13 Zi’l-ka’de

sene 277 (M. 23 Mayıs 1861) tarihli mûmâ ileyh Mehmed Paşa tarafından tekrâr alınan bir kıt'a tahrîrâtta Trebin ile Raguza arasında ve hudûd-ı hâkânî üzerinde kâin Glavuska Karyesi'ndeki gümrükhaneyi bir takım eşkıya basarak Gümrükçü Adem nâm kimesne ile iki nefer Hristiyan dîdebânları tutup biraz götürdükten sonra merkûm Adem'i katl ile dîdebânların üzerindeki esliha ve akçeyi alıp salıvermiş ve gümrükhanede bulunan altı yük dakîki gasb etmiş oldukları iş'âr ve maktûl-ı merkûmun cenâzesi celb ile Trebin'de defn olunmuş olduğu izbâr kılınmıştır.

Ve hâkezâ 13 Zi'l-ka'de sene 277 (M. 23 Mayıs 1861) tarihli olarak Gaçka Kazası müdürü Raşid Ağa'dan alınan tahrîrâtta yevm-i mezkûrun gecesini saat dört râddelerinde Grigor nâm re'îs-i eşkıya başında olan otuz nefer avene-i havenesiyle kazâ-yı mezkûr kurâlarından Viratlu Karyesi'ne hücum ile karye-i mezkûre ahalisinden Loncariç Toko nâm kimesnenin içinde bulunan hayvânâtıyla beraber ahurını ihrâk bi'n-nâr ve merkûm ile familyasını bir yaşında sabî oğluyla birâderi Mahmud'u katl u i'dâm ve akrabasından Loncariç Roko ile Hüseyin nâm kimesneleri cerh etmiş oldukları gibi Foça ile Gaçka arasındaki Suteska Boğazı ta'bîr olunan boğazdan mürûr ile mezkûr Gaçka'ya gelmekte olan birkaç yük tüccar eşyâsını Virbe ve havâlîsi eşkıyası gasb etmiş oldukları ifâde ve beyân olduğu gibi tarih-i mezkûr ile Nikşik mevki'inde bulunan asâkir-i şâhâne kâ'im-i makamlarından Macar Mahmud Bey tarafından alınan [57] tahrîrâtta Rumeli ordu-yı hümâyûnundan Nikşik muhâfazasında bulunan beşinci nizâmiye alayının üçüncü taburuna erzâk yetiştirilmek üzere Avusturyalı Çelviç Aleks nâm tâcirle akd-i kontrato edilmiş ve hudûd başına erzâk-ı matlûbeyi teslîm etmesi mukâvele iktizâsından bulunmuş olduğu cihetle evvelce dahi teslîm olunduğu misillü merkûm tarafından yevm-i mezkûrda teslîm edeceği erzâkı almaları için haber göndermesi üzerine tabur-ı mezbûr binbaşısı Yakup Ağa dahi kırkdört nefer asker-i şâhâneyi bir molla nâma terfîk ve îcâbı kadar hayvânât isrâ ve tesvîk etmiş ve bunlar kemâ fi's-sâbık Kosire Köprüsü nâm mahalle varıp erzâkı vezn ederek bargirlere tahmîl ile hemen avdet etmeğe başladıkları anda merkûm kontratocunun adamı bir tabanca patlattığı anda etrâf u eknâfdan birkaç yüz Karadağlı ile nevâhî-i ma'lûme eşkıyası hücum ederek zehâyiri hayvânâtı ile gasb ve mülâzım ile asâkir-i şâhânedan otuz sekiz neferi şehîd ederek bir çavuşla beş nefer tahlîs-i cân ile avdet ve keyfiyeti mîr-i mûmâ ileyhe

ifâde ettikleri akibinde üç bölük piyâde ve ikiyüz mikdârı muvazzafa atlısıyla ta'kîb etmiş iseler de birkaç saat vakit mürûr ettiğinden yetişilemeyüp yalnız şühedânın defniyle avdet etmiş oldukları ve firâr eden neferin takrîrine göre merkûm kontratocunun adamı dahi bir nefer asâkir-i şâhâneyi katl u şehîd etmiş olduğu müstebân olmuştur.

Merkûm Çelviç denilen hınzır Avusturya teb'asından olup Devlet-i 'aliyye sayesinde ticâret ederek akçe kazandığı halde hem-mezheblerine bir büyük hizmet ederek cibilliyetini icrâdan geri durmamıştır; "El-küfrü milletün vahidün."

[EŞKIYANIN BİLEKE ÜZERİNDE HAZIRLIKLARI VE BURALARDAKİ KUVVETLERİN ARTIRILMASI]

Fi 19 Zi'l-ka'de sene 277 (M. 29 Mayıs 1861) tarihiyle geçit muhâfızı Behlül Bey Zerariçe manastırı papası Bartın'den mevrûd sırbiyyü'l-'ibâre varakada beşyüzden mütecâviz eşkıya ve Karadağlunun Bileke tarîkinde kâin Çepaliçe Karyesi'ne hücum ile karye-i mezkûre ahali hayvânâtını gasb ve karşı tarafa imrâr eyledikleri ve tarîk muhâfazasında bulunan Boşnak askeri arkalarından ta'kîb etmişler ise de yetişemeyip geride bulunan eşkıya ile kavgaya tutuşup onlar dahi firâr ile yatak içinde Petroviç Karyesi'nde müctemi' haşerâta lühûk ettikleri ve orada üçbin kadar eşkıya ve dağlı bulunup bir tarafa muhâcemeye müheyâyâ buldukları ihbâr ve tarih-i mezkûr ile Grançarova'da bulunan şeshane taburu binbaşısı Hacı Ali Ağa'dan mevrûd tahrîrâtta Kolbuk Karyesi'ne civâr bulunan Diloş Karyesi'nde on üç bin kadar dağlı ve eşkıya tecemmu' ederek bunlar dört kola taksîm olunub dört bin dağlı Duga Boğazı'na ve üç bini dahi Bileke'den mürûr ile Mostar'a altı saat mesâfede kâin Novesin üzerine ve kusur altı bin haşerât dahi üçer binden iki kola taksîm olunarak ihtiyât makâmında bulunacakları ve Novesin tarafına hücum edecek olanlar nevâhî-i mezkûre re'âyâsıyla evvelce haberleşerek onlar dahi bunların hücumuna müterakkıb buldukları re'âyâ-yı sâdıkadan Nikola vâsıtasıyla tahkîk kılınmış olduğu iş'âr ve bu keyfiyet Trebin kumandanı bulunan Mirlivâ Mehmed Paşa tarafından dahi bi't-tahkîk bir kuvve-i kâfiye ile Bileke tarafına hareket olunacağı beyân ve izbâr olunmuş ve eşkiyanın şu vechile tedârikâtı Bileke muhâfazasına ta'yîn kılınmak olan Miralay İzzet Bey'e dahi paşa ve ağa-yı mûmâ

ileyhimâ taraflarından ihtâr kılınmış olduğu ifâde ve beyân olunduğundan Bileke taraflarının kuvve-i askeriyesinin tezyîdi zımında Mostar'a bi't-tecemmü' îcâb eden mahallere sevk olunmak üzere tehyi'e olunan ihtiyât askerinden iki binbaşı takımının sür'at-i i'zâmları îcâb edenlere bâ-seyr-i seri' zuhûrât ihrâcıyla taraf-ı kumandânîden bildirilmiştir.

[SERDAR-I EKREM ÖMER PAŞA'NIN HERSEK AHVALİNİN ISLAHINA MEMUR EDİLMESİ]

Bâlâda beyân olunduğu vechile Müşîr İsmail Paşa'nın Dersa'âdete azîmeti cihetle Serdâr-ı ekrem Ömer Paşa, Hersek ahvâlinin ıslâhına me'mûr ve ta'yîn buyurularak yetmiş yedi senesi Zi'l-ka'desi evâ'ilinde Dersa'âdetten hareketle on beşinci günü Bosna Sarayı'na muvâsalet buyurmuşlardır. Müşârun ileyh hazretlerinin tebrîk-i kudûmleriyle vukû'ât-ı mahalliyeyi mütezammın yazılan tahrîrât-ı kumandânî Kâim-i makâm Reşid Bey vâsıtasıyla Bosna'ya gönderilmişti. Cevâben müşârun ileyh hazretlerinden vürûd eden tahrîrâtta Nikşik Kal'ası'nın muhâsaradan tahlîsi ve Duga Boğazı'nın levs-i vücûd-i eşkiyadan tathîri ve boğaz-ı mezkûrun istihsâl-i emniyyeti için îcâb eden kulelerin inşâsı tavsiyesiyle kendilerinin meşakk-ı râhiyeden dolayı üç gün kadar Saraybosna'da istirâhatten sonra Hersek'e azîmet [58] buyuracakları beyân buyurulmuş ve şehir-i mezkûrun evâhirinde Hersek Sancağı'nın merkezi olan Mostar'a muvâsalet buyurmuşlardır.

Kumandan Derviş Paşa hazretlerinin Duga Boğazı'ndan Kuristaç Palankası'na avdet buyurduğu evvelce beyân olunmuş idi. Orada bir iki gün ârâm ve mahall-i mezkûr müntehab bir nokta olduğundan muhâfaza-i lâzimesine Rumeli ordu-yı hümâyûnu piyâde beşinci nizâmiye alayı miralayı Tayyib Bey kâfiyü'l-mikdâr asâkir-i şâhâne ile bi't-ta'yîn mahall-i mezkûrun emr-i muhâfazasına ihtimâm olunduktan sonra ordu-yı hümâyûn ile Gaçka'ya avdet ve taraf-ı vâlâ-yı serdâr-ı ekremîden alınacak emir mûcibince harekete mecbûriyet geldiğinden ol vechile intizâr olunmakda idi. Şehir-i Zi'l-hicce sene 277 dördüncü penç-şenbih günü (M. 13 Haziran 1861) Gaçka Kazası'nda kâin on bâb İslâm hanesini şâmil İstoliçe Karyesi'ne Karadağlı Bob Mile refâkatiyle yüzden mütecâviz dağlı hücum ederek ahali-i karye bi'l-mukâbele tarafeyn kurşun endaht etmeğe mübâşeret etmiş ve karye-

i mezkûrenin ordugâha iki buçuk saat mesâfesi bulunmuş olduğundan tüfenk sadası işitilir işitilmez der-‘akeb ordudan îcâbı kadar asâkir-i şâhâne sevk olunmuş ise de bunlar yetişinceye kadar ahali-i karye ile eşkıya bıçak bıçağa ve kucak kucağa gelerek müddet-i kalîle zarfında eşkıya-yı merkûme savlet-i dilrâne-i ahaliye tahammül edemeyüp semt-i idbâra firâr ve yirmi kadar mecrûhları düştükden sonra karye-i mezkûre ahalisinden Süleyman nâm dilîr Karadağlunun kapudanlarından birisiyle boğaz boğaza uğraşıp nihayet merkûm kapudanın belindeki bıçağını kurtarıp hemen mûr-sıfat ayağı altına alarak tepelemiş ve bir tarafı Rusya ve diğer tarafı Fransızca yazılı üzerinde zuhûr eden nişanını dahi ahz u iğtinâm ve mûmâ ileyh Süleyman ile ahalden Molla Nebil ve Hamid ve Zahir ve Zahir haremi Beka ve kerîmesi Zeyneb mecrûh oldukları halde ordugâha gelmiş ve cerhalari cerrâhlar ma‘rifetiyle sardırılıp üstleri başları sığır kasabı gibi al kan ile mülemmâ oldukları görülerek taraf-ı kumandânîden atıyyeler verilmiş ve hatta merkûme Beka kadın esnâ-yı harbde bir küçük oğluyla birlikte iki Karadağlıyı balta ile darb ve ihlâk ettiğini tevâtüren isbât ve üzerlerinden iğtinâm eylediği Karadağ nişanlarıyla dahi izhâr-ı âsâr-ı şecâ‘at etmiştir.

Eşkîyâ-yı merkûmenin şu havâlîde ref‘ u tenkîli zımnında dört nefer bölükbaşı refâkatiyle yüz nefer işe yarar Gaçka’lı bi’t-terfîb arkalarına sevk ve tesrîb ile def‘-i keyd u mazarratları tedâbîrine bakılmıştır.

Serdâr-ı ekrem Ömer Paşa hazretleri Mostar’a gelmesiyle beraber nevâhî-i mezkûre ahalisine mukaddemâ neşr u i‘lân olunan i‘lânât misillü bâ-irâde-i seniyye matbu‘ varakalar ile neşrine ibtidâr ve satvet-i seniyye-i Devlet-i ‘aliyye ile haklarından gelinmek eshel olduğu halde mahz-ı lütf u merhamet-i hazret-i mülükâne iktizâsınca itâ‘at eyledikleri sûrette mazhar-ı afv u emân olacakları beyân ve iş‘âr buyrulmuş ise de ahali-i âsiye-i merkûme kendi hocalarından evvelce almış oldukları derslerini unutmayıp kimisi kemâl-i hiddet ve gadab ile gönderilen i‘lânâme varakasını fekk u temzîk ve kimisi karîben gelecek büyük bir günlerinde Ustroka’daki manastıra cem‘ olacaklarından ol vakit Knez ve sâir rü‘esâ-yı ahali ile istişâre ile verecekleri karar üzerine harekete mecbûr olduklarını beyân ile gönderilen adamları ric‘at-i kahkariye ile geldikleri yollara i‘âde ve tesvîk etmişlerdir.

**[SERDAR-I EKREM ÖMER PAŞA TARAFINDAN NEVAHÎ-İ ASİYE
AHALİSİNE YAZILAN İLANNAME]**

[59] Cânib-i vâlâ-yı serdâr-ı ekremîden nevâhî-i mezkûre ahalisine hitâben sırpça neşr olunan i‘lânnâmenin tercümesidir.

“Metbu‘-ı eḫham veliyy-i ni‘met-i bî-minnetimiz zât-ı şevket-simât cenâb-ı mülûkâne Rumeli ordu-yı hümâyûnları müşîrliğiyile ihtiyâcınızı teftîş ve mukârin-i hak vukû‘ bulacak şikâyetinizi tesviye ve ihkâk için buraya irsâl kılınan komisyon-ı mahsûs riyâset-i me‘mûrîn-i celîlesini lûtfen ve tenezzülen uhde-i muhibbâneme tevcîh ve tefvîz buyurmuş olduklarından taraf-ı eşref-i şâhânelerinden hilye-i celîle-i mülûkâneleri iktizâ-yı âlisinden olan merhamet ve şefkat ile hakkınızda mu‘âmele etmek evâmîr-i kat‘iyyesini hâmil olduğum halde buraya geldim. Cadde-i sadakat ve levâzım-ı tâbi‘iyyetin rehrev-i semt-i muhâlefiyet olmanız dört seneden beru mihen u meşekkate giriftâr olmaklığınızı mûcib olmasıyla huzur ve asayişinizi ihlâlde menâfi‘i olan bir takım eşhâsın sizi idlâl ile sevk ettikleri meslek bi‘l-âhare hakkınızda bir takım mesâ‘ib-i beliyye-i nâ-ma‘dûdeyi da‘vet ile taraf-ı bâhiru‘l-‘adl ve‘ş-şeref cenâb-ı mülûkâneden mazhar olmuş olduğunuz merhamet ve şefkat-i seniyyeden mehcûriyetinizi müntehî ve müntic olacağı bedîhî olub bunun için teb‘a-i sâdika ve müstahikk-i atafet-i seniyye olduğunuzu veliyy-i ni‘met-i bî-minnetimiz zât-ı merâhim-simât cenâb-ı mülûkâneye isbât etmek şimdi elinizdedir. Binâ‘en aleyh kemâl-i itmînân ve i‘timâd ile yanına geliniz, size cânib-i ma‘delet câlib-i hazret-i şâhânedan vergi bekâyânızı afv ile beraber hakkınızda külliyyen afv-ı âlî icrâ buyrulduğu beşâret-i celîlesini getirdim. Ve bunu nâm-ı nâmi-i mülûkânelerine i‘lân ederim. Ve mevâdd-ı âtiyeyi yani evvela her bir karyenin ehemmiyet ve cesâmetine göre bir veyahut iki muhtâr için icrâsına me‘zûn olduğu intihâbı tasdîk etmek ve sâniyen her bir nâhiye ahalisinden olmak üzere mu‘temed iki kimesneyi kocabaşı ta‘yîn etmek ve sâlisen saltanat-ı seniyyenin kâffe-i teb‘a-i hristiyanıyesi misillü kilise inşâsı ve çan isti‘mâli salâhiyetiyle icrâ-yı mezheb ve âyinde kemâl-i serbestî vermek ve râbi‘an zaptiyelere hanenizde oturmağa müsâ‘ade etmeyüb bunları kabûl için her karyede ta‘yîn kılınacak mahallere indirmek ve hâmisen eshâb-ı arazi ile çiftçiler beyninde olan münâsebât ve mu‘âmelâtın tanzîm ve tesviyesine dair olub eshâb-ı arazi ve çiftçileri tarafından gönderilen vekiller ittifâkiyla Dersa‘âdette

karargâr olan nizâmnâmeyi derhal mevki'-i icrâya konmak ve sâdisen hane başına isâbet edecek vergi hissesinin muhtâr ve kocabaşlarınız ma'rifetiyle tevzî' ve tahsîl olunub hükümete i'tâ ve teslîm olunmasına müsâ'ade etmek ve sâbi'an ba'de-ezin memleketinizden veyahut lisânınızı bilür ve söyler piskoposlar gönderilmesini patrikhaneye tavsiye eylemek ve sâminen arazi istihsâl eylemenizi teshîl eylemek husûsâtını dahi size va'd ederim. İşte ifâdât-ı meşrûha ma'lûmunuz olacağı üzre metbu' eframımız zât-ı şevket-simât cenâb-ı padişahî yalnız harekât-ı sâbikanızı nesy u ferâmûş buyurmak değil belki asayiş ve sa'âdet-i istikbâliyenizi te'mîn için muhtâc olabileceğiniz mevâddı dahi size kemâl-i merhametle ve fütüvvetle bîderiğ buyurduklarından hemen fırsatı ganîmet bilerek hakkınızda mazarrattan başka bir şey müntic olamayacak bir hale devamdan ferâgat ediniz. Bu def'a dahi size verdiğim iş bu nesâyih-i hayırhâhâneye imtisâle müsâra'at ederek kendinize tâğî ve bâğî mu'âmelesini etmek zahmet-i azîme ve mecbûriyyet-i mükedderesinden Devlet-i 'aliyye'yi ve işbu mu'âmelenin netâyic-i pür-mesa'ibinden kendinizi esirgeyiniz."

[ABDULMECİD HAN'IN VEFATI VE SULTAN ABDULAZİZ'İN TAHTA CÜLUSU]

Zât-ı vâlâ-yı kumandânî birkaç gün Gaçka'da ikâmet ve bu havali ahvâlini biraz ıslâh ve ru'yet ettikten sonra taraf-ı vâlâ-yı serdâr-ı ekremîden gelen emir üzerine mevcûd refâkatleri bulunan taburlardan îcâbı kadarını Rumeli ordu-yı hümâyûnu erkânından Mirlivâ Yahya Paşa kumandasıyla ordunun sol cenâh i'tibâr olunan Gaçka'da bi't-tevkîf mütebâkî asâkir-i şâhâne taburlarını bi'l-istishâb Bileke'ye azîmet ve Trebin mevki'inin dahi [60] ıslâh-ı ahvâl-i askeriyesiyle tertîbât-ı lâzime-i ihtiyâtkârînin icrâsı için bâ-seyr-i seri' gidip ve hemen icrâ-yı tedâbir-i mukteziye edip yine Bileke'ye avdet ve bunu müte'âkib hem görüşmek ve hem de ahvâl-i hâzıraya dair bazı müzâkerât etmek üzre Mostar'a hareket ve Serdâr-ı müşârun ileyh hazretleriyle mülâkât edip îcâb eden şeyler müzâkere olunduktan sonra sene-i merkûme Zi'l-hiccesinin onaltıncı ve Haziranın on üçüncü Salı günü Mostar'dan Gaçka'ya teveccühen hareket ettiler ve Mostar'dan vukû' bulan hareketten bir iki saat sonra hâkân-ı huld-âşiyân cennet mekan Abdulmecid Han hazretlerinin rûh-ı pür fütûhları a'lâ-yı illiyyîne tayerân ederek halen evreng-i nişîn-i izz u ikbâl şevketlü mehabetlü Abdulaziz Han efendimiz hazretlerinin taht-ı âli-baht-

i Osmaniye bi'l-irs ve'l-iclâl cülûs-ı muvaffakiyyet-me'nûs-i şehinşâhîleri bâ-telgrafnâme-i sâmi tebşîr ve i'lân buyrulduğundan zât-ı vâlâ-yı serdâr-ı ekremî tarafından keyfiyet der-'akeb Mostar'da bulunan ümerâ ve zâbitân-ı askeriye ve ulemâ ve e'imme ve hutebâ ve vücûh-ı beldenin celbleriyle cülûs-ı hümâyûn ifâde ve i'lân ve merhûm-ı mağfûr için du'â ve pâdişâh-ı nev-câh için cümle tarafından bî'at merâsimi îfâ olunub onlar yattıkça sultan-bülend eyvânın füzûni-i eyyâm-ı ömr ü ikbâl ve muvaffakiyet-i mülûkânelerinin istidâmesi da'vâtı ref'-i kabûlgâh-ı cenâb-ı rabb-i a'lâ kılındığını müte'âkib toplar atılarak icrâ-yı şehrâyin olundu ve mevâki'-i askeriye ve sâirede bulunan bi'l-cümle ümerâ ve bendegân ve me'mûrîne dahi başka başka i'lânâmeler yazılarak âdet-i saltanat-ı seniyye üzre bundan böyle okunacak hutbelerin nâm-ı nâmi-i şâhâne ile edâ ve tertîli tavsiye olundu. Kumandan-ı müşârun ileyh dahi Gaçka'yı ordugâh ettiği cihetle Bileke'den îcâbı kadar taburlar akdemce celb buyrulmuş olduğundan cülûs-ı hümâyûn orada bulunan taburlara ve bi'l-cümle e'imme ve hutebâ ve ahaliye neşr u beyân ve yirmi birer pare top endahtıyla icrâ-yı şehrâyin ve meserret-i bî-pâyân kılınmıştır.

[BİLATOĞÇA'DA SU ALMAYA ÇIKAN ASKERE DÜŞMANIN BASKINI]

Bilatofça'da bulunan asâkir-i şâhâne su almak ve hayvânâtını ra'y etmek için civar kuleye çıktıklarında bağıteten düşman basıp geçende vukû' bulan telefâtan başka def'a-i sâniye olarak fi 17 Zi'l-hicce sene 277 (M. 26 Haziran 1861) çeharşenbih günü orada olan kuvve-i cünûdiye su almak üzre sekiz bölük asker ile altmış nefer Arnabud ilerüye hareket ve su mevki'ine muvâsalet eyledikde ön taraftan ve sağ ve sol cenâhlardan bin dörtyüz mikdarı eşkıya birden bire hücum etmesiyle asâkir-i merkûme kumandasına me'mûr bulunan Kolağası Hasan Ağa tedâbir-i mümkün icrasına müsâra'at edip asâkir-i merkûme birden bire düşman ateşi arasında kaldığından çaresiz düşmana ateş eyleyerek avdet ve Bilatofça cânibine muvâsalet ettirmiş ise de asâkir-i nizâmiye ve muvazzafadan elli yedi neferi şehîd ve Premedi hânedânından sâbiku'z-zikr Sergerde Arslan Bey'in birâderi Orhan Bey dahi bu muhârebede şehîd olmuştur.

Muhârebe-i mezkûrun tafsîlâtı ber vech-i zîr beyânına ibtidâr kılınır: Şöyle ki mevki'-i mezkûrda bulunan askerin suları tükenmiş olduğundan ilerisinde bulunan

mahalden su almak üzere sekiz bölük asâkir-i nizâmiye ve yüz otuz Arnabud asâkir-i muvazzafası Binbaşları Orhan Bey ile ileride olan kuyuya irsâl olunub mûmâ ileyh Kolağası Hasan Ağa suyun başına varmış ve Arnabudlar tâ ileride vâki' tepeleri tutmuşlar ise de sol cenâhda orman içinde bulunan cem'iyet-i düşmanı göremeyip Arnabudlar ileriye geçmiş olduklarından ileride Grahova'lılar ile mahlût bin kadar eşkiya Arnabudların üzerine doğru şiddetli hücûm ile ateşe başlayınca artık su almağa vakit kalmayıp hemen bargirleri geriye ircâ' ile önde bulunan bölükler avcılarını alarak dögüşe dögüşe ihtiyâtları üzerine ric'at etmeğe başlamış olup sol tarafta olan eşkiya askerin arkalarını almak üzere hücûm eylemeleriyle ihtiyâtları bi'l-mecbûriye daha berüde bulunan noktalara [61] ric'at ederek dört taraftan ateş-i harb müşte'îl olarak ilerideki bölükler ihtiyâtlarının bıraktıkları noktayı zabt ile böyle böyle kademe usûlünde avdet eylemişlerdir ve bu bâbda cümlesi sarf-ı kudret ve bezl-i gayret eylemişler ise de düşmanın geride olan ihtiyâtından ber-karâr asker yetiştirip gürûh-ı usât ikibinden mütecâviz nefere baliğ ve resîde olup bizim mevcûdumuz ise sekiz bölükte ikiyüz altmış ve yüz otuz Arnabud ki cem'an üçyüz seksen kişi olur olmaz mertebede olduğundan düşmanı bozup püskürtmeğe iktidâr olmadığı cihetle ağır ağır bir buçuk saat zarfında kuleye ric'at ve muvâsalet eyledi. Esnâ-yı harbde bâlâdaki bendde beyân olunduğu üzere hassa birinci alayının üçüncü taburundan ve Arnabudlardan yirmi ve şeşhane bölüklerinden yedi ki cem'an elli yedi nefer şehîd düşmüş ve mûmâ ileyh Orhan Bey düşman içinde kalıp çâr etrâfını düşman sarmış ve üzerine hücûm edenlerin ikisini belindeki tabanca kurşunuyla ve en sonra kabza-i seyf-i celâdetine sarılıp üç nefer düşmanı dahi şimşîr-i ser-tîz ile ihlâk ettikten sonra encâm-ı kâr düşmanın bârân-ı belâ gibi yağdırdığı kurşun tanesiyle şehîd olan neferâtına re'îs olmuştur ve nizâmiyeden dört ve Arnabudlardan dahi dört neferi ki sekiz nefer mecrûh olarak şühedâdan onyedini neferi getirilip kusur kırk neferi düşdükleri yerde nâ-çâr terk kılınmış olduğu mevki'i kumandânî ve tabur-ı mezkûr binbaşısı Kazım Bey tarafından iş'âr olunmuştur.

Ancak fakir vermeğe bundan mukaddem dahi bu mevki'de bir vak'a-i müte'essife zuhûr ettiğine bakılırsa zâbitân mutebassırâne davranıp mütenebbih olmak gerektiyse de hâlen buralara atf-ı niğâh etmeyip bu dikkatsizlikler bir takım bi-günâh olan ibâdın beyhûde heder-i demine bâ'is olur hayf sad hayf.

Çünkü erbâb-ı rekâyika göre hafî olmadığı üzere orada bulunan zabıt gece ve gündüz bi'z-zât gayr-ı kâbil ise vâsita-i mu'temide ile etrâf ve eknâfı anlayıp dinlemek ve her ne için olur ise olsun ileri veyahut geri bir hareket edeceği vakit ibtidâ yolları ve sâniyen îcâb eden yerleri teccessüden sonra îcâb-ı hâl ve mevki'e göre kâ'ide-i harbe tevfikkan her anda muhârebe edecek ve belki üzerine her taraftan düşman gelecek gibi hazırlanıp savb-ı maksûda gitmek kavâ'id-i harbiyeden olduğu halde eşkıyanın birden bire hücum etmiş denilmesi bizim askerinin gafletini isbât eder olduğu hüveydâ ve az buçuk bir mülâhaza ve müvâzene edilir ise düşman ne kadar çok olsa da galebe ve muzafferiyet efrâdın kesretiyle olmayıp evvela Tevfik-i hüda ve sâniyen mutlak hüsn-i tedâbîre mütevakıf idüğü rû-numâ olmakla bizimkiler gâfil bulunmuş olsalar idi bu kadar telefât vukû' bulmayacağı gibi meydân-ı harb eyâdi-i düşmanda kalmamış olacağı iştibâhdan mu'arrâdır.

Mâh-ı Zi'l-hicce sene 277 ondokuzuncu günü (M. 28 Haziran 1861) ale's-sabah saat sekiz sularında Trebin Kal'ası'nın karşısında vâki' Poliçe Karyesi'nin sol cenâhında olan kilisenin arka tarafında ehl-i karyenin ra'y olunmakta olan biraz hayvânâtı üzerine çend nefer şakî peydâ ve hücum ile alıp götürür iken karye ahali çıkıp hayvanları kurtarmak emeliyle arkalarından gittiklerinde kemîngâhda muhtefî olan diğer takım eşkıya tarafından endaht olunan kurşundan ahali-i merkûmeden birisi mecrûh olduğundan ahali-i karyenin cümlesi tehî dest avdet ettiler. Eşkıya-yı merkûme gizlendikleri yerlerden fevc fevc meydana çıktıkta ikibin kadar oldukları zâhir oldu. Bunlar ferdâsı günü dahi Trebin'de vâki' köprü köyünü basıp ikiyüz kadar hayvânât getirir iken Trebin'den asâkir-i şâhâne yetişip yüz otuzu yed-i eşkıyadan kurtarılmış ise de seksen kadarı yine düşman ellerinde kalmıştır.

[BİLATOFÇA'DAKİ ASKERİN BİLEKE'YE NAKLEDİLMESİ]

Mezkûr Bilatofça'nın vukû'ât-ı mükeddere-i müte'addidesi muhassenât-ı âtiyesinden ezyed olduğuna ve ileride ileriye hareket için bir gün yardımı olmayıp burası olsa da olmasa da Benat'ın her hangi tarafından duhûlü murâd olursa suhûletle semt-i maksûda vusûl müyesser olacağına mebnî cünûd-ı cenâb-ı şâhânenin susuz Kербela gibi öyle bir mevki'-i tehlikede bulundurulması nezd-i vâlâ-yı serdâr-ı ekremîde tecvîz olunmayarak yukarıda ismi mezkûr Macarlı kâ'im-i makam

Mahmud Bey bi't-ta'yîn mezkûr kule kâmilten ihrâk ve tahrîb ve oradaki asker Bileke mevki'ine nakl u tesrîb kılınmıştır.

[62]

Fi 2 Muharrem sene 277 (M. 21 Temmuz 1860) tarihli cânib-i âli-i hazret-i serdâr-ı ekremîden alınan bir tahrîrâtta şu aralık hâl-i tahaffuzda bulunup bir taraftan eşkıya zuhûr eder ise bi'l-mukâbele def'-i mekîdet ve mazarratlarıyla iktifâ olunması beyân ve iş'âr buyrulmuş ve mûcibince keyfiyet Mirlivâ Yahya ve Mehmed paşalara tavsiye ve iş'âr kılınmıştır.

Nikşik muhâfazası için bir müddetten berü orada bulunan Rumeli ordu-yı hümâyûnu piyâde beşinci alayının üçüncü taburu hassa ordu-yı hümâyûnu üçüncü alayının birinci taburuyla becâyîşleri icrâ ve mezkûr hassa taburuyla Rumeli ikinci şeşhaneli taburundan iki bölük Nikşik'e sevk ve isrâ kılınmıştır.

Şu aralık zaman-ı hasâd ve Nikşik ahalisinin ise zahîre ve sâ'irece halleri gündün güne yaman ve berbad olduğundan kurb-ı şehirde kâin mezra'-ı mevcûdelerini gece gündüz tasallut-ı a'dâdan muhâfaza eylemekte iken sene-i mezkûre muharremü'l-haramının onüçüncü Pazartertesi gecesi mezra'-ı mezkûreye bir takım eşkıya gelip ekinleri ihrâk etmek niyetinde iken muhâfızları cânibinden haber alınarak derhal silaha mürâca'at ve harb-i sitîze müsâberet edilmesiyle eşkıya-yı merkûme def' ve içlerinden Pilo Mecanoviç nâm bî-dîn ü bî-insâfın kellesi nîze-i ibrete ref' olundu.

[HERSEK SANCAĞI MUTASARRIFI VASIF PAŞA'NIN TREBİN VE KURBANİÇ'İ TEFTİŞİ]

Hersek Sancağı mutasarrıfı Rumeli Beylerbeyiliği payelülerinden Burusalı Vasıf Paşa teftîş-i ahvâl-i ahali ve fukara zımnında cânib-i vâlâ-yı serdâr-ı ekremîden Trebin ve Kurbanîç cânibine ta'yîn ve i'zâm olunup mevkayn-ı mezkûreteyni dolaşarak yirmibeş Muharrem 78 Cuma günü ma'iyetinde bulunan dört bölük asâkir ve bir takım Arnabud ile Bileke mevki'ine dahi bi'l-vürûd zât-ı vâlâ-yı kumandânîyle mülâkât ve üç dört gün ikâmetle oradan hareket ve merkez-i me'mûriyetleri bulunan Mostar'a avdet eylemiştir.

Şehr-i Muharrem'in yirmi dokuzuncu Salı gecesi Karadağlı Pob Mile ve Grahovalı Dragovirno refâkatlerinde bulunan yüz altmış eşkıya ile Novesin Kazası'nda kâin Behikçe Karyesi'nde İstoloça Kazası'nın İslâm ve Latinlerinin orada ra'y olunmakta bulunan hayvanlarına tasallut edip beş altıyüz ru'ûs ganem ve keçi ahz u gasb ile Korita üzerinden Benat Nâhiyesi cânibine gitmiş ve hayvânât-ı mezkûre içinde karye-i mezkûre hristiyanının dahi kırk sekiz kadar koyun ve keçileri zâyi' olduğundan hem-mezheb ve belki umûr-ı şekâvetkârânelerinde müttahid ve müttetik oldukları cihetle eşkıya-yı merkûmeye gidip vukû' bulan ricâları üzerine yalnız kendi hayvanlarını istirdâd etmişlerdir.

[BENAT NAHİYESİ PAPASININ EŞKIYA BAŞLARINA YAZDIĞI TAHRİK MEKTUBU]

Benat Nâhiyesi'nde vâki' Petroviç manastırı baş papası Todosye'nin sırbiyyü'l-'ibâre bazı kesâna yazmış olduğu bir varakada eşkıyanın ırk-ı mezâlimini tahrîk eder bazı şeyler muharrer olduğundan sûreti zîrde terkîm kılındı.

“Ben Todosye Benatlı Çuko ve papas Mile ve İskepan Radovik ve Piko Pavleviç ve sâir harâmî başlarının cümlesinin hatırlarını suâl ederim. Plana cemâ'ati üzerine baht-ı bâri-i lütf-i bâriyle hücum u iktihâm ve emvâl günâ gün ahz u iğtinâm etmiş olduğunuzu tahkîk ve istihbâr ve kesb-i vüfûr-ı sâr ile Hak celle ve İsa sayesinde diğer hücumlarda daha ziyâde nusrete mazhariyetleri du'âsını tezkâr eyledim. Emvâl-i ganâyim içinde Zoliçe Abdik nâm kimesnede bulunan benim siyah bargiri dahi kuvve-i kâhire-i millet-i İseviye ile kurtarmış olduğunuzu haber aldım. Ziyâdesiyle mesrûr olmuşumdur. Mezkûr bargir Velmiye kulesini eyâdi-i islâmdan tahlîs ettiğimiz günü şöhretgîr-i âfâk olmuş ve ayağından yara dahi almış idi. Diğer ayağında bir parça beyaz nişânı vardır. Bahtlı bir hayvan olduğundan zâyi' eylememenizi rica ve ba'de-ezin dahi nâ'il-i galebe ve merâm olmanızı temennâ ederim.”

[63] Papas-ı merkûm ise sûret-i inkıyâd-kârîde dâ'imâ ordu-yı hümâyûna gelip gitmekte ve yiyip içip günâ gün ihsânlar alıp manastırına avdet etmekte olduğu halde yine bu derece adâvet ve hıyâneti cibilliyet-i fitriyyesi îcâbından olarak Karadağlıların cümlesi câhil ve yağmacı ve gâretker ve sefk-i dimâ ve türlü türlü

habâsete dinlerinden ziyâde ülfet ve rağbet eylemeleri papas-ı vesvâs ilkâ'âtından neş'et edip bu da emvâl-i mesrûkadan papasların dahi hissedâr olmak maksadına mebnîdir.

Zat-ı kumandaniyle fi 26 Safer sene 278 (M. 2 Eylül 1861) tarihinde Pazar ertesi günü ale's-sabah altı tabur asâkir-i şâhâne ve beşyüz kadar neferât-ı muvazzafa mustashiben Bileke'den hareket ve Benat Nâhiyesi'nde Bilatofça ve Petroviç karyeleri üzerinden mürûr ile Grançarova'ya muvâsalet olundu. Mezkûr Petroviç Karyesi merkez-i eşkıya olduğundan bütün bütün tahrîb ve ihrâk olundu.

[KOLBUK KALESİNE ZAHİRE GÖNDERİLMESİ]

Kolbuk Kal'ası mustahfızının yine zahîresi tükendiğinden bu kuvve-i askeriye Grançarova'da iken oraya zehâyir-i mukteziye idhâli lâzım gelmesiyle iki koldan tertîb olunan asâkir-i fevz-me'ser cenâb-ı şâhâne ile kal'aya epeyce zahîre sevk ve tesyîr olunduktan sonra bir gün daha Grançarova'da ikâmet ve buradan hareketle Korbaniç Boğazı'ndan ve Köprü köyünden doğru Joviçe ovasına rekz-i alâ'im-i muzafferiyet olduğu misillü ordunun pîşdârı bulunan Arnabudlar birkaç yüz koyun ve keçi ve sığır dahi ahz u iğtinâm ettiler ve üç şakîyi diyâr-ı ademe gönderdiler ve oralarda ne kadar haneler var ise kâffesi ihrâk olunduktan sonra Bileke cânibine avdet olundu.

Benat Nâhiyesi'nden mürûrumuzda mevsim gayet sıcak olduğundan susuzluktan dolayı helâkime bir ramak kaldığı halde her nasılsa bir sakaya rast gelip hâ-i perîşâniyetimi beyân ettiğimde kendisinde su yok ise de saka meşklerini süzerek kırk elli dirhem mikdarı su çıkmış ise de bu dahi hem te'sîr-i harâretten sıcak ve hem de meşklerinin dibinde kalmış adeta çamur olduğu halde gözümde misal-i zülâl görünüp bunu içtikten sonra ve biraz daha ileri gittikten sonra buz gibi a'lâ su bulunup teskîn-i atş edilmiştir, lakin bunu buluncaya kadar epeyce zahmet çekilmiştir.

Rivâyet-i vâkı'aya nazaran Karadağlılar demişler ki; asâkir-i şâhâne Benat Nâhiyesi'ne giremez idi lakin Karadağlı bulunmadığından bir taraftan girip istediği gibi öte taraftan çıktılar. İşte şimdi Benat'ta açılan Karadağlı bayrağı karşısına

gelecek var ise gelsin de görsün diyerek bir takım lakırdılar tekevvün etmesiyle beraber bi-havlihi subhânehü ve te‘âlâ tekrar beş tabur cünûd-ı nizâmiye ve bin nefer muvazzafa ile zât-ı kumandânî fi 8 Rebî‘u’l-evvel sene 278 (M. 13 Eylül 1861) Cuma günü Benat cânibinde bulunan Karadağlıların üzerine müteveccihen Bileke’den hareket ve kuvve-i mustashabe-i askeriyenin iki tabur şeşhaneli ve bir mikdar asâkir-i muvazzafa Mirlivâ Mehmed Paşa sahabetiyle Korbaniç Karyesi’nin sol tarafında tepelere ve bir tabur şeşhaneli ve biraz muvazzafa kâ’im-i makâm Mehmed Bey refâkatiyle sağ cenâh gerisindeki dağlara sevk ve irsâline müsâra‘at olunub kumandan-ı müşârun ileyh dahi iki tabur ile ihtiyâta kalıp Karadağlılar araştırılmış ise de bir kimse göze görünmediğinden haylûden haylû ekin ve giyâh biçdirilerek yine o günü Bileke’ye avdet kılınmıştır.

Zât-ı vâlâ-yı serdâr-ı ekremî şehr-i Rebî‘u’l-ülâ sene 278 dokuzuncu Cum’a ertesi günü (M. 14 Eylül 1861) Mostar’dan hareket ve on ikinci günü Bileke mevki’ine muvâsalet eylediler. Bileke’nin muhâfazası için terki kararlaştırılan askerden başka on iki tabur iki kola taksîm olundu. Bunun bir fırkasını evvelce zât-ı serdâr-ı ekremî istishâb ile Gaçka semtine hareket ve fırka-i [64] diğerini dahi kumandan-ı müşârun ileyh çend rûz sonraca alıp Gaçka’ya azîmeti bi’t-tasvîb serdâr-ı ekrem müşârun ileyh Bileke’ye vürûdunun ferdâsı zikr olunan taburları bi’l-istishâb hareket ve üçüncü günü Gaçka’ya azîmet ve muvâsalet ettikten on gün sonraca diğer fırka-i askeriye dahi kumandan-ı müşârun ileyhle Bileke’den kıyâm ile ikinci günü Gaçka’ya muvâsalet etti.

[NİKŞİK KASABASINA ZAHİRE SEVKİ VE BU ESNADA MEYDANA GELEN MUHAREBAT]

Nikşik’in yine zahîresi tükendiğinden Nikşik’de bulunan hassa ordu-yı hümâyûnu üçüncü alayının birinci taburu ile Nikşik ahalisi zahîresizlikten sıkıldıkları cihetle evvel emirde oraya biraz zahîre aşurıldıktan sonra nevâhînin tasavvur kılınan ıslâhâtına mübâşeret olunması enseb görünmesiyle beşyüz bargir hamûlesi zehâyir ve erzâk bi’t-terfîb sekiz tabur cünûd-ı şâhâne ve bir mikdar asâkir-i muvazzafa yirmi üçüncü Rebî‘u’l-ülâ sene 278 (M. 28 Eylül 1861) tarihinde hassa ordusu ferîkânından Osman Paşa kumandasıyla Gaçka’dan hareket ve azîmet etmiştir.

Asâkir-i merkûme Kuristaç'a ve oradan Duga Boğazı'ndan mürûr ve Nikşik'e bi's-selâme muvâsalet ve zehâyir-i mezkûreyi Nikşik'e teslim ile Gornepol'e avdet ettiler. Lakin vâkit erken olduğundan Duga Boğazı'nda kâin Tozdere mevki'inde beytûtet olunması tasvîb ve gündüz saat yedi sularında fırka-i mezkûr Gornepole'den hareket etmiştir. Halbuki boğaz-ı mezkûrun ta'rîfât-ı sâbika vechile gayet ziyk u sarp ve düşman evvelce oralara yerleşmiş bulunur ise sebük-bâr bile söküp geçmek çok müşkil iken fırka-i askeriye ma'iyyetinde semerî ve binek sekiz yüz ru'ûs hayvandan mütecâviz bargir mevcûd olub boğazın ekseri mahallerinde bir tek bargir bile doğru doğruya mürûr edemeyeceğine mebnî asker Gornepole'den öyle vakitsiz hareketi ve boğaza gireceği vakit askerin sûret-i intizâmı lâyıkıyla ikmâl kılınmıcaya kadar aradan vakit mürûr etmiş olmasıyla bir taraftan hava pus ve mağmûm ve bir taraftan bârân nüzûl edip boğazın tabî'î olan zulmetini bir kat daha karartmış ve bu fırkanın bir ucundan diğer ucuna haber alınmak gayr-ı kâbil ve herkesi derd-i serriyle bir hâl-i müşkilde bulunduğu halde muhatarât-ı azîme melhûz ve âdetâ me'mûl idi. Her ne hâl ise Karadağlılardan kırk elli şahs-ı rezîl ormanlar arasından kurşun atmağa başladılar ise de taburların binbaşılıarı efrâd-ı mevcûdelerini ormanlar içinde gayb edip kimisi ileruye gitmiş ve kimisi gerüde kalmış ve bazıları yollarını şaşırub sağ ve sol ormanlara sapmış olduğundan düşmana mukâbele olunamadı. Düşman buralarını yani askerdeki perîşâniyeti his eylemiş olduğunun üzerine tamam külah kapacak bir aralıktır diyerek sahte müsâdeme ve muhâceme emâreleri gösterip bu esnada fırka-i askeriyenin ma'iyyetinde olan dağ toplarından birisi ester üzerinden devrilüb topçular gelip geçen askere haber verdiler ise de önde bulunan eşkinini bozmayub Tozdere mevki'ine bir saat evvel kapağı atmağa sa'y u fevr ve topun ardında gelen asker dahi hiç mühimsemeyerek ilerüye mürûr ettiğine ve zaten topun yanında iki topçu neferi olup bunların dahi soğuktan el ve ayakları tutmaz râddede üşümüş olduğundan dolayı kaldıramayub ve bu hâli ifâde edecek bir zâbit dahi gece vakti bulamayub yalnız esteri alıp topu haliyle terk eylemişlerdir. Lakin topun orada kaldığından düşman dahi haberdar olamayub fırka-i askeriye Tozdere mevki'ine cem' oldukda mezkûr topun yol üzerinde bırakıldığı ferîk-i müşârun ileyhe ihbâr ve derhal Rumeli ordu-yı hümâyûnu ikinci şeşhaneli taburundan fakirin birâderi yüzbaşı Elmas Ağa kumandasıyla iki bölük asker boğaz-ı mezkûra sevk ve tesyâr kılınarak bir çok araştırılmış ise de gece karanlıkta orman ve taşlıkta topun bulunması

mümkün olamadığından mûmâ ileyh ma'ıyyeti askeriyle birlikte yine Tozdere'ye avdetle keyfiyeti ferîk-i müşârun ileyhe arz ettiler. Beruden Karadağlılar gece tüfenk attıkları yerlerde elbette az çok bir çapul bulmak ümidiyle sabaha [65] oralarda gezindiklerinden onlar dahi gece göremeyip şafakla beraber mezkûr top yolun üzerinde uzatmış durur görmeleriyle derhal kapıp omuzlarında Karadağ hudûdu içerisine aşurmuş ve üç dört bin Müslümandan kırk elli Karadağlı cebren top ahz ettiklerini etrâfa i'lân ettirmişlerdir. Fırka-i mezkûre kemâl-i ye's ve esefle Gaçka'ya avdet etti.

Mülâhaza-i âcizâneme göre zikr olunan dağ topunu gâ'ib etmekten Gornepole mevki'inden öyle vakitsiz hareketle gece vakti Duga Boğazı gibi bir girdaba girip karanlıkta oradan mürûr etmek daha büyük hatadır. Zira me'âzallahi te'âlâ düşman kuvvetlice boğazı tutmuş olsa idi cünûd-ı cenâb-ı şâhânenin bütün bütün izmihlâl ve perîşâniyetini istilzâm edeceğine boğaz-ı mezkûru girip hâl-i tabî'îsine muttalî' olanlar indinde şüphe olunamaz.

[NİKŞİK KASABASINA ZAHİRE VE ERZAK GÖTÜREN İKİNCİ KAFİLENİN DÖNÜŞ YOLUNDAKİ MUHAREBATI]

Nikşik tertîbi bulunan zahîre ve erzâkın ikinci kafilesini Nikşik'e îsâle müşârun ileyh kumandan Derviş Paşa me'mûr olarak sekiz tabur asâkir-i muntazama ve biraz Arnabud askerini mustashaben fi 2 Rebî 'u'l-ülâ sene 278 (M. 7 Eylül 1861) Pazar ertesi günü Gaçka'dan fekk-i rişte-i ârâm ve Kuristaç'da bir gece kalarak oradan dahi kıyâm ve bir günde Duga Boğazı'ndan mürûr ile Nikşik'e bir buçuk saat mesâfede kâin mezkûr Gorinepole'ye darb-ı hıyâm eyledi. Ferdâsı çehar-şenbih günü zehâyir-i mezkûreyi iki tabur şeşhaneli ve hassa ordu-yı hümâyûnu piyâde üçüncü alayının ikinci taburunu beraberce götürmüş olduklarından müşârun ileyh Derviş Paşa bi'z-zât istishâben Nikşik'e îsâl ile zahîreyi teslîm ve zikr olunan ikinci taburu dahi alay-ı mezkûrun Nikşik'de bulunan birinci taburuyla becâyış sûretiyle bırakıp ma'ıyyet-i askeriyle me'an yevm-i mezkûrda saat sekiz sularında yine Gornepole'ye avdet etmişdir. Ordugâh ittihâz olunan Gorinepol mevki'inin sol tarafı ilerüsünde bulunan Şipaşnu nâm karye civarında olan kiliseden bed' ile geri taraflarında vâki' silsile-i cibâlde ber vech-i tahmîn tecemmu' eden dört bin kadar Dağlı tabî'î

muhkem olan tepeleri tutup oturdukları görülmüştür. Bu cem'iyet-i usâtın asıl efkârı asker Duga boğazına girdikde orada tasallut ve tehâcüm etmek içindir. Artık usât-ı merkûme orada terk olunub da boğazdan ol hâlde mürûr etmek câ'iz olmayacağı gibi çünkü bunlar mevâki'-i mezkûreyi tutmaları hasebiyle behemehâl gece Gorinepol'de kalacak orduya bile tasallut edecekleri derkâr olmasıyla göz görerek üzerlerine varılıp cezâ-yı sezâlarının verilmesi bi't-tasvîb lutf-i bâri ve yâveri-i rûhâniyet-i hazret-i peygamberiyle "Bismillah" diyerek mevcûd bulunan Arnabudlar iki kola taksîm olunub düşmanın sağ cenâhı üzerine ve Mirlivâ Yahya Paşa kumandasıyla iki tabur şeşhaneli Arnabudlara kuvve-i zahriye ve ihtiyâtiye olarak gönderilmiş ve kumandan-ı müşârun ileyh iki tabur şeşhaneli ve bir tabur piyâde ile orta koldan yürümüş ve ordugâhda mühimmâtın muhâfazası için Liva Mehmed Paşa kumandasıyla üç tabur asker terk olunmuştur.

Mûmâ ileyh Yahya Paşa kolu düşmana takarrub ve harbe mübâşeret eyledikde ordugâhda kalan üç taburdan bi'l-îcâb biri daha nezd-i kumandâniye celb ve ihzâr olunarak bir tabur düşmanın tamam ortasından ve bir tabur dahi sol cenâhı üstüne sevk olunarak düşman bunlara dahi mukâbele edip bu sûretle muhârebe üç saat mümtedd olduktan sonra düşmana za'fiyet ârız olduğu ve tamam bir muhâceme-i dilîrânenin zamanı geldiği görülmesiyle süngü ile hücum kumandası bi'l-i'tâ asâkir-i nusret-me'ser-i hazret-i mülûkâne hiç kurşun atmayarak düşmanın yağmur gibi yağdırdığı kurşunlarına karşı istihkâmları üzerine yürüyüp düşmanı metîn ve resîn istihkâmlarından püskürdüp alem-i zafer-tev'emi [66] .....⁸²³ üzerlerine rezk eylediler. Düşman makhûr ve perîşân olduğu halde oradan semt-i cebele pûyân olarak bizim asker bir saat mahalle kadar ta'kîb ve zikr olunan Şipaşno Karyesi ihrâk ve tahrîb ve yirmi kadar dağluyu diyar-ı ademe sevk ve tesrîb ettikten sonra sâlimen ve gânimen Gornepole'ye avdet etmiştir. Karadağlıların telefâtı arasında biri istotar yani yüzbaşı ve biri destar yani onbaşı olduklar alınan nişanlardan anlaşılmıştır. Aynen görüldüğüne ve firâr eder iken terk ettikleri istorka ve tobra ve sâireye kıyâsen düşmanın vâfir telefât ve zâyî'âtı vukû'bulduğu müstebân oldu. Bizim taraftan Arnabudlardan bir şehîd ile nizâmiyeden altı nefer mecrûh vukû' bulmuştur. Bi-selâmetillahi te'âlâ ferdâsı penç-şenbih günü kumandan-ı müşârun ileyh hazretleri

⁸²³ لفرلری

mevcûd ma'iyyetiyle me'an Gornepole'den hareket ve ahşam üstü Kuristaç Palankası'na ve Cuma günü Gaçka Sahrâsı'na vaz'-ı kadem-i vuslat etmiştir.

[ASAKİR-İ ŞAHANENİN GAÇKA'DAN PİVA'YA DÖNÜŞÜ VE DÖNÜŞ YOLUNDA KARADAĞLILARLA YAPILAN MUHAREBAT]

Asâkir-i şâhâne Gaçka Sahrâsı'nda birkaç gün rahat ettikten sonra on beş tabur ile beş altıyüz Arnabud ve Boşnak asâkir-i muvazzafası sene-i merkûme Rebî'u'l-âhirinin dokuzuncu Pazartesi günü Piva Nâhiyesi'ne müteveccihen Gaçka'dan hareket olundu. Yevm-i mezkûrda Gaçka'ya bir buçuk saat mesâfede vâki' Ravne'ye kadar gidilüb o gece orada beytütet olunub ferdâsı Salı günü nâhiye-i mezkûre içerisinde kâin Goraniska mevki'ine gidildi. Ancak asker için çadır alınmadığına ve bu mevsim ise evâ'il-i Kânun-ı evvel olup nâhiye-i mezkûrenin bürûdeti ziyâde olduğuna mebnî çaresiz asker için kulübeler yaptırılmıştır. Zikr olunan Goraniska'da istihkâmât inşâsı menvî olup îcâbına teşebbüs kılınarak burada taş ve ağaç hazır ve mevcûd ise de hazır kereste olmadığından civarda olan çend bâb hanenin hedmiyle kerestesi berüye alınıp istihkâm ebniyesinde kullanılması tensîb ve şehri-i mezkûrun on yedinci günü mezkûr hanelere doğru birkaç tabur asker tertîb ve tesrîb kılınmış ise de meğer oralarda saklanmış bir haylüce Karadağlı bulunduğundan kereste için giden taburlar kavgaya başladı ve giderek Karadağlı'nun Piva Nehri'nin öte yakasında yani Derbenak tarafında olan kuvveti dahi nehr-i mezkûru mürûr ve bu taraftaki kuvvetlerine iltihâk ile teksîr-i kuvvete ibtidâr eylediği cihetle ateş-i harb muşte'il ve bizim askerimizin birazı nehr-i mezkûrdan mürûr edenlerin men'-i mürûrlarına çalışır ve bir takımı dahi kumandaya intizâren yerlerinde ikâmet etmekte bulunur ise de bu esnâda kereste için gitmiş bulunan mârru'z-zikr taburlardan Dersa'âdet birinci şeşhaneli taburu binbaşısı Mehmed Efendi ve tabur-ı mezkûrun beşinci bölüğü yüzbaşısı Hasan Ağa ile bir haylüce şühedâsı olduğundan mezkûr tabur bozulmuş ve hassa üçüncü piyâde alayı miralayı Yusuf Ziya Bey kumandasıyla ihtiyât taburu üzerine avdet etmiş olduğundan bu tabur dahi harb görmeksizin geri dönmüş ve Miralay çıkılmaz bir mahalle vardıkda selâmet-i cânı için kendisini yüksek bir taşdan aşağıya bırakmasıyla ayağı incinmiş ve me'a mâ filh ordudan biraz imdâd olunduysa da ba'de harâbü'l-Basra olduğu cihetle fâ'idesi görülemeyip şu kadar ki düşman bu arbedede bunları dağdan ta

aşağıya kadar ta'kîb edecek iken imdâdın yetişmesi sebebiyle cebelin vasat mahalline değin gelip orada kalmış olmasına kadar bir yardımı olabildiyse de asker münhezimen orduya girmiştir.

Bu kavgada Dersa'âdet altıncı şeşhaneli taburunun yedinci bölüğü yüzbaşısı İstanbullu İbrahim Edhem Efendi düşman ile bıçak bıçağa ve boğaz boğaza gelerek aşırı derecede izhâr-ı şecâ'at ve merdâneği eylemiş ise de nihâyet efendi-i mûmâ ileyh başından ve vücûdunun sâ'ir yerlerinden on üç mahallinden mecrûh olmuş ve eşkıya başına tecemmu' edip üzerinde olan saat ve paralarının ahzı telaşına sapıp mûmâ ileyh Edhem Efendi'nin sağ olduğundan haberleri olmayub vefat etmiş zan ettiklerinden eşyâ ve nügûdunun ahzıyla iktifâ edip gider iken cânib-i askerîden bir nevbet ateş edilerek bunlardan birisi [67] bi'l-ittlâf diğer refik-i fâsikları firâr etmiştir. Mûmâ ileyh Edhem Efendi etrâfa nazar edip düşman yanından gitmiş olduğunu gördükde hemen havl-i cân ile ayağa kıyâm ve bizim tarafa doğru azîmete ikdâm etmiş ise de üzerinde yalnız bir gömlek ve bir .....⁸²⁴ mâ adâ elbise olmadığına ve bunlar dahi dem-i surhla boyandığına mebnî bizim asker kendisini düşman zannıyla bir tabur birden üzerine ateş edip bu ateşden hiç kendisine bir kurşun isâbet etmemiş ve derhal kendisi olduğunu çağırıp bağırarak tanıtmış olduğundan tabur içine alınmıştır. İşte mûmâ ileyh şu sûretle kurtulduğu cihetle kendisine kolağalık tevcîh kılınmıştır. Ve binbaşısı mûmâ ileyh yerine dahi mezkûr altıncı şeşhaneci taburu sağ Kolağası Ahmed Ağa'nın binbaşılığı icrâ kılınmıştır.

Bu esnâda Gaçka hânedânından ve ıstabl-ı âmire müdürlüğü pâyelülerinden Derviş Bey mevcûd ma'iyyetiyle Zabriçe Karyesi'nde bulunmuş idi. Bir gece düşman var kuvvetiyle üzerine gelip ve ordu ile beyninde olan vâdi-i sa'bu'l-mürûr boğazını kesip harbe başlandı. Koraniska'da olduğumuz halde orasını ve harbin ateşini görmekteyiz. Gece saat beşe kadar harb u kîtâl imtidâd ve düşman birkaç def'a karyenin içine girmiş iken asâkir-i islâmiyenin müdâfa'a ve savletiyle yine ihrâc ve ib'âd olunmuştur. Ancak düşman yine el çekmeyüb behemehâl burasını kabza-i teshîrine geçirmeğe ve mevcûd bulunan asker-i islâmiyeyi bitirmeğe sa'y u ısrâr etmekte iken Rumeli ordu-yı hümâyûnu üçüncü alayının birinci taburu

⁸²⁴ اشيدن

Gaçka'dan cebhane ve mühimmât getürüyor imiş. Leylen Zabriçe'nin sahrâsına vâsıl olabilüb birden bire harb üzerine uğradığından taburun kumandanı bulunan Vodine'li Mustafa Bey mütehayyir kalarak ordunun mevki'ini dahi gece vakti göremeyerek nâçâr taburu kal'a hey'etine koyup mevcûd mustashibi olan cebhane ve mühimmâtı kâmilen ortaya aldı. Düşman boru sadasını istimâ' edince Koransika'dan fırka-i askeriye Derviş Bey'e imdâd etmek üzere Zabriçe'ye geldi zannıyla terk-i arbede edip firâr eylemiş ve tabur-ı mezkûr ise sabaha değin muhâceme-i düşmana muntazır bulunmuş ise de gelen olmayıp sabah vaktinde tabur-ı mezkûr mûmâ ileyh Derviş Bey ile birleşmiştir.

Derviş Bey'in askerinden elli altı şehîd ve çend nefer dahi mecrûhları vukû' bulmuş ise de bunda düşmanın elimle ta'dâd ettiğim kırk bu kadar kellelerinden başka sürülüp götürdüğü telefâtları üç mislinden ziyâde idüğü istidlâl kılınmıştır.

[KORANİSKA'DA KULE İNŞA ETTİRİLMESİ VE BURAYA ASKER BIRAKILMASI]

Koraniska mevki'inde dört beş bâb kule inşâ ettirilip bunların hitâmında Mirlivâ Mehmed Paşa kumandasıyla Dersa'âdet ordu-yı hümâyûnu üçüncü alayının üçüncü ve şeşhaneli altıncı ve hassa şeşhaneli ikinci taburlarıyla mahlût ve perakendeden tertîb olunan diğer tabur ve bir kıt'a dağ topu terk kılınarak şehir-i mezkûrun yirmi dördüncü Salı günü kusur taburlar ile zikr olunan Arnabud ve Boşnak askerini mustashiben serdâr-ı ekrem müşârun ileyh hazretleri Gaçka'ya müteveccihen Piva'dan hareket ve o günü Zabriçe Sahrâsı'na muvâsalet kılındı. Ancak hatt-ı hareketimizin üzerinde göz ile tahmîn olunduğuna göre altı yedi bin Karadağlı yollarımızı kesmiş harb u darbe muntazır bulunduğu buradan mürûrumuz çok müşkil olduğundan bu gece burada beytütet olunub gece saat altı kararlarında yağmur yağmaya başlayub mevcûd bulunan beş altı çadırlarımız ancak mecrûhlarımızı idâre ederek cümlemiz açıkta kaldıklarımızdan hiçbir kuru yerlerimiz kalmadıktan başka eslihamız büsbütün ıslanmıştır. Sabaha dâhil oldukda nüzûl-i bârân karar-ı sâbıkından ziyâde ise de buna bakılmayub göz gözü görmez derecede zuhûr eden duman münâsebetiyle bir tarafa hareketimiz emr-i muhâl idi. Nihayet gündüz saat beş buçuk kararlarına gelince serdâr-ı ekrem ve kumandan ve Ferîk

Osman paşalar hazerâtı beyninde cereyân eden müzâkerede hiçbir sûrete karar verilemediğinden encâm-ı kâr bu hâl ile bir gece daha asker burada kalır ise şüphesiz soğuk ve yağışlıktan çok telefât ve hastalık zuhûr edeceği mütâla‘ası üzerine kumandan-ı müşârun ileyh askeri semt-i selâmete çıkarmasını der‘uhde ile ber vech-i zîr oradan hareket olunmuştur.

Evvela asâkir-i mevcûdeyi kol kol tertîb ile hayvanât ve mühimmât ve topları ortaya aldıktan sonra askerin ekserisi Karadağlunun ahşamdan görüldüğü semte müteveccih bulunup [68] eslihaları ıslanmışından hem esliha ateş alıp almayacağını tecrübe etmek ve hem de düşman orada tahassun eylemiş ise oradan kaldırılmak niyeti ile nevbet ateş ile ikişer üçer fişenk yakıldıktan sonra düşmandan bir ses ve sada çıkmamış ve asker dahi silahını kurudub tazelemiş olduğuyula beraber müretteb olan pîşdârların sağ cenâh kumandası erkân-ı harbiye yüzbaşılardan Hüseyin Efendi ve Kumandan Derviş Paşa’nın yâver-i harbi Mülâzım Lofçalı Mustafa Câvid Efendi’ye ve sol cenâh kumandası dahi hassa ordu-yı hümâyûnu üçüncü piyâde alayı miralayı Yusuf Bey’e tevdi‘ olunduğu halde müsteniden bi-tevfikihi te‘âlâ hareket ettirilmiştir. Bunlara ta‘yîn ve tahsîs kılınan noktalara muvâsaletle orasını zabt ettikten sonra boru vâsıtasıyla kuvve-i zahriyelerini celb ile yerlerine ik‘âd ettiğini müte‘âkib ilerüdeki nukât-ı sâniye ve sâliselerine hareket etmiştir. İşte pîşdâr müfrezeleri ilerüledikçe biz dahi gayet mütebessirâne ilerleyüb nihayet birkaç saat zarfında bi’s-selâme Revane tepelerine çıkmıştır ve oradan da ahşam üzeri Gaçka’ya muvâsalet kılınmıştır.

[SERDAR-I EKREM ÖMER PAŞA’NIN MOSTAR’A AVDETİ VE ORDU KUMANDASININ DERVİŞ PAŞA’YA HAVALİ OLUNMASI]

Ber-vech-i muharrer Gaçka mevki‘ine muvâsalet olundukda serdâr-ı ekrem hazretlerinin Mostar’a avdetleri lâzım gelerek umûr-ı kumanda-i askeriye müşârun ileyh Derviş Paşa’ya havale olunub ol bâbda tasdîr olunan buyruldu ile sûret-i hareketi mütezammın verilen ta‘lîmâtın sûretleri bu mahalle derc kılındı.

Serdâr-ı Ekrem Ömer Paşa’nın buyruldu sûretidir.

“Hersek kıt‘asında bulunan umûm cünûd-ı fevz-nümûd-ı cenâb-ı mülûkâne ve asker-i muvazzafa ümerâ ve zâbitânı izzetlu paşa ve beyler ve rıf‘atlı ve fütüvvetlü beğler ve ağalar inhâ-yı muhlisânemiz oldur ki hasbe’l-maslaha Mostar cânibine azîmet-i hâlisîye binâ’ en mecbûl olduğu dirâyet ve ru’yet-i müselleme ve bu havâlîce olan ve idâre ve kumanda-yı askeriyece meşhûd bulunan ma’lûmât-ı kâfiye ve ikdâmât-ı vâkiyeleri hükmünce kıt‘a-i mezkûrede mütehaşşid olan cünûd-ı cenâb-ı mülûkâne ve asâkir-i muvazzafanın hüsn-i idâre ve kumandaları ferik-i ikbal-refik sa‘âdetlü Derviş Paşa hazretlerinin uhde-i istihâline ihâle ve tefvîz kılınmış ve müşârun ileyh hazretlerinin hakkınızda şükr ve şikâyetleri nezd-i âlîde ve ind-i hulûsverîde dahi müsmir ve mü’essir olduğu müsellemtan bulunmuş idiğünden müşârun ileyh hazretlerinin her hâl ve husûsda vâki‘ olacak re’y-i kumandalarına tevfiik hareket ve cümleliz tarafından ifâ-yı vecîbe-i muvâfakat ve mutâbakata ikdâm ve himmetle cânib-i şeref-câlib-i hazret-i mülûkânedan ale’d-devâm mazhariyetiyle mübâhî olup ve olmakda bulunduğumuz ni‘âm-ı celîle ve iltâf-ı ‘aliyyenin hak ve şükrünü bu sûretle dahi hüsn-i edâya sarf-ı ru’yet buyurmaları bâbında ifhâmen ve tenbîhen cânib-i serdâr-ı ekremi ve müşîr-i ordu-yı hümayûn ve valilik eyâlet-i Rumeli’den ve mevki’-i Gaçka’dan işbu buyruldu tasdîr ve tesyîr olunmuşdur. Bi-mennihi te‘âlâ vusûlünde ifâ-yı muktezâsıyla mugâyir-i meslek-i askeriye hâl u hareket vukû‘a getirilmemesine ve muttahiden ve müttefikan icrâ-yı lâzime-i me’mûriyet olunmasına himmet ve i’tinâ buyurulmak fi 26 Rebî‘u’l-âhir sene 278 (M. 31 Ekim 1861)”

[ÖMER PAŞA’NIN DERViŞ PAŞA’YA VERDİĞİ TALİMAT SURETİ]

Ferik Derviş Paşa hazretlerine verilen ta‘lîmât-ı vâlâ-yı serdâr-ı ekremî sûretidir.

“Senâverlerinin hasbe’l-maslaha Mostara azîmetim musammem olmasıyla burada bulunan cünûd-ı cenâb-ı şâhâne ve asâkir-i muvazzafanın idâre ve kumandaları uhde-i liyâkat ve dirâyetlerine ihâle olunmuşdur. Dirâyet-i müsellemeleri iktizâsınca Sergerde izzetlu Derviş Bey’in ma’iyyeti askerinden üçyüz neferi bi’t-tefrîk mûmâ ileyhin birâderlerinden birisinin ma’iyyetiyle Kuristaç’a i‘zâm ve tesvîk olunub Kuristaç’da olan toska Mehmed Bey’in ma’iyyeti askeriyle

buraya celb olunacak ve bunlar celb olunduktan sonra kırk elli bin kıyye zahîre dört tabur piyâde ve kâffe-i toska askeri ve izzetlu Yahya Paşa kumandasıyla Piva'ya sevk ve irsâl buyrulacak ve paşa-yı mûmâ ileyh oraya vâsıl olduktan sonra iki binbaşılı ile toska askeri ve dört bölük şeyhaneci orada yapılan istihkâmda tevkîf olunup el-hâletü hazîhi [69] orada bulunan ve paşa-yı mûmâ ileyh ma'yyetiyle giden asâkir-i şâhâne cümleten izzetlü Mehmed Paşa ma'yyetiyle ve toplar ile me'an bu tarafa celb kılınacak ve fakat Piva'da tevkîf kılınacak dört bölük şeyhane ve gerek toska askerinin yedlerinde kırkar deste cebhane bulunacaktır.

Bi-mennihi te'âlâ Piva'ya zahîre nakl olunduktan sonra zât-ı âlîleri sekiz tabur piyâde ve îcâbı kadar top ve Derviş Bey'in bâkî kalan askerinin Travnikliler ile beraber kâffesi bi'l-istishâb mükemmel cebhane ile Duga Boğazı'na azîmet ve boğaz-ı mezkûrun lâzım olan mahallerini tutup kavî metrisler i'mâliyle buradan Nikşik'e doğru zahîre sevkine himmet buyrulacak ve iş bu sevk olunacak zahîrenin beheri dörderyüz kadar bargirden mürekkeb dört beş kâfile olarak beher kâfileye ikişer tabur terfîk kılınacak ve bu kâfilelerin her üçüncü günü birisi buradan çıkarılacağından buradan terfîk olunacak iki tabur kâfileyi Tozdere'ye kadar götürüb ferdâsı günü buraya avdet edecek ve ikinci günü kâfile ile diğer iki tabur ve üçüncü ve dördüncü ve beşinci kâfileler ile bu minvâl üzre îcâbı icrâ kılınacaktır.

Nikşik'te bazı dul kadınlar ve yetim ve sabîler bulunduğundan ve bunların oraya zahîre nakliyle idâre ve infâkları su'ûbeti müstelzim olduğu halde zahîresiz bırakılması dahi rızâ-yı rahm-iktizâ-yı hazret-i mülûkâneye muğâyir düşeceğinden bunların oraya zahîre hayvanâtı ile kaldırılıub Mostar'a i'zâm kılınacak ve kendülerine oraca lâyıkıyla bakılacaktır.

Bi-keremihi te'âlâ Nikşik zahîresinin nakli dahi hitâm-pezîr olduktan sonra asâkir-i şâhâne mevâki'-i şitâ'iyelerine şu sûretle yerleştirilecektir ki Derviş Bey'in kulesinde bir buçuk tabur ve Bilatofça'da bir tabur piyâdenin kâffesi i'mâl olunacak kulübelere ikâme olunacak ve bunlara ihtiyât olmak ve Novesin'de kışlamak üzre bir tabur Novesin'e gönderilecek ve Bileke'de iki tabur piyâdenin bir taburu i'mâl olunan kulelere ve diğer kulelere en yakın olan hanelere yerleştirilecek ve bunlara ihtiyât olmak üzre bir tabur İstoloça'da ikâme kılınacaktır. Şimdilik iki tabur ile altı

bölük mevcûd olup Hacı Abdullah Ağa taburunun diğeri iki bölüğü dahi oraya i'zâm ile tam üç tabura iblâğ olunacak ve bunlara ihtiyât olmak üzere bir tabur Puçtil'de ikâme kılınacak ve bunların kâffesine ihtiyât olarak iki tabur Mostar'a ve bir tabur Liyoboşka'da ikâme olunup bâkî kalan taburlardan bir taburu dahi Foça'ya gönderilerek mâ adâsı münâsib mahallerde ikâme olunmak için Mostar cânibine sevk ve i'zâm kılınacaktır.

Sâir husûsât-ı vâkı'anın hüsn-i ru'yet ve tesviyesi her halde zât-ı âlilerinden meşhûd olan ru'yet-i müselleme ve dirâyet-i kâmile iktizâsına vâbeste ve muhavvel bulunmasıyla ifâ-yı icâbı husûsuna bezl-i himmet ve iktidâr buyurulacaktır. Fi 27 Rebî'u'l-âhir sene 278 (M. 1 Kasım 1861)''

İşbu ta'limât bi't-tanzîm kumandan-ı müşârun ileyhe i'tâ ve teslim olduğunu müte'âkib Serdâr-ı ekrem paşa hazretleri Mostar cânibine azîmet etmişlerdir. Piva istihkâmında kalmış olduğu beyân olunan dört taburun mübâdelesini için Rumeli ordu-yı hümâyûnu ikinci şeshaneli taburundan dört bölük Sergerde Premedili Arslan Bey'in ma'iyyeti askerinden beşyüz nefer Arnabud bi't-terfîb terfîk olunan sekiz tabur ile me'an Ferik Osman Paşa hazretleriyle [70] Koraniska'ya sevk ve tesrîb ile mezkûr dört tabur Mirlivâ Mehmed Paşa ile beraber Gaçka'ya getirildi. Yetmiş sekiz Cümâde'l-ülâ'nın ibtidâsı gün Korita Palankası'nda bulunan İstoloça asâkir-i ihtiyâtiyesi yüzbaşısı Ali Ağa ile daha çend nefer başıbozuk Çerçiçe'den zahîre almak üzere beş ru'ûs mekkâri bargirini istishâb ile Çerçiçe'ye gelir iken Kobile Gılavo nâm mahalde bir takım eşkıya pusularına tesâdüf ederek mûmâ ileyh Ali Ağa ile diğeri üç neferi şehîd düşüp sağ kurtulanlar dahi Korita'ya can atmışlardır. Mezkûr bargirleri eşkıya götürmüş olduklarını bu sırada Çerçiçe'de bulunan Priştine redîf taburu binbaşısı Ali Efendi tarafından bildirilmiştir.

Dağluların çat pat nâ'il oldukları bu makûle galebe mücerred bizim bazı küçük me'mûrlarımızın sû-i tedbîri sâyesinde idüğü bi'd-defe'ât edilen tecrübe ile müstebân olmuş ve işte delîl-i sarîhin biri de bu vak'a-i müte'ellimedir ki palanka-i mezkûr mustahfizları için Çerçiçe anbarından zahîre celb olunacağı vakit Çerçiçe'de bulunan Priştine redîf taburu binbaşısı Ali Efendiyle bir kere muhâbere olunub tabur-ı mezkûrdan bir iki bölük asker terfîb ve Korita Palankası tarîkinde vâkı'

Komnuberdo ve Kobile Gilavo'ya tesrîb ettikten sonra palankadan adamların yola çıkarılması hakkında palanka-i mezkûr muhâfızı bulunan Zaim Bey'e çend def'a kumandan paşa tarafından bildirilmiş iken vesâyâyâ tevfiik hareket etmemesi olarak bir de mûmâ ileyh Zaim Bey'in zaten pek iyi adam olmaması hasebiyle azl ile yerine Çerniçe'li Molla Aço ta'yîn ve yüz nefer mustahfızın Gaçka ve Katinsa ve Dabre ve Bileke ahâlîsinden tahrîr ve istihdâmı tenbîh ve tavsiye kılınmıştır.

[İSYAN EDEN ŞUMA NAHİYESİ AHALİSİNİN TE'DİB EDİLMESİ]

Karadağlıların cebr ve tahrîkiyle Trebin Kazası dâhilinde kâin Şuma Nâhiyesi ahalişi dahi izhâr-ı isyân ve tuğyân etmiş olduğundan Mirlivâ Mehmed Paşa Dersa'âdet ordu-yı hümâyûnu piyâde dördüncü alayının ikinci taburuyla Gaçka'dan Trebin'e gönderildi. Bunun oraya muvâsaletinden mukaddem Mirlivâ Mehmed Paşa ve Miralay Tayyip Bey ve Hacı Ahmed Bey kuvve-i mustashabeleriyle nâhiye-i mezkûre cânibine tevcîh-i veche-i azîmet ve Şuma manastırının zabtı için Dilbas nâm tepe kabza-i teshîre idhâle musâra'atla zikr olunan manastırın eyâdi-i düşmandan zabt olunması zımnında hassa ordu-yı hümâyûnu piyâde altıncı alayının ikinci binbaşısı Mustafa Ağa kumandasıyla lüzûmu kadar asâkir-i nizâmiye ve muvazzafa sevk ve tesyâr olunub eşkiyâ-yı mutahassine mukâbele edemeyeceklerini derk ve manastır-ı mezkûru tahliye ve terk ile cünûd-ı cenâb-ı şâhâne pek kolaylıkla zabt eylemiştir. Zikr olunan hassa taburundan yedi bölük ile Arnabud Said Ağa'nın elli neferi mûmâ ileyh Mustafa Ağa kumandasıyla manastır-ı mezkûrda bırakılarak bir müddet manastır-ı mezkûr bu sûretle muhâfaza olunub mu'ahharan Trebin ve civâr Hristiyanlarının i'tâ eyledikleri sened mûcibince asâkir-i merkûme Trebin'e celb ve manastır-ı mezkûr Hristiyanlara teslim kılınmıştır.

[PİVA İSTİHKAMININ EHEMMİYETİ VE BURAYA TAKVİYE KUVVETLERİN GÖNDERİLMESİ]

Piva'da yapılan istihkâmât ve ikâme olunan asâkir-i şâhâne dağluya büyük bir dâğ-ı derûn olarak çevirecekleri manavralarına mâni' olduğuna ve her ne kadar Piva ahalişinin şu vesîle ile bu aralık inkiyâd etmeleri melhûz değil ise de oralarda askerimizin ikâmeti imtidâd eder ise ahali-i âsiyeden ilerüde bir takımının tağyîr-i efkâr ile dâhil-i dâ'ire-i mutâva'at olmaları netâyicinden cebel-i re'îs havf ederek

Piva istihkâmâtına hüçûm ile behemehâl asâkir-i islâmiyenin oradan çıkarılıb istihkâmâtın zabtı için rü'esâ-yı cebelin cümlesine evâmir-i mahsûsa göndermiş ve şu sırada dağlunun en çok ihtimâmı zabt-ı istihkâmâta masrûf olduğu tahkîkâtımızdan nümâyândır.

Şu revîşe göre Nikşik'e zahîre sevk ve nakline kıyâm olursa Karadağlı Piva istihkâmına şiddetli bir muhâceme ile tazyîk etmesi veyahut buna cesâret edemez ise Duga Boğazı'na gelip sarkıntılık eylemesi ihtimâli olmasına mebnî harbe bizim için elverişli bir mahalde evvel be-evvel düşmanın tedmîr ve tenkîli daha münâsib mütâla'a olunarak çünkü zaten istihkâmâtda bulunan askerinin zahîresi biraz kalîl olup mevsim-i şitâda ise oraya pek çok berf nüzûl edip mürûr u ubûr olunamayacağına mebnî vaktiyle Piva istihkâmâtının zehâyiri [71] ikmâl kılınmak ehemm umûrdan göründü.

İşte bu mülâhazaya mebnî ikiyüz yetmiş sekiz Cemâziye'l-evvelinin on yedinci çehar-şenbih günü hassa ordu-yı hümâyûnu piyâde birinci nizâmiye alayının ikinci ve şeşhaneli ikinci ve Dersa'âdet ordu-yı hümâyûnu şeşhaneli birinci ve altıncı ve nizâmiye üçüncü alayının üçüncü ve Niğde'nin redîf taburuyla Anadolu ordu-yı hümâyûnu ikinci şeşhaneli taburu ve Piva istihkâmâtında terk ve ilâve kılınmak üzere Rumeli ordu-yı hümâyûnu piyâde nizâmiye beşinci alayının üçüncü taburunun sağdan dört bölükleri ve dört kıt'a dağ topları ve biraz asâkir-i muvazzafa bi'l-istishâb kumandan-ı müşârun ileyh Piva'ya müteveccihen Gaçka'dan hareket ve Zabriçe Sahrâsı'na varmaksızın sağ taraflarda sarp ve sengistân mahallerde tahmînen ikibin beşyüz kadar düşman cem'iyeti görünmüş ve firkanın dümdârına bazı güne sarkıntılık etmiş ise de ahşam garîb olmak münâsebetiyle harb u kıtâle vakit olmayub müdâfa'a sûretiyle Zabriçe Sahrâsı'na muvâsalet olunmuş ise de düşmanın iş bu cem'iyetine bakılmayub istihkâmâtın bulunduğu Goraniska ile beynimizde pek uygunsuz ve sa'bû'l-mürûr bir vadi ve ormanı geçmek uyamıyacağı cihetle bir kere Zabriçe mevki'inde düşmanla çarpışılması hayırlı mütâla'a olunub kumandan Derviş Paşa hazretleri ümerâ ve zâbitân-ı mevcûdeyi nezdine celb ve cem' edip zıkr olunan cem'iyet-i düşman buralarda olduğu halde Goraniska'ya zahîre ve askerinin sevki mi yohsa evvel emirde düşmanla bu mevki'de bir kere harbe duruşub da bi-havlillahi

te‘âlâ bozduktan sonra rahat rahat gidilmesi mi tasvîb ve tensîb olunur? Bu bâbda huzzâr-ı mûmâ ileyhimle lede‘l-istişâre, düşman bir şey değildir. Zabriçe mevki‘inde ihtiyâr-ı harb etmek îcâb etmeyüb tasmîmât-ı sâbıkaya tevfiķan bir saat evvel zehâyir ve asâkir-i mürettebenin Goraniska‘ya aşırılması ve bu esnada düşman tasallut eder ise orada urulması hakkında ârâ-yı umûmiye hâsıl olmuş ise de kumandan paşa buna razı olmayub düşmanı bizler için mağlûb bir mevki‘de kendi üzerimize da‘vet etmekden ise hâkim noktalar tutup biz düşman üzerine hareket etmeliyiz diyerek cümlenin re‘yini cerh ettiğinden re‘y-i sâ‘ib-i müşârun ileyhe cümlesi ittibâ ile o gece Zabriçe‘de kalındı, ferdâsı penç-şenbih günü karar-ı mezkûra tevfiķan ale‘s-sabah zikr olunan taburlardan yalnız Niğde redîf taburu ile Rumeli ordusunun zikr olunan dört bölükleri mühimmât ve zehâyirin muhâfazası için ordugâhda bırakılarak yedi tabur ile iki kıt‘a dağ topu bi‘l-istishâb kumandan ahşamdan düşmanın görüldüğü semte hareket ve bunlar düşmana takarrubunda harbe şurû‘ ile gereği gibi oralarda ateş-i harb u kıtâl işti‘âl ederek kumandan-ı müşârun ileyh orasıyla meşgul iken berüden düşmanın bir hey‘et-i mecmû‘asıyla takrîben altıbin Karadağlı ordugâha tasallut ile burada dahi top ve tüfenk icrâ-yı âhenk etmekle yedi sekiz dakika zarfında zikr olunan bir buçuk tabur muhâfazasına me‘mûr olduğı mevki‘i terk etmesinden dolayı düşman üç koldan ordugâhın çadırlarına kadar gelmiş ve kumandan paşa bu hali görünce buldukları mevki‘-i harbin kumandasını Mirlivâ Yahya Paşa‘ya havale ile oradan üç tabur alıp seyr-i serî‘ ile ordugâhın eyâdi-i düşmana geçmiş olan tepe yanına doğru yürür iken bizim bozgun bir buçuk tabura tesâdüf edip bunları çevirmek için haylû şiddetli lisân kullanıp şöyle ki böyle bir düşmana arka vermek gibi denâ‘et olmaz, bâ-husûs bütün etrâfımız düşmanla ihâta olunup firâr edecek bir yerimiz yoktur hamiyetsizlik ve gayretsizliğe cümlemiz tama‘-i şemşîr-i a‘dâ-yı dîn olacağımızdan nâşi ba‘de ezin “Çu vakt zarûr numânt girîz bigirdâne ser şemşîr-i tîz” mazmûnu üzre böyle firâr ve giriftâr-ı dest-i zulm-i a‘dâ-yı hunhâr olmaktan ise düşmana şecî‘âne ve gayûrâne savletle elbette kahr u tedmîr ve bırakılan tepe ve istihkâmın zabt u teshîr olunması husûsu askere beyân ile askeri tekrar çevirip düşmana birer kurşun endaht ettirdikten sonra şiddetle hücum ettirmiştir. Düşman bu muhâcemeye dayanamayarak tepe ve istihkâmı terk ile geldiğı semte doğru akıp gitmeye başlayınca bizim asker tepelere çıktı ve düşmanı kurşun önüne katarak Karadağlı karşıda vâki‘ dağa varınca çoğı dâne-i tûfenge hedef ve

haylücesi seyf-i sarîm-i celâdet-i İslamiye altında telef olmasından dolayı mezkûr tepe düşman kanıyla boyandığından burasına Kanlıtepe tesmiye kılınmıştır. Yahya Paşa kumandasıyla beriki tepelerde bulunan asâkir-i şâhâne dahi Karadağlı ile heman [72] yaka yakaya gelmiştir. Karadağlılar beyninde şecâ'at ve fart-ı cesâretle şöhret-şi'âr olan Pop Ramo bizim askerden birini pençesine geçirmiş ve başını kesmekle uğraşmakta bulunmuş olduğu kumandan paşanın ağavâtından kürd Mehmed Ağa görmesiyle beraber merkûmun üzerine yürüyüp atından nüzûl ile merkûm Ramo'nun saçından tutarak seyfiyle başını kesti ve merkûm askeri kurtardı. İşte harp kazganları kaynamakta iken düşmanın bu tarafta bulunan ma'iyyeti ordugâha yürüyüş eyleyen bir firka-i cesîmelerinin keyfiyyet-i inhizâmı ve merkûm Pop Ramo'nun diyar-ı ademe uğraması dağlunun diğer firkalarına aks etmesi ve bizim asker artık savlet-i dilrânede rüsteme meydan okumakta bulunması cihetle yevm-i mezkûr saat sekizde büsbütün düşman münhezim ve perîşân ve her biri bir semt-i idbâra girîzân olmuştur. Düşmanın üçyüz kadar mecrûh ve telefâtı vukû' bulmuş ve bizim askerden sekiz şehîd ve on yaralımız olmuştur.

İşbu muzafferiyette düşmana mu'âvenette bulunan mühtedî Mustafa savuşup orduya dehâlet etmiş ise de çünkü kendisi mürted olmasından dolayı bu gelişi bir garaza mebnî olduğu etvârından his olunmasıyla istintâk olundukda evvelce Karadağ'a gitmesi Mostar'dan Taşlıca'ya gider iken güya kendisini yolda Karadağlılar tutmuş ve cebren götürmüş olduğunu ve şimdi Dağlılar giriftâr-ı hezîmet olduğundan savuşup geldiğini sebep serd edip bundan başka bir şey söylemiyor ise de bunu Karadağlılar öyle cebrî tutsa diyar-ı ademe gönderecekleri delâ'il-i adîde ile müdellel olmak ve ba husus bu adamı Karadağlılar sûret-i cebriyede götürseler üzerinde silah bırakmayacakları şöyle dursun ne denli emniyet vermiş dahi olsa beraberleriyle mevki'-i harbe götürmeyecekleri ednâ mülâhaza ile sâbit bulunmak hasebiyle şüphesiz ordu-yı hümâyûna bir sû-i kasd niyetiyle geldiği anlaşıldığından merkûmun cezâ-yı sezâsı tertîb ve diyar-ı dâ'imü'l-karara sevk ve tesrîb olunmuştur.

İşte Karadağlılar bu muhârebede gösterdikleri şecâ'at ve gayretle az buçuk kaldı ki mazhar-ı galebe oluyorlar idi. Cenâb-ı hakkın lütf u keremiyle düşman

ordunun bir tarafını bozup kazanmış iken bi'l-âhare kendileri fena halde rehin-i inhizâm u perîşâni oldular. Ancak çok vakitlerden beru tese'ul-i cezâ-yı şedîd ile dest-i tavîl-i tasallut olmak sevdâsı .....⁸²⁵ encâmıyla seyf-i meslûk-i kazaya gerdansâ ve tîze-i ser-tîz-i kahr u belâyâ sîne-gûşâ olan şîrzime-i eşkıya bu kere artık kadr u mikdarlarını âyîne-i şîmşîr-i guzât-ı islâmda temâşâ etmiştir.

[ZABRİÇE YENİLGİSİ SONRASI KARADAĞLILARIN KUVVETLERİNİ TAKVİYE ETMESİ]

Karadağlıların bu derece mağlûbiyetleri üstüne telâfi-i mâ fât dâ'yesine düşerek bir taraftan cem'iyet-i menhûselerini teksîr eyleyip Karadağ ve nevâhî-i âsiyede eli silah tutar ne mikdâr adam var ise cümlesini Piva'da cem' ettirmişlerdir. Bizim taburlarda olan mevcûdumuz ise ancak üç bine bâliğ olur olmaz derecede ise de bizim cây-i istinâd ve bütün i'tikâdımız nusret-i cenâb-ı bârî ve i'âne-i rûhâniyet-i peygamberî olmağın düşmanın bir daha zirve-i cibâlden nüzûl ve meydân-ı harb-i veğaya kadem-nihâde-i vusûl olsa def'a-i evvelde görmüş olduğu sademe-i leşker-i şîr-peyker-i islâmiyenin nevbet-i sânde daha şiddetlisi gösterilip bakiyye-i suyûfu dahi refik-i münâfikları yanına gönderileceği muhill-i iştibâh değil ise de bunlar yalnız dağların en mürtefi' ve su'ûdu mümteni' olan mahallerinde ordu-yı hümâyûna ara sıra irâ'a-i kad u kâmet ve bazı kere beriki dağda bulunanlar öteki cebelde bulunanlar ile tebdîl-i cây-ı nekbet ile pek uzak mesâfeden arz-ı şecâ'at ediyorlar.

Kumandan-ı müşârun ileyh hazretleri ordu-yu zafer-bu ile sahrâ-yı mezkûrda düşmana meydân okumakta ve Gaçka'da bulunan Ferîk Osman Paşa hazretleriyle bi'l-muhâbere lüzûm göründükçe zahîre ve cephe celb ettirmekte bulunmuş ise de bu dahi bir kâ'ide-i mahsûsa tahtında olarak şöyle ki Gaçka'da müretteb bulunan zahîre orada [73] mevcûd olan üç tabur ile müşârun ileyh Osman Paşa bi'l-istishâb Ravne'nin Taştepe ta'bîr olunur yerlerine kadar nakl u sevk ile kumandan ve ferik-i müşârun ileyhimâ miyânelerinde olan işâret-i mahsûsa ile ba'de'l-mükâleme kumandan-ı müşârun ileyh tarafından dahi lâzım olan noktalara sevk-i asker ile hattı'l-harekât-ı muhâfaza ve te'mîn edilip ondan sonra zahîre kâfilesi mahfûzan Piva'ya îsâl ve ordu-yı hümâyûna teslim olunmaktadır.

⁸²⁵ خام و خامن

[KARADAĞ REİSİ NİKOLA'NIN ANLAMLI HEDİYESİ]

Karadağ re'îsi Nikola'ya bazı teblîgât icrâsı için cânib-i vâlâ-yı serdâr-ı ekremîden erkân-ı harbiye umûrunda müstahdem istihkâm alayı kolağalarından Hafız Ahmed Efendi fî 9 Cümâde'l-ûlâ sene 278 (M. 12 Kasım 1861) tarihinde makarr-ı re'îs-i cebel olan Çetine Karyesi'ne i'zâm buyurulması üzerine re'îs-i mûmâ ileyh kabzası mercanlı bir aded uzun bıçak i'tâ edip efendi-i mûmâ ileyhe i'âde etmiştir. Lakin re'îs-i mûmâ ileyh bu vechile bıçak hediye edişi eshâb-ı dikkat tarafından hayr ve zafer ile tefe'ul olunmuştur. Bu vâkı'anın bir misli aynıyle halife-i sâni cenâb-ı Ömerü'l-Faruk zaman-ı zafer-nişân-ı hilâfetlerinde aşere-i mübeşşereden hazret-i Sa'îd ibn-i Vakkâs bir kolordu terfîkiyle İran padişahlarından Yezd-cürd üzerine sevk buyurdıklarında cânib-i cenâb-ı Sa'îd'den mütekellim birkaç nefer eshâb-ı kirâm tefrîkiyle Yezd-cürd tarafına irsâl ve bu vechile gelmekten murâdları kendisiyle teb'asına dîn-i islâmî teklîf etmek ve muvâfakat alamadıkları halde cizye teklîf eylemek ve bu dahi olmadığı sûrette harben mülkünü zapt etmek maksadından ibâret olduğunu ifâde ve beyân buyurdıklarında “Ben sizin dininizi kabûl etmem ve size cizye değil topraktan başka bir şey vermem” demesi üzerine kendi adamlarından birisine emr ile oradan bir çuvala toprak doldurtup “İşte araplar, size lâıyk budur” demesi üzerine eshâb-ı kirâm-ı zevi'l-ihritâmdan Asım hazretleri hemen toprak çuvalını omuzlayıp arkadaşlarıyla doğruca ordularına avdet ve Yezd-cürd'in bu vechile toprak verişi kendi mülkünü eliyle araplara teslim etmiş olduğu tefe'ul ederek nihayetinde pâ-yi taht ve medâ'inini zapt ettikleri mazbût-ı kütüb-i tevarihdir. Karadağlılar bu sırada Devlet-i 'aliyye ile muhârib buldukları halde bu vechile bıçak verişi adeta düşman eline kılınç vermek demektir. Zâhir oldu ki bundan böyle beyân olunacak vukû'âtın ifâdesinden anlaşılacağı vechile saltanat-ı seniyyenin kazanmış olduğu hak üzerine asâkir-i şâhânenin kılınç ve bıçaklarıyla pek çok Karadağlınun koy-i serleri hâk-i mezelletde galetân olmuştur.

İşte bu fal-ı hayrın âsârı ser-nümâ-yı âyîne-i zuhûr olmağa başlayıp mezkûr Piva Nâhiyesi'nde bi-lutfihi te'âlâ saha ârâ-yı bürûz olan muzafferiyet ve gâlibiyetin tebrîkini şâmil cânib-i serdâr-ı ekremîden tevârüd eden bir kıt'a tahrîrât aynen buraya derc kılındı.

[PİVA MUZAFFERİYETİ SONRASINDA SERDAR-I EKREMİN TEBRİK MESAJI]

Sûret-i tebrîknâme-i serdâr-ı ekremî

“Bu kere fî 18 Cümâde’l-ülâ sene 278 (M. 21 Kasım 1861) tarihiyle müverrehan zîb-i dest-i mesarr u iftihârım olan tahrîrât-ı seniyyeleri mübeşşir olduğu Zabriçe Sahrâsı’nda sekiz on bin kadar eşkıya ile vukû‘ bulan muhârebede hüsn-i kumanda ve hareket-i atûfîleri ve cünûd-ı fevz-nümûd-ı hazret-i mülûkânenin nerîmâne savlet ve şecî‘âne gayretleri avn-i ilâhî ve imdâd-ı rûhâniyet-i hazret-i risâletpenâhîye mukârin olarak muzaffer ve mensûr ve eşkıya-yı merkûme pek çok telefâtla mahzûl ve makhûr olduklarından îfâ-yı ferîza-i şükrâniyet kılınmış ve işbu muzafferiyyet-i seniyyenin i’lân ve beyânıyla cümle tarafından gazanız mübarek olsun tehniyetiyle beraber temennâ-yı efzâyiş-i ömr u âfiyet ve ikbâl ve muvaffakiyyet-i behiyyeleri merfû‘-ı bârgâh-ı îcâbet olunmuştur. Eşkîyanın giriftâr [74] oldukları bu makhûrîn ve gerek yine bu mikdâr oldukları halde bundan dört beş gün mukaddem Kolaşın Kazası’na tasallut ve muhâcemelerinde Kolaşın ahaliyle orada bulunan asâkir-i muvazzafa tarafından beşyüzden ziyâdesi meydanlarda bırakılıp yüz yirmibeş kadarının başları kesilerek orada dahi görmüş oldukları kemâl-i felâket üzerine bunların tekrar asâkir-i şâhâne üzerine gelmeğe cür’et edememeleri vârid-i eskâr ise de şayet bir hareket-i mezbûhiye dahi cesâretleri maznûn ve lâ-siyyemâ şerîta-i tabassur ve ihtiyâtın hiçbir vakit elden bırakılmamasının lüzûm-ı sahihi rû-nümûn olduğundan ikmâl-i mühimmât-ı nâriyeye dair olan iş‘âr-ı âlileri pek yolunda ve münâsib görünmüştür. Hemen cenâb-ı hak zât-ı besâlet intümâlarıyla cünûd-ı fevz-nümûd-ı hazret-i mülûkâneye her hâl ve husûsda kemâl-i âfiyet ve ikbâl ile muvaffak buyursun (Amin) Mücerred bu yolda meşhûd olan himmet-i vâlâlarıyla gayret-i asâkir-i şâhâneyi takdîr ve tahsîn ile beraber cümlesine selâm-ı mahsûs-ı âcizânemin me‘a râsime-i tehnîs-i gazâ hüsn-i teblîğ ve inbâsına ilâve-i lütf-i âlîlerini ricâ ederim. Ol bâbda irâde efendimindir.”

Karadağlular ber vech-i muharrer cemm-i gafîr ile Zabriçe’nin dağlarına ittikâ etmiş oldukları halde çünkü bunların külliyyetli cem‘iyyet-i mevcûdeleri üzerine biz dahi Piva’da bulunan askerimizi bi’t-teksîr fî 29 Cümâde’l-ülâ sene 278 (M. 2 Aralık

1861) tarihinde Karadağlıların üzerine kol kol asâkir-i şâhâne tertîbiyle sevk olunmuş ise de Dağlı kazıyyeyi yani askerinin bu günkü hareketi geri dönmek niyetine mebnî olduğunu derk etmesiyle müstemkin oldukları yerlerdeki kulübelerini ihrâk bi'n-nâr ve semt-i idbâra firâr ettiklerinden Goraniska için müretteb bulunan zehâyir ve erzâk ve sâire bugün bi's-selâme sevk ve irsâl olunmuş ve artık Piva Nâhiyesi'nde bir güne iş kalmadığından sene-i merkûme Cümâde'l-âhîrinin ibtidâki Salı günü kuvve-i mustashibesıyla beraber kumandan-ı müşârun ileyh Gaçka mevki'ine avdet etmiştir.

Asâkir-i şâhâne Gaçka cânibinde çend rûz rasıt ettikten sonra Nikşik'e dahi zahîre sevk ve idhâl olunmak üzere kuvve-i kâfiye ile kumandan-ı müşârun ileyh Duga Boğazı'na atf-ı inân-ı besâlet ve Tozdere mevki'ine darb-ı hıyâm-ı ârâm u ikâmet etti. Buradan ilerisi keşf olunduktan sonra Nikşik'e lüzûmu mikdâr zehâyir sevk ve tesyîr ile tekrar Gaçka'ya avdet olundu.

Karadağlılar Nikşik gazâsı muzâfâtından Üzrenik nâm karye ahâlisini dahi kendi meslek-i şekâvetkârîlerine ittibâ' ettirmiş ve karye-i mezkûre ahâlisi hayvânâtını Nikşik ahâli-i müslimesi mer'alarına götürüp ra'y ettirmekte bulunmuş olduğundan bu hâli Nikşikliler çekemeyip beş yüz kadar tecemmu' ile hayvânât-ı merkûme üzerine bi'l-muhâceme yüz seksen ru'ûs ağnâm ve on yedi re's sığır ahz u iğtinâm ettiklerinden nâşî Karadağlılar dahi Nikşikliler ormanda hatap kat' etmekte iken ahz-ı sâr u intikâm zımında bağıteten bir hücum ettiler ise de Nikşikliler burada dahi ziyâde gayret edip Karadağlıyu def' u teb'id ile Dragolik Karyesi'ne kadar bi't-ta'kîb karye-i mezkûreyi dahi kâmilten ihrâk ve gânimen Nikşik'e avdet etmişlerdir.

Karadağlı telâfi-i mâ fât zımında şu aralık tek durmayacaklarını derkâr olup yetmiş sekiz senesi Cemâziye'l-âhîrenin on beşinci Pazar ertesi gecesi Gaçka Kazası muzâfâtından İstapan Karyesi üzerine gidip karye-i mezkûre ahâlisinden Bigo ve karındaşı Hüseyin nâm kimesnelerin emvâl ve eşyâlarını ahz u gasb ve hânelerini ihrâk etmiş ve merkûmât Bigo ve Hüseyin'in ufak oğulları Sülü ve Yusuf'u derdest ile hayyen alıp götürmüşlerdir.

[KIŞ MEVSİMİNİN GELMESİYLE BİRLİKTE ORDUNUN DİNLENMEYE ÇEKİLMESİ]

[75] Kış hükmünü icrâya başlayıp artık şiddet-i berd münâsebetiyle çadır altında asker barındırmak gibi sekiz dokuz aydan beri dağ başlarında gezmekte bulunan asâkir-i şâhânenin bir müddetcik meştâyâ alınıp elbiselerinin tecdîdi ve rahatlarının istihsâli lâzımeden olduğundan hassa ordu-yı hümâyûnu şeşhaneci birinci ve ikinci ve Dersa'âdet şeşhaneli birinci taburları ve hassa piyâde birinci beşinci nizâmiye alayının mûsika bölüğü ve Rumeli ordu-yı hümâyûnu piyâde üçüncü nizâmiye alayının birinci ve beşinci nizâmiye alaylarının üçüncü taburları Mostar'a ve hassa birinci nizâmiye alayının ikinci ve üçüncü taburları İstoloça'ya ve Dersa'âdet altıncı nizâmiye alayının üçüncü taburu zaten Puçtil'de olduğundan alay-ı mezkûrun ikinci taburu dahi miralayları Osman Bey ile beraber Puçtil'e ve Rumeli redîf üçüncü alayının dördüncü taburu kâ'im-i makâm Mahmud Bey sahâbetiyle hatve ve sâ'ir taburlar dahi Bileke ve Trebin'e sevk ve i'zâm ile zât-ı kumandânî dahi sene-i merkûme Cümâde'l-âhire'sinin onaltıncı çehar-şenbih günü Mostar'a azîmet ve hareket etmiştir.

Rumeli ve Anadolu ordu-yı hümâyûnları şeşhaneli ikinci taburları ve Rumeli piyâde dördüncü nizâmiye ile üçüncü ve dördüncü redîf alaylarının ikinci taburları Gaçka ve Piva ve Çerniçe ve Kuristaç'a Dersa'âdet ordu-yı hümâyûnu piyâde altıncı redîf alayının ikinci taburu Novesin'e gönderildi. Bunların idâre ve kumandaları hassa ordu-yı hümâyûnu piyâde beşinci nizâmiye alayı kâ'im-i makâmı Mehmed Bey uhdesine ihâle ile sûret-i hareketine dair cânib-i kumandânîden bi't-tanzîm i'tâ olunan ta'lîmâtın sûreti tahrîr kılındı.

Hassa ordu-yı hümâyûnu beşinci nizâmiye alayının kâ'im-i makâmı Mehmed Bey'in sûret-i hareketine dair ta'lîmâtdır.

“Rumeli ve Anadolu ordu-yı hümâyûnları ikinci şeşhaneci ve piyâde dördüncü nizâmiye alayının üçüncü ve dördüncü redîf alayının ikinci taburları Gaçka ve Çerniçe ve Kuristaç ve Piva câniblerinde bulduklarından bunlardan Gaçka mevki'inde bulunanları Metuhiye ve Zabtofça Karyesi'yle Derviş Bey kulesine kaldırılıp hanelere yerleştirilecek ve rahat ve huzurları ve nezâfet ve tahâretleri

ikmâl kılınacaktır ve kule hâricinde bulunan cephaneye kâmilten kule derûnunda kâ'in mahzene vaz' kılınacaktır ve cephaneye kurbiyyeti olan şimdiki matbah mahallinde bir daha ateş yakılmayacaktır.

Gerek cephaneye ve gerek vaz'î nizâmından olan olan sâ'ir mevâki'-i lâzime karakollarına gece ve gündüz dikkat ve i'tinâ kılınıp muğâyir-i usûl hâl u hareket vukû'a getirilmeyecektir.

Dersa'âdet ordu-yı hümâyûnu piyâde altıncı redîf alayının ikinci taburunun kışlak mahalli Novesin mevki'i olarak orası ise diğer taburların memerrî idüğüne mebnî sâ'ir alay ve taburlar çekilip meştâlarına hareket ve azîmet ettikten sonra tabur-ı mezkûr dahi Novesin'e sevk ve irsâl kılınacaktır.

Piva mevki'i birinci derecede i'tinâyâ şâyân mahal olduğundan orada bulunan Binbaşı Yusuf Ağa ile Sergerde Arslan Bey'in inkita'-ı muhâbereleri câ'iz olamayup hiç olmaz ise iki günde bir def'a mûmâ ileyhimâ ile mektuplaşıp oranın hâl u ahvâline lâyıkıyla ve dâ'imî sûretle kesb-i ittıla' olunub eşkıya tarafından bir güne sarkıntılık tahakkuk eder ve düşman külliyetli olup da imdâd talep eyleyecekleri teferrüs olunur ise derhal keyfiyet cânib-i vâlâ-yı hazret-i serdâr-ı ekremîye arz u inhâ kılınacaktır ve icâb-ı hâl ve vakte göre hatap kat'ı zımında Ravne'ye ve sâ'ir taraflara asker gönderildikçe ziyâdesiyle mutebassırâne hareketle mehmâ emken kuvvetli gidilmesine ve ara sıra sahte hareketler irâ'asıyla Piva yolunun mesdûd hükmünde bulundurulmamasına ve orada olan asâkir-i şâhâne ve muvazzafanın tebdîlleri için vakt-i mu'ayyenleri takarrub eylediği cihetle [76] şu günlerde buraya gelecek olan dört yüz nefer asâkir-i muvazzafanın vürûdunda yine evvelki gibi dört bölük şeshane ve iki bölük ağır piyâde ve bunların orada bulundurulacak mevcûdlarına göre ta'yînât-ı lâzîmeleri bi'l-hesâb yedlerinde olan mikdârının tenzîliyle üst yanına iktizâ edecek erzâkın tehyi'esiyle münâsib bir günde Goraniska'ya azîmetle asker bi't-tebdil ferdâsı avdet olunacaktır ve azîmet ve avdette yollarda ziyâdesiyle dikkat ile keyfiyet taraf-ı vâlâ-yı serdâr-ı ekremîye arz edilecektir.

Cünûd-ı cenâb-ı şâhâne bu aralık birdenbire rahata düşürülür ise vücûdca muzırr olduğundan yorgunluklarını alıştırıncaya kadar gündüzleri kah ta 'lîm ve kah vücûd ve esliha ve elbise ve odalarının tethîriyle iştiğâl etmek lâzımdır. Bu dahi bütün gün uğraştırmak demek olmayıp günde fâsılalar ile nihâyet iki saat meşgûl tutup evkât-ı sâ'irede istikmâl-i huzur veistirâhatlerine bezl-i nakdine-i himmet olunacaktır ve ta'yîniyyât-ı mukannineleri tamam olarak bi'l-i'tâ etmek ve et'ime-i sâ'irenin gâyet temiz ve münekkah ve pişkin olarak yedirilecektir ve numûneleri külli yevm re'ye'l-'ayn görülecektir.

Derviş Bey askerinin yoklaması icrâ kılınp ne kadar mevcûd bulunur ise ol kadarının tasdîkiyle mîr-i mûmâ ileyh Kuristaç'da olan birâderi Mehmed Bey'in refâkatiyle ikiyüz nefer asâkir-i muvazzafa Kuristaç'da bulundurularak kusur askeri burada bulundurulacak ve tasdîkli defteri mûmâ ileyh Derviş Bey'e teslim kılınacaktır.

Kuristaç'la Piva'da ve Bileke mevki'leriyle icrâ-yı muhâbereye suhûlet-bahş olmak için hristiyandan on nefer pandur yazıp bunların dördü Kuristaç cânibine irsâliyle orada kullanılacaktır. Ve üçü kâ'im-i makâm Mustafa Edip Bey ma'iyetiyle Derviş Bey kulesinde ve diğer üç neferi nezdinizde bi't-tevkîf muharrerât bunlar ile gönderilecektir ve iş bu on nefer pandur mûmâ ileyh Mehmed Bey'in askeri defterine bi'l-kayd ikiyüz nefer miyânında tutularak hâric-i defter kalmayacaktır.

Hayvânât için muktezî olan giyâh Gaçka Kazası'ndan müdir ve meclis-i kaza ma'rifetiyle tedârik olunup bâ-senedât makbûle alınarak ba'dehü akçe geldiği zaman senedât-ı merkûme müdir-i mûmâ ileyh ma'rifetiyle celb u cem' olunarak esmâni mahalli mazbatasıyla istid'â olunduktan sonra kıyyesi onar paradan bi'l-hesâb esmâni ma'rifetinizle eshâb-ı matlûbun yedlerine verilecektir.

Gaçka Kazası dâhilinde vâki' İzver Karyesi re'âyâsından ba'zıları bir müddettir eşkıyaya yataklık eylediklerinden mazanna-i sû' olanlarının karye-i mezkûreden kaldırılıp sâ'ir münâsib bir kazaya nakl ve iskânlarıyla asâyiş-i mahalliye nin i 'âdesi husûsu kaza-i mezkûr meclisinden zât-ı vâlâ-yı hazret-i serdâr-ı ekremiye şifâhen niyâz ve istid'â ve bu kere dahi bâ-mazbata inhâ olduğundan

müte'allik buyrulan emr u irâde-i cenâb-ı serdâr-ı ekremî vechile o misillü sû-i harekette olanlarının kaldırılması zımında bir tabur asâkir-i şâhâne istishâbıyla Suteska'ya gidecek gibi Virbe Karyesi'nde beytütetle ferdâsı karye-i mezkûreye varıp müdirin göstereceği haneler sahipleri familya ve eşyâ ve mevâşî ve emvâllerine zerre kadar ziyân ve zarar vukû'a getirilmeksizin kendi hayvanları var ise onlara ve yoğsa karye-i mezkûrenin diğer sekencesinden îcâbı kadar hayvânât tedârikiyle irkâb ve tahmîl olunup yanlarına zabtiyelerden terfikan Novesin'e aşırılacaktır ve o makûlelerin yedlerinde fazla zahîreleri var ise cinsi ve mikdârı gidecekleri mahalde aynen tesviye olunmak üzere sened-i makbûz i'tâsıyla asker anbarına ahz olunacaktır ve hânelerinde artık ba'de-mâ kimse iskân ettirilmeyeceğinden hedm u tahrîbiyle saman ve kerestesinden işe yarayanları olduğu halde müdürün inzimâm-ı re'yiyle bâ-defter alınacaktır ve müte'âkiben Şipaşnu Karyesi'ne dahi gidilip orada dahi bi-'aynihi mu'âmele edilecektir.

[77] *Kuristaç ve Korita ve Gaçka ve Çerniçe mevki'lerinde olan asâkir-i şâhâne ve muvazzafa taht-ı kumanda-i behiyyelerinde olmasıyla emr-i idârelerine himmet ve hüsn-i kumanda ve istihdâmıyla buralarca hudâ-negerde bir uygunsuzluk vukû'unda kuvve-i mevcûdenizden îcâbı kadar asker sevkiyle def'-i mekâyid ve mazarrata gayret olunub Bileke ve Novesin mevki'leriyle dahi muhâbere-i dâ'imenin icrâ ve lede'l-îcâb oralardan dahi i'âne ve imdâd taleb ve celb olunabileceğinden gerek bu misillü husûsât ve gerek mevâdd-ı âdiye-i askeriye ve mahalliyyenin bâ-mâ'rûzât saati saatine serdâr-ı ekrem müşârun ileyh hazretlerine arz u inhâsıyla beraber tedâbîr-i lâzimenin icrâsından geri durulmayacaktır.*

Rumeli ordu-yı hümâyûnu piyâde dördüncü nizâmiye alayı kâ'im-i makâmı Mustafa Edip Bey dahi refâkat-i behiyyeleriyle burada kalarak mîr-i mûmâ ileyh sıfat-ı mahdûme-i besâlet ve şecâ'atle muttasıf dirâyetkâr zâbitân-ı askeriyeden olduğundan kendisiyle her hususda müzâkerât-ı îcâbiye ifâsıyla beraber karındaş gibi hüsn-âmiziş mu'âşeret ve yekdiğerinize hürmet ve ri'âyet edip bu yüzden dahi iktisâbı nîk-nâmı ve hüsn-i sîyte sarfi yâra-yı kudret olunacaktır.

Müddet-i gaybûbetimizde Mirlivâ Şakir Paşa ta'yîn ve bu tarafa sevk ve i'zâm olunur ise işbu ta'lîmât paşa-yı mûmâ ileyhe devr u teslîm olunub ol-hâlde idâre ve

kumanda-i askeriye paşa-yı mûmâ ileyhe râci‘ olarak şu kadar ki mevki‘ce ma‘lûmât-ı müktesebe-i kâfiyeniz olmak hasebiyle paşa-yı mûmâ ileyhe i‘tâ-yı ma‘lûmâtta tecvîz-i kusur olunmayacak ve şâyet paşa-yı mûmâ ileyh gönderilmediği sûrette ber vech-i muharrer ta‘lîmâtımızın ibârât-ı mündericesinin hüsn-i îfâ ve icrâsına himmet kılınacaktır.

Cünûd-ı cenâb-ı şâhâne ve asâkir-i muvazzafanın mevcûd ve gayr-ı mevcûdunu ve eşyâ ve mühimmât ve hayvana ve cepbane ve zahîrenin mikdârını mübeyyin beher onbeş günde umum jurnalı bi‘t-tanzîm cânib-i serdâr-ı ekremîye bâ-‘arîza takdîm olunacaktır ve istibdâl defterleriyle nizâmından olan evrâk-ı sâ‘irenin vaktiyle takdîmine i‘tinâ kılınacaktır.

Herbir taburda müstahdem tabîb ve eczâcı ve cerrâhların diplomalı mıdır değil midir ve mekteb-i tibbiye-i şâhânedan mi çıkmıştır ve nerelidir ve kangî devlet teb‘asıdır ve ne vakit gelmiştir musarrah olarak mazbatalarının tanzîm ve i‘tâsı husûsu bundan evvelce i‘lân kılınmış ise de bazıları tanzîm ve i‘tâ etmiş ve bazıları el-an vermemiş olduğundan henüz vermeyen taburlardan dahi mazbatalarının sür‘at-i tanzîm ve taraf-ı vâlâ-yı serdâr-ı ekremîye takdîm edilecektir.

Burada kalan mârru‘z-zikr taburların tüfenk-endâzî için cephanenin yirmişer desteye iblâğ kılınacağından mevcûd olan cepbane nedir ve yirmişer desteye varınca daha ne mikdâr destenin lüzûmu var ise pusulalarının sür‘at-i tanzîmiyle bâ-tahrîrât serdâr-ı ekrem hazretlerine gönderilecektir.

Piva ve Kuristaç mevki‘lerinde birer kıt‘a dağ topları mevcûd olarak bunlar kemâ kân yerlerinde îbkâ kılınıp fakat Gaçka mevki‘inde olan diğer beş kıt‘a dağ toplarından me‘a cepbane üçü Derviş Bey kulesine ve ikisi Metuhiye Karyesi‘ne vaz‘ olunup hüsn-i muhâfazalarına dikkat kılınacak ve mevâki‘-i sâ‘ireye giden taburların Gaçka‘da kalan eşyâları Mostar‘dan zahîre ile gelen hayvânâtın avdetinden bi‘t-tahmîl me‘mûrlarıyla birlikte taburun nezdine gönderilecektir. Fî 17 Cümâde‘l-âhire sene 278. (M. 20 Aralık 1861)”

İş bu ta'limâtı mîr-i mûmâ ileyhe verdikten sonra kumandan-ı müşârun ileyh hazretleriyle birlikte Mostar'a avdet ve azîmet ve zât-ı serdâr-ı ekremîyle mülâkât kılınmıştır.

Sene-i merkûme Cemâziye'l-âhiresinin yirmi ikinci günü Kolbuk Kal'ası'nda bulunan mustahfizlardan hatap tedârîki zımnında kal'a hâricine çıkmış olan on nefere Karadağlılar sarkıntılık edip beynlerinde ufak bir kavga vukû'uyla tarafeynin birer nefer telefleri olmuş ve kal'a [78] mustahfizları oradan yine kaleye girmiştir ve yine evâhir-i şehri mezkûrda leylen bir takım dağlı Bileke'ye civâr Kebçe Karyesi'ne tasallut ile birkaç yüz koyun ve seksen kadar sığır ve sekiz bargir ahz ve karye-i mezkûre ahalisinden iki kişi ve diğer iki nefer bî-günâh sabîyi şehîd ettikleri etrâf İslâm karyelerine haber gelmesiyle silahını kapamımda gitmiş ve eşkiyâdan yetiştiklerinin üzerine şiddetle hücumla bir kaçının başlarını kesmiş ve üçünü yaralamış iseler de hayvanlar evvelce Benat Nâhiyesi'ne aşırılmış olduğundan istirdâdına muvaffak olamamışlardır.

Gaçka Kazası muzâfâtından İstapan Karyesi'nden bâlâda zikri sebgat eylediği vechile eşkiyânın hayyen götürmüş oldukları Sülo ve Yusuf nâmât sabîleri katli i'dâm etmeyip salıvermiş ve şimdiye değin Karadağlıların böyle ellerine geçip de sağ Müslüman bıraktıklarının emsâli işitilmemiştir.

Kumandan-ı müşârun ileyh Mostar'da çend rûz ikâmet veistirâhat ettikten sonra sene-i merkûme Recebinin on birinci Pazar günü bend-i kavâfil ve Trebin'e müteveccihen tayy-ı merâhil etmiştir.

[MİRALAY OSMAN BEY İLE ÖMER PAŞA'NIN KARADAĞ VE NEVAHİ-İ ASİYE HUSUSUNDA GÖRÜŞMELERİ]

Sene-i merkûme Recebi evâhirinde dâr-ı şûrâ-yı askeî a'zâsından Miralay Osman Bey Mostar'a azîmet ve zât-ı vâlâ-yı serdâr-ı ekremîyle mülâkât ettikten sonra sene-i merkûme evâ'ili Şa'bânında Dersa'âdete avdet etmiştir. Mîr-i mûmâ ileyhin sebeb-i azîmeti Karadağ ve nevahî-i âsiyenin te'dîb ve gûşmâli hakkında bazı irâde-i şifâhiyenin teblîğ ve beyânından ibâret idi.

Yetmiş sekiz senesi Şa‘bânının yedinci penç-şenbih günü ale’s-seher bin kadar dağlu ellerinde nerdübanlar olduğu halde Kolbuk Kal’asına girmek ve zabt etmek için hücum etmişler ise de kal’a mustahfizlarının karakolları gördüğünden derhal kale içinde bulunan refiklerine haber verip kale duvarına takarrub eder etmez kurşun ve taş ile müdâfa‘a edilmesiyle geriye münhezimen ric‘at etmiş ve kal’a duvarı yanlarında bir haylice telefât bırakmıştır.

Ber-minvâl-i muharrer mezkûr Trebin’e muvâsalet-i kumandâniyle beraber Joviçe tarafı ıslâhâtına gidilmek üzere Trebin’de bulunan asâkir-i şâhâne ve muvazzafa nehr-i Trebişniçe’nin karşı yakasına imrâr ve Çiçove Karyesi pîşgâhına sevk ve tesyâr ile orada rezk-i hıyâm edip zât-ı kumandâniyle beraber ordugâha gidilerek oradan dahi Trebin’e iki buçuk saat mesâfede ve Avusturya hudûdunda kâ’in Poliçe Karyesi’ne tevcîh-i veçhe-i azîmet olundu. Yolda istihkâmât yapıp içinde tahassun eden biraz eşkıyâya tesâdüf kılınmış ise de ordu-yı hümâyûnun pîşdârı bunları ürkütmüş ve hulâsâ Poliçe Karyesi’ne varılıp haneleri tahrîb ettirilip elverişli olanları metîn kuleler şekline konularak burada beş on gün müddet ikâmetimizde pek güzel çend bâb kule binâ ve inşâ ve derûnlarına asker ikâme ettirilmiştir.

Mu’ahharan serdâr-ı ekremden alınan emre tevfikân Poliçe Karyesi’nden avdet ve Zasad nâm karyeye muvâsalet olunduğu günü hassa ordu-yı hümâyûnu birinci şeşhaneli taburu beş kıt’a topla beraber Mostar’dan ve ordu-yı mezkûr piyâde üçüncü nizâmiye alayının üçüncü taburu Liyoboşka’dan ve ordu-yı mezkûr piyâde dördüncü redîf alayının ikinci taburu Hatve’den ki cem’an beş tabur Zasad Karyesi’ne gelmişlerdir.

[ORDU-YI ŞAHANENİN JOVIÇE’YE GİRMESİ]

Bu mevsimde bârânın kesret-i nüzûlünden dolayı Çiçove ve Zasad karyeleri miyânından cereyân eden nehir taşmış olduğundan köprü inşâsıyla mürûr ve Çiçove pîşgâhına ubûr ile zehâyir ve erzâk ve başlıca elzem olan cephaneye ikmâl olunarak lütf-i cenâb-ı bârî ile def‘a-i sâniye olarak Joviçe Nâhiyesi’ne hareket ve azîmet

olundu. Joviçe'nin epeyce [79] bir ovası olup bu ovanın vasatında olan bazı tepelere gidilerek rekz-i hıyâm-ı ikâmet edildi.

Joviçe Nâhiyesi'ne duhûl ile zabt olunması ve nevâhî-i ma'lûme ahali müdâfa'aya gayr-ı muktedir bulunması cihetle kendilerince istilzâm-ı ye's u keder ederek işte ordu-yı şâhâne tekrar Joviçe'ye girdi. Men'ine yalnız bizim kudretimiz yoktur artık. Kemâ fi's-sâbık kabûl-i ra'iyet ve arz-ı inkıyâd ve mutâva'attan başka çareleri kalmadığından müdâhale-i vâkı'anın kat'ıyla ra'iyetin kabûlüne ruhsat ve yahut hepsi helâk oluncaya kadar çalışmak üzere nevâhî-i mezkûre rü'esâsı re'îs-i cebelden isti'âne ettikleri üzerine bunlara bir gösteriş olmak için iki top ve bir takım dağlu re'îs-i cebelin kâ'in-i pederi Petro İstefan Nikşik'e hücum ile orasını zabt etmek için Nikşik tarîkinde olan karları küretmeğe başlattırdı.

Zu'm-ı fâsidlerince bu tedbîr bizi Nikşik telâşına düşürüp de ordu-yı hümâyûnu Joviçe'den çekip Nikşik'e sevk ettirmek maksadına mebnî kurulmuş bir dolap idi ise de çendan takayyüd olunmadı. Fi'l-hakîka Nikşik Kal'ası'nın biraz yerleri harap olarak ancak içinde zahîre ve mühimmât-ı nâriye ve kâfiyü'l-mikdâr kuvve-i askeriye olduğu halde Dağlu gibi bir kavm-i zebûn değil top ve tüfenk ve askeri mükemmel olan bayağı bir devlet bile az vakit zarfında zabtına muktedir olamayacağı derkâr bulunmuştur.

Bundan evvelce tahrîb olunan Şipaşnu Karyesi ahali yine yerlerine avdet ettiğiinden Nikşik ahali ızdırâb-ı cû' ile muztırr oldukları cihetle telef-i nefisten kendilerini vikâye eyleyecek zâd u zahîre iğtinâm ve bir de düşmandan ahz-ı sâr-ı intikâm etmek için sene-i merkûme Ramazanının yirmi üçüncü Pazar gecesi bir koldan asâkir-i muvazzafa binbaşısı vekili Nikşikli Şakir Efendi mevcûd ma'iyyetiyle ve bir koldan Nikşik meclis-i azasından Arslan Bey ahali ile ve diğer bir koldan Mersin Bey mevcûd olan toska askeri ile karye-i merkûme üzerine hücum ile ne kadar hayvânât var ise ahz u iğtinâm ve Nikşik'e sevk olunur iken karye-i mezkûre ahali hayvânâtı istirdâd ümîdiyle arkalarına düşüp muhârebe ve müdâfa'a olunmkata olduğu halde karye-i mezkûre civârında bulunan Evrah ve Graniçe ve Lokve ve Braga karyelerinin ahali-i âsiyesi dahi imdâda yetişip tarafeynden ateş-i harb müşteil olarak nihayet hayvânât-ı merkûme Nikşik'e aşırılarak düşman dahi

def' olunduktan sonra Nikşikliler avdet etmiş ve hatta bu iş için bir şehîd ile beş mecrûh vermiş ve fakat düşmanın dahi telefâtı vukû' bulmuştur.

Piva istihkâmında bulunan asâkir-i şâhânenin sefâlet ve zarûretleri hükm-i mevki'-i iktizâsı olarak bu cihetle bunun tebdîli lâzım olmakla ikiyüz yetmiş sekiz senesi Şevvâlinin ikinci Salı günü Anadolu ordu-yı hümâyûnu ikinci şeshaneli taburundan mükemmel dört bölük zehâyir ve erzâk-ı mukteziyeleriyle beraber sevk ile Piva'da bulunan asker Gaçka'ya celb olundu.

[NİKŞİK KALESİ'NİN CEPHANELİĞİNİ HAVAYA UÇURMA DÜŞÜNCESİ]

Nikşikli Miloş ticaret tarîkiyle Çetine cânibine gidip Nikşik'in şu hâl-i müzâyakasında zabtı mümkün olacağından bir saat evvel Nikşik'e hücum ile zabt olunmasını Karadağ re'îsine ta'lîm ve tefhîm eylemiş ise de Nikşik Kal'ası öyle bir hücumla ele geçmeyeceği Dağlularca ma'lûm olduğundan cephanesine ateş verilmesiyle duvarından rahne açılmasını merkûm Miloş'a ta'ahhüd ettirmişler ve cephane kapısını delip içine eczâ-yı nâriye akıtmak için bir takım aletler ile bir haylice ispiro ve barut Nikşik'e göndermişler idi.

[80] Merkûm Nikşik'e geldikde bu işi başlı başına beceremeyeceğini anladığından öteden beri mahrem-i esrârı ve ahiret karındaşı ve kafadarı bulunan Nikşik'li Tahir ile karındaşına keşf-i râz ve Karadağludan bu madde için i'tâsı mev'ûd olan emvâl ve merâtib-i gûnâ günde müşterek ve hissedâr eyleyeceğini bi't-tebliğ mezkûr alet ve ispiroyu dahi merkûmâna ira'e ve ibrâz etmiş ve artık ne sûretle olsa bi's-suhûle cephaneye ateş verebileceğine itmi'nân-ı kalb hâsıl eylemiş ise de cephane mevki'inin pek de mahfûz olmayıp bir duvarı kale hâricine tesâdüf eyleyip orasını bir güzelce beklettirilmesi lüzûmu hassa ordu-yı hümâyûnu piyâde üçüncü nizâmiye alayının ikinci taburu binbaşısı Ali Efendi'ye bu günlerde min-tarafillah hatırına gelmekle karakolları ziyâdeleştirdiğinden işbu tedbîrden Tahir ve karındaşı tasavvurât-ı hafiyelerine yani cephaneye olan sû-i kasdlarına kesb-i ittila' olduğuna zâhib olarak encâm-ı kâr haklarında enva'-ı mazarratı câlib olacağını derk ile gelip merkûmân iki karındaş binbaşısı-ı mûmâ ileyh hazır olduğu halde Nikşik meclisine maddeyi birer birer takrîr etmeleri üzerine merkûm Milaş'ın hanesi basılıp

kendisiyle mezkûr edevât ve ispiroto meclise celb ve îkâ'ına çabaladığı fezâhet-i cesîmesi meydana atıldıkda mecîl-i ketm ve ihfâ kalmayarak Dağlı tarafından itma' ve gûnâ gün va'adler ile iknâ' olduğunu i'tirâf eylediğinden habse ilkâ kılınmıştır.

[GAÇKA'YA ERZAK VE ZAHİRE SEVKİ VE BU ESNADA MEYDANA GELEN MUHAREBAT]

Nikşik şehri sahîhan taht-ı muhâsarada bulunup zahîre ve idârece nihâyet derece sıkılmış olduğundan oraya biraz zahîre sevk ve idhâl olunmadıkça berilerde olacak harekât-ı nakîse îrâs edeceği derkâr olunmakla Zupça istihkâmâtının ikmâl ve itmâmı için terk kılınan askerin kumandası Dersa'âdet ordu-yı hümâyûnu piyâde altıncı nizâmiye alayı miralay Osman Bey'e ve Trebin mevki'i kumandası dahi Rumeli ordusu topçu livası Abdullah Paşa'ya havale ile sene-i merkûme Şevvâlinin altıncı günü çend tabur ile Zupça'dan hareket olunmuştur.

Ber vech-i muharrer Zupça'dan Çerçiçe cânibine muvâsalet ve Nikşik'e müteveccihen olan iş bu hareketin esası oraya zahîre ve erzâk idhâl ve îsâli için olarak müfâd-ı iş'âr-ı vâlâ-yı serdâr-ı ekremîye göre Gaçka'ya külliyetli zahîre sevk ve iddihâr olduğu anlaşılmıştır. Çerçiçe'den Gaçka anbar-ı mevcûdu su'âl kılındıkda kâ'im-i makâm Mustafa Edip Bey'in gelen bir tahrîrâtında Gaçka anbarlarında zahîrenin fîkdânı hasebiyle bir müddetten beri Gaçka mevki 'inde bulunan askere yalnız birer tek etmek verilip kuvvet kuvvet-i lâ yemût vechile idâre olduğu beyân ve işâret olunmuş olup halbuki ihtiyâten Bileke'den asker için birkaç günlük zahîre alınmış ise de yirmi beş saat mesâfesi bulunan Gıle anbarından Gaçka'ya zahîre yetişinceye kadar elde olan zahîremiz kifâyet etmeyeceğinden başka çünkü refte refte gelecek zahîre ise askerin mevcûduna nisbetle kalîl olarak binâ'en alâ zâlik gelmesi tasavvur olunan zehâyir ile hem idâre ve hem de artırıp da Nikşik'e itâre olunmak kâbil görülemediği şöyle dursun serdâr-ı ekrem müşârun ileyh Gaçka mevki'inin zahîresiz kaldığından ma'lûmâtı olmayıp burasını anlatınca ve mektûb gidip hayvânât tertîb ve tesrîb ile Gaçka'ya zahîre vurûd edinceye kadar aradan çok vakit mürûr edeceğine ve elde olan zahîre dahi tükeneceğine şüphe olmadığından hâl-i hâzıra ber vech-i muharrer olduğunun cânib-i serdâr-ı ekremîye iş'âr ile mütevekkilen alellahi te'âlâ zehâyir-i mevcûde ile Kuristaç'a hareket ve azîmet ve

oradan dahi sene-i merkûme Şevvâlinin üçüncü Salı günü Duga Boğazı'na muvâsalet kılınmıştır.

Nikşik'in ber vech-i muharrer müzâyaka-i hali kifâf-ı nefsi için elimizde olan zahîreyi Nikşik'e sevk ve îsâline bizi mecbûr ederek sene-i merkûme Şevvâlinin on ikinci ve bin iki yüz yetmiş yedi senesi Martın otuzuncu Cum'a günü altı tabur asâkir-i şâhâne ve biraz başıbozuk muvazzafa ile yüz yük mikdârı zahîre ve tuz Mirlivâ Sâmih Paşa kumandasıyla Nikşik'e sevk olundu. Paşa-yı mûmâ ileyh mezkûr zahîreyi bi't-teslîm cephaneyi tutuşturmayı ta'ahhüd eden Miloş Mostar'a gönderilmek üzere beraber alınıp kuvve-i mustashabesiyle paşa-yı mûmâ ileyh Tozdere cânibine doğru hareketinde Presika nâm mahalde düşman çatıp [81] harbe başlandı. Lakin Karadağlılar burada kuvvetli olup bizim taburlar azlık olduğuyla beraber mukâvemet ve mukâbelede ibrâz-ı âsâr-ı merdâneği ve şecâ'at etmekte olduğu keyfiyeti zât-ı kumandânîye haber geldikde derhal iki tabur tertîb ve imdâda tesrîb olundu. Ancak Karadağlıların bu muhârebeye duruşu mücerred merkûm Miloş'u kurtarmak için idüğü kendisini çağırıp "Korkma Miloş korkma, biz seni kurtarmayınca bu kavgayı bırakmayız" dediklerinden anlaşılmış ve sahîh merkûm Miloş'u kurtarmak için muhârebe ettikleri yakîn hâsıl olarak zaten merkûm cinâyet-i cesîme erbâbından olup böyle bir adam için muhârebe ettirmekten ise tedbîrini görmek hayırlı mütâla'a olunmağın merkûm oracıkta başına gelen bir kurşundan diyâr-ı 'ademe gittiği anda Karadağlılar terk-i kavga ettiler. Bu muhârebede bizim otuz şehîd ve yirmi dokuz mecrûhumuz olduğu gibi Karadağlıların dahi yüz kadar telefâtı vukû' bulmuştur.

Şehr-i Şevvâlin sekizinci Pazartesi günü Gaçka Hanedanından Derviş Bey Piva Nâhiyesi'nde Meratın Karyesi'ne hücûm ile orada bulunan gürûh-ı fesedeyi kahr u tedmîr ve emvâl ve eşyâsını talan ve on iki eşhâs-ı muzırrayı esnâ-yı harbde i'dâm etmiş olduğu gibi şehr-i mezkûrun on ikinci günü eşkıya Bileke ahâlisi hayvânâtına hücûm edip seksen dört baş koyun aldıkları halde hassa ordu-yı hümâyûnu üçüncü nizâmiye alayı miralay Yusuf Bey yetişip mezkûr hayvanları tamamen kurtarmış ve eşkıyadan birini dahi ihlâk eyleyerek mûmâ ileyh Bileke'ye avdet eylemiştir.

[DUGA BOĞAZI'NDA ORDU-YI HÜMÂYÛNUN BOZGUNA UĞRAMASI]

Biz gelelim ordu-yı hümâyûna Tozdere yani Duga Boğazı'nda bulunan ordu-yı hümâyûn için Kuristaç'dan zahîre getirdiğimiz vakit beş altı tabur asker gönderir idik. Bunların bir kaçı lâzım gelen noktalarda kalarak bir ikisi dahi mekkâri hayvânâtı kâ'im-i makam Hacı Ali Bey kumandasına verilip Duga Boğazı'na getirmek için diğer birkaç tabur dahi ayrıca boğazın iki cihetini muhâfaza zımında gönderildiği cihetle hayvânâtla giden iki tabur Kuristaç'a vâsıl olduğundan diğer taburlar Tozdere'ye avdet eyledi mi ancak zahîre ile Tozdere'ye avdet edecek olan mezkûr iki tabura bir kuvve-i ihtiyâtiye olmak için sene-i merkûme Şevvâlinin onaltıncı Salı günü beş tabur cünûd-ı şâhâne ve bir takım asâkir-i muvazzafa bi't-terfîb hassa ordu-yı hümâyûnu piyâde birinci nizâmiye alayı miralayı İzzet Bey refâkatiyle Duga Boğazı'nın ta Kuristaç'a nâzır olan dağlara kadar sevk olunup en başlıca noktalar bu taburlar ile tutulmuş ve ber vech-i muharrer evvelce Hacı Ali Bey ile Kuristaç'a giden iki taburdan mezkûr birinci alayının ikinci taburu pîşdâr ve ordu-yı mezkûr üçüncü alayının birinci taburu dümdâr olduğu halde zahîre ve cephaneye kâfilesi Kuristaç'tan Duga Boğazı'na doğru yola çıkarıldı. Kâfilenin bir ucu Kuristaç'tan bir saat mesâfeye varıp arkası daha Kuristaç'ın alt başında iken üç koldan beşbin kadar Dağlı bağıteten hücum eyleyerek bunun bir kolu kâfilenin önüne ve diğer bir kolu kâfilenin ortasına ve bir kolu dahi kâfilenin arkasına sarkıp bir hücumda bizim asker ve kâfilenin içlerine girmiş ve pek çok mukâbeleye çabalayıp hatta bir tepede olan iki bölük askerden bir ferdi kalmayınca kadar düşmana merdâne harb u kîtal etmişler ise de düşman kâfileyi kâmilan zabt ettikten mâ adâ İzzet Bey refâkatiyle olan taburlardan kâfileye imdâd ve i'âne etmek için Duga boğazı ağzından aşağı gönderilen taburları dahi önüne katıp yetiştiğini keserek boğaz-ı mezkûra kadar ve diğer bir kol Karadağlı dahi Kuristaç'dan gelen ve yani kâfilenin pîşdâr ve dümdârında bulunan taburlara şiddetle muhâceme ile bir haylüce muhârebe ve mukâtele olunduysa da bizim asker dayanamayıp yüz çevirdiğinden ikiyüz kadar dağlı askerimizin arkasına düşüp yetişebildiklerini şehîd ederek ta Kuristaç'a yakın yerlere değin bi't-ta'kîb yol pek dar ve ziyk olduğundan bizim askerın şu hezîmetinde dağlunun en ilerüde bulunan adamları şehîd etmeğe yetiştiremediklerini arkadan gelen avane-i havane atarak onlar i'dâm ederler idi.

Diğer bir kol Karadağlı ayrılıp boğazın sağ cenâhında bulunan hassa altıncı nizâmiye alayının ikinci taburu istihkâm içinde iken üzerine düşman şedîden on defa muhâceme eyleyip askerinin tüfenkleri ağzına kadar el atmış ise de [82] bu taburun binbaşısı Laz Mustafa Ağa gayet şecî' ve gayûr olduğu gibi bu tabur ile orada bulunan erkân-ı harbiye yüzbaşlarından Hasan Vâsî Bey'in semt-i şecâ'at ve besâleti ve hüsn-i tedbîr ve gayreti düşmanın muhâceme-i şedîdesine mukâbele ve müdâhale eyleyerek düşmanı oradan def' eylemişler ise de düşman istihkâmın etrâfında bulunan ağaçlar üzerine çıkıp oradan istihkâmât içine kurşun endah etmeğe başladığından askerimiz onlara karşı tüfenk isti'mâline başlamasıyla bir takımı ağaçlardan cansız yere düştüklerinden orada dahi dikiş tutturamamıştır. Eğer bu taburu istihkâmdan püskütmeğe muvaffak olaydı düşman sedd-i mümâna'at olacak bir şey olmadığından bütün askeri kılıçtan geçirecek idi. Şu ahvâl-i müte'essife Tozdere'ye aks ettikde ekser zâbitânın ve belki kumandanın aklı zıvanadan çıkarak her kafadan bir ses çıkmaya başladı. Bu sırada Mirlivâ Sâmih Paşa olduğumuz Tozdere mevki'ini terk ile mevcûd olan çadır ve bazı mühimmâtımızı yükletecek hayvan olmadığından ihrâk ve harb mevki'ine hareket etmemizi tensîb ve tasvîb ve kumandan paşaya ifâde eyledikde kumandan paşa dahi bu fakîr-i pür taksîr ile lede'l-istişâre çünkü her tarafımızda külliyyetlü düşman olduğundan Tozdere mevki'ini bıraktıktan sonra şayet arkamızdan dahi bir kol Karadağlı muhâceme eder ve imdâdına gideceğimiz askerinin bozgununa karşı gelineceğinden def'aten kuvve-i istinâdiyemiz dahi bir kere ürker ise her halde bize de bir perîşâniyet gelmesi ve sonra mukâbele ve müdâfa'aya medâr olacak elimizde bir noktamız bulunmaması cihetiyle iki ateşin içinde kalıncı da me'âzallahi te'âlâ bu tedbîr bütün bütün mahviyyetimizi netice vereceğinden bu tedbîr şaşkınlık alametidir. İşte yiğitlik ve sabr u sebât zamanı şimdidir. Tozdere elimizde oldukça bozgun askere ve bize bir merci'-i metîn demektir. Münhezim olan askeri tekrar cem' edebilecek bu bir nokta-i resîndir. Ne kadar inhizâm vukû' bulsa da yine burada toplanınız ve üzerimize düşman gelse de her türlü gayret edip davranınız. Ama burasını terk eder isek Grahova vak'a-i müte'ellimesinden ziyâde perîşân oluruz. Bunun en a'lâsı buradaki askerden münâsibi kadar asker ile muhârib askerimize imdâd etmelidir dediğimi huzzâr tahsîn eylemesi üzerine kumandan paşa bir tabur ile imdâda şitâb eylemiş ise de Karadağlılar alıp sattıktan sonra yetmişmiş olduğundan bizim rezm u vegâ ehline

neşât-bahş olamayıp şu kadar ki perâkende ve perîşân olan bozgun askeri bir yere cem‘ ile oradan Tozdere’ye getirmiştir. Bu kavganın netâyic-i muzırrası bir binbaşı ve çend neferi kolağası ve yüzbaşı ve mülâzım ile üçyüz elli üç şehîd ve mûmâ ileyh Miralay İzzet Bey ile yetmiş yedi zahm-i düşmanla zahmet dîd olmasıyla ve zehâyir ve mühimmât kâfilesinin tamamı eyâdi-i a‘dâ-i dinde kalmasıyla intihâ bulmuştur. Vâkı‘a dağlunun dahi biraz telefâtı olmalıdır lâkin meydân-ı harb u galebe düşman elinde kaldı. İş bu hezîmet ve zâyi ‘ât-ı zâbitân-ı askeriyenin sû-i tedbîrinden ileri geldiğine şüphe olunmayıp bizim bu kadar telefâtan başka zahîre ve cephanemiz dahi tükendiğinden şehir-i mezkûrun onyedinci çehar-şenbih günü çaresiz Tozdere mevki‘ini terk ve Kuristaç’a avdet etmeğe mecbûr olup kemâl-i havf ve telâş ile Tozdere’den hareket ve Kuristaç’a azîmet olundu. Duga Boğazı’ndan ta Kuristaç’a kadar iki saatlik mesâfe meşhed-i şühedâ ile mâlî ve yani taşlık ve ormanlar şühedâdan gayr-ı hâlî olduğu halde bîm-i düşmanla bazıları toplattırılarak defn ettirildi ise de haylûcesi yerlerinde kalarak beş on gün sonra defn ettirilebildi.

Artık Karadağlı yine bir galebeye mazhar olduğundan cem‘iyyetlerinden bin kişiden mürekkekbir fırka ayrılıp mâh-ı mezkûrun yirminci günü Bileke’ye tâbi‘ Plane cemâ‘ati üzerine yürüyüp dört bine yakın koyun ve yüz bargir ve sığır ahz u gasb ile zükûrdan üç ve nisâdan dört ve sıbyandan dört kişi katl u i‘dâm ve altı kişi mecrûh kıldılar.

[DERVİŞ PAŞA’YA MÜŞİRLİK RÜTBESİNİN VERİLMESİ]

Kumandan Derviş Paşa hazretlerinin Karadağ muhârebelerinde gösterdiği gayret ve gavâ’il-i müte‘addide arasında idâre-i umûr-ı askeriye ve hüzn-i temşît-i mehâmm-ı sâ’ire hakkında saha-i husûlde [83] cilve-nümâ olan tedâbîr-i hasene ve harekât-ı fedâkârâneleri îcâbınca hakkında atafet-i seniyyeyi istilzâm idüb avâtıf-ı seniyye-i cenâb-ı padişâhîden uhdesine müşîrlik rütbe-i celilesi tevcîh ve ihsân buyrulduğu şu sırada taraf-ı vâlâ-yı serdâr-ı ekremîden tebşîr buyrulmuştur.

An-asıl Karadağlı cesûr-ı meşhûr Pop Mile nâm re’îs-i hayâdîd şehir-i mezkûrun gayetinde Kuristaç’ta müşârün ileyh Derviş Paşa hazretlerine gelip Devlet-i ‘aliyye-i ebediyyü’d-devâma dehâlet eylemiş ve böyle bir Karadağlunun dehalet

ettiği mesbûk değil iken bunun bu sûretle geliş sebebi tahkîk olundukda re'îs-i cebel Nikola'nın kâ'in-i pederi Petro İstefan ile çend rûz akdemce Duga Boğazı'nda beynlerinde vukû' bulan bir niza' bâ'is-i bürûdet olmakla re'îs-i cebel kâ'in babasının hatırı için merkûm pop Mile Çetine'ye götürülüp başından nişanı alınıp merkûm Petro İstefan'ın ma'iyetine irsâl ve isrâ ve bazı mu'âmele-i tahkîriye icrâ kılındığından neş'et ettiği hüveydâ oldu.

[NİKŞİK'İ ALMAK İSTEYEN KARADAĞLILARIN NİKŞİK İLERİ GELENLERİNE MEKTUPLAR GÖNDERMESİ]

Karadağlılar Nikşik ahalisine ilkâ-yı fesâd ile Nikşik'i zabt etmek tedâbîrine kıyâm eyleyüb re'îs-i cebel Nikola'nın kâ'in-i pederi Petro İstefan Nikşik mu'teberânından Arslan Bey'e yazdığı sırıpça mektûbun tercüme-i me'alidir.

“Bir müddet daha yaşamak efkârında oldukları halde bu derece zahmet ve meşakkat ihtiyâr etmekten ise içinizden söz anlar birkaç kişinin Çetine cânibine gelip def'-i ihtiyâcât tedâbîrinin istihşâline baksanız hakkınızda hayırlı görünür. Zira eğer Duga Boğazı balkanlarından size asker ta'yînat yetiştirinceye kadar intizâr eder iseniz çok aşuru müzâyaka çeker ve adetâ açlıktan telef olur gidersiniz. Bizler ise bir kandan hâsıl olmuş ve şimdiye değin bir memlekette yaşamış olduğumuzdan bize mütâba'at etmeniz lâzımdır. Her ne kadar nizâm-ı askeri şu aralık sizi idare etmeğe sa'y etmekte ise de ba'de-ezin her dâ'im yardım edemeyeceğinden başınızın çaresini aramak ve bir yerde mekân tutmak ehemm umurdandır. Burasını hâlisâne ihtâra ibtidâr eyledim.”

Sırplular şu aralık Devlet-i 'aliyye aleyhinde bir hâl göstermek zu'muyla Sırbistan Emâreti'nin askerî kumandanı Todor Barebiç evâhir-i şehir-i Şevvâlde Belgrad'dan Öziçe Kazası'na giderek sunûf-ı askeriyesinden yüzde yirmi beşini bi't-tefrîk Sinçe'ye iki buçuk saat mesâfede kâin Hercik Karyesi'ne geleceği istihbâr olunması ve ol havâlinin bu misillü avârizâtın muhâfazasına Prezrin Eyâleti Vâlisi Mustafa Paşa hazretlerine cânib-i bâb-ı âliden me'mûriyet verilmiş bulunması hasebiyle Sırbistan'ın iş bu tedârikât-ı mürûriyesini tahkîk ve avdet etmek üzere vâli-i müşârun ileyh kendi mühürdârı Rıza Bey'i Prezrin'den Binpazar'a sevk eylemiş ve

mîr-i mûmâ ileyh Sırlunun harekât ve tedârikâtına dâ'ir bir şeyler istirâk edemeyip sûreti zîrde muharrer mazbata ile Prezrin'e avdet etmiştir.

Yeni Pazar Sancağı meclisinin mazbatası sûretidir

“Sırlının bir güne tecâvüz ve tahattî hareketi vukû'a gelecek olur ise asâkir-i lâzime ile hareket ve Sinçe tarafına azîmet buyurmaları hakkında cânib-i bâb-ı âlîden emr u iş'âr vukû' bulduğu ve ol vechile îcâb-ı hâle göre inâyet ve ber müceb-i emr u irâde hareket buyrulmak üzere bulunulduğu beyân-ı âlîsiyle şu günlerde ma'âzallahi te'âlâ sırlının tecâvüz edip etmeyeceğinin ve bu bâbda olan tahkîkât ve ma'lûmât-ı sahîhanın heman arz u iş'ârına mübâderet olunması hakkında mahremâne olarak bu güne mühürdar me'alî i 'tibâr-ı [84] cenâb-ı âsîfâneleri rif'atlı Rıza Bey Efendi vâsıtasıyla şeref-vârid olan emirnâme-i müşîrileri me'âl-i sâmîsi müdrik-ârâ-yı kemterânemiz olmuştur. Hasbe'l-mevki' dâ'imâ tahkîkâttan hâlî kalınmamasıyla bunların bir güne tecâvüzî hareketleri anlaşılmadığı halde netîcede Mirlivâ sa'âdetlü Hüseyin Bedri Paşa hazretleri tarafından geçen gün taraf-ı eşref-i hazret-i müşîrîlerine olan tahrîrât misillü bu tarafa dahi bir küt'a pençe mazbatası zuhûr etmesine ve mazbata-i mevrûde-i mezkûrda muharrer mevâdd sıdk u kizbe muhtemel bulunmasına binâ'en hemen casuslar gönderilerek henüz gelmediklerinden bir haber alınamamış ise de şu dakikaya kadar bunların öyle hareketleri emâresi görülememiş ve hüda göstermesin o misillü hâl anlaşıldığı anda vecîbe-i zimmet ve me'mûriyetten olduğu vechile evvelce zât-ı sâmi-i cenâb-ı hidiv-i eframîlerine ve mu'ahharan muhâl-i sâ'ireye arz u inhâda dakika fevt olunmayacağı arz u beyânına mücâseret kılınmış olmakla o bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. Fî 28 Şevvâl sene 278 (M.28 Nisan 1862) ”

[KARADAĞLILARIN HAREKETLERİ HAKKINDA YENİPAZAR MECLİSİNİN MAZBATASI]

Sırbienin şu aralık tedârikât-ı külliye ile meşgûl ise de Yenipazar Meclisi lâyıkıyla tahkîk-i mâdde edemediği âtîde beyân olunacak vukû'âtı isbât eder.

İşkodra'nın Hut ve oranın kâr-pervazlarından Hasan Hut mevcûd ma'iyyeti bulunan üçyüz kadar Hutlu ile İşkodra'ya berren beş saat mesâfede kâin Karniçe'nin

üç bâb kulesinin muhâfazasına me'mûr olup Karadağlılar bunların üzerine gelerek taht-ı muhâsaraya aldı ve tarafeyn harbe tasaddî eylediği keyfiyeti İşkodra'ya aks etmesiyle İşkodra tarafından imdâda asker sevk ve i'zâm kılınmış ise de esnâ-yı râhda karşı duran Karadağlılar ile harbe tutuşup Karniçe kulelerine gidemeyip vukû' bulan muhârabede İşkodralılardan yüz kişi bâde-i şehâdeti nûş ve kamu âlemi ferâmûş ve bâkîsi bayraklarını berdûş edip yine İşkodra'ya ric'at ettiler. Karadağlılar ise Karniçe kulelerini sekiz gün muhâsara ve Hutlular ile muhârebe ve mukâtele ettikten sonra çünkü tertîbsiz ve etmeksiz muhâsara altına giren tîz-i teslîme mecbûriyet hâlinde bulunacağı hezâr tecrübe olunmuş bir şeydir. Hasan Huta ve rüfekâsı rişte-i ümîd-i selâmetlerini kestiğinden canlarını te'mîn ettirip besa ile Karadağlıya teslim olarak oradan Riyeka'ya ve Riyeka'dan Çetine'ye isrâ ve mahbese ilkâ olundular.

Karadağlı nevâhî-i âsiyenin artık habâset ve mel'anet-i sâbıkaları ve hâliyeleri tahammülsüz ve takat-güzâr olduğundan Devlet-i 'aliyyeyi i'mâl-i kuvve-i cebriye için mecbûr edip her taraftan yani İşkodra ve Hersek ve Vasovik cihetlerinden ilerüye hareket olunması lâzım gelmiş ve bu aralık Rumeli ordu-yı hümâyûnu re'îs-i erkânî ferik Abdi Paşa hazretlerine rütbe-i celîle-i müşîri tevcîhiyle İşkodra mutasarrıflığı inzimâmıyla fırka-i mütehaşşide-i cünüdiye kumandanlığına me'mûriyetleri bi'l-icrâ İşkodra'ya muvâsalet eyleyip fakat İşkodra fırka-i askeriyesinin hüsn-i tanzîm ve noksanının ikmâl ve tetmîmiyle beraber ilerüye tahrîki için serdâr-ı ekrem hazretlerinin bi'z-zât İşkodra cihetine azîmet etmesi lâzım olduğundan müşârun ileyh Derviş Paşa ordu-yı hümâyûndan Mostar'a celb olunup Hersek tarafının umûm kumandanlığı Derviş Paşa'ya havâle ile serdâr-ı ekrem İşkodra cânibine azîmet etti.

Sırpılılar şu günlerde olan usul usul hazırlıkları mücerred Devlet-i 'aliyye ile bir harp kapısı açmak için olmayıp vaktiyle satvet-i islâmiyenin derece-i şiddetini müşâhede eden tüccâr ve mâldârı oralarda fitne ve fesâd vukû' ve tekerrüründen ihtirâz üzere ise de ayak patırdısı husûl-i emele yol arayan nev-resîdegân tek ve rahat durmayıp Belgrad [85] ve Oziçe ve Sokol cânibinde olan ahali-i müslimeyi

vatanlarından mehcûr ettirmek sevdâsında bulunarak sahîhan bu sevdâya nâ'il olduğunu sırası geldikde beyân olunacağı derkâr bulunmuştur.

Gaçka cânibinde bulunan asâkir-i şâhâne idâresi için Gobile anbarlarından zahîre nakl eden hayvânâtta ikiyüz yetmiş sekiz Zi'l-ka'desi beşinci günü Gaçka'dan boş olarak Gobile'ye avdet eden beşyüz kadar bargir ve ester Zalum Boğazı'nın İstodino Potok ta'bîr kılınan mahalinde Karadağlular bi't-tasallut hayvanları gasb etmiş ve asâkir-i muvazzafa binbaşlılarından Mehmed Bey yetişip harben ve cebren zikr olunan hayvânâtı eyâdi-i düşmandan kurtarıp Gaçka mevki'inde bulunan Mirlivâ Sâmihi Paşa dahi Dersa'âdet ordu-yı hümâyûnu birinci şeşhaneli taburundan dört bölük bi'l-istishâb boğaz-ı mezkûre azîmete şitâb ile eşkıya oradan firâr eylediğinden paşa-yı mûmâ ileyh zikr olunan bölükleri Zalum Boğazı'nda terk ile kendisi Gaçka'ya avdet eylemiştir.

Kuristaç Palankası'na yakın Çarç Karyesi ahalisini dahi hudûd-ı cebel derûnuna götürmek üzere mâh-ı mezkûrun sekizinci çehar-şenbih günü karye-i mezkûreye gelmiş olan Dağlular ahali-i karye ve hayvânât-ı mevcûdeyi alıp gitmekte iken Mirlivâ Yahya Paşa haber alıp Dersa'âdet ordu-yı hümâyûnu beşinci şeşhaneli taburu Kolağası İskender Ağa kumandasıyla karye-i mezkûre üstüne sevk ve arkasından kâ'im-i makâm Mehmed Bey kumandasıyla ordu-yı mezkûr altıncı şeşhaneli taburunu dahi irsâl ile harb u sitîze mübâşeret olundu. Düşman mukâbele edemeyip ahali ve hayvânâtı terk ile firâr eylediğinden mezkûr hayvânât eshâbiyla me'an Kuristaç'a ihzâr kılındı. İşbu hayvânât otuz sığır ve üçyüz otuz koyundan ibâret olarak civar bulunan Kızaniçe ve Viradkovik ve Dolik ve Dobril ve Libnik karyeleri ahalisini dahi dağlu kendi mesleğine idhâl etmek sevdâsında bulunduğu tahkîkât-ı vâkı'adan anlaşılmasıyla paşa-yı mûmâ ileyh asker sevkiyle karye-i mezkûre ahalisini hayvânât ve emvâl-i sâ'iresiyle beraber Gaçka'ya nakl ile taht-ı muhâfazaya almıştır.

Derviş Paşa Mostar'dan Novesin'e hareket etti ve Karadağlı ile eşkıyâ-yı sâ'ire kudurmuş kelb gibi saldırmakta ve Novesin Kazası'na kadar îsâl-i dest-i tetâvul ve hasar eylemekte olduğundan umûm halka mûcib-i hayret olmakta olmakla

Novesin Kazası'na tasallut eden eşkıya tedâbîr-i müttehize semeresiyle def' u ib'âd kılındı.

Karadağlıların perkâr-ı efkârı ale'l-hesâb Nikşik şehir ve kal'asının zabtına masrûf olduğundan fi 15 Zi'l-ka'de sene 278 (M. 14 Mayıs 1862) Salı günü ale's-sabah beş altı bin Karadağlı ale'l-gafle dört taraftan Nikşik üzerine hücûmla gece saat üçe kadar harb u kîtâl ederek Nikşik'in Ferude ve Mirkofiçe ve Podgoriçe ve Luce mahallelerini ihrâk bi'n-nâr edip asker ile ahali bütün kaleye kapanarak oradan müdâfa'a olundu. Eğer çi kal'aya dahi yürüdü ise de asâkir-i şâhâne yağmur gibi kurşun ve gülle yağdırdığından zaferyâb olamadı. Askerden bir ve ahaliden on üç kişi şürb-i bâde-i şehâdet ve re'âyâ-yı mutî'adan iki kişi telef ve oralarda Nikşiklinin ne kadar hayvanları var ise kâmilen gasb u gâret etmiştir ve Dağlunun taşıdığından mâ adâ meydanda altı lâşeleri kalmıştır.

[86] Nikşik'in mahsûriyeti münâsebetiyle evvel emirde bunu kurtarmak üzere kuvve-i vâfiye-i cünûd-i cenâb-ı şâhâne ile Derviş Paşa fi 20 Zi'l-ka'de sene 278 (M. 19 Mayıs 1862) Cum'a ertesi günü Gaçka'dan hareket ve Kuristaç'a muvâsalet ve oradan fekk-i tınâb ikâmetle boğaz-ı mezkûr düşmandan hâlî zannıyla bî bâk u pervâ boğaz-ı mezkûrun Çeşme nâm mevki'ine varıldıkda askerin arkası toplanmak ve biraz rahat etmek üzere orada ikâmet kılınmış idi. Askerin arkası gelmekte olsun mağara ve Benat ve Piva cihetleri cânibinde bi't-tecemmü' der-kemîn olan onbeşbin Karadağlıdan bizden bir kimesnenin haberi yok iken birden üzerimize ol kadar düşman ateş ettikde zemîn u âsumân lerze-feşân oldu. Burası sık orman ve gayet sarp sengistân ve kühistân olduğundan bizim asker dahi ormanlara doğru ateş etmeğe başladıysa da düşman görülemeyip yalnız kurşunundan bizim tarafta barınacak mahal bulunamıyor. Bu hâl bir saat kadar mümted olarak mu'ahharan asâkir-i şâhânenin semere-i sebât ve gayretiyle ve kumandan paşanın buradaki besâletiyle düşmanın mevâki'-i müte'addidesi istihkâma dilîrâne hücûm ile Dağlılar yedinden tahliye kılınan bazı istihkâmlara bizim asker yerleştirilmiş ve beş aded bandırası ahz u zabt olunmuş ise de Nikşikli asâkir-i muvazzafa binbaşısı Mustafa Efendi harb vukû'undan mukaddem bulunduğu noktada durmayıp Premedi hânedanından Sergerde Arslan Bey'i ve hassa ordu-yı hümâyûnu ikinci şeşhaneli taburu Kolağası

İbrahim Ağa'yı ve Gaçka hânedânından ve asâkir-i muvazzafa binbaşlılarından Mehmed Beyi her nasılsa kendi aklına uydurarak çekip ileri gitmiş ve Presika nâm mahalden ileri geçmiş bulduklarından ordu ile olan aralarına düşman girip arkalarını kesmiş ve önüne katıp kimini cebele ve kimini Nikşik'e doğru ta'kîb ile yettiğini bilâ emân orada bitirmiş ve kurtulabilenleri Nikşik'e can atmıştır. Beride muhârebe ahşama kadar imtidâd ederek fî 21 Zi'l-ka'de sene 278 (M. 20 Mayıs 1862) gecesi mahall-i mezkûrda tâ be-sabah istihkâmlarda düşmanın hücumuna muntazır bulunmuş ancak mûmâ ileyhim Arslan Bey ve Mustafa Efendi ve İbrahim Ağa ve Mehmed Bey ve sâ'ir bazı sergerdân yolda urulup şehîd oldukları ma'iyetleriyle giden neferâtta kurtulup gelenleri haber vermiş ve eşkıyanın yüz kadar telefâtı var ise de bizim seksen sekiz şehîd ve yüz elli bir mecrûh vukû'bulmuştur. Boğaz-ı mezkûr gâyet sarb ve sengistân ve her tarafı sık orman olduğundan ferdâsı kuvve-i askeriye ile Tozdere mevki'ine ric'at olunmuş ise de esnâ-yı ric'atte düşman ta'kîb edip muhârebe ederek Tozdere'ye gelmiş ve ferdâsı dahi dağlı etrâftan sarkıntılık etmesiyle ahşama kadar harb u darb imtidâd etmesinden ve bizim elimizde dört beş günlük ta'yînimiz var ise de erzâk ve zehâyiri dahi tamamıyla sarf u harç ettiğimiz cihetle Saferu'l-hayr Nikşik'e gitmenin fâ'idesi olamayacağından bu hâl ile kasd olursa dahi oradan Nikşik'e mürûr etmek çok müşkil olmakla nâçâr oradan Kuristaç'a ve Kuristaç'tan Çerçiçe üzerinden Bileke'ye azîmet olundu.

Mekatib-i askeriye nâzırı olup Vasovik cihetinde tahaşşud eden kuvve-i askeriye kumandanlığına me'mûr olan ferik Hasan Avni Paşa hazretleri ikiyüz yetmiş sekiz senesi Şevvâlinin evâ'ilinde mevcûd mustashibi olan asâkir-i şâhâne ve muvazzafa ile nâhiye-i mezkûre üstüne hareket edip iki mahalde eşkıya üzerine kesb-i fevz u nusret ettiği akabinde mâh-ı Şevvâlin on yedinci penç-şenbih gecesi vukû'a gelen soğuk ve fırtınanın şiddetine Malisor Arnabudları ve sâ'ir başı bozukları tahammül edemeyip ol gece dağılmış olmaları üzerine refâkat müşârun ileyhde olup iki kola münkasim bulunan üç tabur asâkir-i nizâmiye-i mülûkâne ile geriye avdet ederek düşmandan kazanılmış olan meydan yine düşmana terk olduğundan İpek ve Yakova kasaba ve nâhiyelerinden toplanan gönüllüler ve Priştine ve Vulçitrin ve Geylan ve Feçanik taraflarından cem' olunan muvazzafalar Prezrin ve Üsküp ve

Manastır asâkir-i redîfesi merkezlerinden gönderilen taburlar fırka-i askeriyenin mevcûdunu be-tekrâr onbeş bine iblâğ etmekle sene-i merkûme Zi'l-ka'desi [87] onaltıncı penç-şenbih günü ferîk-i müşârun ileyh Plave'den ve Lozne'den iki kol üzre hareketle nâhiye-i mezkûrun içine duhûl ve vasatgâh-ı umûr ve isyânı demek olan Berane Kilisesi Sahrâsı'na vusûl edip orada iki kol birleştikten sonra Lim nâm nehrin sol kenarında tahassun etmiş olan eşkıya tarafından bir düzice ordu-yı hümâyûna tüfenk endahıyla meydan okumakta iken mâh-ı mezkûrun yirminci Pazar ertesi gecesı ordugâhın cephesi önünde atlıya derince geçit verir bir mahal keşf olunmakla derhal sağ ve sol şeşhane metrisleri ve iki kıt'a dağ topları kurulup ol gece oraları mehmâ imkân eşkıyadan tahliye olunarak ferdâsı ale's-sabah nizâmiye ve muvazzafadan altıyüz kadar süvârî asâkir-i şâhâne geçitten karşı taraftan münâsib mikdâr bir kıt'a-i zemîn eşkıya elinden istihsâl olunduk da tepelere çekilmiş olan eşkıyanın tüfenk endah etmekte olduklarına artık bakılmayarak bunların te'sîrsiz ateşi altında ve şeşhane ve iki dağ obüslerinin zîr-i vikâyesinde bir vakit piyâde köprüsü inşasına bed' olundu. İşbu köprü suyun şiddet-i cereyânından neş'et eden su'ûbet hasebiyle her ne kadar evvel emirde biraz gecikecek gibi göründüyse de lehü'l-hamd dört saat zarfında hitâm bulup karşıya geçildi ve orada tepe ve ormanların sarplığına ve kilise etrâfında kurmuş oldukları metrislere mağrûren durmakta bulunan eşkıya üzerine her taraftan hücum olunarak beş saat muhârebeden sonra düşman münhezim ve perîşân olup meydân-ı harb u cidâl zabt u istihsâl kılınmıştır. İşbu muhârebede eşkıyanın metânet-i mevki'iyyesi hasebiyle uzaktan uzağa kavgalaşmak sûretinde kendisine fâ'ideli olacağı ayan görüldüğünden vehle-i evvelide askerın şiddetli hücumu kaldırılması düşmanın tüfenk atmasına meydan verilmemesi sûretine teşebbüs olunmakla hiçbir yerde sebât ve mukâvemete göz kestiremeyerek firâr etmiş olması ve bütün muhârebe düşmanı ta'kîbden ibâret olmuş bulunması üzerine eşkıya tarafına telefât-ı kesîre îrâs eyleyip bizim taraftan pek az telefât vukû' bulmuştur. İşbu muzafferiyetle Berane ovası ve Lim Nehri bunun iki cânibi kâmilen zabt olunmuştur.

Şu aralık İşkodra ciheti fırka-i askeriyesi dahi harekete mübâderet edip fi 9 Zi'l-hicce sene 78 (M. 7 Haziran 1862) ve fi 26 Mayıs sene 277 tarihinde Cum'a ertesi günü Byelo Pavleviç Nâhiyesi'ne girip orada müsâdif altı bin kadar dağlu

üzerine asâkir-i merkûme hüçûm eylediğinden düşman tâb-âver olamayarak firâr etmiştir. Maretnik ve Rodine ve Kubline ve Gülçiçe ve Breşce ve Glaviçe karyeleri tamamen zabt kılındı. Karadağlunun şu sırada imdâdı yetişip gelmiş ise de cünûd-i fevziye-i şâhâne bunlara dahi bir hüçûm ederek cümlesini târ u mâr ve perîşân edip bu muhârebede Karadağlı ikiyüz telefât bırakmış ve bir o kadar mecrûhları dahi vukû' bulmuştur. Bizim tarafta elli yedi şehîd ve yüz otuz altı nefer yaralanmıştır. Fakat Karadağlı ekseriya zikr olunan karyeler içinde muhârebe ettiğinden bu köyler esnâ-yı harbde harâb-ender-harâb olmuştur.

Fî 2 Zi'l-hicce sene 278 Cum'a ertesi günü (M. 31 Mayıs 1862) on sekiz tabur ve beş yüz kadar Arnabud ve Boşnak başıbozuk askerinden müretteb Hersek fırkası Nikşik'e doğru Bileke'den hareket edip Benat Nâhiyesi'nin içinden mürûr olduğu esnada Benatlılar ile uzaktan uzağa kavgalaşmağa başlandı. Bu sûretle firka-i askeriye âheste refât ile o gün nâhiye-i mezkûrenin vasatı olan Velmiye nâm mahalline varıldı. Bir gece burada ârâm ile beytûtet ve ferdâsı ale's-sabah hareket kılındı. Ancak düşman cem'iyeti teksîr eylemiş ve gâyet mürtefi' olan Gonine Gobile nâm cebelin boyuna istihkâmât yapıp derûnuna yerleşmiş olduğu görülmesiyle burada dahi biraz muhârebe edildi ise de çünkü dağlunun mevki'leri zaten muhkem olmak cihetiyle karşı karşı olunan muhârebenin düşmana fâ'ideli olacağı anlaşıldığından istihkâmât-ı mezkûrenin bulunduğu mahallerin yolları olmayıp oraya su'ûd etmek imkânı yok gibi görünüyor ise de sağ tarafından piyâde gidebilecek sûrette bazı mahalleri keşf olunup evvela başıbozuk ve sâniyen asâkir-i şâhâneye muhâceme ettirilip mâşâ'allah askerimiz düşmanın kurşunundan yüz çevirmeyip üç çâr-ı yek zarfında istihkâmât-ı mezkûre içine girmiş ve düşman oradan [88] bütün bütün çekilmiştir.

İşbu mevki'e urûc olundukda oradan Nikşik üç saat mesâfe ise de burası sarp bir mahal olduğundan ordunun avdetini burası muhâfaza olunmasıyla te'mîn edebileceğini mebnî Nikşik için müretteb bulunan zahîre ile akçenin lüzûmu kadar asker ile aşırılıp avdet ettirilmesi sûreti tasavvur ve tertîb kılınmış ve ferdâsı gün Mirlivâ Yahya Paşa refâkatiyle çend tabur asker Gonine Gomile dağlarından aşağıya yani Kite dağlarına doğru sevk olunmuş ise de düşmanın kalabalığı hasebiyle bu

taburlar başlı başına mürûr edemeyeceğini Yahya Paşa teyakkun ve derk ederek mâddeyi beyân etmek için bi'z-zât tekrar avdet edip kazıyyeyi ber-minvâl-i muharrer dermiyân eyledikde bu kere müşârun ileyh Derviş Paşa sebûkbâr olarak birkaç tabur asker alıp hareket ve azîmetle ordugâh kumandası Ferik Salih Paşa'ya havale olduğunu müte'âkib müşârun ileyh Derviş Paşa dahi düşmanın kesret-i cem'iyetinden ürküp avdet eyledi. Sûret-i hareket ve mürûrumuz mütâla'a ve müzâkere olundukda askerimizi iki fırkaya taksîmle bir fırkası ileriye ve bir fırkası Gonine Gomile dağlarında terk olunmağa müsâ'adesi olmadığından zikr olunan dağların şimdilik külliye terkiyle umûmen asker ve mühimmâtın ileri sevk olunması sûreti karargâr olup ol vechile zikr olunan Gonine Gomile dağları fenn-i harbe tevfikân terk ile ileri hareket ve (Kuristaçki Dolvi) mevki'ine gidinceye kadar yemîn u yesârda düşmanın istihkâmâtından kurşun yağdırılmış ve bizim taraftan mukâbele edilerek iktizâ eden bazı noktalar zabt ile o gece orada kalınmıştır. Ertesi çehar-şenbih günü (Kite) dağlarına doğru yürüyüp düşman bütün geçit mevki'lerini tutmuş ve metîn metîn istihkâmlar yapıp onların zîr-i sâyesine yerleşmiş olduğu görülünce bizim pîşdârı onların karşısında vâki' bazı dağ kenarlarına takrîb ettirilip harbe şurû' ve mübâşeret ettirildi. Lâkin dağluların istihkâmından başka hariç az istihkâmât müte'addit yerlerde haylûden haylû haşerâtı baş gösterdiğinden muhârebenin başlangıcı bunlar ile olarak bunları her taraftan tazyîk ve harb kuvvetiyle istihkâmlarına tıkadıktan sonra sağ ve sol cenâhımızda kâ'in birinci istihkâmlarına mukâbele edecek zeminlere asker takrîb ve dâne-i top ve tüfenk ile darb u tahrîb ettirmeğe başlandı. Dört buçuk saat istihkâmları dövülmüş iken bir türlü zafer-yâb olunamadığına mebnî sağ cenâhta olan istihkâmâta hassa ordu-yı hümâyûnu dördüncü şeshaneli taburu şiddetli hücûma kaldırılarak düşman pek çok mukâvemete çalışmış ise de beride kurulan dört kıt'a topun dânelerinden barınamayıp terk-i istihkâma mecbûr olduğundan ric'at-i kahkariye ile ric'at eylemiş ve mezkûr istihkâm istihsâl ve nevbet sol cenâhta kâ'in istihkâmâta gelip buna dahi savn-ı samedâniyle savlet ve iktihâm edilip kabza-i teshîre idhâl kılındı. Karadağlular ikinci ve üçüncü kat daha ilerüde kâ'in istihkâmlarına çekilmiş bizim asker onlara dahi yürüyüp bir saat zarfında tamamıyla alem-i muzafferiyet ve nusret istihkâmları derûnuna rekz olunmuştur. Binâberîn top ve tüfenk sadası bütün bütün kesilmiş olmakdan nâşî semt-i maksûda gidilmenin sırası gelmiş ve bunun üzerine ordunun

pîşdârı İslano'ya doğru yürütülerek arkasından mühimmât kâfilesi dahi gönderildi. Bunların bir ucu İslano'ya vardıklarında İslano'da kâin nehir geçit vermediğinden bir köprü inşâsına lüzûm görünmesiyle Ferik Salih Paşa ma'iyyetiyle muvakkatan Kite'de kalan oniki taburun İslano'ya hareketleri köprünün hitâmına ve kâfile ile biraz askerinin karşıya imrârından sonra verilecek işaret-i mahsûsaya ta'lîk olunup Derviş Paşa hazretleri topların cümlesini ve bir buçuk tabur askeri daha bi'l-istishâb İslano cânibine muvâsalet ve kemâl-i germiyetle cisrin inşâsına mübâşeret olunmakta iken Kite'de kalan mezkûr oniki tabur tarafından tüfenk sadası zuhûr edip giderek mûcib-i vahşet sûrette sada-yı harb u kıtâl çoğalmış ve bir çâr-ı yek geçmeksizin mezkûr taburlar Kite'den İslano'ya doğru perîşân bir halde geldiği müşâhede kılınmasıyla beraber cümlemizin aklı başından gidip müşârun ileyh Derviş Paşa derhal iki tabur alıp münhezim olan askerimize doğru yürüdü. Lakin bizim asker Karadağlı ile karma karışık gelmekte olduğundan hemen Derviş Paşa bir nokta tutturup ateşe başlattırdı ve biz dahi İslano'nun sol cihetinden [89] toplara ateş vererek düşman bundan daha ileri gelememiş ve bir taraftan düşmana göğüs vermek ve bir taraftan misal-i girdâb olan İslano mevki'inden tahlîs-i girîbân-ı cân edebilmek için köprü inşâ ettirmek müşkilâtına uğraşılıp hamd olsun köprü mehmâ emken itmâm ettirilerek asker ve mühimmât semt-i selâmete imrâr ile orada elverişli mevki'ler tutturuldu. Askerin arkası alındıkda ferik Salih Paşa ve hassa ordusunun piyâde beşinci ve Rumeli ordusunun piyâde üçüncü alayları kâ'im-i makâmları Mehmed ve Mustafa beyler ve Binbaşı Emin Bey ile üçyüzden mütecâviz zâbitân ve neferât bâde-i şehâdeti nûş ettikleri esnâ-yı yoklamada tebeyyün eylemiş ancak işbu hâlât-ı mükedderenin sebep-i vukû'u ferîk-i müşârun ileyhin sû-i tedbîri olarak şöyle ki; mârru'z-zikr on iki tabur askerinin Kite'de bırakılmaları İslano'da köprünün inşâsıyla karşıya asker imrâr olunup ve bazı mevki'ler tutulup hedefü'l-harekât te'mîn oluncaya kadar şâyet düşman üzerimize sarkıntılık edecek olur ise onu yukarıda oyalamak ve dümdâr taburları aşağıya indirileceği vakit düşman behemehâl tasallut edeceği tecârüb-i adîde ile mütebeyyin olmakla evvelce İslano'ya gelen asker karşıya mürûr ve şevâhik-i cibâlin mevâki'-i lâzimesine ku'ûd ettikten sonra dümdâr taburları kademe usûlüne tevffikan kemâl-i tebassurla hareket ettirilip olhalde düşman tasallut eder ise nehrin karşısına mürûr eden taburların zîr-i vikâyesinde semt-i selâmete çıkabilmek maksadına mebnî idiyse de müşârun ileyh Salih Paşa buralara

sarf-ı zahmet etmeyip mevâki'-i müte'addidede bulunan mezkûr oniki tabura ileri hareketleri için işâret vermesi ve asker ise dört gündün beri susuz bulunması hasebiyle bir saat evvel İslano'ya gidip su içmeyi her şeye tercih eyleyip buldukları noktaları terk ile bâ seyr-i seri' İslano'ya hareket eylediler. Karadağlunun hâl u hareketine vâkıf olan bazı ümerâ ve zâbitân-ı askeriye bu hareketin encâmı vahim olduğunu derk ettiklerinden askeri hareketten men' etmeğe ikdâm ettiler ise de söz ayağa düştüğünden önünü almak kâbil-i imkân olmadı. Bununla beraber yürümek pek müşkil sûrette yolun sarp ve orman olması ve bâ husûs Kite cebelinin asıl tepesinden ta aşağıya kadar olan mesâfenin zaten bir geçidi olup bu da gâyet dar ve zıyk bulunması hasebiyle mezkûr taburlar bu yola geldiklerinde askerin izdihâmından ve Karadağlunun hücum ve iktihâmından birbirini çiğneyerek ve kimse kimsenin kumanda ve emrini işitmeyerek asker perîşân bir halde gelmekte olduğu misillü ferik Salih Paşa dahi kah hayvanına süvâr ve kah piyâde refât ile gitmekte iken ikiyüz kadar Karadağlı askerin hal-i perîşânına kesb-i ittila' ve vukûf edip bi't-ta'kîb kurşun endah ettikleri halde bizim asker tarafından mukâbele olunmadığını görünce sell-i seyf ile askerin içine girmiş ve bu esnâda asker bütün bütün giriftâr-ı telâş olarak ferik Salih Paşa ayak altında kalarak şehîden vefat etmiştir ve sâ'ir şühedâ dahi birer mevki'de urulup kalmıştır. Rahmetullahi aleyhim ecma'în.

Yetmiş sekiz sene-i hicriyesi Zi'l-hiccesi yedinci çehar-şenbih günü İslano'dan hareketle Nikşik Kasabası'na muvâsalet olundu. Bir gece orada beytûtet ve ferdâsı penç-şenbih günü İstroka Boğazı üzerine hareket olunup burada Karadağlılar mefîn ve müstahkem istihkâmât inşâsıyla derûnuna yerleşmiş olduğu halde bir kıt'a şeşhaneli top yanaştırılarak döğmeğe başlattırıldı. İstroka Boğazı'nın sağ cânibinden çend tabur sevkiyle tazyîk ettirildikten sonra asker istihkâmât üzerine hücum kaldırmış ve asâkir-i şâhâne burada şecî'âne hareketten düşman terk-i istihkâmâtla firâr ettiğini müte'âkib bizim asker istihkâmları dahi geçip düşmanın arkasına düşerek tâ İstroka manastırına değin ta'kîb ile bir haylice baş kesip muzafferen ve birçok esliha ve mühimmât iğtinâmen Nikşik'e avdet eylemiştir. Ve Cum'a ertesi günü Nikşik'te ârâm ile Karadağlılar boğaz-ı mezkûra tekrâr istihkâmât inşâ edip oraya külliyetlü Dağlı tecemmu' ettiğinden Pazar günü tekrâr

İstroka Boğazı'na varılarak [90] kahr u tedmîr ile Beraşnu Karyesi ihrâk olunduktan sonra yine Nikşik'e avdet kılındı. Burada dağlunun yirmi kadar telefâtı görülmüş ve beş altıyüz tüfenk ve tabanca ve bıçak iğtinâm ile mâh-ı mezkûrun onuncu ki îyd-i edhâ günüdür Nikşik'ten hareket ve hatt-ı ric'atimizi sedd u bend eden eşkıyayı darb u tenkîl ederek Nikşik Rodine'si üzerinden iki günde Bileke'ye varılmıştır.

[SIRPLILARIN HAREKETLERİ HAKKINDA MİRLİVA EDHEM PAŞA'NIN SERDAR-I EKREME GÖNDERDİĞİ TAHRİRAT]

Ber minvâl-i muharrer Sırbistan'da bir müddetten beri alevlenmiş olan âsâr-ı tuğyân şu aralık bütün bütün zâhir ve nümâyân olduğundan Belgrad dâru'l-cihât derûnunda vukû' bulan hâlât ve harekât-ı nâ merziye hakkında mühimmât-ı harbiye re'îsi olup me'mûren bu esnada Belgradta bulunan Mirlivâ Edhem Paşa'nın cânib-i vâlâ-yı serdâr-ı ekremîye tevârüd eden bir kıt'a tahrîrâtının sûreti zîrde ilâve kılındı.

Sûret-i tahrîrât-ı merkûme

“Mâh-ı Zi'l-hiccenin on yedinci Pazar günü ahşam ezanına yakın varoş zabtiye karakolhanesinde bulunan asâkir-i şâhâne neferâtından biri iç varoşun İslâm mahallatından Bayrambey Mahallesi'nde kâ'in Çukurçeşme'den su doldurur iken sırplulardan biriyle beynlerinde münâza'a vukû' bulmuş idüğünden bunun tesbîti için sırp polisi tercümânı Simo ile birkaç jandarma oraya gitmiş ve zabita me'mûru Kolağası Mustafa Efendi tarafından dahi bir yüzbaşı ile birkaç nefer gönderilmiş olmakla merkûm Simo nefer-i merkûmu ahz u girift edip polise göndermek istemiş ve yüzbaşı dahi hasbe'l-usûl zabtiyeye göndermesini talep etmiş ve ol vakit merkûm Simo sell-i seyf ederek urun deyu kemâl-i tehevür ile jandarmalara emir vermiş olduğundan jandarmanın biri hemen tabancasını atıp nefer-i merkûmu cerh etmiş ve bunun üzerine yüzbaşı-ı mûmâ ileyh biz buraya kavga etmeye gelmedik der demez jandarmanın biri dahi yüzbaşuya tabanca atmış ise de isâbet etmemiş ve ol vakit yüzbaşının ma'iyetinde bulunan neferlerin biri dahi merkûm Simo'yu kurşun ile urmuş ve bu aralık âcizleri kal'â meydanında bulunarak tabanca endahtı münâsebetiyle hemen kal'aya gelir iken kal'â meydanında altı nefer jandarma kovalamakta olduğu ol aralık sultan tabyası civârında gezinerek emâret tercümânı Aleks ile berâ-yı maslahat lakırdı etmekte bulunan sa'âdetlü muhâfız paşa ve

tercümân-ı mûmâ ileyh görmekle jandarmaların men'î zımnında derhâl tercümân-ı mûmâ ileyhi göndermiş olduğundan bunun yetişmesiyle jandarmalardan kurtulup kal'aya girer girmez sırp tarafından Varoşo'nun birkaç mahallinde silahlar atılmağa başlamış ve ol hîynde bir takım jandarma ve sırpular hemen Suva ve Varoş kapuları karakolhaneleri ve zabtiye merkezi olan kışla üzerine bi'l-hücûm şiddetle ateş etmeğe kalkışmış ve İslâm mahallâtı taraflarına dahi hücum göstermiş olduklarından ahali-i müslimenin muhâfazası zımnında derhal kal'adan üç bölük asâkir-i şâhâne dört yola sevk olunarak ol tarafın zokaklarını kâmilen tutup mürûr eden eşkiyaya meydan bırakmamış ve iç Vidin Kapısından tamam mahalle-i mezkûra kadar İslâm mahallâtını tasalluttan kurtarmış ise de dışarıda islâmın muhâfazası kâbil olamayarak ekserî familyalar içeri alınıp fakat daha ileride sırp ile mahlût bulunan Bayrambey Mahallesiyle civâr birkaç mahalle ahali bir yere toplanıp kapandıkları ve Dörtyol'a kadar gelmeğe çare bulamayacakları bi'l-mülâhaza beri tarafın kesb-i emniyet etmesine i'timâden ol tarîk ile zikr olunan mahallata dahi bir bölük gönderilerek hasbe'l-mevki' çend hânedan ibâret olan Laz Hacı Mahmud ve defterdâr mahallesi ahalisinden mâ adâ ol mahallât halkı Vine yollarında bir yerde kalmış olan bir hane familyası dörtyol'dan kal 'aya getirilmiş ve asâkir-i şâhâne muhâfazasıyla def'a def'a getirilen teb'a-i müslime ve familyalardan lehü'l-hamd vel minne bir sakatlık vukû' bulmamıştır ve bu teşebbüsâtan evvel Zândân Kapısından yukarı zabtiye kışlasına doğru Kolağası Mehmed Ali Ağa ve Yüzbaşı Hasan Ağa'ya terfikan sevk olunan bir bölük asâkir-i şâhâne külliyetlü sırpula rast gelerek ol mahallin tutulması mümkün olamayacağından zabtiye kışlasına imdâd etmek üzere ol tarafa doğru [91] hareket etmişler ise de sırp polisi arkasında vâki' Beşyol ağızları sırp jandarmalar ile tutulup Graşanyet orada ve Pradonil daha üst tarafında bulunduğu halde mûmâ ileyh Graşanyet mezkûr bölüğü zabtiyeyle salıvermemek üzere mûmâ ileyhimâyâ gûyâ nasîhat yollu teklîf etmiş ve bir taraftan dahi geldikleri yolu kapayıp hânelere dahi adamlar yerleştirilmiş olmasıyla bunlar avdet ve ileriye hareket husûsunda müteredit iken jandarmalar tarafından bir nevbet ateş vukû' bulup bir nefer şehîd ve bir çavuş dahi yaralanmış olduğundan bölük-i mezkûr tarafından dahi şiddetli nevbet ateş ettirilerek ve kuvve-i cebriye ile yollar açılarak ateş üstünde gelmekte iken hane ve dekâkînden yağdırılan kurşun taneleri mûmâ ileyh Kolağası Mehmed Ağa hayatından bir ramak kalacak derecede ve Mülâzım

Zîver Ağa sol kolundan ve bir onbaşı ve iki nefer ziyâdece mecrûh oldukları halde kusur-ı bölük sâlimen avdet etmiştir ve Varoş Karakolhanesi zaten bütün bütün Hristiyan mahallât ve dekâkîni arasında ve kal'adan ve ehl-i islâmdan bi'l-küllîye munkati' olup ol aralık etrâfını dahi pek çok eşkıya ihâta ederek lâ yunkati' silah endahtıyla üç şehîd ve iki yaralı vukû' bulduğundan ve bir müddet daha tahammül etmiş olsalar mahvolacakları anlaşıldığından yedlerinde bulunan ta'limât mûcibince bi'z-zarûre karakolhaneleri terk ile etrâfa ateş ederek hendek yolu tarîkinde hey'et-i muntazamada Save Karakolhanesi'nin kahve ve meyhâne derûnunda ve Save İskelesi'nde bulunan kargîr sırıp gümrüğüyle hâne ve dekâkînden işbu bölüklere şiddetli ateş ederek meydanda izdihâm eden bunca eşkıya dahi bir taraftan üzerlerine hücum etmekte ve bir çoğu dahi ric'atlerine mâni' olmak ve kal'a ile ihtilâtlarını bütün bütün kesmek için yollara dökülmekte olduklarına binâ'en işbu bölükler dahi kezâlik karakolhaneyi terk ile her tarafına ateş ederek güzelce kal 'aya çekilip gece saat bir buçuk râddelerinde Karanlık Kapı'dan içeri alınmıştır ve dış İslanbol Kapısı Karakolhânesi'yle zabtiye kışlası tûfenge karşı duracak sûrette müstahkem olup kapılarını dahi kapadıklarından tâ be-sabah müdâfa 'a ile sebât ettiği misillü dış Vidin Kapısı Karakolhanesi pek çok açık ve gayr-ı müstahkem bulunduğu halde mücerred Dört Yol'a sevk olunan kuvve-i askeriyenin yardımıyla kezâlik sabaha kadar metânet gösterip müdâfa'a ile uğraşmıştır. Sırplulara işbu karakolhâneler ile meşgûliyetleri ve kal'adan sevk olunan asâkir-i şâhânenin imdâdı münâsebetleriyle ekser familya ol gece içeri alınıp yalnız zikr olunan iki mahalle halkı silah ve familyalarıyla ba-te'mînât harb polishânesine teslîm olunduklarından onlar ve ber minvâl-i muharrer sevk olunan bölükler ve üç karakolhane mevcûdu sabaha kadar dışarıda kalıp sırplular tarafından karakollara lâ yunkati' şiddetle ateş olunmuş ise de kal'a kapıları kapatılarak ve dâhilen asâkir-i şâhâne ihtiyâta hazır bulunarak kalece bir güne hareket-i hasmâne göstermemiştir. Ol gece asâkir-i şâhânedan kolağası mûmâ ileyhle bir çavuş ve dört nefer şehîd ve on iki nefer mecrûh ve ahaliden dahi şurada burada ve sırıp polishanesi civârlarında ele geçerek iki hatun ve bir çocuk ve zükûrdan sekiz ki cem'an on yedi şehîd ve yirmi dört mecrûh vukû' bulmuştur. Ol gece İngiltere devlet-i fahîmesi Ceneral Konsolos kal'a-i şâhâneye gelmekle bu hâlât-ı müte'ellimenin önü alınması zımnında mûmâ ileyh vâsıtasıyla bi'l-cümle düvel-i mütehâbbe konsoloslarıyla Mösyö Graşanın kal'aya

da'vet olunup sabah namazı vakti gelmeleriyle İslambol ve Vidin kapıları karakolhaneleri ile Varoş zabtiye kışlasındaki asâkir-i şâhâne içeri alınmadıkça fesâdın önü alınamayacağı bi'l-cümle konsoloslar muvâcehesinde kat'iyen beyân ve bu hâl oralardaki askerın kal'aya alınması lüzûmunu bi'l-cümle konsoloslar dahi ifâde ve re'y etmiş olmalarıyla bunlar hakkında olan hukuk bahsi sonra dermiyân ve ru'yet olunmak üzere asâkir-i mezkûre ile gece alınmayıp dışarıda kalan ahali-i müslime emniyyetle kal'aya teslim kılınmak ve asâkir-i şâhâne ve ahali-i mezkûrenin karakolhâne ve kışla ve hâne ve dükkanları derûnlarında kalmış olan kâffe-i emvâl ve eşyâları kaviyyen hıfz u sıyânet olunmak şerâ'itiyle bi'z-zarûr ve bi'l-mecbûriye asâkir-i merkûme yalnız esliha ve çantalarıyla ve gerek polise teslim olunan İslâm familyaları kâ'im-i makâm izzetlu Eşref Bey bi'n-nefs dışarıya çıkarılarak birer kal'aya alınmıştır. Bi'l-cümle konsolosların imzâsıyla musaddak olan bu te'mînât-ı resmiye verildikten sonra ahali-i müslimenin arkalarındaki elbiselerinden mâ adâ hâne ve dükkanlarında bırakıp kaçtıkları kâffe-i eşyâlarını hemen ol gün cümleten [92] yağma ve gâret edip birkaç hâneyi ihrâk etmişler ve kal'a-i şâhâneye hayli kurşun atıp asâkir-i şâhânedeki birini mecrûh etmişlerdir. Yine bu halde kal'a-i şâhânedeki silah atılmayıp sabr u tahammül olunmuştur. Ferdâsı Pazar ertesi günü sabahleyin Mösyö Graşanin'in kal'a-i şâhânedeki bi'l-cümle düvel-i mütehâbbe konsolosları bi'l-imzâ tasdîkiyle vermiş olduğu te'mînât üzerine bi'l-cümle asâkir-i şâhâne ve ahali-i müslime kal'a-i şâhâneye alınmış olduğu halde ol gece yani mâh-ı hâlin on dokuzuncu Salı gecesi kalenin Vidin kapısı cânibinden kal'a üzerine bir hayli silah atıldıktan sonra İslambol ve Sava kapıları arasına birkaç bölük harb askeri konulmuş olduğundan ol gece vukû' bulmuş olan mukâvele mücebince gece sırlulardan bir adam gelmek ve mu'âyene etmek için işâret çekilmiş ise de îcâbet etmedikleri gibi bu hareket dün sabah Mösyö Graşanin'in verdiği te'mînât-ı resmiyeye külliyyen mugâyir olmakla ve kal'a-i şâhâne üzerine dahi silah atılması ve muhâsara sûretinde bazı mevki'e asker konulması ve bir de hizâda bazı istihkâmât yapılması câ'iz olmamakla burada bulunan bi'l-cümle düvel-i mütehâbbe konsoloslarının Mösyö Graşanin ile beraber kal'aya gelip te'mînât-ı vâkı 'aya mugâyir ve bir vechile câ'iz olmadığı derkâr bulunan bu harekât-ı tecâvüziyyenin kat'en men'-i tekerrürü çâresini bulmak için bi't-tensîb Salı günü ale's-sabah topçu alayı katibi Mehmed Efendi mükâleme işâretiyle evvela Mösyö Graşanin ve oradan

İngiltere devlet-i fahîmesi konsolosu cânibine gidip konsolos-ı mûmâ ileyhın vâsıtasıyla bi'l-cümle düvel-i mütehâbbe konsoloslarını da'vet zımnında gönderilmiş idi. Bunun üzerine bir saat yirmi dakika kadar vakit mürûrunda evvelâ Vidin ve hemen onu müte'âkib İstanbul Kapıları taraflarına sırp askeri ve jandarma ve külliyetli ahalisi tarafından ateş olunmağa mübâşeret ve mezkûr kapılara doğru ziyâde kalabalıkla hücûma tasaddî olunmuş ve top dahi getirilip bunlar tarafından gerek kal'aya nâzır olan hânelerden şiddetle ateş edilmiş ve kal'adan görülen cümle zokaklardan asker ve külliyetli sırplu gelmekte idüğü görülmüş ve değirmen tabyasında topçu mülâzımı ziyâde yaralanmış olduğu halde kal'a-i şâhâne hakkında iş bu vukû' bulan hücûm-ı aleniye on dakikadan mütecâviz vakit tahammül olunup hiçbir sûretle kuvve-i cebriye gösterilmemiş ve geri çekilmeleri zımnında pek çok nidâ ve işâretler olunmuş ise de havâle-i sem'-i i'tibâr olunmamış ve bir taraftan tekessür eden cem'iyet-i külliyeleriyle kal'a-i mezkûr iki kapıları üzerine hücûma ısrâr olunmuş ve te'mînât-ı vâkı'aya mebnî kal'a kapıları âriyet kapalı köprüleri dahi kaldırılmamış bulunduğu ve bir gün mukaddem zükûr ve inâsdan akraba ve ta'allukâtlarından bazıları gözleri önünde boğazlanmış ve sâ'ir sûretle katl u i'dâm kılınmış ve hâne ve dükkanlarında bırakıp kaçmış oldukları kâffe-i emvâl ve eşyâları ol bâbda verilen te'mînâttan sonra cümleten yağma olunarak yalnız üzerlerindeki elbiseleriyle kalmış olan bi'l-cümle ahali biz bu derece gadr u zulm gördükten sonra şimdi kal'aya olan bu hücûmları dahi kuvve-i cebriye ile men' olunmadığı halde sırplunun kal'aya girip çoluk çocuk cümlemizi kılıçtan geçireceği ve kal'a-i şâhânenin dahi elden gideceği şüpheden âzâde iken niçin durulur diyerek cümle tarafından alenen da'vaya tasaddî ile kuvve-i cebriye isti'mâline ziyâde ısrâr olunduğuna ve sırplular dahi bir taraftan mezkûr kapılara takarrub ile ziyâde ateş etmekte ve kal'a-i şâhânenin her tarafına hücûm sirayeti görülmekte bulunduğu binâ'en kal'adan dahi bi'z-zarûr ve bi'l-mecbûriye kuvve-i cebriye isti'mâliyle def'-i hücûmları sûretiyle cümle ittifâkıyla karar verilerek evvelâ biraz tüfenk endahıyla ref'lerine çalışılmış ise de mümkün olamadığından fâsılalı iki aded boş top dahi atılıp bununla gerilemediklerinden yine ittifâk-ı umûmiyle top endah olunarak hücûmları men' u ref' olunmuştur. Ancak kal'adan bu vechile biraz ateş olunup kesildikten sonra dahi sırplu tarafından kal'a-i şâhâneye mütevâliyen kurşun atılmakta ve bir taraftan kal'a-i şâhânenin bazı mevâki'i karşılıklarına metrisler kazıp

taş ve toprak ve odun ve keresteden muhkem siperler yapılmakta olarak kal'a-i şâhâne kaviyyen muhâsara haline konulmuştur. Ancak kal'a-i şâhânenen mukâbele olunmadığı halde sırplular tarafından kal'aya hâne ve minârelerden kurşun endahtının arkası kesilmedikten başka çehar-şenbih gecesi saat üç kararlarında Vidin kapısı üzerine hücûm ve mezkûr kapının parmaklık kapılarını kırmağa tasaddî ile beraber mezkûr kapı tarafından ve Tuna sahilinde kâ'in ve kal'anın hâricinde olup zaten kal'a ile ihtilâti olmayarak mukarrer bulunan mecâdiye tabyası üzerine dahi hücûm ve ateş ederek yaptıkları istihkâmın ikisinden kal'a içine birer humbara dahi atmış olduklarından mezkûr tabyadan evvela biraz tüfenk ve sonra yalnız iki top atılıp hücûmları men' olunmuştur. Ahşamki bu hücûm keyfiyetinden sonra [93] başka tarafa hücûm vukû' bulmamıştır ve kal'aya tüfenk endahtının arkası dahi kesilmiş olup fakat yapmakta oldukları istihkâmlarını tezyîd u teksîr ile metânet vermektedirler. Görülebildiğine göre mezkûr istihkâmlarının üç mevki'ine üç adet büyük havan koymuşlar ve her taraftan bayrak bayrak köylülerin gelip tecemmu' etmekte olduğu görülmektedir. Li-ecli'l-muhâbere mükâleme bayrağıyla gönderilen mûmâ ileyh Mahmud Efendi ile üç nefer adamların hizmet-i mezkûreden hayli müddet avdet etmeyip konsolosların kal'aya gelmeleri dahi biraz te'ehhür ettiği halde ol vechile sırpluların hücûmları lakırdı ile def' olunamadığından bi'z-zarûr ve bi'l-ittifâk top endahtına karar verilmiş ve mûmâ ileyh Mahmud Efendi ve adamlarının konsolostan avdetinde cümleten i'dâm u teşhîr olundukları ve ondan cenazesi zokak üzerinde bulunduğu mu'ahharan istihbâr olunmuştur. Sırpluların te'mînât-ı meşrûhanın hilâfında her türlü harekât-ı nâ merziyeye cür'et ettikleri gibi islâmın mallarını dahi vak'anın akibinde yani Pazar ertesi günü kâffeten yağma etmişler ise de sırplular hane ve dükkanlarına taraf-ı emâretten birden ve bir siyâkta yaftalar yapıştırılıp kayd-ı muhâfazasında buldukları ve ol gün familyaların kâffesini dâhil ve hâric ve varoшта topçu deresi ve sâ'ir mahallere nakl ettikleri görmüş ve işitilmiş ve bundan ve emâret-i sâ'ireden murâdları arbedeyi büyütmeğe olduğu anlaşılmiş iken bi'l-fi'il kal'anın ikiyüz hatve kurbuna gelip alenen hücûmları görülünceye kadar ve beş on dakika şiddetli ateşlerine sabr u tahammül olunmuştur. Bâlâda harben terk olduğu beyân olunan varoş ve Save karakolhanelerini askerin çekildiği anda hâk ile yeksan ettikleri gibi şart-ı muhâfaza ile terk olunan Vidin Kapısı Karakolhanesi'nin fevkânî odalarını asâkir-i şâhânenin ric'atinden sonraca

harâb etmişleridir. Asâkir-i şâhâne ahali ve familyaların içeri alındığını müte 'âkib asâkir ve ahali eşyâsının te'mînât-ı mezbûreye i'timâden kal'aya nakli zımında araba tedârîki ve tensîb edecekleri kadar adamlar bu iş için dışarıya çıkarılması Mösyö Graşanin'den iltimâs olunmuş ise de şimdi bunun vakti değildir araba bulunamaz deyu 'avk u te'hîr ettiği müddet zarfında yağmacıların hane ve dükkanlarında ve karakolhanelere doldurulmuş buldukları ve bu cihetle araba tedârîkine ve adam çıkarmağa muvâfakat olunmadığı mu'ahharan âsâr-ı meşhûdesinden ve yafta fıkrasından müstebân olmuştur. Top endahtıyla sırpluların ihâfesinden ve Mecîdiye ve Vidin kapılarına tasallutları definden sonra yirmi yirmi beş saat kadar sırplular tarafından pencerelerden seyrekçe tüfenk endahtının arkası kesilmemiş ise de hücum-ı umûmîleri olmadığı cihetle kal'adan mukâbeleye hâcet görülmeyip beri taraftan sükût olunmakta iken Dersa'âdetten me'mûren çıkarılmış olan zâtın teşrîflerine kadar tarafeynden bir güne hareket-i hasmânenin terk olunmak ve bunlara karşı durmak ve iki taraftan vukû' bulacak tecâvüz ve sebebiyeti görmek ve alâmet-i te'mînât olmak üzere Fransa Ceneral Konsolosu kal'a-i şâhânenin meydana nâzır sultan tabyasında İngiltere ve Rusya Ceneral Konsolosu dahi hâricen kal'â meydanında çadır rezk ile ikâmet edip bu halde dahi bazen kal'a-i şâhâne nöbetçilerine tüfenk endahtı vukû' bulmuş ve görülemeyen sâ'ir mahallere müte'addit istihkâm ve siperler îmâline çalıştıkları gibi konsolosların gözü önünde kal'a meydanına ve Save İskelesi'ne yaptıkları tabya ve istihkâmâtın men'î bi'l-ifâde konsoloslar cânibinden tebligât-ı resmiye icrâ kılınmış iken gündüzleri sûreta paydos edip geceleri itmâm u ikmâl eylemiştir. Hal böyle iken konsolosların ol vechile te'mînât ve icâb-ı vakt u hâle göre ateş ve kes kumandasında dolu kalmış olan toplar boşaldırılıp âlet-i nâriyenin kâffesi mahall-i mahfûzlarına konulup harekât-i hasmânenen bi'l-küllîye keff-i yed olunmuş ve sırplu dahi konsolosların çend günden beri tebligât-ı resmîyeleriyle ara sıra kurşun endahtından ferâgat ederek birkaç gündür öte taraf dahi sükûnet üzre bulunup yalnız istihkâmât inşâsıyla meşgûl bulunmuştur. Ol babda ve her hâlde ferman hazret-i men lehü'l-emrindir. Fî 25 Zi'l-hicce sene 278(M. 23 Haziran 1862)''

Sırpluların harekât-ı hûnrîzâneleri tahrîrât-ı mezkûrede ta'dâd olunduğundan ziyâde olduğu ve yanaşıp tabyalarda bulunan nevbetçilerimizi kurşun ile urduğu

halde sırlunun cem'iyet-i mefsedetini dâne-i topa hedef ve şiddetle bi'l-mukâbele cümlesini telef etmemek muharrir-i fakîrin havsala-i sabr u tahammülünden had merhale ba'îd olarak doğrusu bu uğurda tatlı canı feda etmek gibi elezz-i lezîz bir şey yok iken tâ bu derece te'enni ve tahammüle aferin denilemez.

[94] Böyle bir vakit zuhûrunda insâniyet nâmına oalrak Avrupa devletleri gadr-dîde olan ahaliyi istimhâ ve sevk-i asker ile hem mezheblerini mazarrattan muhâfazaya i'tinâ etmeleri cümle-i vezâ'if-i insaniyyetkârânededen add ve ihsâ edip hatta mukaddemâ Şam cihetinde hilâf-ı marazi-i padişâh-ı islâm zuhûr eden hâdise-i mü'ellimede saltanat-ı seniyye mütecâsirlerini ve hatta tekâsül ve rehâvet-i sâbitesi üzerine bir müşîrini pençe-i cezâ-yı sezâyâ teslim etmekte asla tereddüt etmediği halde Fransa Devleti Be[y]rut'a sevk-i asker ve donanma etmiş idi. Aceba Belgrad'da katl u i'dâm ve hâneleri ihrâk ve mâl-ı mevcûdları te'mîn kılınmış iken yağma ve gâret olunan Müslümanlar bu insaniyetten hisseleri mi yoktur ki düvel-i mu'azzama Avrupa konsolosları bu vak'a-i müte'ellimenin içinde iken insaniyet nâmına bir hizmet etmediler. İşte insâniyet nâmı her devletin introsuna ve belki dindaşlarına hasr olunduğu meydandadır.

Biz bahsimize nakl-i kelâm edelim. Nevâhî-i âsiye-i ma'lûme ahalisinin cümleten vaktiyle sâye-i şâhânedede asayiş-i hâl ve mâl ve can ve namusça emniyetleri ber kemâl olduğu halde bir takım sebük-magzâna teba'iyetle hânümânları harâb ve bütün haneleri turâb olduğu gibi birçoğu dahi muhârebâtta mürd ü helâk olduklarını görmekte iken Karadağlıların dâ'ire-i ittifâkıdan çıkıp zîr-i cenâh-ı müstelzimü'l-felâh saltanat-ı seniyyeye dehâletle cürm-i sâbıklarının afvını istirhâm etmek lâzım iken hâlen vâdi-i serkeşîde pûyân olmaları kemâl-i cehl ve hamâkatlerinden neş'et etmiş bir hâldir.

Avrupa devletleri Karadağlı ile civârında bulunan Hristiyanları sâhib-i mezheb ve ehl-i insâf ve terbiye ve merhamete lâyıktır zannederler. Halbûki bunların sebû'iyet mişvârları mastûr-ı tevârîh ve sahâ'îf olduğu vechile muktezâ-yı cibilliyet-i asliyeleri ötedenberi yekdiğerinin gasb u gâret-i emvâl ve mevâşî ve sefk-i dem fi'il-i mekrûhiyle me'lûf bir kavm-i muzırr-ı sâlikü't-tezvîr olarak değil merhamet adeta izaâe-i vücûd-ı habâset-alûdleri mezâhib-i muhtelifinde vâcib

derecesinde oldukları hallerini görüp kesb-i ittila' eden zevât nezdinde müsellemler olan mevâddandır.

Çünkü ebnâ-yı nev'inden birinin kulak ve burun ve dudaklarını kesmek ve hatta hayyen şişe geçirip ateşte pişirmek için şerî'atinde ruhsat vermiş bir din ve mezheb var ise işte Karadağlılar ile bazı civâr nâhiyeler halkı dahi o din ve mezhebe tâbi'dir diyebiliriz. Amma eğer böyle bir din olmadığını ikrâr eder isek işte bunlar yani Karadağlılar ile nevâhî ahâlisi o misillü ef'âli mürtekeb oldukları sâbit olmakla bunların hiçbir dine tâbi' olmadıklarını dahi niçin ketm etmelidir. Eğer bu adamlar akvâm-ı vahşiyedendir denilir ise Avrupanın hemen vasatında bu gibi barbar ve hunhâr bir kavmi hâliyle bırakmak nasıl câ'iz olabilir.

[NİKŞİK VE CİVARINDA OSMANLI ORDUSU İLE KARADAĞLILAR ARASINDA MEYDANA GELEN MUHAREBAT]

Karadağlılar Nikşik'in mezru'ât ve birkaç mahallâtını ihrâk ve tahrîb ettiklerinden burasını bütün bütün zapt etmek niyetiyle kuvve-i kâfiye ile dâ'imâ oraya tasallut ve muhâceme etmekte ve ahali ile orada bulunan asâkirin zehâyir ve erzâkı tükenip müddet-i medîde muhâsarada kaldıkları sûrette çoluk çocuk sabî sibyan ızdırâb-ı cû' ile telef ve helâkleri mukarrer olup çünkü Nikşik tamam iki sene mahsûriyet hâlinde olmakla zâd u zahîresi kalmadıktan başka tavuklarına varınca hayvanlarını ekl ederek bir müddetten beri me'kûlâtları ota yani giyaha [95] münhasır kaldığından imdâd olunmak için şu aralık dâ'i-i rikkat feryâdnâmeleri zuhûr edip artık Nikşik'in bu sûretle müzâyaka-i ahvâli sebebiyle hudâ-negerde dağluya teslim olmaları dahi melhûz olmanın iş bu tehlikeyi def' etmek üzere mütevekkilen alellahi te'âlâ tehyi'e edilen yirmi bir tabur asâkir-i cenâb-ı şâhâne ve yedi kıt'a dağ topları ve Boşnak ve Arnabudların en şecî' ve cesûr efrâd-ı vigâ mu'tâdlarından seçilmiş yedi sekiz yüz kadar asâkir-i muvazzafa ve gönüllü âmâde kılınarak yetmiş sekiz senesi Zi'l-hiccesi on sekizinci günü Bileke'den Müşîr Derviş Paşa kumandasıyla Benat Nâhiyesi derûnundan hareket ve düşmanın dahi biraz kuvvet ve cem'iyet-i mefseti ziyâdece ve yollarımızın susuzluğu tasavvur olunmaz derecede Gonine Gomile nâm dağa vürûdumuzda cibâl-i müteselsilenin bir buçuk saat mesâfesi boyuna düşman istihkâmât inşasıyla yerleşmiş olduğuna ve ber minvâl-

i muharrer oraya gelinceye deĝin asâkir ve hayvanât iki gün susuz kalıp ateş-i harâret ciĝerleri kasıp kavurmuş bulunduĝuna mebnî nâ çâr orada Grahova'ya doĝru gösterilen hareketle düşman bütün kuvvetiyle Grahova daĝlarına yayılmasıyla biz Dirpa mevki'ine gelerek burada sığır ve inek yoluyla mahlût bir su havzı bulunup ondan içip teskîn-i harâret edilmiştir. Me'a mâ fih Benat Nâhiyesi'nin her ciheti askere cevelangâh olduĝundan nevâhî-i sâ'ireden ziyâde burası harab oldu. Bu kere Reçan daĝlarında tecemmu' eden eşkıya üzerine bir iki tabur asker sevkıyla dağıtılmış ve şu hâl ile Benat Nâhiyesi'nde birkaç gün geşt ü güzâr olunmuş olduĝundan zahîremiz tükenip Bileke cânibine avdet olundu.

Şu aralık ma'iyet-i sadâretpenâhi yâverlerinden kâ'im-i makâm Mustafa Bey Benat ve oradan ordu-yı hümâyûnla Bileke tarafına gelip Derviş Paşa ile mülâkât ve umûr-ı cebeliyeye müte'allik şifâhen ve tahrîran bazı irâde-i seniyyeyi teblîĝ ettikten sonra Der'aliyye'ye avdet etmiştir.

Ber minvâl-i muharrer Dirpa mevki'inden Bileke cânibine avdet ve çend rûz asâkir-i şâhâne râsıt ve ikmâl-i levâzımât ettikten sonra bâ avn u inâyet-i cenâb-ı bârî yirmi iki tabur asâkir-i şâhâne ve bin kadar asâkir-i muvazzafa ile Müşârun ileyh Derviş Paşa Bileke'den fekk-i tınâb ve bir günde Gonine Gomile daĝlarına azîmet ve muvâsalete şitâb eyledi. Bir gece orada kalınarak ferdâsı günü Kite mevki'ine nüzûl ve vusûl ile Daĝluların pek külliyyetli olan cem'iyetinin yemîn ve yesâr cihetlerinden harbe kıyâm eyleyip bir iki saat kadar vukû' bulan muhârebede bir şey kazanılamayarak mu'ahharan evvela sağ cenâhda bulunan tabyasına asâkir-i şâhâne bir yürüyüşde tabyanın birini eyâdi-i teshîre aldı. Ba'dehû ikinci istihkâmına nevbet gelip buna dahi mevâki'-i münâsebeye toplar yerleştirilerek bir taraftan düşmana gülle yağdırılarak bir taraftan askere muhâceme ettirilerek lehü'l-hamd beş altı saat zarfında maksûd hâsıl ve düşman semt-i inhizâma vâsıl olmuş ise de bunlar hud'a-baz olduĝundan iş gereĝi gibi ihtiyâtlı ve ihtimâmlı tutulup en mühim noktalar elden bırakılmayıp bunlar elimizde iken mühimmât yükleri çend tabur asker ile İslano'ya sevk olundu.

Düşmanın ekserisi geri çekilmiş ve zikr olunan mühimmâtımız dahi İslano'ya varmış olduĝundan İslano Nehri'nde doyunca bir su içmek üzere Kite'den aşağıya

gitmek üzere fakir zât-ı kumandânîden bi'l-istîzân ruhsat vermiş ve İslano'nun ilerisinde kâ'in dağlarda bir takım dağlı tecemmu' etmiş olduğundan bunların oralardan def' u teb'îdi zımnında İslano'dan asker sevk olunması hakkında dahi emr buyrulmuş olmasıyla İslano'ya muvâsalet-i fakîrânemde ibtidâ nehr-i mezkûrdan temiz bir su içtikten sonra mühimmâtımızın kumandasına me'mûr Rumeli ordusu topçu livâsı Abdullah Paşa'ya mülâkî olarak cebel-i mezkûra biraz asker sevkiyle eşkiyanın oralardan kaldırılması için kumandan Derviş Paşa'nın irâdeleri tebliğ ile ahz ı muvâfakat olunup [96] derhal Boşnaklardan tertîb olunan asker sevk kılındı ise de bunlar dağın eteklerine kadar gidip daha ilerilemek mümkün olamadığı görülmesiyle Rumeli ordusunun piyâde üçüncü alayının birinci taburu binbaşısı Halil Bey sahâbetiyle cebel-i mezkûra sevk olundu. Karadağlılunun burada olan bir fırkası orasını vermemek için pek çok müdâfa'a ve mukâbele ettiyse de tabur-ı mezkûr düşmanın sağ ve sol taraflarına geçip istihkâmlarında barınamayacak sûrette tazyîk ettiğinden firâr eyleyip burası dahi avn-ı hak ile zabt olundu. Burası mühimmâtımızın memerrını te'mîn edecek sûrette bir güzel nokta olduğu anlaşılma ve Karadağlı mühimmâtımız İslano'da bulunduğu müddetçe îrâs-ı hasâr etmek ve bu da müyesser olmaz ise İslano'dan hareketle dar ve ziyk mahallerden geçer iken tasallut eylemek efkârında olmakla evvela mühimmâtımız İslano'da bulunduğu cihetle buraya sarkmak sevdasıyla Kite'de bulunan ordu-yı hümâyûnu darb-ı destle yerinden kaldırıp mühimmâtın hizâsında olan cebele geçip gâretkerlik edebilmek için yeniden muhârebe ve mudârabeye tasaddî etti ve hatta sol cihetten bir mahal bulup kurşun menziline kadar mühimmâtımıza takarrub ile olduğumuz yerlerde barınamayacak sûrette bizi kurşun altına alıp tazyîk eyledi ve birkaç zâbit ve neferimizi mecrûh ettiğinden başka İslano Nehri'nin taşmasından mühimmâtımız hayvânâtı diz kapaklarına kadar su içinde durup sâ'ir cihetle orada durulmanın mehâziri olduğu his olunarak Nikşik târîkinde tahkîk eylediğim selâmet ve me'men mahalle hareket ve azîmetimiz her cihetle hayırlı olduğundan İslano'da bulunan dört taburu ve dörtyüz elli, beş yüz kadar başı bozuk süvârîsini hedefü'l-harekâtımıza göre ta'biye ve tertîb ile semt-i selâmete hareket eylememizi oracıkta bulunan mîr-i ümerâdan Hacı Ali Paşa ve Nikşikli Süleyman Efendi ve İstoloça'lı Hamza Bey ve mevcûd olan ümerâ ve zâbitân-ı askeriye ve erkân-ı harbiye kolağalarından Hüseyin Vasfi Bey ile bi'l-istişâre müttefikan isticvâb olunmasıyla bu

keyfiyet arîz u amîk mûmâ ileyh Abdullah Paşa'ya hikâye ve beyân ve hatta bundan dolayı bi-lütfihi te'âlâ mühimmâtın bilâ müzâhim semt-i selâmete çıkmasını tedâbîr-i sâibe cümlesinden add u ihsâ edip ne'ûzu billah bir gûne uygunsuzluk vukû'a gelir ise onun da cezâsını bize tahmîl eylesin. Tek bu berzah mahalden mühimmâtımızı selâmet yakasına çıkaralım deyu Abdullah Paşa'ya dermiyân kılınmış ise de kendisi gâyet vehhâm ve belki akli nâ-tamâm olduğundan oradan bir hatve ileriye hareket ettirilmesi mümkün olamamasıyla nâ-çâr bu bâbda i'tâ-yı re'ydin geri durularak ihtiyâr-ı sükût kılındı. Lakin iş giderek sıkışmış ve dağlı bizi kurşuna hedef eylemiş olduğundan paşa-yı mûmâ ileyh kurşundan hâlî bir yer aramaktan şaşkın oldu. Nihayet dayanamayıp nezdimize gelerek düşmanın mühimmâtımız üzerine yağdırdığı kurşundan barınmak için bir çâre bulalım deyip istifsâr-ı re'y ve tedbîr eyleyip halbuki ânifen zikr olunduğu üzre oradan hareketle semt-i selâmete muvâsaletden gayri güne tedbîrimiz olmadığı tekrar paşa-yı mûmâ ileyhe tefhîm u beyân olundukda yâver yüzbaşısı Kurtiş Ağa ile Müşîr Paşa'dan istîzân etmeği zihninde karar verip göndermiş ise de Müşîr Paşa'nın mevki'yle bizim aramız bir saatten ziyâde olarak saat dahi on râddelerine varıp yâver gidip avdet edinceye kadar ahşam olacağı ve böyle yerlerden bu kadar mühimmâtı gece vakti geçirmek bir takım müşkilâtı da'vet edeceği bedîhî ise de ne fâ'ide ki yâver gittiğinden Müşîr Paşa'nın zuhûr-i irâdelerine tevakkuf ve intizâr olundu. Yâver ahşamdan sonra avdet edip ol vakte kadar düşmanın kurşunu altında kalarak beyhûde yerde çend kişi mecrûh ve telef olmasından ve âtîde muharrer bir takım zahmet ve müşkilât çekilmesinden mâ adâ bir fâ'ide görülemedi. Müşîr-i müşârün ileyh bizim şu sûretle ileriye hareketle ordu-yı hümâyûnun ruhu mesâbesinde olan mühimmâtı selâmete îsâl eylemekliğimizi memnûnen emir verdiğinden eğer çi ortalık ahşam olup kararmış ise de fakîr ile asâkir-i muvazzafa kumandanı mîr-i ümerâdan Hacı Ali Paşa ve Süleyman Efendi ve Hamza Bey üç dörtyüz süvârî başıbozuk askerini mustashiben ve avn-i hakka müsteniden ileriye ve bizi müte'âkib mühimmât ve en arkada üç tabur asker hareket eyledi. Biraz mesâfe kat' olundukda yolumuz orman ve gâyet sarb ve sengistân sa'bu'l-mürûr bir mahalle uğradığından ve bütün bütün karanlık olduğundan asker ve mekkâreciler yekdiğerini gayb ile her biri bir tarafa sapmış ve âvâz-ı bülend ile herkes refikine nidâ etmeğe başladı. Uygunsuzluğun [97] gâyet derecesinde olan iş bu ahvâl-i perîşâniyetimiz Karadağlunun sem'ine gider ise

ormanlar içinde birer birer ahz u giriftle katl u i'dâm ve mühimmâtın kâffesini ahz u gasb etmesine nisbet-i mevki'imiz Dağluya pek müsâ'id olmak cihetle hiç değil ise şu mevki-i girdâbda istinâd edebilecek ve lede'l-hâce sâ'il-i a'dâya müdâfa'a eyleyecek bir nokta tutulması lüzûmu hatr-ı kâsıra hutûr etmekle takrîben bir buçuk dönüm mikdârı ormandan hâlî karanlıkta keşf ettiğim bir tepeye Arnabud ve Boşnak başıbozuklarından cem' edebildiğim altmış kadar asker ik'âd ve ikâme ile mühimmâtın arkasında bulunan taburlardan hassa ordu-yı hümâyûnu beşinci şeşhaneli taburunun vürûdunda mezkûr tepede kalarak mühimmât tamamen semt-i maksûda varıncaya kadar orasını terk eylememesini tabur-ı mezkûr binbaşısına kaviyyen ve kat'iyen haber gönderilerek burası bu sûretle te'mîn olunduktan sonra ileriye hareket eyledim. Biz böyle gitmekte olduğumuzu Karadağlı his ederek Kite'de harbe kemâl-i germiyetle devam ve türlü türlü yaygaralar bi'l-iltizâm gûyâ arkamızdan ta'kîb ve önümüzden tazyîk edecek gibi nidâlar etmekte ve bizim ise bir taraftan karanlık ve bir yandan yolun sarplığı beliyyesi kifâyet eylemekte iken bir de dağlunun tasallut etmesi korkusu tahdîş-i ezhân eylediği halde tarîkimiz giderek darlaşmış ise de çok sürmeksizin yolumuz üzerine bir su tesâdüf edip keşf ettirildikte geçit vermediğinden tekrar izimize avdetle tarîkin çıkar bir ciheti taharrî eder ve bu sûretle bir çırpınıp gider iken yokuş aşağı kesme bir kayaya müntehî olup vâkı'a bu taşın üzerinden geçmek mümkün olamayacak gibi görünüyor ise de bu beliyye-i vâhiyeyi geçtikten sonra ilerisi sahrâ gibi görüldüğünden nasıl olsa bundan ehven ve a'lâ bir memerr bulmak kâbil olamayacağı hüveydâ olduğundan iri ufak orası taş ve ağaçla doldurularak üzerinden bin belâ ile aşağıya nüzûl olundu. Sahrâ gibi karanlıkta görünen mahaller bütün göl yani İslano Nehri'nin taşmasından hâsıl olan su olup ancak geçit verdiği için oradan mürûr ile semt-i selâmete ubûr kılınmıştır. Fakat mühimmât arkası ancak sabaha karşı gelebileceğine mebnî düşmanın tasallut eylemesi maznûn olan mahallere kuvve-i kâfiye sevkiyle zabt ettirilip Karadağlılara karşı orman ateşleri dahi iş'âl olduğunu dağlı görünce mühimmâtımız cümleten selâmet yakasına varmış zannıyla gece saat dörtte terk-i muhârebe eyledi. Bunların şiddetle muhârebeye girişmeleri mücerred ordunun za'îf bir tarafından mühimmâtımıza bir yol bulup hücûm etmek için idüğü zâhir oldu. Hulâsâ o gece sabaha değin mühimmâtımızın arkası alındığını müte'âkib Müşîr Paşa dahi mevcûd ma'iyyetiyle beraber sahrâya nüzûl ve bizim bulunduğumuz mevki'e vusûl ile o gün

Nikşik'e duhûl olundu. Bu muhârebede altı şehîd ile yirmi mecrûhumuz olarak Dağlunun iki misli telefâtı vukû' bulmuştur.

Bir gece Nikşik'te ârâm ve ferdâsı İstroka Boğazı istihkâmâtına kıyâm ile Karadağlunun orada olan dört kat istihkâmına yevm-i mezkûrda müdâfa'aya mu'în ve hengâm-ı muhâcemede elde bir nokta-i metin olmak üzere çend kıt'a cebel ahz u tahliye ve oralara sevk ve ikâme-i asâkir-i vâfiye ile bi't-terhîn bâkî asâkir-i Nusret-me'ser-i şâhâne Nikşik Sahrâsı'na alınıp o gece orada ârâm kılınmış ve Karadağlı bütün gece ordu-yı hümâyûna kurşun yağdırmış olduğu halde gece saat altı sularında dört tabur Kâ'immakâm İbrahim Bey kumandasıyla boğazın sol tarafında vâki' gâyet mürtefi' dağlarda olan istihkâmâtı üstüne sevk olunduğu gibi bakiyye-i cunûd-i mutâva'at-nümûd-ı mülûkâne dahi boğaz-ı mezkûrun vasatgâhı istihkâmâtına hücum eylemek üzere saff-ı harb bağlayıp ve topların mâh-i tablaları yaktırılıp hazır ve âmâde olduğu halde zikr olunan dört tabur boğazın sol ciheti istihkâmına su'ûd ve harb u darbe ku'ûd etmesiyle beraber merkez safları dahi sûret-i muntazamada yürüdü. Ancak sol tarafta olan düşmanın istihkâmından yağdırılan kurşun boğazın vasatı istihkâmâtına tasavvur olunan hücumâ mâni' olduğundan hem önümüzde bulunan istihkâmâta iktihâm ve içimizde olan şirzime-i usâta mukâvemet ve ihtişâm olunmak ve hem de sol dağlar istihkâmındaki düşmanın ateşinden kurtulmak mücerred sol cenâh kolunun ilerileyip [98] düşmanın elinde olan istihkâmâtını zabt u teshîre menût ve mütevakıf olarak bizim merkez kolunun birinci sınıfından düşmanın birinci istihkâmına yirmi otuz hatve takarrub etmiş bir haylüce askerimiz olarak fi'l-hakîka bizim topların gülleleri zîr-i vikâyesinde boğazın ortasındaki istihkâmından bir ferd baş göstermemekte ise de sol cenâh istihkâmından lâ-yunkati' bârân-ı belâ gibi yağdırılan kurşunun arası imtidâd etmek lâzım gelse telefât-ı külliye netâyic-i muzırrası güneş gibi meydanda olması ve bir de sol kol istihkâmı tahliye olunmadıkça bir iş görülemeyeceği anlaşılması üzerine mezkûr dört tabura boru ile verilen emr vechile hemen Allah Allah sadâ-yı dehşet fezasıyla nerîmâne ettikleri muhâcemeye Karadağlı tâb u tâkat getiremeyip makhûr ve münhezim olmasıyla bizim merkez kolları dahi zaten birinci istihkâmına takarrub etmiş olduğundan hemen istihkâm derûnuna duhûl ve bilâ tevkîf ikinci ve üçüncü ve dördüncü istihkâmına vusûl ile tabya ve istihkâmâtın cümlesi 'alem-i zafer tev'em-i Osmanî ile

pür zîb u zîynet ve Karadağlılar tahlîs-i giribân-ı cân için yekdiğerini musâbakat edercesine semt-i hezîmete vaz'-ı kadem-i habâset edip tüfenk-i harbileriyle torba ve kebelerini alamayıp bir çoğu istihkâmât derûnlarında kalmış ve alıp getirmeğe gayret edenler dahi havf u telâş-ı cân ile yollarda döküp saçmış ve birazının diz bağları kesilerek yolda kalmış olduğu görülmüştür. Bizim asâkir tâ İstroka manastırına kadar düşmanı ta'kîb ile bakiyye-i suyûf-ı usât nâ-bedîd oldu. Düşmanın burada olan zâyi'ât ve telefâtı husûl-i mesrûriyetimizi intâc eder derecede olmakla teşekkür olunur. Yetmiş dokuz senesi Muharremü'l-harâm'ının on ikinci penç-şenbih günü İstrok'un verâsında kâ'in Bovyenâm karye ve civarı kâmilen kabza-i islâma geçti. Artık sol cenâhda bulunan taburlar tamamıyla ibraz-ı şecâ'at ve ikmâl-i maslahat edip oradan ordugâhımıza celbi lâzım olunmağın İstroka manastırının üst yanındaki dağdan aşağı verilen emr u kumanda vechile mezkûr taburlar dahi gâyet sür'atle hareket ettiler. Ancak düşman tekrâr o mevki'lere gelip askerinin nüzûl ettiği mahalleri kurşun almadığından cesîm cesîm taşlar yuvarlamışlar ise de cenâb-ı hakkın savn-ı samedânîsinde olan askerimize gelmeyip bundan yalnız bir çavuşun ayağı cerhe-dâr olarak mâ adâ asker sâlimen ve gânimen avdet eyledi. Bu kavgada bi'l-cümle sunûf-ı leşker-i zafer-rehber-i mülûkânenin gayret ve şecâ'atleri vukû' bularak medh u senâyâ layık olduğu misillü Hersek Sancağı dâhilinde kâ'in Dabre Karyesi ahalisinden ve müşârun ileyh Derviş Paşa'nın dâ'iresi ağavâtından Mustafa Ağa birinci hücûmda bulunup yüzünün sağ tarafıyla başının tepesinden mecrûh olduğu halde fart-ı besâlet ve cesâret ve kemâl-i hamîyyeti geri bırakmayarak yaralarıyla hitâm-ı muhârebeye kadar seyf-i meslûlüyle üç nefer eşhâsı katl u i'dâm ve serr-i maktû'larını endahte-i hâk intikâm ve bir on kadar tüfenk ve tabanca ahz u iğtinâm eylemiş olduğu görülmesiyle bunun ayrıca gazası tebrîk ve tehnîye olundu. İşbu muhârebeye yirmi şehîd ve otuz mecrûhumuz olmuştur.

Ber vech-i muharrer İstrok Boğazı tamamıyla feth u zabt ile İstrok manastırının civârında yevm-i mezkûrda darb-ı hıyâm-ı ârâm kılındı. Lakin düşmanın Çetine'den zuhûr eden imdâdı gürûh-ı mahzûleyi haberen tekrar harbe i'âde ile Çetine semtinden baş gösterdi. Derhal üç tabur asker Mirlivâ Yahya Paşa sahâbetiyle bir karardı olmak için düşmanın karşısı hizâsına gönderilip tertîb olunan diğer iki tabur dahi ordugâhın sağ cenâhı ormanları içinden hafiyen gönderilip

hizâdan giden taburlar ağır ağır yürüyüp soldan ormandan giden iki tabur gâyet sür'atli ve düşman görmeyecek sûrette saklı gidip Karadağlular hizâlarında giden üç tabur askeri görüp kurşun menzilinden uzak muhârebeye mübâşeret ile Dağlular bunlar ile meşgul iken ânifü'z-zikr iki tabur tamamıyla düşmanın arkasını kesmesi üzerine beriki üç tabur süngü ile muhâceme eder etmez dağlı geri ric'at edip zikr olunan iki tabura bir eyice takarrub edince taburların ikisi birden bir yaylım ateş verdiği halde bunlar neye uğradıklarını şaşırıp birer delikten savuşabilenler savuştu ise de haylüce telefât bırakmıştır. Bu maksad hâsıl olduktan [99] sonra giden taburlar tekrar ordugâha avdet etti.

İstrok Boğazı'ndan İşpoz Sahrâsı'yla Yeniköy tepelerinde bir takım çadırlar müşâhede olunup İşkodra fırka-i askeriyesi idüğü anlaşılmış ise de yedi saat mikdârı miyânede olan mesâfenin yolları Hersek dağlarındaki sarplığa nisbetle çöl ova gibi olduğundan başka suyu çok ve hinta ve şa'îrin nihâyeti yok iken artık bu iki fırkanın birleşeceğini mahall-i iştibâh kalmadı. Yevm-i mezkûrun saat onbir râddelerinde takriben İşpoz'dan bir buçuk saat İstrok Boğazı'na doğru bir batarya top ateş etmekte ve bir takım hane ve sâ'ire tutuşup yanmakta olduğu görülmesiyle dürbün ile nazar olundukta bizim asker yani İşkodra fırkasından müfrez bir kol asker olduğu lâıyıkıyla teşehhus olunmakla bir kat daha memnûniyet husûle gelmiş idi. Yevm-i mezkûrda İstrok Boğazı ve o tarafında harîk-zede olan büyût ve sâ'irenin dumanı eğer çi İşkodra fırka-i askeriyesine Hersek fırka-i askeriyesinin oralara nihâde-i kadem-i besâlet ve şecâ'at ettiğine bir işâret-i mahsûsa ve sarîha olabilir ise de şâyet Karadağlı desâyisine haml mahalli kalmamak üzere tahrîrât-ı mahsûsa dahi gönderilmiştir. Bir gece İstrok Boğazı'nın zikr olunan cebellerinde beytütet ve müsteniden billahi te'âlâ ferdâsı günü İşpoz cânibine müteveccihen vakt-i harb kâ'idesine tevfiikan oradan hareket olundu. Byelo Pavleviç Nâhiyesi'ne duhûl olundukda burası gâyet ma'mûr ve mevsim dahi taze mısır ve üzüm ve buğday ve arpanın harman olduğu vaktine müsâdif olmağın herkes bundan hissedâr olduğu gibi etrâf ve eknâf ihrâk ve tahrîb olunarak Oryaluka nâm karye ki burada re'îs-i cebelin dahi bir konağı mevcûd olarak bunun karşı cihetinde tasmîm-i beytütet olunmakla ba'de'l-keşf bir gece ordugâh ittihâzına elverişli olduğu tahakkuk

ettiğinden çadırlar kurularak rahatlandık. İstrok'tan buraya gelinceye kadar Dağlu pek me'yûs olduğu halde nehrin öte yakasından geçip karşımıza geldi.

Yetmiş dokuz senesi Muharreminin on üçüncü gecesini orada kalınarak leylek saat dört râddelerinde Karadağlılar nehrin öte yakasında kâ'in dağa top yerleştirip bizi döğmeğe başladı. Gölle daneleri ekseriyâ Müşîr Paşa'nın çadırına doğru gelip hatta müşârun ileyhin haymesi pîşgahında bulunan iki kıt'a dağ toplarımızın birinin isâbet eden bir gülleden kundak ve tekerlekleri parça parça olması üzerine Dersa'âdet ordu-yı hümâyûnu birinci şeşhaneli taburundan üç bölük asker bi't-tefrîk dağlunun top endaht ettiği mahal karşılarına takrîble ateşe başlattırıldığı misillü ordugâhın cephesinde bulunan diğer dört kıt'a toplar ise on el gülle endahtıyla Karadağlunun topunun sesi kestirildi. Dağlu topundan bu gece yalnız top kundağından başka bir zarar ve ziyân vukû' bulmadı.

Ferdâsı gün mahall-i mezkûrdan dahi hareketle cebelin İşpoz Sahrâsı'na müntehî olan noktasına muvâsalet ve orada İşkodra'da fırka-i askeriyesiyle mülâkât olunmuştur. Artık orada mevcûd olan kurâ kâmilin nâ-bu'd ve nâ-bedîd olarak iki fırka-i askeriyenin teşkîl eylediği hey'et dehşet fezâ-yı kulûb-ı kâsiye ahali-i bâğiye ve tâğiye olup şu iki fırkanın asâkir-i mevcûdesi “merace'l-bahreyni yeltekiyân” misillü sahrâ-yı vâsi'a-i İşpoz'a sığmaz mertebede olduğu halde yalnız piyâde askeri İşpoz cisrinden tamam dört saatte mürûr ve sahrâya ubûr ile rekz-i hıyâm-ı rahat ve huzur eyledi.

İki gün sonra fırka-i askeriyenin külliyyetlisiyle Yeniköy ilerisinde vâki' dağlarda bulunan Karadağlı üzerine hareketle burada şiddetli harbe mübâşeret olunup ordu-yı hümâyûn üç koldan ileriye sevk olundukda Karadağlı cümlesine mukâbele etmekte olduktan başka

[100]

Sağ cenâhtan yediyüz kadar dağlu asâkir-i şâhânenin üzerine gelmekte olduğu görülerek der-'akeb cenâh-ı mezkûre üç tabur daha gönderilip takviyet verilmiş ve Zağriçe Nâhiyesi içinde ve bağ ve bahçe divarlarıyla hane havluları derûnlarına tahassun eden bir haylüce dağluya ordunun vasatından giden asker çatıp bir türlü

söktüremediğinden Mirlivâ Yahya Paşa kumandasıyla sol cenâhda olan asâkir-i şâhâne sür'atli hücumu kıyâm eylesinden dolayı Zağriçe Nâhiyesi'nin beş kıt'a karyesi levs-i vücûd-ı eşkiyâdan tahliye ve tathîr ve merkez ile sağ cihette harbe devam eden dağlular dahi bir ayak patırtısıyla terk-i dâr u diyâr eyleyüp nâhiyenin hepsi harâbezâr olduktan sonra zabt u teshîr kılındı.

**[HERSEK VE İŞKODRA FIRKALARININ MUZAFFERİYETLE
BİRLEŞMESİ VESİLESİYLE SULTAN ABDULAZİZ TARAFINDAN
GÖNDERİLEN TEBRİKNAME]**

Ordu-yı hümâyûnların kemâl-i muzafferiyetle birleşmesinden dolayı cilve-nümâ-yı âyîne-i husûl olan mahzûziyyet-i seniyye-i hazret-i şehinşâhîyi mütezammın cânib-i ali-i serdâr-ı ekremîye şeref-bahş vürûd eden telgrafnâme-i hümâyûn-ı cenâb-ı padişahi sûret-i mergûbesi teberrüken bu mahalle derc kılındı.

Sûret-i telgrafnâme-i hümâyûn

“Hersek ve İşkodra kolları birleşerek asâkirimizin yiğitlikleri eseri olarak kazandıkları fütühât-ı azîme ma'lûmum oldu. Sizi ve kumandan paşaları ve bi'l-cümle ümerâ ve zâbitân ve neferâtı tebrik ve hepinize selam ederim. Cümmeniz berhurdâr olasınız din ve vatan hizmetinizi unutmayız. Fî 16 Muharrem sene 1279 (M. 14 Temmuz 1862)

Abdülaziz

Bu iki firkada mevcûd bulunan cünûd-ı nusret-nümûd-ı hazret-i mülûkâne saff-beste-i tevkîr u ihtirâm olduğu halde telgrafnâme-i hümâyûn-ı cenâb-ı tâcidârî ta'zîmât-ı lâyık ve tekrîmât-ı fâ'ika ile kırâ'at ve selâm u selâmet-encâm-ı zıllullahi bi'l-cümle asâkir-i şâhâneye teblîğ ve işâ'atla akîb-i kırâ'atte yirmibir pare top endahtıyla ibrâz-ı şâdumâni ve meserret kılınmıştır.

Ber vech-i meşrûh Karadağlı'nun şu aralık gocunduğu Byelo Pavleviç Nâhiyesi olup Hersek fırka-i askeriyesinin nâhiye-i mezkûre derûnundan esnâ-yı mürûrunda eğer çi harbin şânından olan harbiyyeti görmüş ise de vasat-ı nâhiyeden cereyân eden nehrin öte tarafı sademât-ı harbiyyeyi görmediğinden orasının da bu

şereften mahrûmiyeti tecvîz olunmayıp sene-i merkûme Muharreminin yirmi altıncı ve Temmuzun onaltıncı penç-şenbih günü Plane dağlarından iki kol üzerine hareketle reh-i rastımızda kâ'in bazı mahallerde dağlı istihkâmlar yapmış ve istihkâmların üzerine süvârî hücum eder ise hayvanların ayakları oraya saplanmak için istihkâmât-ı hafife usûlünde olduğu üzere kurt kuyusu tarzında amîk rahneler hafr eylemiş ise de zu'm-ı fâsidleri gibi süvârî hücumuna hâcet olmayarak piyâde askeri yürüyüşüne tâb-âver-i mukâvemet olamayıp münhezim ve perîşân oldukları halde Oryaluka Karyesi istihkâmâtına dâhil olmaları üzerine Çori Ovası ve Garlıçe ve Glaviçe karyeleri harben ve darben eyâdi-i usâttañ zabt u teshîr ve mezkûr Glaviçe Kilisesi'nde bir takım dağlı kapandığından endaht olunan dâne-i toptan kilisenin ahşam kapısından ateş almasıyla içinde tahassun eden gürûh-ı tâğiye tedmîr ile etrâfında bulunan nukât-ı mühimme ve hâkime kabza-i teshîre alınarak bir gece orada beytütet kılındı. Ferdâsı Cum'a günü sağ cenâhdan dokuz ve soldan yedi tabur asâkir-i şâhâne Oryaluka Karyesi'ne hücum ve merkez ittihâz kılınan noktadan bârân-ı belâ misillü top [101] dâneleri yağdırılarak etrâfı divar ve istihkâmlar ile tahkîm olunan mezkûr Oryaluka Karyesi'ne duhûl ile orada olan yedi sekiz bin kadar dağlı iftân ve hayran semt-i inhizâm ve idbâra pûyân olmuştur. Bu karye dahi yer ile yeksân ve burada olan hane-i bîgâne-i re'îs-i cebel bûm u guraba me'vâ ta'yîn kılınmış olduktan sonra yevm-i mezkûrda İşpoz'a avdet olunmak üzere zabtımızda olan karyeler terk ve hareket olunmuş ise de âdet-i müstehceneleri üzere Karadağlılar ta'kîb ederek Glaviçe Karyesi'ne değin geldiklerinden be-tekrâr asâkir-i şâhâneye hücum ettirilerek burada dahi dağlılar münhezim ve târ u mâr edildikten sonra asâkir-i merkûme yine semt-i maksûda i'âde ve irca' ile Cum'a ertesi günü bi's-selâme Pilâne mevki'ine muvâsalet olundu.

[HERSEK VE İŞKODRA FIRKALARININ BİRLEŞMESİ SEBEBİYLE SERDAR-I EKREM TARAFINDAN GÖNDERİLEN TEŞEKKÜRNAME]

İşbu iki fırka-i askeriyenin birleşmesinden nâşî şükrâniyet-i ali-i serdâr-ı ekremîyi şâmil Müşîr Abdülkerim Paşa ve Derviş Paşalara gelen tahrîrât-ı serdâr-ı ekremî

Sûret-i tahrîrât-ı serdâr-ı ekremî

“Bu kere bi’l-iftihâr aldığım tahrîrât-ı devletleri mübeşşir olduğu üzere tesâdüf olunan cem‘iyyet-i a‘dâ avn u inâyet-i hazret-i bârî ve teveccühât-ı kudsiye-i cenâb-ı cihandârî ile tefrîk ve tenkîl olunarak kemâl-i zafer ve ikbâl ile Byelo Pavleviç Sahrâsı’nda iki fırka-i askeriye’nin birleşmesine vukû‘ bulan muvaffakiyet-i seniyye-i müşîrânelerinden fevka’l-âde hâ‘iz-i nisâb-ı mefharet olarak ifâ-yı vecîbe-i şükrâniyet ve rabbimiz te‘âlâ ve tekaddes hazretleri ömr u ikbâl rûz-i efzûn ve fevz u nusret-devâm-nümûnla pek çok zamanlar devlet ve millet hüsn-i hizmetlerine muvaffak ederek asar-ı meşkûre-i dâverilerinin ârâyiş-i sahâ‘if-i eyyâm olması da‘vât-ı mahsûsa-i hâlisânesi zîb-i zebân muhâdenet eyledim ve mahlas-ı bî-iştibâhlarının hulâsa-i emel ve dilhâhım zât-ı besâlet-i intimâlarının sâye-i tevfi-kvâye-i hazret-i mülûkânede yetişmiş ve Devlet-i ‘aliyye-i ebed-rehin ve gerek sunûf-ı cuyûş-ı nusret-karîn zatlarınızdan emniyyet hâsıl etmiş bir büyük kumandan ve her halde müşârun bi’l-benân ve medâr-ı iftihâr-ı cihân olmaları idüğünden bi-hakk-ı hudâ ve rasûl-i kibriyâ asar-ı meşkûre-i müşîrâneleriyle müftehir ve mübâhât-efzâ olup du‘â-yı bî-riyâ-yı ‘aliyyeleriniz ezkâr-ı herbârımdır. Ve halce kumanda mâdde-i nâzik ve mu‘tenâsı rızâ ve kabûl-i tarafeyne ihâle ile ârâ-yı sâ‘ibe-i dâverilerinize mufavviz olduğu halde sinnen ve gademen lâzime-i hak-şinâsiye ma‘tûf olan eskâr ve buna dair vukû‘ bulan iş‘ârınızdan başkaca müteşekkirim. Refâkat-i devletlerinizde bulunan bi’l-cümle ümerâ ve zâbitân ve umûm efrâd-ı asâkir-i muntazama ve muvazzafanın harekât-ı fedâkarâne ve hidmet ve gayret-i cansiperânelerini takdîr ve tahsinden başka bir diyecek olmadığı cihetle cümlelerinden hoşnûd ve müteşekkir olduğumu makâmât-ı aliyeye dahi arz u iş‘âr ile beraber selâm-ı mahsûs ve arz-ı hulûs ederim. Sâye-i hümâyûnlarında mazhar-ı sunûf-ı inâyet ve ihsân olduğumuz veli-ni‘met bî-minnetimiz padişahımız efendimizin dahi hüsn-i hidmetinizden memnun olduklarını size tebşîr eylerim. Hemen cenâb-ı hak her halde cümlemizin hidemât-ı makbûleye muvaffak buyursun. (âmîn) Mücerred beyân-ı memnûniyetle ifâ-yı râsime-i tehniyet ve edâ-yı lâzime-i mahmedet refâtârında takdîm-i senâ-nâmeye müsâberet olundu. Ol bâbda fî 16 Muharrem 279 (M. 14 Temmuz 1862) ve fî 8 Temmuz sene 278”

Bâlâda zikr olunduğu vechile Oryaluka muhârebesinden sonra asâkir-i şâhânenin ilerideki icrâ edecekleri harekât-ı harbiyece olan noksanları ikmâl ve erzâk

ve zehâyir-i mukteziye iddihâr olunarak şu iki fırkada bulunan asâkir-i şâhânedan Hersek fırka-i askeriyesi hayli vakitten beri dağlarda taşlarda düşmanlarla pek çok muhârebeler ederek ziyâde yoruldukları cihetle şu vesîle ile birkaç gün dinlendirdikten sonra şehri Muharremü'l-harâmın selhinde Pilâne Sahrâsı'ndan hareketle Kokot Karyesi'nin karşısında tutulması elzem olan tepelere urûc olundu. Karye-i mezbûrenin etrâf-ı enhâsında eğer çi dağlular istihkâmlar yaparak kendilerine çeki düzen vermiş ve harbe hazırlanmış iseler de kuvve-i kâhire-i cünûd-ı cenâb-ı padişâhiye tahammül edemediklerinden istihkâmlarını hedm u tahrîb ve karyede bulunan hanmanlarını kendi elleriyle ihrâk bi'n-nâr ederek oldukları yerden hurûc ile kimisi zirve-i cibâl-i idbâra urûc ve kimisi gâr-ı hezîmet u demara vülûc ettiler. Cünûd-ı cenâb-ı mülûkâne karye-i mezkûreye muzafferen dâhil olmasıyla [102] civârında bulunan mahall-i mürtefi'adan iktizâ eden mahaller tutulmuş ise de cibâl-i mezkûre gâyet sengistân olduğundan sahrâ topraklarının çıkarılması gayri mümkün olmakla yollar tesviye olunarak mezkûr toprak nakl ile etrâfta bulunan buğât ve usât döğülmeğe başlandı ve asâkir-i şâhânenin ittihâz ettikleri aramgâh mevki'ler istihkâmlar altına alınarak takviyet verildi.

[KUMANDANLAR TARAFINDAN EMİR VERİLMEDİKÇE DÜŞMAN İSTİHKAMLARININ TAHRİP EDİLMEMESİ HAKKINDA]

Karye-i mezkûrenin üst tarafında kâ'in kilise sâ'ir ibâdethânelere makîs olmayıp duvarları mazgallı bir harp kulesi hey'etine konulmuş olduğu gibi derûnunda edevât-ı harbiye olduğundan kaçırabildiklerinden mâ adâ etrâfındaki taşlar aralarına ihfâ eyledikleri his olunarak lede't-taharrî birkaç aded kebîr mazgal tûfengi bulunup cânib-i serdâr-ı ekremîye irsâl olundu. Şimdiye kadar dağluların üzerlerine varıldıkça karyeleriyle sâ'ir bazı hânelerini kendileri ve bakiyyesini bizim asker ihrâk ve tahrîb etmekte ise de bundan böyle zabt olunacak mahallerin kendileri tarafından hedm u ihrâkına ibtidâr olunmadığı halde bilâ mûcib-i asâkir-i şâhâne tarafından o misillü hâlâtın vukû'a getirilmemesi için zîrde muharrer tenbîhnâme fırka-i askeriyeye erkân-ı harbiyesi zâbitânı tarafından kaleme alındığı cihetle i'lân olundu.

Sûret-i i'lânnâme

“Cümlenin ma‘lûmu olduğu üzere her devlet kendi kabza-i tasarrufunda olan memleketin sûret-i idâre ve inzibâtıyla beraber tevsî‘-i hudûd-ı mülk kaziyesi sevk-i asker ile izhâr-ı mehâbet ve şecâ‘at ve dâhil-i dâ‘ire-i mutâva‘atkârî ve ra‘iyyet olan sunûf-ı teb‘a haklarında ibrâz-ı adl u merhamet eylemeklik ile hâsıl olmayup bu dahi birkaç vechile olur ki;

Birincisi harbe me‘mûr olan asker kendi kumandanının her bir emrine itâ‘at ve inkıyâd eylemek ve me‘mûr olduğu mahalle gidip düşmanın kal‘a ve kule ve istihkâmâtına hücûm ile zabt u teshîr ve a‘dâsını kahr u tedmîr ile sevk olunduğu mahalleri zabt edip orada sebât ve metânetle ibrâz-ı besâlet düşmana karşı derece-i nihâyede olarak gayret ve himmet etmek,

İkincisi asker olan adam sıfat-ı askeriye hükmünce memdûhâne tavr u harekette bulunmak ve merhamet ve ma‘delet ve şefkat ve hamiyet-i matlûbeyi ve icâbına göre gadab u şiddeti bildirmek;

Üçüncüsü re‘âyâ ve berâyânın mal ve ırzına göz değmeyip el uzatmamak umûr-ı mültezimedan bulunmaktan nâşî Karadağ ahali-i bâğiyesinin icrâ-yı te‘dîb ve terbiyesi için Devlet-i ‘aliyyemizin sevk buyurmuş olduğu asâkir-i islâmiyenin şimdiye kadar olunan harekât-ı tecâvüziyyede ahâli-i merkûmenin kendi elleriyle hanelerini yaktıkları cihetle bizim taraftan dahi hasbe‘l-icâb bazı mahaller tahrîb ve ihrâk olunmuş ise de ba‘de ezin bi-lütîfihi te‘âlâ ileriye musammem olan harekette muktezâ-yı merdânegî ve besâlet-i sunûf-ı asâkir-i şâhâne a‘dânın üzerine kemâl-i şecâ‘at ve besâletle varıp tesâdüf olunacak kal‘a ve kule ve istihkâmât-ı sâ‘iresi ahz u zabt olunup kumandan paşalar hazerâtı taraflarından emr-i sarîh verilmedikçe ihrâk ve tahrîb misillü hâlâtın ba‘de ezin vukû‘a getirilmemesine cümle ümerâ ve zâbitân-ı askeriye cânibinden efrâd-ı askeriyyeye tenbîh ve telkîn ile beraber mütevâliyen dikkat kılınması lâzım geleceği gibi bu emrin hilâfında hâl u hareket yani bundan sonra her nereye varılır ise varılsın her kangî ferd ve merd tarafından hane ve kule ve ebniye-i sâ‘ire ve yahut giyâh ve zahîre ihrâk edildiği takdîrce hakkında mücâzât-ı şedîde icrâ kılınacağını kaviiyen bilip herkes ona göre âmirlerinin emrine kulak verip emr verilmedikçe öyle işte bulunmamak için işbu

tenbîhnâme erkân-ı harbiye cerîdesine kayd olunmuştur. İ'lânına himmet buyrulması."

İşbu iki fırkada bulunan asâkir-i nizâmiyeden sonra Arnabud ve Aydın'dan müretteb zeybek asâkir-i muvazzafası pek güzel hizmet etmişler. Hersek Sancağı'nın Karadağ'a civâr Nikşik ve Kolaşın ve Korbaniç ve Trebin ve Gaçka ve Kuristaç ve Bileke ve mukaddemleri Hersek Sancağı muzâfâtından iken mu'ahharan ara yere Karadağ'ın haylûleti münâsebetiyle İşkodra Sancağı'na ilhâk olunmuş olan İşpoz ve Podgoriçe ve Jabyak ahalisiyle Arnabudluğun [103] Kigalık tarafında bulunan Gosine ve İpek ve Vasovik ve civârı ahalisinin yararlıkları hiçbir vakitte inkâr olunmaz ise de Bosna'nın sâ'ir taraflarından gelmiş olan asâkir-i muvazzafa ve ihtiyâtiye öteden beri Boşnakların meşhûr ve müte'arrif olan cesâretlerine nisbetle pek dûn derecelerde ve âdetâ hiçbir işe yaramaz hallerde buldukları gibi İşkodra ve havâlîsinin büyük fesli ve uzun püşküllü ve gümüş tabancalı ve eli kamcuklu kabadâ'îleri kıyâfetlerine ve esvâk ve pazarda birbirlerine ettikleri hunharlıklarına nisbetle hiçbir iş göremediklerinden başka bir cem'iyet-i askeriye içinde bulunup düşmana tesâdüf ettiklerinde tüfenk ve tabancalarının tetiğini çekip içindeki kurşunu düşmana endah edecek bir de silahlarını bütün bütün taş ve çalı aralarına atarak ve kat'a ardına önüne bakmayıp alabildiğine kaçarak ve ortalığı birbirine katarak ric'at-i kahkarî ve avdet-i serseri ile gözlerinin gördüğü ve cây-ı selâmet bildikleri yerlere firâr ettikleri vukû' bulan muhârebelerde aynen müşâhede olunmuştur. Nikşik Kasabası ahalisi zükûru şecâ'at ve dilîrî ile meşhûr oldukları gibi inâsı dahi İşkodra kabadâ'îlerinden belki Bosna gâzilerinden daha ziyâde ibrâz-ı besâlet ve cesâretle ordu-yı hümâyûn ile birlikte birçok muhârebelerde ve husûsiyle Hersek fırka-i askeriyesinin Duga ve İstrok Boğazı'nı darben tecâvüzü esnasında dört yüzden mütecâviz Nikşik hatunları muhârebeye bulunup asabiyyet-i islâmiyeye lâyük halde îfâ-yı hüsn-i hizmetler ile ibkâ-yı nîknâm etmişlerdir.

[ORDUYA YARDIM İÇİN GELEN İŞKODRA HALKI HAKKINDA]

Bâlâda beyân olunduğu vechile İşkodra halkından harb için gelmiş olan ikibin kadar yiğitler Jabyak Kal'ası civârında tahaşşud ettirildiği cihetle Kokot muhârebesinden sonra ileriye hareket olunacağı sırada ordu refâkatine gönderilmesi

orada bulunan topçu Mirlivâsı Abdullah Paşa'ya yazılmış olduğu halde buldukları mahalden bir hatve bile hareket etmedikleri şöyle dursun Jabyak ahalisinin bağ ve bahçe ve tarlalarında ne kadar mahsûl var ise cümlesini yağma ve gâretle bîcâre ahaliye îkâ'-ı envâ'-ı hasâret ettikleri paşa-yı mûmâ ileyh tarafından yâver-i mahsûsu vâsıtasıyla cânib-i kumandâniye arz olunması üzerine nasîhati cânib-i kumandânîden bir kıt'a buyruldu isdâr ve bir me'mûr-ı mahsûs ile tesyâr olunduğu halde güç hâl ile orduya celb ve muhârebeye sevk olunduğlarında ikiyüz kadar Karadağlı karşı gelerek bunları bozmuş ve orduya kadar kovalamış olduğundan beyânı sebkât eylediği vechile bir işe yaramayıp yani mazarratlarından mâ adâ menfa'atleri görülemeyip bellerinde koca taşlı tabanca ve balaban kabzalı bıçaklarıyla birer birer İşkodra'ya savuşmuşlardır.

[KARADAĞLILARIN CİVAR HALKLARA NAZARAN DAHA FAZLA İSYAN ETME SEBEBİ]

Karadağ civarında bulunan mahaller ahalisinin işe yarayıp harb u darbe iktidâr ve cesâretleri müşâhede olunup da Bosna'nın sâ'ir mahalleriyle İşkodra halkının düşmana yüzleri olmadığına başlıca sebebi şu olabilir ki; Karadağ'a civar bulunan yerler ahali mehdde kadar her vakit komşuları olan Dağlular ile uğraşmaktan hâlî olmadıklarından harb u sitîze ile ânife oldukları ve Bosna'nın içeri taraflarındaki ahali ile İşkodra ahalisinin bu misillü halleri görmediklerinden ve tenperverlikle alıştıklarından harbe yaramadıkları anlaşılır. Bu müdde'âyı şu vechile dahi te'yîd edebilirim ki; Nikşikli Tahir bölükbaşı nâmında bir pîr-i cihân-dîdenin rivâyetine göre kendisi beş altı yaşlarında çocuk iken pederi bir gün gece vakti kalkıp çeteye çıkarak ve mûmâ ileyhi dahi birlikte alarak Karadağlılardan müretteb Nikşik'e civâr bir mahalle îsâl-i hasârât için gelmekte olan bir çetenin geleceği yol üzerinde bir münâsib mahalli pusu tertîbiyle dağluların geldiğini gördüğü anda üzerlerine tüfenk endahıyla bir kapudanını telef ve birkaç neferini dahi şimşîr-i düşman-gîre hedef ettikten sonra oğlunu çağırıp ve belinden bıçağı çekip kurşun ile telef ettiği kapudanın başını kesmeği ta'lim ve düşmandan intikâm almağı şu halde bulunan sabî veledine tefhîm etmiştir. Nikşik ovası etrâfındaki ormanlara ahalden birisi hatap kat'ına gidip dağludan çeteye bi't-tesâdüf harb u kıtâle kıyâm ettikleri kasabadan duyulduğu anda ahalinin eslihası dükkanlarında bulunduğundan hemen

tüfengini kapıp barut kokusu olan tarafa koşarak alabildiğine imdâda hareketlerinde kadın ve çocukları evlerinden erkeklerinin arkalarından barut kapağıyla su matharası ve etmek tobrası kapıp yalın ayak koştukları kirâren ve mısırâren görülmüştür.

[KARADAĞ'A CİVAR MAHALLERİN ZABTEDİLMESİNİN GEREKLİLİĞİ]

[104] Ber-vech-i muharrer Kofut Karyesi zabt u teshîr olunduktan sonra Lişaniska Nâhiyesi'ne doğru i'mâl-i harekât-ı askeriye olunarak tesâdüf olunan dağlı eşkıyası tenkîl ve tedmîr kılınarak oradan kuvve-i mevcûdenin istishâbıyla Malublatu yani Küçük Göl tarafına hareket ve aydından vak'a-i sâniye olarak müretteb asâkir-i muvazzafa dahi bu aralık orduya lâhik olmuş olmalarıyla etrâfta bulunan cibâl-i şâhikaya asâkir-i şâhâne şahin gibi hücum ve eşkıyayı ta'kîb ile cezâ-yı sezâlarını tertîb etmiş ve asâkir-i şâhânedan pek az şehîd vukû' bulup Dağlular külliyyetlü telefât bırakmıştır. Bu aralık hassa ordu-yı hümâyûnu dördüncü piyâde alayı miralaylı olup Zipek asâkir-i muvazzafasının kumandasına me'mûr olan Hasan Bey'in vücûdu mülahham olduğundan asâkir-i merkûme ile cibâl-i mezkûreye çıkmağa çalışmış ise de mütehammil olamayıp şiddet-i harâretten terk-i hayat-ı dünyeviyye ve âb-ı bekâ ile imlâ-yı kâse-i âmâl-i uhreviye etmiştir.

Ertesi günü Karoç Nâhiyesi üzerine tertîb buyurulan kollar ile hücum gösterilerek bir haylû muhârebe ile orada îcâb eden mahallerde rekz-i a'lâm-ı nusret ve Karadağlılara irâ'a-i âsâr-ı satvet ve dehşet olduğu gibi Jabyak Kal'ası karşısında müdâfa'a sûretine konulmuş mu'tenâ bir mahaldeki kilise dahi zabt olunmuş ve Hersek fırka-i askeriyesi kumandanı Derviş Paşa hazretlerinin yâver-i harbi Mustafa Efendi göğsünün sol tarafından urulub kurşun bir tarafından geçmiş ise de bi't-tedâvi kesb-i sıhhat eylemiştir.

Artık Karadağlıların cây-i istinâdi bulunan şevâhik-i cibâlin istihkâmât-ı tabî'yyesinden başka şecî'âne asâkir-i islâmiyenin muhâceme-i şedîdesinden emin olabilecek sûret ve şekilde büyük büyük taşlar ile istihkâmât-ı kaviyye inşâsıyla sığındıkları halde oraları dahi kahren ve cebren zabt u teshîr ve kendileri tenkîl u tedmîr olunmasından dolayı büsbütün rişte-i ümîd ve âmâlleri seyf-i meslûk-i islâm ile munkati' olmaktadır.

Karadağlıların cem'iyetgâhları bulunan Poliçe Karyesi'nin dahi zabt u teshîri lâzım gelmiş olduğundan erkân-ı harbiye binbaşlarından Hüseyin Vasfi Bey keşfe me'mûr ta'yîn olunduktan sonra Rumeli ordu-yı hümâyûnu mirlivâlarından Dilâver Paşa kumandasıyla lüzûmu mikdar asâkir-i şâhâne ve toplar dubalara konularak gölden sevk olunduğu gibi mevâki'-i münâsebeye top ve tüfenk dânesi dahi yağdırılarak zabt olunmuştur.

Riyeka Karyesi'ne vukû' bulacak muhâceme-i islâmiyenin müdâfa'asına kifâyet derecede dağlı Gurab nâm cebele birçok istihkâmât-ı kaviyye yapıp var kuvvetlerini buraya sarf ettiyse de evvelki muhârebâta şiddet-i iktihâm-ı cuyûş-ı muvahhidînden dağlıların kalblerine îrâs ettirmiş olduğu kemâl-i havf ve hırası münâsebetiyle ordu-yı hümâyûn tarafından hücûm kolları tertîb olunur iken efkâr-ı karâr-ı firâr yollarına münhasır ve masrûf olduğuna mebnî zikr olunan Gurab Dağı'na tehyi'e ve ihzâr kılınan alay ve taburlar hemen yerlerinden hareket eder etmez yani top menziline uzak yerlerde iken dağlılar korkudan ateşe başlayıp bizim askerde eser-i telaş olmadığı halde tüfenk menziline tekarrublerinde mukâbeleye musâra'atla ateş-i harb u cidâl işti'âl ettiği sırada Ohri redîf taburu Gurab dağının zirvesine doğru yürüyüp tekarrüb ettikde çünkü ma'lûm olduğu üzere Karadağlı bu mevki'i dahi terk ve firâr eder ise artık tutar yeri kalmayacağından burada epeyce gayret etmeği zihinlerinde ve beyinlerinde kararlaştırmış olmaları münâsebetiyle Ohri redîf taburunu ziyâdesiyle tazyîk ettiyse de bu tabur zâbitân ve neferâtı cesâretle şöhret-şi'âr olan Toskalı ahâlisinden olmakla sebat ve gayret edip hassa ordu-yı hümâyûnu ikinci şeşhaneli taburu dahi der-'akeb imdâda gönderilerek bu iki tabur on bin dağlunun metânetli istihkâmalarına yürüyerek düşmanı fena halde bozmuş ve Gurab dağlarını zabt eylemiştir.

[KARADAĞ CİVARINDAKİ MUZAFFERİYETLER DOLAYISI İLE BAB-I ALİDEN GÖNDERİLEN TEBRİKNAME]

[105] Riyeka Karyesi'yle civarında vâki' zabt u teshîr olunan mevâki'den dolayı Bâb-ı âliden zât-ı Serdâr-ı ekremîye şeref-bahş-ı vusûl olan telgrafnâmenin sûreti imlâ kılındı.

Sûret-i telgrafnâme-i sâmi

“Riyeka Karyesi’yle ilerisinde bulunan tepelerin zabt u teshîrinde muvaffakiyyet ve gayret-i askeriyenin nezd-i âli-i hazret-i padişâhîde ne sûretle mazhar-ı tahsîn ve takdîr olunduğunun tebşîre ol bâbda mâbeyn-i hümâyûn-ı mülûkânedden şeref-vârid olan tezkire-i ‘aliyye me’âl-i celîlinin bi-ibâretihâ beyânından başka sûret ve vâsita-i ihtiyâriye bulamadığımdan tezkire-i mezkûrenin aynen buraya derciyle beraber hâssaten ve müftehiren izhâr-ı levâzım-ı tebrîk ve tenhît olundu efendimiz. Fuad”

Mâbeyn-i hümâyûndan makâm-ı celîl-i sadâretpenâhîye şeref-tevârüd eden tezkire-i ‘aliyye-i mezkûrenin sûretidir.

“Riyeka Karyesi’nin ilerisinde bulunan tepelerin bi-avnihi te’âlâ ne sûretle zabt u teshîr olduğu bugün taraf-ı vâlâ-yı serdâr-ı ekremîden vürüd edip hâk-i pâ-yi hümâyûn-ı cenâb-ı şehinşâhiye takdîm kılınan telgrafnâme me’âlinden bi’l-etrâf ma’lûm-ı me’âli melzûm-ı hazret-i şehri-yâri buyrulmuştur. Beyân u tekrara hâcet olmadığı üzere ibtidâ-yı meseleden beru vukû’ bulan muharebâta ordu-yı hümâyûn cânibinde bulunan ümerâ ve zâbitân ve sergerdegân ile bi’l-cümle asâkir-i nusret-me’ser-i şâhâne ve cünûd-ı muvazzafanın sıfat-ı mütemâyizesinde vazîfe-i askerilerine lâyük olacak sûrette mütemâdiyen edâ ve ifâ-yı hüsn-i hizmet ve muvaffakiyetleri meşhûd olduğu halde hidemât-ı mütevâliye-i muzafferiyetin mükemmeli olarak mezkûr Riyeka ve tepelerin zabt u teshîri muzafferiyet-i cesîmesinde dahi şecî’ât taraflarından fevka’l-’âde ibrâz-ı me’ser-dilîri ve şecâ’at ve izhâr-ı merdânegi ve besâlet olunması hakkın ki nâmûs-ı askerinin ikmâliyle kendilerine imtiyâz ve iftihâr-ı ebedî kazandırılması ve sebt-i beht-i tevârîh olmaya lâyük ve şâyân harekât-ı memdûhadan bulunmuş olmasıyla beraber nezd-i ferdâniye-i hazret-i hilâfetpenâhîde pek büyük kıymet ve efrâd-ı askeriye karîn-i tahsîn u aferin olduğunun selâm-ı mahsûsu hikmet-i mensûsu hazret-i şehri-yârînin ilâvesiyle tebşîr olunması ve zât-ı vâlâ-yı serdâr-ı ekremînin işbu hatub-ı cesîmede dahi tamam matlûb-ı me’âli mashûb-ı cenâb-ı cihandâriye bu sûretle muvâfık görünen eser-i hüsn-i himmeti doğrusu takdîre şâyân fevka’l-’âde ikdâm ve gayretleri ve devletlu kumandan paşalar hazerâtının dahi mevdû’-ı uhde-i dirâyet ve liyâkatleri kılınan kâffe-i mesâlih-i mühimme-i ordu-yı hümâyûnda isbât-ı müdde’â-yı sıdk u dikkat

eylemeleri haklarında teveccühât-ı âli-i hazret-i mülûkânenin bir kat daha tezâyüd ve terakkîsini istilzâm eylediği gibi bunun dahi başka müstelzim-i kemâl-i memnûniyet-i seniyye-i hazret-i veliyy-i ni‘met olduğunun arz u beyân kılınması şeref-sudûr ve sünûh buyrulan emr-i fermân-ı hümayûn-ı cenâb-ı cihanbânî muktezâ-yı celîlinden bulunmuş olmakla ol bâbda emr u irâde hazret-i veliyyü’l-emrindir. Fî 3 Rebî‘u’l-evvel sene 279 (M. 29 Ağustos 1862)”

Velîyy-i ni‘met-i bî-minnet velîyy-i ni‘met-i cihân padişâh-ı âl-i Osman Abdulaziz Han halledallahu hilâfete hü ila âhiri’z-zaman efendimiz hazretleri mülk ü millet ve vatana az çok vukû‘a gelen hizmet ve muzafferiyeti takdîr ve selâm-ı selâmet-encâm-ı cenâb-ı cihândârîleriyle tevkîr buyurdıklarından ordu-yı hümayûnda bulunan bi’l-cümle mücâhid arkadaşlar bundan hâ’iz-i dest-mâye-i fâhr ve mübâhât olmak için İşkodra cânibinde sunûf-ı asâkir-i şâhâne ümerâ ve zâbitân ve efrâdına i‘lân u beyân olunduğu misillü Riyeka cihetinde satvet-endâz bulunan asâkir-i nusret-me’ser-i cenâb-ı mülûkâneye dahi teblîğ u beyân kılınmak üzere tezkire-i mezkûrenin bir kıt‘a sûret-i mergûbesi bi’l-ihrac yâver-i mahsûsla taraf-ı serdâr-ı ekremîden kumandan paşalar hazerâtına ba’s u inhâc ile orada dahi ba‘de’l-kırâ’e cümlesi kesb-i kemâl-i sürûr ve ibtihâc eylemiştir.

[KARADAĞ MESELESİNDEKİ BAŞARILARINDAN DOLAYI BİRTAKIM NİŞANLARIN VERİLMESİ]

[106] Ber-minvâl-i mezkûr hassa ordusunun ikinci şeşhaneli taburuyla Ohri redîf taburunun Riyeka dağlarına vukû‘ bulan hareket-i rüstemâne ve gayret-i dilîrânelerine mükâfâten tenvîr-i alem-i zafer-eser eylemek üzere üçüncü rütbeden birer kıt‘a nişân-ı zîşân-ı Osmanî inâyet ve ihsân buyrularak sancak-ı şerîflerine ta‘lîk ettiler.

Karadağ mes’elesinde hüsn-i hizmet ve şecâ‘at ve besâlet ve gayretleri meşhûd ve müsbet olan ümerâ ve zâbitân ve neferât-ı askeriye ve me’mûrin-i sâ’ireye verilmek üzere Dersa‘âdetten irsâl buyrulan beşyüz aded mecîdiye nişânlarından üçüncü rütbesinden on ve dördüncü rütbesinden elli iki ve beşinci rütbesinden ikiyüz seksen beş ki cem‘an üçyüz kırk yedi aded mecîdiye nişânı taraf-ı vâlâ-yı serdâr-ı ekremîden yâver-i harb Miralay Abdurrahman Bey’e tevdî‘en cânib-i

ordu-yı hümâyûna gönderildi. Mezkûr nişanlar ile sâ'ir umûmâ mahsûs daha birçok madalya ve çelenkler kumandan paşalar ma'rifetiyle tevzî' ve i'tâ ettirilmiştir.

Rumeli ordu-yı hümâyûnu Mirlivâlarından Yahya Paşa eğer çi tarihin yukarılarında beyân olunduğu üzere biraz müddet fasulye ve kemik fallarına abese iştigâ etmiş ise de kudemâ-yı umerâ-yı askeriyeden olduğundan Bosna ile sâ'ir bazı mahaller ıslâhâtında yararlığı görüldüğü misillü Karadağ gâ'ilesinde me'mûr olduğu hidemâtın hüsn-i ru'yetine muvaffak olduğundan ve Riyeka üzerine vukû' bulan hücumda sağ cenâh kumandanı olmakla bi'z-zât paşa-yı mûmâ ileyh askerinin önünde olduğu halde düşmana muhâceme ederek istihkâmâtını zabt eylediğinden Kumandan Abdulkerim Paşa ve Derviş Paşaları müştereken vukû' bulan inhâları üzerine feriklik rütbesi tevcîh buyrulmuştur.

[MAĞLUB OLAN KARADAĞLILARIN SERDAR-I EKREMDEN EMAN DİLEMESİ]

Karadağlıların tâb u tuvânı ve husûl-i merâmleri hakkında ittihâz-gerdeleri olan tedbîr ve dermânı tükendiğinden ba'de-evin Karadağlılarca saltanat-ı seniyyeye istîmân etmekten gayrı yol kalmamıştır. Binâ'en aleyh ordu-yı düşman-cûnun terk-i muhâceme eylemesiyle Devlet-i 'aliyye'nin her ne teklîfi var ise li-ecli'l-mütâla'a tarafına gönderilmesi için re'îs-i cebel Nikola'nın cânib-i serdâr-ı ekremîye bir telgrafi geldiğinden keyfiyet bâ-telgraf bâb-ı âliye arz u istîzân olundukda fî 25 Safer sene 279 (M. 22 Ağustos 1862) tarihinde zât-ı Serdâr-ı ekremînin İşkodra telgrafhânesine gitmesi hakkında zuhûr eden telgrafnâme-i sâmi üzerine yevm-i mezkûrda telgrafhâne-i mezkûra hasbe'l-me'mûriye muharrir-i fakîr dahi birlikte gidip cereyân eden muhâbere bu mahalle derc kılındı.

“Sadr-ı a'zam Fuad Paşa ve Serasker Mehmed Rüşdü Paşa ve vekâyi'-nüvis-i devlet Ahmed Cevdet Efendi hazerâtı Dersa'âdet telgrafhânesinde hazır oldukları halde serdâr-ı ekremîni istîfsâr-ı hatır merâsimi edâ buyrulduktan sonra burada bulunan altı devlet süferâsı müştereken asâkir-i şâhânenin muzafferiyetini i'tirâf ile bunun üzerine dağlı ile tesviye-i maslahat olunmaklığı Devlet-i 'aliyye'nin fütüvvetine bırakmışlardır. Eski şerâyit kâfi olmadığından esâsen evvelki i'lân dâ'iresinden çıkılmayarak te'mînât-ı âtiyeyi şâmil beriki teklîfnâme yapıp taraf-ı

devletlerine gönderilecektir ve bu ahşam mahremâne olarak bunlar taraf-ı âlilerine hurûf ile yazılır fakat şu işlerin müzâkeresi esnâda terk-i muhâsamet olunması lüzûmunun sefâretler tarafından ihtâr olunacağı mülâhazasıyla terk-i muhâsamet için ne şerâ'itin istihsâli lâzım geleceğini zât-ı âlileriyle müzâkere etmek isteriz. Şöyle ki demincek iş'âr-ı âlileri vechile mukaddemki beş mâddenin dördü eser-i himmetleriyle husûle gelip beşincisi dahi Hasan Hot ve adamlarının itlâfıyla çürümüş olmasıyla şimdi taleb edilecek şeyler yalnız hudûdca ve idârece tağyîr getirilmeyerek te'mînât-ı âtiyeyi istihsâlden ibârettir. Bunlar ber-vech-i muharrer taraf-ı devletlerine bildiriliyor.

[107] Fakat bu şeyleri re'îs-i cebel kabûl ettim dese bile kifâyet etmeyip icrâ-yı fi'ilisi görülünceye değin cebelin el-ân askerimiz elinde olan yerleriyle sâ'ir iktizâ eden mahallerin onlar tarafından terkiyle bizim tarafımızdan tutulması iktizâ eder. Tesviye-i âtiye şerâyitini teklîf ile beraber şart-ı esâsı olmak lazım gelen şu mâddeyi ortaya koymak iktizâ eder. Ol bâbda mütâla'a-i 'aliyyeleri nedir?"

Mütâla'a-i serdâr-ı ekremîye dâir yazılan telgrafnâme

"Karadağlı her ne te'mînât verir ise kat'a i'timâd câ'iz olamaz. Fırsat buldukça icrâ-yı habâsetten geri durmayacağından Dodoş ve gölde Riyeka ağzında iki küçük ada ile Aleksandra Kal'ası'nın karşısında tepede dâimî sûretle asker ikâmesi lâzım ve böyle olur ise ağzına gem urulmuş olur. Andan sonra matlûb-ı vechile kullanılması ve icrâ-yı mekâyidden men' kılınması mümkün olacağı emr-i câzimdir. Kabûl edeceği şeylerin âsâr-ı fi'liyâtı görülünceye kadar Riyeka'nın elde tutulması îcâb eder efendilerim."

Serdâr-ı ekremin diğeri telgrafi

"Devlet-i 'aliyye merhameten mütârekeyi kabûl buyurduğu halde harb tevkîf olmaksızın şerâyitin müzâkeresi taraf-ı âcizîye havâle buyrulmasını niyâz ederim.

Ömer Lütfî Paşa"

Diğeri telgrafnâme-i sâmî

“Mütâreke lakırdısı yoktur. Olsa elbet zât-ı âlîlerine havâle olunur ve hatta tesviyesi hurûf ile demincek iş‘âr buyrulan fıkranın yine hurûf ile cevâbı yazılır. Ondan sonra teklîfât-ı musammemeyi hâvî olan varaka yine hurûf ile yazılacaktır.

Fakat bu gâyet uzun olduğundan nakl u halli ve ba‘de‘l-mütâla‘a cevâbı vakte muhtâc bulunduğundan ve ahşam dahi takarrüb eylediğinden cevâbını yarın irsâl buyurmaları ricâsıyla “Adiyo” diyerek meclise hitâm verelim efendimiz. Fuad”

Bu gece kaleme alınıp ferdâsı gün on iki mâddeyi hâvî gelen telgrafnâme-i sâminin aynıyle sûretidir.

“Birinci mâdde: Karadağ dâ‘ire-i dâhiliyesi asâkir-i şâhânenin duhûlünden evvel bulunduğu halde kalacaktır.

İkinci mâdde: Binsekizyüz ellidört senesinde muhtelit komisyon ma‘rifetiyle ta‘yîn olunan hatt-ı hudûd ibkâ kılınacaktır.

Üçüncü mâdde: Dağluların Bar Limanı‘na gelip ticâret etmelerine Devlet-i ‘aliyye ruhsat verip oradan dağa götürdükleri ve liman-ı mezkûr tarîkiyle hârice getirdikleri emti‘a ve eşyâdan gümrük alınmayacaktır. Fakat her halde memnû‘ olan esliha ve mühimmât müstesnâ olacaktır.

Dördüncü: Mirko‘nun fî-mâ ba‘d avdet etmemek üzere cebelden ihrâc olunması

Beşinci mâdde: Hersek ile İşkodra beyninde ve cebelin içinde olan yolun açılması ve o yolun lâzım gelen ve ba‘dehü ta‘yîn olunacak olan noktalarında asâkir-i şâhâne elinde block havzlar olacaktır.

[108] Altıncı bend: fî-mâ ba‘d hudûdu tecâvüz ile hasâret etmeyeceklerine ve etrâf-ı cebelde bulunan nevâhî ahalisinden isyân üzere bulunanlar olur ise mu‘âvenet etmeyeceklerine cebelin her nâhiyesinin mu‘tebirânı tarafından memhûr ve mumzî doğrudan doğruya serdâr-ı ekrem hazretlerine sened ve ta‘ahhüdâmeler vermesi

Yedinci bend: Hudûd üzerinde vukû' bulabilecek bazı münâza'ât-ı cüz'iyeyi mahalleri hükümetleriyle birlikte tesviye etmek için dağın civârında bulunan eyâletlerde birer vekilleri bulunması ve başlı bir mâdde zuhûruyla mahallince tesviye olmadığı halde idâre-i cebelin doğrudan doğruya bâb-ı âliye dahi mürâca'at edebilmesi

Sekizinci bend: Dağa tezkiresiz ve ruhsatsız familya kabûl olunmaması ve şâyet giden olur ise i'âde olunması

Dokuzuncu bend: Karadağlunun memâlik-i mahrûsenin her tarafında geşt ü güzârlarına ve icrâ-yı ticâret eylemelerine mûmâna'at olunmayıp her halde mazhar-ı himâyet ve sıyânet olmaları.

Onuncu bend: Eshâb-ı cinâyetten firârların tarafeynden müsavâten red olunması.

Onbirinci mâdde: İki taraf ahalisinin yekdiğerden gasb-ı emvâl eylemeleri vukû'unda istirdâd ettirilecek ve gasb edenler te'dib olunacaktır.

Onikinci bend: Karadağlıların âtîde men'-i şekâvetleri için İşkodra ve Hersek ve Bosna cihetlerinde istinâd eyledikleri kule ve istihkâmlarının hedmiyle bir dahi yapılamaması”

Teklîfnâme bundan ibâret olarak ber-minvâl-i muharrer Riyeka ile ilerisinde kâ'in dağların zabtından sonra Çetine denilen karargâh-ı re'îs-i cebele hücum olunmasının sırası gelmiş olduğundan ve bi-mennihi te'âlâ Çetine'ye varılır ise Türk Kal'ası'nın hedmiyle Dilbend'e defn olunmuş olan İslâm kellelerinin ihrâc ve İşkodra cânibine nakl u inhâc olunması devlet ve milletçe arzu olunmakta bulunduğundan Riyeka'ya onbeş günlük zahîre ve oraca zabtı güç bazı tepelere üçer dörder yüz nefer asâkir-i muvazzafa ve münâsib tepelerde altı tabur asâkir-i şâhâne ik'âd ve ikâme kılındığı halde Çetine üzerine hareketle tahsîl-i merâm kesb-i kemâl-i suhûlet eylemiş idi ve yani Çetine'ye girmek bir iki saat kadar zahmet ihtiyârına mütevakkıf iken kumandan paşalar hazerâtının biraz ağır davranmalarından nâşî ser-i menzil-i maksûda vâsıl olunamamıştır.

[KARADAĞLILARIN SERDAR-I EKREMİN TEKLİFNAMESİNİ KABULU]

Karadağluya mütâreke yani harbin te'hîri uyamayıp bir taraftan muhâceme ve bir taraftan saltanat-ı seniyyenin husûl-i maksad-ı âlîsine çabalamak hükm-i maslahat îcâbından bulunmuş ise de muhârebece vukû'a gelen te'ennîye göre işin bundan ilerisine varılabilmek ihtimâli verilse dahi tûl-i müddete ihtiyâcı anlaşılmış ve Karadağlılar ise askeri Çetine'ye ayak bastırmamak için olunacak tekâlîfi kabûl edeceğine dâ'imâ beyândan hâlf kalmamıştır. Bu cihetle bâb-ı âlîden şeref-zuhûr eden on iki mâddeyi şâmil teklîfnâme Fransızca bi't-tercüme ma'ıyyet-i serdâr-ı ekremîde bulunan tabîb Mösyö Koçte tevdî'an re'îs-i cebel Nikola'ya gönderilmiştir. Şu esnâda re'îs-i mûmâ ileyhine gelen telgrafnâmesinde kendisine gönderilen teklîfnâmenin esnâ-yı mütâla'asında Sitanus yani Karadağ'ın erbâb-ı şûrâsının mevcûd bulunması lâzım gelerek bunları celb u cem' edeceğine mebnî yetmişdokuz senesi Rebî'u'l-evvelinin sekizinden on birinci gününe kadar ordu-yı hümâyûnun te'hîr-i hareketini iltimâs edip mûcibince keyfiyet kumandan paşalara cânib-i serdâr-ı ekremîden emr verilmiştir.

Asâkir-i islâmiyenin Riyeka'nın ilerisinde kâ'in cebellere istilâ ettikde Çetine'de cebel re'îsiyle sâir ahali zî-kıymet eşyâ ve top ve sâ'ir bazı şeyleri kaçırmışlar idi. Kendisiyle mukarrebleri birlikte Kottaro'ya civâr Nigoş dağlarına çekilmişlerdir. Ancak asker ileriye hareketten men' olunduğu cihetle yine Çetine'ye tecemmu' edip reis Nikola teklîfnâmeyi kendilerine kırâ'at ve icrâ-yı emr-i müzâkereye mübâşeret eyledi.

[109] Mezkûr teklîfnâmeyi rü'esâ-yı cebel tamamıyla kabûl edip fakat teklîfnâmenin dördüncü bendinde Mirko'nun bir daha gelmemek üzere cebelden def'i hakkında muharrer olan teklîfât cebel re'îsine ağır gelip Çünkü Mirko re'îsin pederi olmak hasebiyle pederine bu sûretle bir mu'âmele icrâ etmek müşkil olmakla mümkün ise afv olunmasını ricâ ve kusur tekâlîfi tamamıyla kabûl ettiklerini beyân u inbâ etmek me'mûriyetiyle Eyvo Rako ve Radoviç nezd-i âlî-i serdâr-ı ekremîye gönderilmiş ve merkûmat İşkodra'ya gelerek zât-ı serdar-ı ekremîyle mülâkât edip me'mûr oldukları işi Serdâr-ı ekrem Paşa'ya tebliğ ile kendileri mazhar-ı ikrâm

oldular. Mirko'nun cebelde kalmasına Devlet-i 'aliyye müsâ'ade buyurmuş ve teklîf-i sâ'ire dahi imza ettirilerek mes'ele-i cebel bu sûretle hitâm bulmuştur.

Yetmiş dokuz senesi şehri Rebî'u'l-evvelinin yirmi beşinci ve Eylül'ün dokuzuncu Pazar günü ahşam üstü Çetine'de yirmibir pare top endah olunmuş ve ferdâsı Riyekanın karşı dağlarında olan Karadağlılar dahi yirmi bir pare top endahıyla bayraklarını toplayıp Çetine'ye doğru çekilmiş ve tarafeynce bir hareket-i hasmâne kalmamıştır.

[KARADAĞ MESELESİNDE YARARLILIKLARI GÖRÜLENLERE RÛTBE TEVCİH EDİLMESİ]

Arnabudluk Hanedanından Karanfilbeyzâde Mehmed Bey'in Riyeka muhârebesinde ibrâz etmiş olduğu şecâ'at ve fedâkarlığına mebnî cânib-i vâlâ-yı serdâr-ı ekremîden İstabl-ı âmire pâyesi inhâ bulunduğu halde hıdemât-ı sâbıkasına göre İstabl-ı âmire kendisine az görülüp bâb-ı âlîden rûtbe-i refî'a-i mîrmîrânî tevcîh buyrularak emri-âlîsi bi'l-vürûd kendisine i'tâ kılınmıştır.

Paşa-yı mûmâ ileyhimin peder ile ammîsi Karanfil ve Mustafa Beyler eski Mora muhârebelerinde Atina'da mahsûr oldukları hengâmda Mustafa Bey yaralanmış ve düşman şiddetle muhâceme ettiğinden mûmâ ileyh Mustafa Bey'in yaralı olarak taşınması mümkün olamayıp orada mecrûh terki halinde dahi düşman gelip bin eza ile i'dâm edeceği cihetle kendisinin rızâsıyla karındaşı Karanfil Bey başını kesip cesedini orada bırakmış ve başını memleketleri olan Kafterz'e göndermiş olduğu rivâyet olundu.

Mûmâ ileyh Mehmed Paşa'nın şecâ'at ve besâleti derece-i gâyede ve kendisi hânedânzâde olup cesûr ve şecî' adamlara meyl u muhabbeti ziyâde olarak hatta bir gün memlekette kendi konağında oturur iken zokakda bir arnabud bülend-âvâz ile türkû çağırarak geçer iken "Bu herif-i bî-mühâbâ benim hânemin yanında türkû çağırırsın, ne demektir?" gibi Mehmed Paşa'nın şecâ'atine dokunup bu Arnabudu tutmaları için uşaklarına emr eylemiş ise de Arnabudun üzerine varılamadığı cihetle bizzat Mehmed Paşa seğirtip Arnabud'un üzerine gider iken merkûm Arnabud tûfengine ateş etmesiyle kurşun Mehmed Paşa'nın omzundan seğirterek geçmiş ve

Arnabudun bu cesaretini Mehmed Paşa görünce kendisinden hoşnûd ve memnûn olarak alında bûs ve alıp kendi dâ'iresinde tevkîf ile birçok zaman hizmetinde istihdâm eylediği rivâyet-i sahîhadandır. Paşa-yı mûmâ ileyh cesûrları sever ve garîb-nüvâz ve fukarâ-perver idi.

Paşa-yı mûmâ ileyh sergerdelikle Karadağ'a me'mûr oldukda Atina'da şehîden kalan ammîsi Mustafa Bey'in seyfini bend-i miyân-ı şecâ'at edip vâlidesi hanım bunu görünce demiş ki; "Bu kılıncın şân u şöhreti Arnabudlukta ziyâde kadr u kıymeti vardır. Kılıncın şânına hâlel getirdilmekliği işitir isem bizce büyük ayb ve kederdir. Ölümünüz indimde hayırlıdır." İşte Arnabudlukta tâ'ife-i nisâda bile gayret-i diniye ne mertebede olduğu bu ifâdeden ma'lûmdur. Vâkı'a paşa-yı mûmâ ileyh Riyeka muhârebesinde ibrâzına muvaffak olmuş olduğu şecâ'at ile kılıncın şânını i'lâ etmiştir.

[ORDU-YI HÜMAYUNUN KARADAĞ'DAN ÇEKİLMESİ]

Teklîfnâmenin Karadağlılar tarafından âsâr-ı fi'lisi irâ'e olununcaya kadar ordu-yı mezkûrun Karadağ toprağında bulundurulması lâzım iken buralarına ri'âyet olunmayarak ordu-yı hümâyûn tamamıyla geriye alınıp hassa ve Dersa'âdet ve Rumeli ordu-yı hümâyûnları redîf taburlarının Riyeka'dan İşkodra'ya celbiyle oradan bahren memleketlerine irsâli ve Hersek ile İşkodra fırkalarında işe yarar birer mikdâr asâkir-i muvazzafanın ibkâ ve istihdâmıyla bâkîsine ruhsat i'tâsı ve bunlardan Sergerde Mehmed Paşa ile Mehmed Bey'in ma'iyetleri biner nefere iblâğı [110] kararlaştırılarak yetmiş dokuz senesi şehir-i Reb'ü'l-âhirinin dokuzuncu ve Eylül'ün onuncu penç-şenbih günü ordu-yı hümâyûna Riyeka'dan Karoça ve bir gece burada beytütetle ferdâsı Jabyak Sahrâsı'na azîmet eylemiştir. Sunûf-ı asâkir-i mülûkânenin birer aylıkları tesviye olunmak üzere kâfiyü'l-mikdâr nukûd İşkodra'dan irsâliyle orada birer maaşları tevzî' ve i'tâ olunduktan sonra ordu-yı hümâyûna Podgoriçe tarîkiyle İşpoz Sahrâsı'na avdetle Hersek Fırkası İşpoz pîşgâhında ve İşkodra Fırkası Vezirköprüsü civârında darb-ı hıyâm ârâm eyledi.

İşpoz ile Nikşik miyânında yapılması teklîfnâmenin cümle-i ahkâmından olan blockhavz mevki'lerini keşf u ta'yîn etmek için Mirlivâ Sâmih Paşa ile Karadağlı

Petro İstefan fî 17 Eylül sene 278 tarihinde İstrok Boğazı'yla Byelo Pavleviç Nâhiyesi'ne ta'yîn ve i'zâm olundular. Bunlar oralara gidip dokuz bâb blockhavzların noktalarını bi'l-intihâb alâmet-i mahsûsa vaz'ıyla ve haritanın tersîmiyle İşkodra cânibine avdet eylediler.

Gâ'ile-i cebel ibtidâlarında alay ve taburların peyderpey harb oldukça zâbitânından şehîden vefat edenleri bulunmak ve münhal zabıt mahalli vukû'unda Dersa'âdete arz ile cevâb-ı zuhûru vakte muhtâc olmak mülâhazasıyla böyle bir şey vukû'undan yerlerine ümerâ ve zâbitân-ı askeriye'nin ehliyetlilerinden nasb u ta'yîniyle cânib-i serdâr-ı ekremîden rütbelerinin terfî' ve me'mûriyetlerinin icrâsından sonra makâm-ı celîl-i ser-askeriye inhâsına irâde-i seniyye ile zât-ı serdâr-ı ekremî me'zûn bulunmuş ve bu me'zûniyet taraf-ı serdâr-ı ekremîden kumandan paşalara da verilmiş idi. İşbu gâ'ile bertaraf olduktan sonra me'zûniyet-i mezkûrenin ilgâ ve ba'de-ezin münhal mahaller vukû'unda intihâb olunacak zâbitânın terfî'-i rütbe kânunnâme-i hümâyûnu ahkâmına tevfiikan makâm-ı seraskeriye takdîm ve isrâ olunması için kumandan paşalara tavsiye kılındı.

Fart-ı cesâret ve şecâ'atine mebnî uhdesine rütbe-i mîrmîrânî buyrulduğu yukarıda zikr olunan Karanfilbeyzâde Arnabud Mehmed Paşa İşkodra'da olduğu halde kara sevdâyâ uğrayarak kendi kendisini öldürmüş ve akrânı nâdir bir yiğit ve bahadır olduğundan cümleye bâ'is-i elem olmuştur. Rahmetullahi aleyh.

[KARADAĞ MUVAFFAKİYETİNDEN DOLAYI PADİŞAH TARAFINDAN YAZILAN TAKDİRNAME]

Karadağ'da cilve-ger-i âyîne-i husûl olan muvaffakiyet ve muzafferiyetin takdîr ve tahsînini hâvî bâlâ-yı zîbâsı hatt-ı hümâyûn meyâmin-i makrûn-ı cenâb-ı şâhâne ile müzeyyen şeref-sâdır olan fermân-ı celilü'l-unvân hazret-i şehriyârî yâver-i harb hazret-i cihandârî Ferik Said Paşa ile tesyâr buyrularak İşkodra'da tertîb olunan alay-ı vâlâ ile resm-i istikbâl icrâ ve serdâr-ı ekremin konakları havlusunda cânib-i serdâr-ı ekremîden yed-i kemterâneme tevdi' ve fakîr-i pür-taksîr dahi ta'zîmât-ı fâ'ikayı edâ ettikten sonra feth u kırâ'at ve mazmûn-i lütf-i meşhûnu huzzâr-ı zî-i'tibâr ve asâkir-i şecâ'at âsâre tefhîme müsâra'at ettiğimin akibinde ulemâ taraflarından temâdi-i eyyâm-ı ömr u ikbâl ve füzûni-i şevket u iclâl mekârim-

iştimâl-i cenâb-ı mülkdârî dua-yı vâcibü'l-edâsı tekrar ve yirmi bir pâre top endahtıyla izhâr-ı Şevk u Őâdî ve mesarr kılındığı misillü fermân-ı mezkûr ferîk-i müşârun ileyh ile ordu-yı hümâyûn cânibine dahi irsâl ve tesyâr olunub vecîbe-i zimmet musâdıkından olduğu üzre âyin-i behin-i ihtirâm ordu-yı hümâyûnda dahi ba'de'l-itmâm kırâ'atle cümleye ifhâm olunub yirmibir pâre top endahtıyla i'lân-ı memnûniyet kılınmıştır.

Sûret-i hatt-ı hümâyûn-ı padişahi

“Vezîr-i hamîyyet-semîrim Ömer Paşa

Size ve Müşîr Paşalara ve kâffe-i ümerâ ve zâbitân ve ale'l-umûm neferâta mahsûsi selâm ederim. Cümlelerin hizmeti nezdimde ve bi'l-cümle millet indinde takdîr olunmuştur. Hepiniz berhurdâr olunuz. Cümlenizin harekât-ı makbûlesini takdîran tastîr olunan işbu emrimiz yâver-i harbimiz ferik Said Paşa'ya tevdî' ve teslîmen zât-ı dirâyet-simâtına gönderilmiştir.

[111] Sûret-i fermân-ı âlî

Düsturûn, mükerrerûn müşîrûn, mufahhamûn-ı nizâmü'l-âlem müdebbir-i umûrû'l-cumhûr bi'l-fikri's-sâgibi mütemmimu mehâmmü'l-enâm bi'r-re'yi's-sâ'ibi memhûden bünyânü'd-devleti ve'l-ikbâl müşeyyidu erkânü's-sa'âdeti ve'l-iclâl mahfûfun bi-sunûfi avâtıf-ı melikü'l-a'lâ asâkir-i şâhânem serdâr-ı ekremî ve Rumeli Eyâleti Vâlisi ve ordu-yı hümâyûnum müşîri olup nişân-ı âli-i Osmanî ile mecîdiye ve imtiyâz-ı nişân-ı zî-şânlarının birinci rütbelerini hâ'iz olan vezîr-i dirâyet-semîrim Ömer Lütfi Paşa ve müşîran-ı kirâmdan İşkodra ve Hersek fırka-i askeriyeleri kumandanları olup zikrolunan Osmanî ve mecîdî nişân-ı me'âli ünvanlarını hâ'iz ve hâmil olan vezirim Abdi Paşa ve Derviş Paşa. Edâmellahu te'âlâ iclâlehüm ve mefâhirü'l-ümerâi'l-kirâm ekâbirü'l-küberâ'il-fihâm zevi'l-kadri ve'l-ihtirâm eşhâbü'l-'izz ve'l-ihtîşâm el-muhtassun bi-mezîdi inâyeti'l-melikü'l-a'lâ mârru'l-beyân firkalar refâkatinde bulunan ferîkân-ı kirâmum dâmet me'âlîhim ve mefâhiru'l-ümerâ-i'l-kirâm mütemmimü'l-küberâ-i'l-fihâm zevi'l-kadri ve'l-ihtirâm el-muhtassun bi-mezîdi inâyeti'l-melikü'l-allâm Mirlivâ paşalar zîdet me'âlîhim ve mefâhiru'l-ümerâ-i'l-mükerrerîn muhtâran neferât ve'l-mücâhidîn câmi'ü'l-mehâsin

ve'l-mefâhir mu'temidü'l-ke'tâ'ib ve'l-me'âşir el-muhtassun bi-mezîdi'l-inâyeti'l-melikü'l-kâdir Miralay beyler zîdet ikbâlehüm ve mefharu'l-emâcid ve'l-ekârim câmi'u'l-mehâmid ve'l-mekârim el-muhtassun bi-mezîdi inâyeti'l-melikü'd-dâ'im kâ'im-i makâm beyler dâmet mecdühüm ve mefâhiru'l-emâcid ve'l-ekârim binbaşular ve alay ümenâsı zîdet mecdühüm ve mefâhiru'l-emâsil ve'l-akrân kolağaları ve sâ'ir zâbitân zîdet kadruhum ve bi'l-cümle neferât-ı askeriye zîdet besâletehum tevkî'-i refî'-i hümayûnum vâsıl olucak ma'lûm ola ki bir müddetten beri Devlet-i 'aliyye'nin Karadağ hakkında ittihâzına mecbûr olduğu tedâbîr-i askeriyede mecbûl ve maktûr olduğunuz hamiyet ve gayret iktizâsı ve kâffe-i vesâ'il ve ahvâlde meşhûd olan sadâkat ve şecâ'at muktezâsı üzre fedâkarâne ve cansiperâne ibrâz eylediğiniz harekât-ı fâhîrenin eseri olarak nâ'il u mazhar olduğunuz muzafferiyet-i kâmile ve meydân-ı vücûda getirdiğiniz hizmet-i mergûbe ind-i şâhânemde doğrusu rehin-i takdîr ve âferin olup cümlelerinizi tebrik ile beraber duâ-yı bi'l-hayr-ı mülûkânemle yâd etmekteyim. Devlet ve millet uğurunda zuhûra gelen işbu hizmetinizi dâ'imâ takdîr edeceğim misillü içinizden bu yolda fedâ-yı cân edenleri dahi hiçbir vakitte unutmayıp dâ'imâ rahmet-i ilahiyeye nâ'iliyetleri temennîsinden hâlî olamayacağım ve yetimlerini kendi evlâdım gibi bilip her birisini şefkat-i mahsûsa-i şâhâneme mazhar tutacağım derkârdır. İşbu muzafferiyetle tezyîn-i libâs-ı hamiyet ve insâniyet edenlerin cümlesi nişâne-i memnûniyet olmak üzre başkaca alâmet-i iftihâriyeye dahi nâ'il olacaklarından mücerred cümlelerinizi telattufen ve hidemât-ı makbûlenizi takdîran divân-ı hümayûnumdan mahsûsan işbu emr-i celilü'l-kadrim isdâr ve bâlâsı hatt-ı hümayûnumla bi't-tevşîh mahsûsan selâm-ı selâmet-encâm-ı mülûkânemin dahi teblîği için ta'yîn olunan ma'iyet-i mülûkânem yâver-i harbi emiru'l-ümerâi'l-kirâm kebîrû'l-küberâi'l-fihâm Ferik Said Paşa dâmet me'âliyyeye tevdî'an irsâl ve tesyâr kılındı. Sûret-i mahzûziyyet-i 'aliyye-i mülûkânem cümleliğinizin ma'lûmu oldukta bundan böyle dahi her birinizden me'mûl ve muntazır-ı şâhânem olduğu ve me'mûriyet ve sadâkatınıza müterettib bulunduğu üzre her halde ve mahalde uğur-ı meyâmin-meyfûr-ı devlet-i 'aliyyemde izhâr-ı me'ser-i hamiyetkârî ve besâlet ve ifâ-yı levâzım-ı me'mûriyet ve sadâkate ikdâm ve gayretle hakkınızda olan teveccühât-ı şâhânemin bir kat daha te'yîd ve te'kîdi husûsuna bezl-i muhassıl-ı liyâkat eylesin şöyle bilesin alâmet-i şerîfeme i'timâd kılınız. Tahrîran fî evâhir-i şehri Rebî'u'l-evvel sene tis'a ve seb'in ve mi'eteyn ve elf."

Bazı mesâlih-in icrâ-yı müzâkeresi için İşpoz Sahrâsı'nda bulunan asâkir-i şâhâne kumandaları Ferik Osman Paşa ve Mirlivâ Dilâver Paşa'ya bi'l-ihâle kumandan Abdulkerim Paşa ve Derviş Paşa'lar İşkodra'ya azîmet ve muvâsalet ve serdâr-ı ekrem ile mülâkât edip ferdâsı Serdâr-ı ekrem paşa hazretlerinin konağında müşârun ileyhimâ Abdulkerim Paşa ve Derviş [112] Paşa ile İşkodra Mutasarrıfı Abdi Paşa'lar tecemmu' ederek hasbe'l-me'mûriye muharrir-i fakîr dahi hâzır bulunarak Mirlivâ Sâmih Paşa vâsıtasıyla Karadağ içinde ta'yîn olunan mevâki'de dokuz bâb blockhavzların inşâsı ehemm ve devletçe pek mültezim idüğünden bunların ya maktû'an yaptırılması veyahut ustalar celbiyle yevmiye ile inşâ ettirilmesi sûretleri bi'l-müzâkere meclise hitam verildi. Ferdâsı yine serdâr-ı ekrem'in konağında akd-i encümen-i meşveret olunup zikr olunan blockhavzların maktû'an inşâsı tasvîb kılınarak halka sahibi Nikola ile kontratoları tanzîm u tahtîm ile mübâdele-i te'âti kılındı. Bu iş dahi tamam olduktan sonra serdâr-ı ekrem İşkodra kumandanlığı İşkodra Mutasarrıfı Abdi Paşa'ya ilâve-i me'mûriyet edip Hersek kumandanlığı kemâkân Derviş Paşa'ya havâle ile îcâb eden ta'lîmâtlarını bi't-tanzîm i'tâ ve kendileri Der-'aliyye'ye avdet ve Abdulkerim Paşa dahi merkez-i me'mûriyetleri olan Manastır'a azîmet ettikleri cihetle bir defa Derviş Paşa ve Abdi Paşa ile oradan İşpoz Sahrâsı'na gidip blockhavzların inşâ'âtına mübâşeret ettik ve şu sırada Abdi Paşa Hersek fırka-i askeriyesi kumandanlığına ve Derviş Paşa İşkodra fırkası kumandanlığına becâyiş-i me'mûriyetleri bi'l-icrâ İşkodra mutasarrıflığına dahi Prezrin Vâli kâ'im-i makâmı Vasıf Paşa ta'yîn buyrulmuştur. Ancak mezkûr blockhavzların te'hîr-i inşâsı için Karadağlı yaygara etmeğe ve hatta tekrar cem'iyetler peydâ etmeğe başladıklarından re'îs-i cebelin tercümesi zîrde muharrer Fransızca olarak Derviş Paşa'ya bir tahrîrâtı geldi.

[KARADAĞ REİSİ NİKOLA'NIN BLOKHAVZLARIN İNŞASININ TEHİR EDİLMESİ HUSUSUNDAKİ TAHRİRATI]

Fî 14 Teşrîn-i sâni sene 1862 tarihli re'îs-i cebel Nikola'nın Derviş Paşa'ya gelen mektûbu tercümesidir.

“Blockhavzların inşâsı zımnında asâkir-i şâhânenin Byelo Pavleviç ovasına ilerilediğini bu dakika haber aldım. En sonraki ihtârâtımın bâb-ı âliden cevâbını

beklemeksizin böyle müsâra'aten mübâşerete te'essüf ederim ve zât-ı müşîrânelerine bi'l-iftihâr takdîm ettiğim tahrîrâtımda efkâr-ı mülâyimâne-i saltanat-ı seniyyeyi istid'â ettiğimi beyân etmiş idim. Bundan murâdım me'âlini bâb-ı âliye arz buyurasınız idiği derkâr bulunduğu misillü taraf-ı âcizîden dahi doğrudan doğru cânib-i bâb-ı âliye nihâyet efkârımı beyân eyledim. Sizin benim toprağıma girmeniz bana çok güç ve aksi gibi geliyor. Birincisi son istid'âmın Devlet-i 'aliyye tarafından is'âfini me'mûl eder idim. Sâniyen blockhavzların inşası hakkında olan tasavvurâtı dağlı görmeğe alışmamıştır. Her ne hâl ise birden bire bunlara mübâşeret olunması cây-i te'essüftür.

Ovanın ortasında bulunan asâkir-i şâhâne Karadağlıların efkârına dokunacağını bildiğimden ve her türlü fenâlığın vukû' bulmamasını da arzu ettiğimden Karadağlıların efkâr ve i'tikâdını tebyîn ve kendilerini te'mîn etmek üzere hâmil-i nemika adamımı me'mûr ettim.

Karadağlıların keyfiyeti için sırasını ve Bâb-ı 'âlinin son cevâbını beklemiş olduğunuz bir tarafa dokunulmayarak şu işlerin görülmesi me'mûl idi. Sûret-i tevkîfi için bâb-ı âlice çalışmak ve bir de ahaliyi kandırmak için inşâ'ât-ı merkûmenin geciktirilmesini ricâ ederim.

Sulhun devamı ve tarafeynin mu'âmele-i dostânenin muhâfazasıyla meveddet-i tarafeyni ileriletmek için zât-ı müşîrânelerine ricâ ederim. Muktezâ-yı mehâmmdan ve kemâl-i fetânet-i âli-i müşîrîleri ricâ-yı mesrûdeye beni mecbûr eden esbâbı bulabilerseniz teşebbüsât-ı âcileden tarafeynin mu'âmelesine dokunmasın deyu ihtirâz ederim. Şimdiye kadar çalışıp çabalayışım kan dökülmeyip bi's-suhûle işin bitirilmesini ister idim."

Re'îs-i mûmâ ileyhın işbu tahrîrâtı telgraf vâsıtasıyla Bâb-ı âliye keşîde kılınarak zuhûr eden irâde vechile re'îs-i mûmâ ileyhe cevâb i'tâsıyla İşpoz Sahrâsı'nda [113] kâ'in martinin tepesinde kulenin inşâsına mübâşeret kılınmış ve Karadağlılardan tecemmu' eden ikibin kadar haşerât birkaç gün oralarda toplaşmış iseler de ayak patirtısıyla papuş bırakılmayacağını derk ettiklerinde dağılmış ve blockhavzların yapılmaması için pek çok çabalamışlar ise de müfid olmayıp az

müddette martinin tepelerinde biri büyük ve ikisi ufak üç bâb kule inşâ ve itmâm kılınmıştır.

HATİME

Blockhavzların Karadağ içinde yapılması kabûl-gerdeleri olan teklîfnâmenin ahkâmından olduğu halde Karadağ re'îsi Nikola'nın akibinde bunu kabûl etmemek sadedlerinde bulunuşu tekâlîf-i Devlet-i 'aliyye'nin âsâr-ı fi'liyesi görülmeksizin askerın Karadağ toprağından geri çekilmesinden neş'et edip bu taksirât dahi bizim tarafta vâki' olmuş bir şey olup me'a mâ fih ba'de-mâ Karadağlunun inde'l-isyân darb ve tenkîli İşkodra ciheti ve göl ile Riyeka Nehri semti Devlet-i 'aliyye için cihât-ı sâ'ireden pek suhûletli olduğunu tavsiye ile hatm-i kelâm ederim.

SONUÇ

İsminden de anlaşılacağı üzere dağlık ve verimsiz bir bölge olan Karadağ her ne kadar 15. yüzyılda Osmanlı hakimiyeti altına girmiş olsa da bu hakimiyet sadece kağıt üzerinde kalmış olup Osmanlı yöneticilerinin bu bölgeyi kontrol altında tutmak için fazla bir gayret göstermediği bilinmektedir. Öyle ki Osmanlı toprak sisteminde önemli bir yeri olan Tımar sistemi bu bölgede uygulanmamış olup pek de yüksek olmayan cizye vergisini ödemesi karşılığında bölge serbest bırakılmıştır.

Ülke toprakları birbiriyle çarpışan kabileler arasında parçalanmış olmasından dolayı Osmanlı Devleti bu karışıklık ve geçimsizlikten de istifade ederek Karadağ'ın müstakil kalan kısımlarını elde etmeğe başladı.

Osmanlı hakimiyetine geçtikten bir süre sonra “Vladika” denilen piskoposlar tarafından yönetilmeye başlanmak suretiyle Karadağ'da teokratik bir idare tarzı kurulmuştur. Vladikalık ilk başlarda Arnavutluk'ta bulunan İpek Patrikliği'ne bağlıyken 18. yüzyılın sonlarına doğru İstanbul Patrikliği'ne bağlanarak siyasi açıdan olduğu kadar dini açıdan da Osmanlı'nın bünyesine girmişti.

Hakimiyet altına alındığı 15. yüzyıldan 19. yüzyıl ortalarına kadar halk arasında birtakım kavga ve isyanların olmasıyla birlikte 1851 yılında Danilo Petroviç'in tahta geçmesi Osmanlı – Karadağ ilişkilerinde yeni bir sayfa açmıştır. Danilo Petroviç Rusya ve Avusturya'nın da muvafakatını alarak 1852'den itibaren kendisini prens ilan etmiş ve müstakil bir idareci gibi davranmaya başlamıştır. “Medeniyet Denizi içinde bir Barbarlık Adası” olarak tanımladığı ülkesinin yanlış bir zaman diliminde olduğunu ve gereken değişim için uygun zamanın geldiğini düşünen Danilo kabileler arası kötüleşen ilişkileri düzeltip tahtını sağlama aldıktan sonra aynı yıl içinde önce Viyana'ya, ardından da Petersburg'a giderek Avusturya ve Rusya'nın da desteklerini alarak kendini prens ilan etmiştir.

Osmanlı Devleti Danilo'nun prenslik ilanını tanımamış ve böyle bir durumun diğer balkan devletlerinin bağımsızlık yolunda heyecan ve ihtiraslarını kamçulamak olarak görmüştü.

Gerek Danilo'nun prensliğini ilan etmesi gerekse Karadağ'ın sınırdaki Osmanlı topraklarına saldırması, Osmanlı Devleti'ni Karadağ'a karşı harekete geçmeye mecbur bıraktı ve 1852 yılında Karadağlıların Zablyak Kalesi'ni almalarını savaş sebebi sayarak harekete geçti.

Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa komutasındaki birlikler Podgoriçe, Nikşik ve Trebin üzerinden saldırıya geçti. Ancak Danilo'nun Avusturya ve Rusya'yı müdahaleye çağırmasıyla birlikte Osmanlı ile Karadağ arasında savaştan önceki durumu esas alan bir anlaşma imzalandı. (3 Mart 1853)

Kırım Harbi yıllarında tarafsız kalan Karadağ, savaş sonrasında toplanan Paris Kongresinde Avusturya delegesinin ortaya attığı bir mesele ile Karadağ'a temas edilse de bir sonuca varılamadı.

1858 Hersek İsyanı'nda başkaldıranlara Karadağlılar tarafından yardımlar yapıldığını ileri süren Osmanlı Devleti tekrar Karadağ üzerine harekete geçti. Ancak Grahova mevkiinde Osmanlı kuvvetleri ağır bir yenilgiye uğradılar.

Osmanlı Devleti ayaklanmayı bastırmak için daha şiddetli önlemler almaya çalıştıysa da İngiltere, Fransa ve Rusya'nın da araya girmesiyle elçiler konferansı düzenlenerek bir anlaşmaya varılmıştır. (8 Kasım 1858)

Grahova galibiyetinden cesaret alan Karadağlılar Rusya'nın da desteklemesiyle isyan eden Herseklilere yardıma gittiler. Osmanlı Devleti, Karadağ prensinden Herseklilere yardım etmemesini istediysede Karadağlıların buna aldırış etmemesi yüzünden Hersek ve Karadağ üzerine askeri bir hareket yapmaya karar verdi. Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri Karadağ'ı 1862 baharında "Karadağ olalıdan beri Karadağlı hiçbir vakit böyle dayak yemedi" diye nitelendirdikleri büyük bir yenilgiye uğrattılar.

Bosna Hersek ayaklanması ve Avrupa devletlerinin isyancılar yararına işe karışmaları Sırbistan ve Karadağ'a da bağımsızlıklarını kazanmak veya hiç olmazsa muhtariyet imtiyazlarını genişletmek için ümit vermişti. Bu amaçla 1876 yılında Sırbistan Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açtığında Karadağ da, Sırbistan'ın müttefiki

sıfatıyla savaşa dahil oldu. Karadağlılara karşı harekate geçen Osmanlı kuvvetleri bir başarı elde edemedilerse de Sırpı büyük bir bozguna uğrattılar ve Sırpılarla ateşkes imzalandı.

Karadağ ile yapılan savaşa da son verilmesini isteyen büyük devletlerin İstanbulda yapılan Tersane Konferansı'nda ve Londra'da yaptıkları protokolde ileri sürdükleri ağır şartları Osmanlı Devleti'nin kabul etmemesi üzerine Ruslar bunu bahane ederek Osmanlı Devleti'ne savaş açtı.

Bir yıla yakın süren muharebe sonunda Tuna boylarında ve Doğu Anadolu'da yenilgiye uğrayan Osmanlı Devleti Ayestafanos (Yeşilköy) Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı. Antlaşmaya göre Osmanlı hükümeti Trakya ve Makedonya'yı Bulgarlara bırakmak zorunda kalıyor, Rumeli'ndeki Osmanlı toprakları birbirinden ayrı üç parçaya bölünüyordu. Ancak Avrupalı devletlerin ve özellikle İngiltere'nin de araya girmesiyle imzalanan Berlin Antlaşması'yla Karadağ bağımsızlığını kazanmış oldu.

Böylece yaklaşık 400 yıl boyunca Osmanlı yönetiminde kalmış olan Karadağ, Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsız bir devlet oldu.(13 Temmuz 1878)

1876 yılında tahta çıkan Osmanlı padişahı Sultan II. Abdülhamid'in 1908'e kadar süren saltanatı boyunca Karadağ ile dostane ilişkilerin zirve yaptığı bir dönem olmuştur. Öyle ki bu ilişkiler İslam aleminin seferberlik ilan ederek yapmaya çalıştığı Hicaz Demiryolu'na bağış yapacak kadar ilerlemiştir.

Ancak Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi sonucu yönetimi ele geçiren İttihat ve Terakki Hükümeti'nin başarısız dış politikaları nedeniyle ilişkiler tekrar bozulmaya başlamıştır. 1912 yılında patlak veren Balkan Harbi ile de Osmanlı-Karadağ münasebetleri son bulmuştur.

Osmanlı Balkan tarihi araştırmalarına baktığımızda tarihçiler tarafından Karadağ genellikle genel bir perspektif açısından ele alınmış olup Karadağ için özel bir çalışma yoluna gidilmemiştir. Balkan savaşlarının 100. Yılına geride bıraktığımız şu günlerde çalışmamız Balkan Tarihi'ne, özellikle de Osmanlı – Karadağ

münasebetleri araştırmalarına, birinci dereceden bir kaynak olması hasebiyle önemli bir katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Acaroğlu, M. Türker; **Balkanlarda Türkçe Yer Adları Klavuzu**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yay., 2006.
- Ahmed Cevdet Paşa; **Tezâkir-i Cevdet 1-20**, Yay. Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1986.
- Ahmed Midhat; **Üss-i İnkılab, Kısm-ı Evvel: Kırım Muharebesinden II. Abdulhamid Han'ın Cülusuna Kadar**, İstanbul: Takvimhane-i Amire Matbaası, 1294.
- Aslantaş, Selim; **19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar, Osmanlıda Sırp İsyamları**, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007.
- Çakın, Naci, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi III. Cilt 5. Kısım (1793-1908)**, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1978
- Danişmend, İsmail Hami; **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C.IV, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1972.
- Darkot, Besim; "Karadağ" **İslam Ansiklopedisi.**, C.VI, İstanbul; Milli Eğitim Basımevi, 1988.
- Devellioğlu, Ferit, **Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara, 1988.
- Jelavich, Barbara; **Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar**, Çeviren: İhsan Durdu, Haşim Koç, Gülçin Koç, C.I., İstanbul, Küre yayınları, 2006.
- Jezernik, Božidar; **Vahşi Avrupa. Batı'da Balkan İmajı**, Çeviren: Haşim Koç, İstanbul: Küre Yayınları, 2006.
- Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C. VI, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1976.

- Karatay, Osman; “Karadağ’ın Bağımsızlık Mücadelesi” , **Balkanlar El Kitabı**, Derleyenler: Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ, C.I, KaraM&Vadi Yay. 2006.
- _____ ; “Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ” , **Balkanlar El Kitabı**, Derleyenler: Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ, C.I, KaraM&Vadi Yay. 2006.
- _____ ; “Ortaçağ’da Karadağ Tarihi” , **Balkanlar El Kitabı**, Derleyenler: Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ, C.I, KaraM&Vadi Yay. 2006.
- Kunt, Metin; v.d.; **Türkiye Tarihi. Osmanlı Devleti 1600-1908**, İstanbul: Cem Yayınevi, 1988.
- Mahmud Celaleddin Paşa, **Mir’ât-ı Hakikat, Tarihi Hakikatların Aynası**, Hazırlayan: İsmet Miroğlu, İstanbul, Berekât Yayınevi, 1983.
- Miljkovic, Ema, “Sırp, Karadağ ve Hırvat Tarih Yazıcılığında Osmanlı İmparatorluğu” **Tarih Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.8, Sayı 15, İstanbul, Kurtiş Matbaacılık, 2010.
- Moacanin, Nenad; “Karadağ” **DİA**, c. 24, DİA, İstanbul, 2001.
- Özatalay, Fehmi, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Garp Ordusu Karadağ Cephesi 3. Cilt 3. Kısım**, Ankara: Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Bşk. Yayınları, 1984.
- Öztuna, Yılmaz; **Devletler ve Hanedanlar, Avrupa Devletleri**, C.IV, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 2005.
- Pakalın, Mehmed Zeki; **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, 1987.

Pitcher, Donald Edgar, **An Historical Geography of the Ottoman Empire**, Leiden, 1972.

_____, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası**, Çev. B. Tırnakçı, YKY, İstanbul, 2001.

Sami, Şemseddin, **Kâmûsu'l-A'lâm**, I-VI, Ankara, Kaşgar Neşriyat, 1996.

_____, **Kamûs-ı Türkî**, İstanbul, 1317.

Sedes, İ. Halil; **1875-1878 Osmanlı Ordusu seferleri, 1876-1877 Osmanlı – Karadağ Seferi**, İstanbul, Askeri Matbaa, 1936.

Şenel, Şennur, “19. ve 20. Yüzyılların Denge Oyununda Balkanlar” **Balkanlar El Kitabı**, derleyenler: Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ, KaraM&Vadi Yayınları, 2006.

Temizer, Abidin, “*Karadağ Ordusu (1876-1913)*” **History Studies**, Ankara, 2010.

Uğur, Özcan, **II. Abdulhamid Dönemi Osmanlı – Karadağ Siyasi İlişkileri**, (SDÜ, SBE Basılmamış Doktora Tezi) Isparta, 2009.